

EGAN

PATXI EZKIAGA:

**Nikolas Alzola Gerediagaren
kultur ikuspegia**

PELLO ESNAL

**Uztapideren bat-bateko
bertsogintzaren bihotzean**

XABIER KINTANA

**Galaktion Tabidze
Georgiako boz hilezina**

Kritikak eta erreseinak

1993-1

AURKIBIDEA

EGAN aldizkari berrituaren aurkezpena 3

AZTERKETA LITERARIOA

PATXI EZKIAGA. Nikolas Alzola Gerediagaren- kultur ikuspegia	9
IÑAKI ALDEKOA. Felipe Juaristiren poesiagintza	29
PIARRES XARRITON. Piarres Larzabal idazlea- ren ikuspegia	37
PAKO SUDUPE. Olerki erotikoak (II)	45
PELLO ESNAL. Uztapideren bat-bateko bertso- gintzaren bihotzean	73
JUAN KRUIZ IGERABIDE. Sendakuntza eta sorgin- keria Orixeren <i>Euskaldunak</i> poeman (II)	95

SORKUNTZA

OLERKIAK

HARKAITZ CANO	111
IBAIERTZ	115

KONTAKIZUNAK

TXOMIN PEILLEN	117
KARLOS LINAZASORO	121

ANTZERKIA

EIJENIO AROZENA. Anastasio Albisu idazlearen inguruan	125
ANASTASIO ALBIJU. «Sortzetik Garbia»	137

AHOZKO TRADIZIOA

XABIER AZURMENDI. Zegamako "Kontuk" 151

ITZULPENAK

XABIER KINTANA	191
ALFONSO SASTRE	211
MIGUEL MIHURA	215

ADABAKIAK

Gipuzkoarako kulturgune berria	221
Euskaraz badugu zer irakurria	223
Joxemi Zumalabe (1950-1993)	225
"Pentsamenduaren klasikoak" bilduma	227

EGAN

Man^o Salvador Carreras fideles

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO "BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA

*Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria*

*Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar,
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.*

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaria: Luis Mari Mujika
Zuzendariordea: Iñaki Zumalde
Idazkaria: Gillermo Etxeberria
Administraria: Jose Antonio Zabala
Bokalak: Jose Mª Urkia
Juan Garmendia Larrañaga
Abel Muniategi

ISSN: 0422 - 7328. EGAN

Legezko Gordailua: S.S. 289/1958

Inprimategia: IZARBERRI, S.A. - 36. Industri Poligonoa. - USURBIL

EGAN

literatur aldizkari berrituaren aurkezpena

Euskalerrriaren Adiskideen Elkartearen (EAE) inizatibaz, *EGAN* literatur aldizkariak, aro berri bati hasera eman dio. Azken urteotan *EGAN* aldizkariak, jaitsialdi nabaria izan zuen Juan San Martin jauna, urteetan bere zuzendari izan ondoren, zeregin hau utzi eta Ararteko izatera pasa zenean.

EAE-k saiakera luzeen ondoren, berregin du talde eragilea, Zuzendari Luis Mª Mujika, Zuzendariorde Iñaki Zumalde, Administrari Joxe Antonio Zabala eta Idazkari Gillermo Etxeberria izendatu ondoren. Honekin batera erredakzio kontseilu bat ere arituko da lanean, lurralde bakoitzak bere arduraduna izango duelarik.

Abiapuntu bezala, 1992 urteari zegokion "O alea" aurkeztu zen urtarrilaren 15ean Diputazioko Areto Nagusian. Ekintzak bi atal izan zituen: bata eguerdian, bertan prentsako ordezkariak azaldu zirelarik. *EGAN*-en izenean Zuzendari jauna, administrari jauna eta idazkaria mintzatu ziren. Hirurak azaldu zituzten *EGAN* berrituaren helburuak.

EAE-ko Boletinarene osakin hau 1948. urtean sortu zen Koldo Mitxelena, Antonio Arrue eta Aingeru Irigarai jaunene eskutik. Geroztik zuzendari ospetsuak izan ditu, haranola horien artean, lehen aipatutako Koldo Mitxelena eta Juan San Martin. Zenbait urtetan, muga barnetan izan den literatur aldizkari bakarra izan da, beraz, euskal literatur historian funtzio berezia bete du denboraldi batean. Gaur egun, zorionez, badira literatur aldizkari gehiago ere.

EGAN aldizkariak, besteak beste, azterketa literarioari emango dio garrantzia, zati haundi bat arlo honi eskainiaz. Horretaz gain "Sorkuntza", "Ahozko tradizioa", zenbait "itzulpen", kultur berriak eta liburuen "Kritika eta erreseinak" agertuko dira. Kolaboratzaile askok eman du hitza bertan parte hartuko dutela baieztatuaz.

Beraz, zorionez, Ongi Etorria eman zitaion aldizkari berrituari.

* * *

Arratsaldeko saioa 7,30etan hasi zen, beti ere Diputazioko Areto Nagusian, aurkezleak honako hauetxek zirelarik: Luis Mª Mujika, *EGAN*-eko Zuzendaria; Juan Inazio Uria, E.A.E.ko Gipuzkoako Lehendakaria; Jean Haritschelhar, Euskaltzaindiko Lehendakaria, Juan San Martin, Euskal Herriko Arartekoa, Gipuzkoako Diputatu Nagusiaren izenean Maria Jesus Aranburu eta Eusko Jaurlaritzako Kultur Kontseilari den Joseba Arregik. Bere ezinetorria desenkusatu zuen Jose Manuel López de Juan Abad, E.A.E.ko Zuzendariak, Jose Antonio Ardantza, Eusko Jaurlaritzako Lehendariak eta beste zenbaitek.

*EGAN*eko Zuzendari jaunak agurra egin ondoren, hitza eman zien mahaikide guztiei. Juan Inazio Uria, E.A.E.-ko arduradunak, *EGAN* aldizkariak, bere historian zehar izan dituen pertsonai garrantzitsuenak, idazleak eta laguntzaileak aipatu zituen. Haien artean, nagusiki Gipuzkoako Foru Aldundia eta Eusko Jaurlaritza.

Ondoren E.A.E.-ren inizatiba hau, ez dela kasualitate bat aipatu zuen, alderantziz, Adiskideen Elkarteko euskal traiektoria baten jarraipena besterik ez. Jakin behar baita, euskal literatur profanoa, lehenengoz eta kolektibo bezala bultzatu zuena E.A.E. hau izan zela XVIII. gizaldian. Jaun berak esan zuenez, alor hau ez da Euskal Literatur Historietan ageri, baina aipagarri gertatzen da eta, dudarik gabe, azterketa sakonago bat ere mereziko luke.

Segidan hitz hartu zuen Euskaltzainburu den Jean Haritschelhar jaunak, zeinak aipatu baitzuen *EGAN* aldizkariak bere historian zehar izan duen garrantzi berezia. Bere traiektoria horretan, hiru aro bereizi zituen: bata 1948. urtean sortu zenetik 1954. urtera arte. Garai haietan, aldizkaria geheinbategi gaztelaniaz zen, eta haren inguruan euskara ere ikus zitekeen. Ondoren 1954. urtetik aurrera, iadanik euskara hutsean egindako aldizkaria ikus baitaiteke, denborak aldatzen doazenaren seinalerik garbiena. Azken fasea izan daiteke orain berriki hasi den hau.

EGAN oinarritzko erreferentzia gertatzen da gaur egun euskal literaturaren nondik-norakoa aztertu nahi duenarentzat. Bere aleetan barrena ikus daitezke idazle asko, belaunaldi berrien bultzadak eta garaian euskal literatur munduan erpin erpinean zeuden pertsonai askoren izenak eta lanak: M. Lekuona, F. Krutwig, J.M. Lekuona, S. Onaindia,

K. Mitxelana, Ant^o Labaien, A. Arrue, A. Irigarai, Nemesio Etzaniz, P. Lafitte, Lojendio, J. Mirande, A. Villasante, P. Lartzabal, G. Aresti, Txilardegi, A. Irigoien, J.M. Satrustegi, L. M. Mujika, X. Kintana, Jose Ant^o Arana Martija, A. Eguzkiza, P. Zabaleta, B. Atxaba, etab...

Euskaltzaindiak ere, zerikusi berezi izan du *EGAN* aldizkari barnean Euskaltzaindiko askok eta askok kolaboratu du aldizkarian, haranola: M. Lekuona, F. Krutwig, J.M. Lekuona, K. Mitxelena, E. Erkiaga, P. Lartzabal, A. Irigarai, A. Arrue, Lekondio, A. Labaien, P. Lafitte, A. Villasante, A. Irigoien, Iratzeder, P. Altuna, J.M. Barandiaran, J.M. Satrustegi, Tx. Peillen, J. San Martin, J.A. Arana Martija, P. Zabaleta, Ondarra, P. Salaburu, Knor...

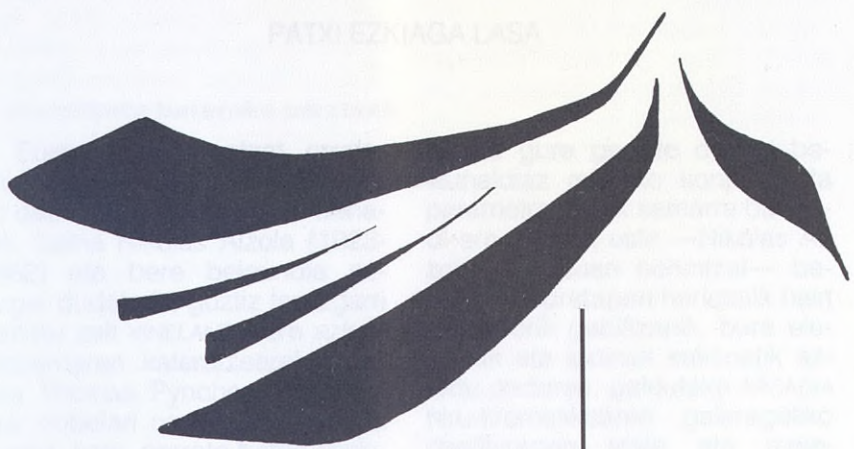
Ondoren, J. San Martinek, *EGAN* hain hurbildik jarraitu duenak eta bere ardura nagusia zazpi urte luzeetan izan duenak, honen traiektoria azpimarratzeko K. Mitxelenaren aipamena egin zuen: *EGAN* beti izan da, huts-hutsik literatur aldizkaria eta ez du bertan politikak sarrerarik izan; guztion patrimonioa da, ez partidu politikoren batena. Euskara bera bezala, ez baita inoren ondare, herri guztiarena baizik.

Segidan Aldundiko M. Jesus Aranburuk eta Eusko Jaurlaritzako Kultur Kontseilariak amaitu zuten bilera, bere laguntza baieztatuaz eta bere zorionak emanaz.

G.E.

Nikolas Alexandrov Gerdjegaren
kultura-irratzea

PADRI EZKIAGA LASA

AZTERKETA
LITERARIOAK

Nikolas Alzola Gerediagaren kultur ikuspegia

PATXI EZKIAGA LASA

I. Hurbilketa baterako urratsak

Euskal kulturarentzat erreferentzi puntu bila abiatzerakoan ez daukagu oso urruti joan beharrik, baina Nikolas Alzola (1923-1982) eta bere belaundia aztergai dudalarik, guztiz tentagarri gertatu zait VINELAND bere azken eleberriaren kaleratzearekin batera Thomas Pynchon estatubatuar nobelari ospetsuak adierazi duena, hots, gerrate baten ondorengo belaundia sarritan belaunaldi galdua gertatzen dela, batez ere hondamenak sineske-
ra, asmo eta ilusio askoren likidazioa suposatzen duenean. Vietnango gerratea ezagutu eta bizitu zuen hippyen belaunaldiaz ari zen, noski, Reaganen sasoiara iritsi eta BREAD AND ROSES (Ogia eta arrosak), MAKE LOVE, NOT WAR (Egizu amodioa, ez gerra) edo John Lennonen eta Paul McCartneyren STRAWBERRY FIELDS FOREVER (Marrubilandak betirako), Pragako kaleetan odoletan ito eta usteldu zirela jabetu behar izan duenari buruz.

Eta gure gerrate osteko belaunaldiaz aritzeko konparaketa parametro gogor samarra badirudi ere, ez dut uste —Nikolas Alzola kasuan behintzat— balizko interpretapen horietatik hain aldendurik gabiltzanik, bere elezarrak eta ipuinak sakonetik aztertu ondoren, galdutako ARCADIA hiru-kromatikoaren galeragatiko deslilurapen triste eta malenoniatsua somatzen bait da. Jainkoa, Aberria eta Lagi Zarra aspalditik zen Alzolaentzat bizitzaren erroen koherentzia egiaztatzen zuen errelato haundia, modernitatearen heriotzaren filosofoek, Braudillard, Lipovetsky eta Lyotardek batez ere, errelato hitzari ematen dioten zentzuaren arauera hain zuzen ere.

Baina horiek gero aztertuko ditugun puntuak dira, Alzola sorkuntza lan narratiboaz ihardungo garenean. Narratiba esan dugu, bere obrari buruzko zenbait zehaztapen adierazi ondoren, arlo horretan bakarrik arituko

bait gara, bere olerkigintzaren mundua beste batetarako utziz. Beraz, printzipioz, bere mila adarretako obra zabalaren sistemati-zazio ahaleginetara mugatuko dugu gure iharduera, pertsonalitate polikromo eta aniztuaren ulerkuntzarako urratsak markatzen, Alzola ezagutu genuenok ere noizbait susmatzen bait genuen hainbeste arlo ezberdinetan ihardun zuen gizonak ihes egin behar digula definizioarako marra estuegiatik.

Bestalde, zenbait idazleen bizitzan murgiltzen garenean, garrantzizko gertakizun deigarri gainezka aurkitzen ditugu, beren oihartzunaren uharrarekin lotuta hemendik hara garamatzatenak, mugarriak eta ikurra, betirako lekuko gisa, tinko gertakizunen alorrean. Nikolas Alzolaren bizitza, aldiz, eguneroko lan xumearen monotonian oinarrituta agertzen zaigu, bokazioz eta ilusioz jorratutako irakaskuntzan eta ikerkuntzan, Alzola didakta bait zen landu zituen arlo guztietan. Fun-tezko didakta, bizitza eta zere-gina errealitate gisa baino existentzia gisa ulertzen zuena, errealitatea ahituen alorra izanik eta balizko sorkuntzarena existentzia.

Uste dut 1951 inguruan jar ditzakegula bere lanaren lehen hastapenak Irungo La Salle-Enea eta San Martzialen irakasten has-ten denean. Epe luzea eta guztiz

Izan ere, hasieratik esan de-zagun Alzolak burututako iker-kuntza lana izugarriko zaletasun baten ondorioa izan zela, bai hezkuntzaz eta bai zereginez es-kolan ihardun behar izan bait zuen bere bizitza osoan. Beraz, bere irakasle lanek uzten zioten aisialdian burutu zituen euskara-rekin loturiko landako lanak. Be-harbada bi bokazio ezberdinei buruz hitzegin beharko genuke eta zilegi bekit zalantzan jartzea bietako zein zuen bihotzeneko.

Bi arlo horiekin batera beste hirugarren bat bait dago, oraintxe bertan, lehen aipatzen genuen ezkutuko balaunaldi galdu horren lekukotasuna beste edozerk bai-no hobeto argitzen digulako, gustokoen dudana eta, horrexe-gatik, sakonkiago aztertuko du-dana: bere literatur sorkuntza lanak. Baina horrekin sartu baino lehen, beharrezkotzat jotzen dut Nikolas Alzolak burutu eta argita-ratutako lanen arteko nolabaiteko iherarkizazioa ezartzea, kronolo-gikoa lehenik eta argitalpenen sailkatze organikoarena gero, bi-garrengo honek nire aldetiko epaiketa etiko-artistikoa suposa-tzen badu ere.

erabakiorra Alzolaren bizitzan eta obran, Bidasoa arroan errotuta identifikatze kultural baten urra-tsak emanez, bertan aurkituko bait du bere geroko zereginerako

ildoa: euskal mitologiarena, folklo-rearena, dialektologiarena, ele-tzarren mundu magikoarena. Hogeitabost urte luze emango ditu zeregin horretan eta ohartu ere hantxe ohartuko da zein hurbilak diren gauzatze herrikoiaren mailan bere jaioterriko Durangaldeko mendietan eta itsas ertzean sortu den errelato sendagarria. Zerbaitetaz konturatzekotan horretaz konturatu bait zen Alzola, hots, errelato orok sendagarri behar duela izan herriarentzat, hastape-netatik helmugarako bidaia epikoa burutu ahal izateko, txartel fondatzaile eta joan etorrikoa ematearren.

Eta aurrera jarraitu baino lehen esan dezagun —Bilbon emandako bi urteko epe laburriz aparte— Bidasoa inguruan eman zuela gure idazleak bere bizitza osoa. 1952tik 1953ra polikopiaz argitaratzen ditu Salletar kongregazioko *DESTELLOS LASALIANOS* aldizkariaren euskarazko gehigarriak.

1955tik 1960 bitartean Salletarren barrutiko lehen euskal aldizkariaren fundatzaile eta lehenengo zuzendari dugu, *NORA?*-k Irun inguruan eman bait zuen bere lehen bizialdia gero Zarautza aldatua izan aurretik.

Une berean, 1956tik aurrera, *SAN MARCIAL* aldizkariaren euskarazko orriaren arduradun gisa ihardungo du.

Hurrengo urtean ematen da bere bizitzan itzulezinezko nora-bidea hartzera bultzatuko duen

gertakizun erabakiorra, 1957an Euskaltzaindiaren Urgazle izatearen ohoreak eta ardurakizunak betirako markatuko bait dute Alzolaren herri honekiko jarrera etikoa. Geroztik ildo berean emango ditu urrats guztiak. Horrela, 1968an, R.S.B. Amigos del Pais - Euskalerriaren Adiskideen Elkartearen CENTRO DE ESTUDIOS HISTORICOS DE VIZCAYAK bazkide izendatuko dute.

Erakunde beraren inguruan, 1973an, Gipuzkoako Barrutiko Bazkide Supernumerario egingo dute. Urte pareta geroago, 1975an, TONTORRAN ZORION SARIKAK sariketaren fundatzaile dugu, Durangoko Merindadeko Lagunen ASOCIACION GUEREDIAGAK eratu zuena Euskal kulturaren suspertzaileak ohoretu ahal izateko, batipat euskararen arloan ihardun dutenak. Sariketa ezartzerakoan Euskal Herri osoari zabaldu zion Nikolas Alzolak deia, erakundeek, publiko nahiz pribatu, euskal kulturaren aldeko aurrerapausoak eman zitzen. Ordukoa da bere bertsolaritzaren aldeko mugimenduarekiko lotura, BERTSO BERRI ETA KANTA ZAHAR, BERTSO ZAHAR ETA KANTA BERRI izena zeramana.

1977 an Euskaltzaindiaren "Resurrección María de Azkue liburutegiaren Batzordeko" bokal bezala aurkitzen dugu. Urte berean, Euskaltzaindiaren "Euskeraren Lekukoak" komisioren bazkide. Handik hiru urtetara, 1980an Gernikan eratutako Eus-

kaltzaleen Topaketa Batzordeko lankide aukeratu zuten, lehenengo epean behintzat, egitasmoa aurrera atera ahal izateko. Garai hartakoak dira euskal kulturaren inguruko zenbait lehiaketatan epaile gisa egin zituen lanak.

Honenbeste gauzen artean, ordea, bada bat beste guzti hauen espirituari dimentsio berri bat eman diezaiokeena. Nikolas Alzolak abertzaletzat jotzen zuen bere burua eta ez zuen horrek suposatzen duen parametroetatik at ikusten. Behin baino gehiagotan pentsatu izan dut Sabino Aranaren pentsakera politiko-teodizeikoa bere barru barruan errotutako zerbaitezela Alzolarentzat eta borrokatu eta galtzaile izatearen bizikizunak benetako marka utzi zuela beragan, honela pentsatzea zilegite diguten bere sorkuntza lanetako pasarteak hain ugariak ez izan arren. Baina badira, eta guztiz garbiak gainera, gero ipuinen azterketa egiterakoan ikusiko dugun bezala. Baina orain, hain zuzen ere, Erbesteko

III. Bibliografia

Guk dakigunez Nikolas Alzolak mila bat lan ditu argitaratuak aldizkaritan, euskaraz nahiz gaztelerez. Baina aipatu lanetan hasi aurretik, esan dezagun lan horien identifikapena egitea guztiz zaila dela, hain ugariak eta ezberdinak dira hemen eta han erabili zituen sinadurak siglak eta goitzenak.

Euzko Jaurlaritzaren E.K.A. EUSKAL KULTURAREN ALDE erakundeari buruz ari naiz. Miarritzeko Etcheferdian eraturako bileretan —oso sarri ez bazen ere— behin baino gehiagotan parte hartu zuen Alzolak. Dena den, badirudi inoiz ez zuela Parisekoetan parte hartzeko aukerarik izan. Geroan, eta urtetan, bere lagunmintzat joko zuen Jon Bilbao Azkarreta irakasleak egin zizkion aurkezpen ohoreak. Eta, esan beharrik ez dago, haiek Francoren urteak ziren. Horrekin lotuta, Alzolak ez zuen ia inoiz hutsegiten Baionan 1960ko hamarkadan eratzen ziren Euskararen Pedagogo Astean.

Azkenik, eta euskalzale amorratu honen orraze intelektual eta etikoa azpimarratzearen, esan dezagun Salletar Barrutiko Euskal Liburutegiaren Zuzendari gisa harrapatu zuela heriotzak 1982an.

Ondoren jo dezagun zeregin erraldoi horren lekuko gerta daki-gukeen hurrengo arlora.

a) BITAÑO gisa kaleratu zituen bere sei libururik garrantzizkoenak: ATALAK, BIGARREN ATALAK, IRUGARREN ATALAK, IPUINAK, IPUINAK II ETA IPUINAK III. Goitizen horrekin izenpetu zituen honako aldizkari hauetan argitaratutako zenbait artikulua: *EL BIDASOA, ZERUKO ARGIA, GURE HERRIA, EGAN, ARANZAZU* eta *KARMEL*.

b) Pedro José de Bitaño-Echebarria, P. J. de Bitaño-Echebarria eta P.J. de B. *EL BIDASOA* eta *VIDA VASCA* aldizkaritan.

c) A. Iburreta. *EL BIDASOA* eta *ZERUKO ARGIAN*.

d) Oxiñondoko Txoria. *EL BIDASOA*, *OLERTI*, *EUZKO GOGOIA* eta *AGURE*-n.

e) H.V.B., H. Valentin Berriochoa, H. V. Berriochoa, Hno. Balentin de Berriochoa FSC (Fratres Scholarum Christianarum), Anai Berriochoa, Anai Berriotxo eta A. Balendiñ Berrio-Otxoa, *BOLETIN DE LA REAL SOCIEDAD BASCONGANDA DE LOS AMIGOS DEL PAIS*-en, *INDICE HISTORICO ESPAÑOL*-en, *REVISTA DE DIALECTOLOGIA Y TRADICIONES POPULARES*-en, *BOLETIN DE LA INSTITUCION FERNAN-GONZALEZ*-en eta *BIDASOA*-n.

f) N.A.G., de A.G., N. Alzola, N. Alzola Guerediaga, N. Alzola Gere-diaga, N. de Alzola Guerediaga, Ni-colas Alzola, Nicolas Alzola Guere-diaga, M.B. Alzola (Mikolaitz-Berrio-txo), M.B. de A., GAN (Gerediaga Alzola Nikola), GAN, NAG, *EGAN* eta *BUZON DEL DIARIO VASCO*-n.

g) N. de Cortázar, *EL BIDASOA*, *VI-DA VASCA*-n eta 1966an Auñamendik argitaratu zion *CIEN AUTORES VASCOS* liburuan.

h) Ozerin-Jauregi, *EL BIDASOA*, *NO-RA? EGAN* eta *ZERUKO ARGIA*-n

i) Piarres de Biriatsu, *EL BIDASOA*, *VI-DA VASCA*-n.

k) *ALDATE*, *VIDA VASCA*-n.

l. F.V. del Parral (Fray Valentino del Parral), V. del Parral *EL BIDASOA* eta *VIDA VASCA*-n.

m) Bidaurreta, Juan A. de Bidau-

rreta (Alzola), Juan de A. Bidaurreta, *NORA?*-n eta *VIDA VASCA*-n.

n) N.A. de Tontorra (Nicolas Alzo-la), *TONTORREKO NIKOLAS*, *VIDA VASCA*-n eta *BERTSOGINTZA*-n.

o) Juan López (Juan López de Echáburu) *EL BIDASOA* eta *VIDA VASCA*-n.

p) N. Soloeta-Astarbe (Nicolás...) *EGAN* eta *ANAITASUNA*-n.

r) Unai-Anai *EGAN*-en.

s) Markue, *EGAN* eta *OLERTI*-n.

t) Altzarte, *ZERUKO ARGIA*-n.

u) Ñapur-zarra, *AGUR*-en.

x) ñauña, *ZERUKO ARGIA*-n.

z) *ZERUZALE*, *NORA?*-n.

al) ALFREDO ULLIBARRI, *VIDA VASCA*-n.

bl) A. CEBRIAN, *VIDA VASCA*-n.

dl) M. DIAZ DE AGUIRRE ITUR-BE, *VIDA VASCA*-n.

el) ARRIBI, *ZERUKO ARGIA*-n.

fl) MIKOLAITZ, *ZERUKO ARGIA*-n.

gl) ALTZARTE, *EGAN* eta *ZERUKO ARGIA*-n.

hl) ARRI-URDIN, *ZERUKO ARGIA*-n.

Sigla eta goitzenen mundu bitxi hau aipatu ondoren saiatuko gara Alzolaren lan nagusienen berri ematen. Behar bada atal hau ere hiru esparru ezberdine-tan ematea izango litzateke apro-posena. Hain zuzen ere, bere obraren garapenak gauzatu zi-tuen arlo ezberdinak hartuz, hots, liburuak, aldizkariak dagozkienak eta sinposio eta abarretarako txostenak.

1. Liburuak

a) ATALAK (Bizkaiko euskaran). Kuliska Sorta 64. Eusebio Erkiaga,

Lino Akesolo eta Juan San Martinen sarrerak. 150 orrialde. 1967.

b) BIGARREN ATALAK (Bizkaiko euskeran). Kuliska Sorta 73. 161 orrialde. 1972.

c) HIRUGARREN ATALAK (euskeratu batuan). Eta bitxia badirudi ere, antza denez, Euskaltzaindiaren D agiria lortzeko eginiko lana izan zen, azterketarik gabe lortu ahal izateko, alegia. GERO argitaletxeak kaleratu zion. Kimu Saila, 22. 133 orrialde. 1978.

d) IPUINAK. (Euskara batuan). Hirugarren Atalak-ekin batera burutu-tako lana da eta bere helburu bera zuen. GERO. Kimu saila 23. 80 orrialde. 1978.

e) IPUINAK 2. (euskara batuan). GERO. Kimu Saila. 27. Mensajero. 71 orrialde. 1980.

f) IPUINAK 3. (euskara batuan). GERO. Kimu Saila. 85 orrialde. 1982.

g) CIEN AUTORES VASCOS (notas). Colección Auñamendi. 48. Egilearen asmo eta eritziz, euskal Bompiani baten haserako oharra ziren. Lehenengo ale hau kaleratu ahala konturatu zen gutxienez berrogei bat urte eraman ziezaiokeen lana zela eta garai hartan buru belarri irakaskuntzan ari zenez, bertan behera uztea erabaki zuen. Aipatu ere aipatu beharrekoa da bere Euskal Bibliografiarako irakasle zen Jon Bilbao Azkorretari eskainitako obra dela. 148 orrialde. Donostia. 1966.

h) BONAPARTE EUNURTEMUGA DELA ETA (1857-1957). Irungo Rogelio Fernández Atienza Irar Lantegian. 1957.

i) BERTSO BERRI ETA KANTU ZAHAR / KANTU BERRI ETA BERTSO ZAHAR. Bilbao, 1976. Argitalpen murritzua eta zenbatua.

j) (Mila Euskal Ipuin). Neurri batean behintzat aurrera atera zuen hats haundiko egitasmoa. Euskal herri literaturan oinarriturik ibili zen mila aleko sorta luze bat egin nahiz. Hainbat aldizkaritan eman zuen multzo bat eta lehen aipatu ditugun liburutan. Alzolareen asmoa zen urtero liburu berri bat argitaratzea. Herio goiztiarrak ez zion lana burutzen ahalbidetu.

k) BIDASOAKO HERRI LITERATURA. Berak zioenez, "Materiales para una monografía sobre Literatura Oral Euskerika de la Comarca Bidasotarra". 1958-1960 bitartean eginiko lana eta Aingeru Irigarayri eskainia.

l) NOTAS DE BIBLIOGRAFIA VASCA. EUSKAL BIBLIOGRAFIA OHARRAK. Kritika. Oharrak. Bibliografia zehatza. Lan luze eta ohar labur, asko saiatu zen garai hartan. Batez ere bibliografiaz, non sistematikoki estudiatzen duen orduko euskaldunon borroka, kultur errepresioaren aurkakoa. Heriotzak jo zuen momentuan ere lan horretan ziharduen eta, batez ere, BAP Aldizkarian ematen zituen oharra. EUSKARA aldizkarian ere ematen zituen lan batzuk.

m) BIOGRAFIA. Euskal Idazleen Biografia oharra egin zituen asko eta Euskal kulturaren lan egin dutenei buruz ere bai. Azkeneraino jarraitu zuen ikerketa lan horretan.

n) EUSKAL JAKINTZA OHARRAK. Asko eta asko ohar eman zituen gerra ondorengo urteetan, errepresioaren aurkako ekintza artean, euskal kulturaren alde, Gazteei euskal kulturaren bokazioa ematearren batez ere.

o) KANTU / BERTSOBERRI / OLERKI. Kantu berriak egiten saiatu zen. Eta bertso berriak egiten ere bai

(Euskal Herriko artzaiei, buztinlariei, Euskaltzaindian, Gerediagakoekin, eskoletan etabar). Alzolak egindako bertsolaritza ez da plazakoa, biltzarreko denek kantatzen dutena, erre pikaz kantariari, paperak aurrean di-

tuztela. Beti euskal doinuez (Markesaren alaba, Xenpelarrena...) Olerkia ere saiatu zuen neurri soltean. KANTUZ ETA ITXAROPENEZ.

Bibliografia aldizkaritan

1. *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de Amigos del País* (1957-1980). 280 lan eman zituen: 222 gaztelera, 58 euskaraz.
2. *EGAN* (1957-1981). Beti euskaraz. 144 lan kontatu ditugu baina gehiago direnaren asmotan zegoen Alzola bera.
3. *EL BIDASOA*. 168 balorapen. Euskal kultur gaiak. 279 folklore bilketak (euskaraz).
4. *VIDA VASCA*. Euskal kultur gaiak (1961-1981). 75 kolaborapen, euskaraz eta gaztelera.
5. *OLERTI*, Euskal Olerki Aldizkaria. ugariak dira bere kolaborapenak, euskaraz beti, Larrea / Etxanon kaleratutako aldizkari honetan, Aita Onaindiaren zuzendaritzapean.
6. *GURE HERRIA*. Euskal Kultura Aldizkaria. Baiona. Sarri parte hartu zuen, euskaraz beti. Guillaume Epherrek zuzenduriko aldizkarian.
7. *HERRIA* astekaria. Baiona. Kazetaritza egin zuen batez ere, urteetan, Hego Herriko berriak emanez. Zuzendaria, Piarres Lafitte.
8. *EUSKO GOGOIA* (Guatemala-Miarritze). Alzolak Miarritzeko garaian idatzi zuen, euskaraz, zuzendaria Jokin Zaitegi zelarik.
9. *ANUARIO DE EUSKO FOLKLORE*, Donostia.
10. *MUNIBE*, Donostia.
11. *EUSKO JAKINTZA* (Baiona-Sara). Euskaraz idatzi zuen beti, zuzendaria Joxe Miguel Barandiaran zelarik.
12. *FABULA* (Gotinga). Ahozko literaturan espezializatua.
13. *BOLETIN AMERICANO DE ESTUDIOS VASCOS*, Buenos Aires.
14. *EUSKERA*, Euskaltzaindiako aldizkaria, Bilbao.
15. *PRINCIPE DE VIANA*, Iruinea, euskaraz. Kultur aldizkaria.
16. *PRINCIPE DE VIANA*, Iruinea, herriko orria, euskaraz.
17. *BOLETIN DE ESTUDIOS VIZCAINOS*, Bilbao. Gaztelera.
18. *ZERUKO ARGIA*, Donostia. Herri kazetaritza egin zuen piska batez eta euskal kultura oharrak. Hil aurretik Alzolak bazuen ohar hauekin liburu bat osatu eta argitaratzeko asmorik.
19. *TAVIRA*, Durango.
20. *KARMEL*, Larrea, Eibar. Euskaraz.
21. *REVISTA DE DIALECTOLOGIA Y TRADICIONES POPULARES*. Oharrak. Bidasoako Folklore Bilketak gaztelera itzuliak. Badirudi aldizkariaren zuzendariak, Don Vicente Garcia de Diegok, testuen argitalpena proposatu ziola, itzulpen eta guzti, Madrilen, Consejo Superior de Investigaciones Cientificas-en. Ez dakigu zein izan zitekeen lana ez burutzearen arrazoia.
22. *LA GRAN ENCICLOPEDIA VASCA*, Bilbao. Euskarazko eta gaztelera

kolaborapenak. Euskal ipuin herrikoiak besteak beste.

23. *GUEREDIADA*, Durango.

24. *ARANZAZU*, Arantzazu, Oinari. Euskaraz. Herri ipuiak, herri euskaraz.

25. *AGUR*, Bilbon. Ipuiak, bizkaiko euskaraz.

26. *BOLETIN DE LA INSTITUCION FERNAN GONZALEZ*, Burgos. Gaia, euskal kultura, gazteleraz.

27. *ARCHIVO HISTORICO ESPAÑOL*. Gai historikoei eta kulturei buruzko ekarpenak euskaraz. Barcelonako unibertsitatea. Letra Fakultatea. His-

toria Mindegia. Zuzendaria: Vicens Vives irakaslea.

28. *DESTELLOS LASALIANOS*. Euskarazko orria egiten zuen, gerra ondorengo urteetan.

29. *NORA?*. Euskarazko aldizkaria, Irun. Alzolak sortu eta berauk zuzendu zuen zenbait urtetan, Irungo garaian. Zarautzen agertu zen gero.

Beste aldizkari batzutan ere idatzi zuen: *JAKIN*, *BOGA BOGA* (Ondarru), *DICCIONARIO GENERAL ILUSTRADO DEL PAIS VASCO* (Añañamendi).

Beste bibliografi atal berezi bat

1. PRIMER CONGRESO INTERNACIONAL DE DIALECTOLOGIA GENERAL, Lovaina, Bruselas. 1965. Zuzendaria: Prof. Sever Pop.

2. SEPTIMO CONGRESO INTERNACIONAL DE CIENCIAS ONOMASTICAS, Florencia, Pisa. 1961.

3. DECIMO CONGRESO INTERNACIONAL DE CIENCIAS ONOMASTICAS, Viena 1967.

4. CONGRESO INTERNACIONAL DE ETNOGRAFIA DE SANO TIRSO, Oporto 1965. Aktetako 3. alea. Lisboa 1965. Prof. Pires de Limak gonbidatuta.

5. CONGRESO DE LITERATURA FRANCISCANA, Arantzazu 1960. Folklore bilketak izan zituen txostenerako gaia. Cantabria Franciscana, XIX, 1961. 307.

6. HOMENAJE A ULIBARRI GALINDEZ, EN SU SEGUNDO CINCUENTENARIO, Araba. Euskaraz argitaratua.

7. DURANGOKO Liburu eta Diskoaren Azokarekin loturiko zenbait pregoi eta txosten. *EGAN*, 1976...

8. SEMANA DE CULTURA VASCA / LITERATURA VASCA, Donostia 1961. Hurrengo urtean argitaratu zen bere txostena. Euskera 297-300.

9. HOMENAJE A DON JOSE MIGUEL DE BARANDIARAN, Bilbao 1964.

10. HOMENAJE A DON TELESFORO DE ARANZADI, Donostia. *MUNIBE* XIV. 1962. 112-124.

11. HOMENAJE A DON ODON DE APRAIZ, Vitoria...

Ez dakit Nikolas Alzolaren lan ugarien zerrenda eta erreseina laburra egiterakoan ezer aipatu gabe utzi dudana ez. Ez litza-teke batere harrizkeoa izango, hain izan zen emankorra gizon honen euskara eta Euskal Herriarekiko errotze-loturaren kuraia eta hatsa. Legezkoa deritzait bere ipuin, elezahar eta errelato motzekin sartu baino lehen ni ez naitzela bere ikerkuntza lanen egiazko balio metodologikoaren balo-

rapen jakintsu eta zehatza egiteko gauza esatea. Baina lerroz le-
rro badira oinarrizkoago diren
beste zenbait jarrera, guretzat,
gaur egun oihu eta deiadar bor-
titz gertatzen zaizkigunak, lehen
inoiz bezainbateko indarrez jo-
tzen gaituztenak. Lehengoz, gi-
zon honen kuraia aipatuko nuke,
lanerako grina, lagun urkoaren
intimitatea urratuz burutu behar
den bilketa egiteko apaltasun tre-
bea.

Bigarrenegoz, isiltasunaren deia
jasotzeko gauza izan behar due-
naren jarrera miresle, hartzailea.
Aintzinako jakintsuen tankeran,
irekitasunez eta zirrarekiko sin-
tonian bizitzen ikasi duen gizonar-
en indar misterioitsua, Alzolak
gainezka azaltzen duena. Hiru-
garrenegoz, Herri honekiko ihar-
duera politiko abertzalekiko atxe-
kimendua, alderdi eta muturreko
jarrera bereizleen gaitetik bene-
tan zubigile izaten saiatu den gi-
zonaren ikuspegi argia. Zubigin-
tza ekintzak, halere, Alzolari ez
dio ukatu ez debekatu bere jarre-
ra abertzale, sutsuaren kriselua
edonon bere hartan erakustea.
Zera esan nahi dut, Alzola, mal-

gua izan arren, ez zela izan bi-
guina eta egiazko militante orok
bezala, irabaztera jokatu zuela.

Laugarrenegoz, euskararekiko
bere jarreraren batuaren auziak su-
posatu zuen jauzia aipatu nahi
nuke, Alzolak, konszienteki eta
lagunmin askorengan halako
zauria eta susmotxarra sortuko
zuela jakin arren, euskararen nor-
malizazioaren aldeko apustua
egin bait zuen. Baieztapen hau
egiterakoan, honestitatez eta
errespetoz egin nahi dut, norber-
rak hartzen duen erabakiarekiko
begirunea adieraziz. Ez gaude
gure artean harrika-ihardute par-
tida jokatzeko zorian.

Azkenik, esan dezagun irau-
pen luzeko korrikalaria izan du-
gula Alzola. Eta ez da gutxigora-
ko. Gazte, oso gazte eraman
zuen heriotzak. Garbi dago Bitañ-
ño egitasmo eta ametsen sortzai-
le izan zela bizitza osoan eta
egiaztapen honen ondorio besterik
ez da herio momentuan oraindik
geroari buruzko hainbat eta
hainbat plangintza ezberdin
adieraztea.

ATALAK, BIGARREN ATALAK, HIRUGARREN ATALAK.

IPUINAK, IPUINAK II, IPUINAK III...

Euskal Arcadia batekiko deslilurapen malenkoniatsua?

Badakit Bitañoren obrari hala-
ko hurbiltzea egiterakoan susmo
ugari sor ditzakedala, baina
egiazko hurbiltze anitzarentzako

iturri izatean datza, nire ustez,
testu baten trebetasuna eta ira-
kurlearen egilearekiko eta bere
buruarekiko zintzotasuna.

Nire hautaketaren arrazoia arras simplea da. Nire ustez, Bitaño belaunaldi zeharo urratu baten erpinean zamalka ibili den pertsonaia dugu, modernitatearen kredoa buru belarri onartu eta gero, erroko frakaso baten susmoak jota agertzen zaigun kronikalari nostalgikoa.

Orohar zera susmatzen dut bere liburu hauetan, Bitañok, Descartes, Locke, Kant, Hegel eta Marxen pentsakera modernoan taiututako modernitatea onartu arren, hondoaren azpian betidanik somatu zituela bere azken ipuinetan xuxurlaka agertzen diren zalantza eta galderak. Arazo honekiko jarreran datza Bitaño behar bezala ulertzearen gakoak.

Nik uste dut etengabeko bi Bitaño ditugula: alde batetik Bitaño modernoa, arrazoia —euskal tonueraz jantzitako arrazoia— eta sujetoa —euskal gizartearen eraketa tradizionallean oinarritutako giza sujetoa— pentsakeraren, gizartearen eta giza asmoen erdigunean daudela sinesten zuena. Ziurtasun etikoen lekuko eta bandera izango genuke Bitaño hau, pentsakeraren, baseritarraren, artzaiaren “zentzuaren” iharduera librearen defendatzaile. Bitañok sinetsi egiten zuen halako arrazoi-zentzudun-euskaldun batek gizarte libre, bidezko eta razionala sor zezakeela... eta aintzinean sortu izan duela.

Baina, bestalde, Bitaño, iker-

tzaile eta kronikalariaren zintzotasun eta zehaztasunean ohitutako gizona, ez zen itsua eta zenbait iraultzen garaiera historikotik —zientifikoak nahiz politikoak, sozialak ala industrialak izan— begiratzen zuen arrazoi ilustratua- ren utopia eta Bitañoren begirada lausotu egiten zen: hain ziren ezberdinak promesak eta errealtateak, helburuak eta kostoak... Bitaño ez dago batere ziur historiaren geziak zuzen zuzen aurrerantz jotzen duenik, ezta arrazoiak arrazionaltasuna sor dezakeenik. Bitañok, dudarik gabe, susmatu egiten du mozorroketa erraldoi batek garapenkeriaren haur bihurtu duela aintzinako gizon ilustratua.

Guzti horrek, nolabait —askoz beranduago bada ere— Byronen, Baudelaireren, Rimbaud eta Gautieren estilora, erromantiko egingo du Bitaño, beste modernitatea nahi duena, beste gizartea, beste arrazoia. Bitañok giza baliagarria defendatzen du, baina monstrositate huts gisa ikusten du baliagarritasun hutsa, bere ipuin guztiz poetikoetan ikusten den bezala. Bitañok iradoki haina oihukatu egiten du mekanizazioak “amerikanizatu”, aurrerapenak atrofiatu, antzutu egin gaituela.

“Bai baina ez” honetan ikusten dut Bitañoren mundua. Eta guzti hori testuinguru amorratu euskaldunean. Komentaketa hau egiterakoan ez naiz Bitañoren

euskara herrikoi zoragarriaren azterketan arituko. Uste dut Eusebio Erkiaga, Lino Akesolo, Juan San Martinek eta Koldo Mitxelenak berak nik baino lehenago egin dutela lan hau eta tajuz egin ere ATALAK liburuari eta IPUINAK-ei eskanitako sarrerak eta hil zeneko egunean idatzitako zenbait artikuluk adierazten duten bezala. Nahiago izan dut Bitañoren mundu magikoaren eraztunetan hariltzea. Dena den, badut txostenaren amaian bere bitarteko literarioei buruzko erreferentziarik egiteko asmorik.

Baina jo dezagun hasierako izenburura, euskal Arcadia batekiko deslilurapen malenkoniaitsuaz hitzegin bait dugu. Ikus dezagun "katakunbetako gizaldiko" Bitañoren magian zeintzu diren Arcadia horren nondik norakoak.

Geografikoki, esan dezagun batez ere jaioterriko Izurtza inguruko Mugarratik, Eskubaratz, Untzilaitz, Aitz Txiki, Aluitz eta Anboto bitartean mugitzen bada ere, noizbehinka hedatu egiten dituela Mari Urrikak bere soinekoaren hegalkak eta Euskal Herri osoaren bazterretan ditziratzen dutela bere adats urrekarak, Modi eta Uztarrotzeko mendietaraino batzutan ("Itzaltzuko Zubiondoko pago biak" -Atalak), Ondarribiko itsasoraino bestetan ("Fraidearria", Atalak) Orreagako ospitaletxera ("Arierriagako Unai Gaztea", 2. Atalak), Nafarroako euskaldun

herritto batetan ("Erramuntxo Fernandez", 3. Atalak), Aloñapeko Arantzazura ("Belengo Atarteko Astoa Mañarin", Ipuinak 2) etabar.

Horrekin batera, gizon emakumeengana hedatuko genuke Bitañoren aberri magiko hori, artzaiez gain, Chaoren Aitor agurtzarrak ere izango bait du bertan bizitokirik. Nolabait erreferentzi anitz eta ezberdin hauek Euskal Herriaren osotasun eta batasun geografiko, politiko eta soziala adierazi nahi digute, errelato motz hauen irakurketa politiko batetara gonbidatzen gaituztenak. Gero aztertuko ditugun zenbait ipuinek ez dute dudarik uzten irakurketa honi buruz, nahiz eta Euskal Herriaren kontzeptu mugatzailea azaldu sarri.

Mari Urrika aipatu dut. Baina oker ginateke Bitañoren Arcadia desiratu eta negartuaren biztanle bakarra dela uste izango bage-nu. Pertsonaien azterketak eman diezaguke beste ezerk baino hobeto ulerkuntza egoki batetarako giltzarririk aproposena.

Nire eritziz, ARTZAIA da Bitañoren errelatoetako pertsonaiarik garrantzitsuena. Arrazoi askorengatik eta, agian, azaleko irakurketa batetan azaltzen ez dena litzateke nagusia. Ezin uka Bitañok ia artzaina haina erabiltzen duela baserritarra bere errelatoen sujeto gisa. Baina ezin uka ere, oso garbi agertzen duela ar-

tzaiaren bizimoduarekiko atxekimendu preferentziala. Hori egite-rakoan Bitañok birrartu egin du Genesis liburuaren hasieran israeldar herriaren tradizioak bizitzari buruz betirako utzi digun bi jarrera ezberdinen alegoria: Abel (artzaia), Kain (laboraria), hau da, bizitza bidaia gisa ulertzen duen herri edo pertsona nomada eta egonkortasun gisa ulertzen duen sedentarioa. Denok dakigu Abelen alde Yahvek azaltzen duen jarrera bera azalduko zaigula gero greziarren mitologia boteretsuan: nik horrela irakurtzen ditut bai Itaca, bai Arcadia. Halere, Bitañok ez du hain gordinki markatzen kontrajarketa eta artzaiaren aldeko preferentzia azaltzerakoan ez du mesprextatzen egonkortasunaren sinboloa. Agian biak jotzen dituelako bere Herri magikoaren biztanle eta biek dutelako zeregin zehatza, mazeletako belarrarekin nahiz ortuetako fruituekin lurrarekiko atxekimendu erruralean oinarritutako lege zaharraren aberrian. Ugarriak dira hau adierazten duten errelatoak: Itzaltzuko zubi ondoko pago biak, Ermitazarreko argizuridunek... Baina Bitañok ez ditu bazterreratzen berak ezagutzen duen bizimoduaren lekuko izan daitezkeen beste pertsonaiak. Esate baterako, argiñak ("Barre-netxeko iru argin mutiak eta zaldi beltza", Ipuinak 3), ermita zain-tzaileak ("Iru lapurrena", Atalak), abadeak ("Euskaldunon ami-

go'batzuk...". Ipuinak 2), fraideak ("Bonbaketa tristean hilerazi zuten andragai maitea", Ip. 2), senar-emazte arruntak ("Lorentxo ta Txatxalin", Ip. 2), haurrak ("Josexoren txorinoa", Up. 2), neska gazteak ("Gaztelubarriko alaba bakarrena", Ip. 1), unaiak ("Arierriagako unai gaztea", 2. Atalak), migralariak ("Gortaditarrak", Ip. 3)...

Pertsonaia bakoitzak du bere rol erreferentziala Bitañoren Arcadia horretan baina esan dezagun ERLIJOAN, BEGIRUNEZKO IHERKIZAZIOAN eta EUSKARAN oinarritutako aberria dela.

a) ERLIJOAN, eta beste edozer esan aurretik, Bitañoren zenbait pertsonaia mitologiko Biblian azaltzen diren mitoen isladapen direla esan nahi dut. Besteak beste, LOTen mitoa garbi garbi soma dezakegu "Urretxako Santua" elezarrean, SHEOL herri-haran bibliko mitikoaren presentzia "Ermitazarreko argizuridunek" errelatoan, JOBen historiarena "Eskekoaren esker ona" kontuan, ebanjeliotako AMA ALARGUNAREN SEME BAKARRENA "Iturriko neski-n", SEME GALDUAREN alegoriarena "Eneko" errelatoan.

Arlo honetan ezin ditugu aipatu gabe utzi bi erreferentzi guztiz oinarritzkoak:

—erlijioarekiko ikuspegia ON-GIA versus GAITZA gisako borroka lez aurkezten zaigula.

—ONGIA betiko bizimodu bizidunak leialtasun etiko gisa ikusten dela.

Puntu hauek argituz, agian gogorregia litzateke esatea XVI. mendeko Hobbesek bere Leviathanen edo gaurko literaturan William Goldingek ala William Faulkner-ek azaltzen diguten kontrajarketa manikeo bortitz gisa aurkezten digula baieztatzea. Baina ez dabil honen urrutia. Bestalde, Bitañok zerbait garbi utzi nahi badigu honako hau da: ongiak saria dakarrela; gaitzak, zigorra, eta hau funtzionatu izan duen binomioa dela, eta haurren hezkuntzarako guztiz baliagarria. Hala dio adibidez honako errelato hauetan: "Mugarrapeko ardi-zain gazte biak eta aprilko eurriak", "Iru lapurrena", "Barrene txeko iru argin mutilak eta zaldi beltza", "Eskalearen esker ona", "Etxenagusiko gizon gaztearena"...

Baina esan dezagun guzti horrekin batera ERRUKIAN oinarritutako barneko oreka baketsuaren kantari ere badela Bitaño, askotan eta askotan adierazi digun bezala. ("Haritzetako fraide pintatzailea eta Joantxo Artzai gazte mutu", "Altzermo sudurluzearena", "Fraidearra"...)

Horrez gain interesgarria da nola errelato biblikoekin zerikusirik duten ipuin edo elezarretan sarri hain biblikoak diren erritmo hirukoiak erabiltzen dituen kontu-

ratzea. Urretxako Santuan'n berbizi egiten du ebanjeliotako Jesusen tentaldiaren eskema hirukoa:

—txorien kantaren tentaldian erori... gor gelditu.

—Mari Urrikaren urregorritzko ulea eta edurraren antzeko aurkegia ikusi... itxu gelditu.

—haragizko pekatuan erortzeko zorian... inguruko bizia igertu.

Badirudi, Chaucer eta Berceoren errelato xamargarrietan gertatzen zen bazala, hemen ere erritmo hirukoi horiek, gainera, sailkatu egiten direla, graduatze prozesua nozituko bailuten: gutxitik gehiagora: gor... itsu... antzu. Ipuinaren barne dialektika graduatzaile hori ñabardura askotan soma daiteke, lehen aipatu dugun igertze prozesuan bertan, lirio zuriak izan bait dira lehenak, lore, ira eta bedarreak gero eta inguruko arbolak azkenik. Nola-baiteko efeko dramatikoa ematen saiatu zen Bitaño. Gauza bera nabari dezakegu eta eskema argiagotzeko seguraski Fraidearreian.

b) Bitañoen TRADIZIOAREKIKO harremana ikuspegi bikoitz batekin agertzen zaigu garbien: 1. Mitogintzarako iturburu gisa. 2. Arcadia horretako bizimoduaren parametro gisa.

Mitogintzarako iturburu gisa, greziarren mundutik jasotzen ditu Bitañok eredu erreferentzialak

bai basoarekin zerikusirik dute-
nak bai urarekin erlasionatuak.
Basokoak dira MIKOLAITZAK, IPO-
TXAK eta FAUNOAK, antzekoak hi-
rurak, bat eta bera izatera iritsi
arte zenbait kasutan, "Gizontxo
mutuak" (Ip. 2), "Etxetxikiko
Mikolaitzak" (Ip. 2), "Saturditxo-
ren San Joan eguneko Egunsen-
tia" (3. Atalak) eta "Itzaltzuko Zu-
biko Pago biak" (Atalak) errela-
toetan ikusten den bezala eta Bi-
tañok garbi uzten digu zein den
mito hauen zeregin SENDAKARIA,
gure Herri sakon tradizionalara-
ren errotze-fundatzearena. Ba-
kea, jende zintzoaren ondoren-
goa ziurtatzea, ume okerren
zuzentzea...

Bestalde, esan dezagun ere,
urarekin zerikusirik duen LAMIA-
ren presentzia, hasieran Kain-
Abel / Nekazaria-Artzaia / Egon-
kortasuna-Nomadismoa bezala-
ko binomioa planteiatzeko era-
biltzen duela batzutan Bitañok,
lurra versus ura gisa ezartzen
bait du. Gizona versus lamia
izango da eredu horren bariante
arruntena, "Artzai bat zen Duran-
galdean" (ip. 3) ipuin zoragarrian
adierazten digun bezala. "Aize
errotan" (2. Atalak), berriz, kris-
tauak versus mairuak tankera
hartuko du binomioak.

Halere nire ustez guztiz ga-
rrantzizkoa den zerbait esan be-
harrean nago, hots, Bitañok sarri
ez duela jarrera manikeista hone-
kiko adostasun guztia adierazten

eta binomio horren uztartze ezi-
nak benetako pena, tristezia eta
malenkonkia batez ere sortarazten
diola, "Artzai bat zen Durangal-
dean" ipuin apartekoan garbi
utziko digunez. XVIII. mendeko
Martini il Tedescoren PLAISIR
d'AMOUR poematxo eta doinu
ederrari darion nostalgia gogora-
razten dit.

Plaisir d'amour
ne dure qu'un moment,
chagrin d'amour
dure toute la vie.

Dena den berriro ere garbi utzi
nahi genuke errelato horien fun-
tzioa. Inon baino garbiago adie-
razi digu Bitañok bere Arcadiare-
kiko irritsa eta Itacaranzko bi-
daiaren deia, Maiddi Urrika ipui-
nean (Ip. 2). Bere ipuin alegori-
koentzat jotzen dut.

Baina aurreko guzti horren on-
doren, zera esan dugu, Bitañoren
tradizioarekiko harremanean ba-
dela bigarren esparrua, hau da,
Arcadia horretako bizimoduaren
parametroak ezartzearena. Erli-
jioarena ukitu dugunez, pakean
utziko dugu. Jo dezagun bestee-
tara.

—Bizitzaren erritmoaren ispilu
bezala ikusia. "Barrenetxeko iru
argin mutilak eta zaldi beltza".
(Atalak)

—Rol sozialak definitu eta mar-
katzearena.

• artzaiena eta abadeena: "Ax-
perrotako semeak" (2. Atalak)

• arginena: "Etxezabaleko ixingurakoena" (2. Atalak)

• maixuena: "Eneko" (Atalak)

Agian atal berean sar genezake Bitañoren ipuinetan emakumearen rolari buruz azaltzen zaiguna. Esan behar da, rol guztiz ezberdina dela emakume-mitoa-rena (Maidi Urrika etabar), honena batez ere sentsualitatearen sinbolo izatea bait da, errelato askotan ikus daitekeenez; eta eguneroko bizitzako emakumeena. Beren presentzia urria izan arren, batez ere etxeko lanaren ispilu gisa margotzen du Bitañok, "Lorentxo eta Txatxalin" (Ip. 2). Baina, horrekin batera, herri honetan hain garrantzitsua izan den neskazarren presentzia iradoki ondoren, "Gauerdiko neskazaharra" (Ip. 2). Bitañok maitemintze librearen aldeko oihu bortitz bihurtzen du "Gazteluberriko alaba bakarrarena" (2. Atalak), emakumeak berak bakarrik daukala bizitarako laguna aukeratzeko eskubidea azpimarratuz.

—Eskale eta pobreekiko errukia adierazten duena, ahulak defendatzen dituena. "Saturdixoren..." (3. Atalak). "Perutxinen untxi txikia" (Ip. 2).

—Herri ohiturak mantentzearena, ilkantuak... "Ermintazarreko argizuridunek" (Atalak).

—Ahozko tradizioaren balioa aldarrikatzen du eta indarrez gainera, agian literatura idatzi eskas

xamarra duen gure Herri honen egoeraren arauera. Hala islada-tzen du "Iru lapurrena" (Atalak) ipuinean. Bitañoren garaikide den afrikar idazle ospetsu batekiko konparaketak —Chinua Achebe nigeriarrak hain zuzen ere— ildo beretik jo du ahozko tradizioaren zeregin fondatzaile hori azpimarratzerakoan.

—Tradizio horrekiko leialtasuna ezinbestekoa da bizimodu duina eraman ahal izateko eta hausten duenari zigorra dagokio. Hala adierazten digu ipuin askotan. Esanahikorrena bakarrik aipatzeagatik: "Mugarrapeko ardi-zain gazte biak eta aprilkeko euriak" (2. Atalak).

—Herriko semeen arketipoa "erdi bertsolaria, kantari ona, txistua jotzen eta ezpatadantzan eta pilotan ongi aritzen dena", "Axperrotako semeak" (2. Atalak) ipuinean agertzen digu Bitañok.

—Garbi dago aurrean adierazi dugun guztiak eta zerbait gahiagok oraindik markatzen dituela Arcadia horretako definizioaren aztarnak eta zorionaren parametroak. Ikusi bestela "leihotik begira" (Ip. 2) eta Eneko (Atalak).

—Horrela gizarte mota hori gaitzaren presentzia urrialgaitzari "Barrnetxeko iru argin mutilak..." (Atalak) eta biolentziari "Saturdixoren San Joan eguneko egunsentia" (3. Atalak) aurre egiteko prest dago.

—Ondorioz, guztiz normala egiten zaigu Bitañoren ipuinetan azaltzen den MORALISMOA “Saturdixoren...” (3. Atalak) eta DIDAKTISMOA “Eneko” (Atalak). Dena den, esan beharra dago batzutan, irtenbiderik gabeko egoerak planteiatzerakoan, ez dela moralismo kutsurik somatzen. “Suzko txorian”, adibidez.

c) EUSKARAN. Bitañorentzat euskara errealitate hirukoitza da batez ere. Alde batetik, euskaldun izatearen markarik definigarriena, *Ipuinak III*n behin eta berriro azaltzen den bezala. Bestetik, lehia. Hirugarrengoz, euskaragintzarako ereduen erreferentzia.

Nik uste dut, Bitañoren azken urteetan azaltzen dela euskaren arazoa inoiz ez bezalako intentsitatez, bere Bilbo-Deustuko ipuinetan, Joxe Erzibengoa eta halako irakasle militanteen kontaktoan lan egitearen... eta Francoren erregimenaren amaieraldeko errepresio basatiaren ondorioz. Ziur nago Bitañok betidanik bizitu izan zuela euskara lehia gisa baina, bere idaztietan, garai zehatz honetara iritsi arte ez da azaltzen halako esplizitapen bortitz eta errekkurentez.

Kanpoko eragile erasokorren aurkako gisa gehien batez, baina baita bere haragian somatzen duen normalizazioaren garaiko urraduraren aurkako erreakzio bezala. Erreakzioa da ordea, ka-

su batean eta bestean, ezberdina: kanpoko eragile erasokorren aurka gaitzespena, amorrua eta nazka adierazten du Bitañok... eta malenkonia, erasotzaileak haurrak erdaraz hezitzen dituzten guraso euskalduna diren zenbaitetan; gizon onaren zubigintzarako borondatea bigarren kasuan, Bitaño egoera jasaten ari zelako eta bere larruan, normalizazioaren aldeko jarrera hartzeagatik, guztiz kezkatuak zegoelako bati-pat bere zenbait lagunen erreakzioen aurrean. Hunkigarria da hau adierazteko erabiltzen duen tren joanaren urruntze nostalgikoa. “Peru adiskide zaharrari ikustaldia” (lp. 3).

Bitañok lehia hori ez du ikusten praxis politiko batetik kanpo “Nagore” (lp. 3), “Erramuntxo Fernandez” (lp. 3) eta “Izena bai...” (lp. 3) ipuinetan ikusten denaren arauera, nahiz eta hori hainbateko indarrez salatu gure anaien arteko borroka “Leiertzako Josebaren martiria”n (lp. 3) edo gogorrago oraindik Francoren garaiko errepresioa “Euskaldun amigo batzuk nola maite gaituzten” (lp. 2).

Azkenik, euskaragintzaren ereduen erreferentzia ematen digula esan dugu eta “Joannes jaun Zaharra” (3. Atalak) eta “Gure On Joseba Handia” (3. Atalak) lirategi honen argigarri, Azkueren “Euskalerrriaren Yakintza”, Axular eta Mogel, Elizanburu, Lizardi,

Kirikiño, Orixe... eta besteak proposatzen dizkigunean. Baina Bitañoren euskararentzako erreferentziak ez dira hor gelditzen eta Saul Bellow idazle amerikarraren erreferentzia zehatzez gain, Herzog bere libururik nagusienetakoa aipatuz, zenbait ipuinetan somatu egiten zaio Becquer-en kutsua, batez ere arimen mundu misteriotsuan murgiltzen denean. Ikusi bestela "Arranoganeko jantzizuridun fraideak" (2. Atalak) eta beste zenbait testu.

Eta ez dut Bitañoren mundu magiko hori eraikitzeko guztiz beharrezkotzat jotzen ditudan beste zenbait ñabardura aipatu gabe bukatu nahi. Hasteko, bai gero aztertuko dudan estilo aldetik bai isladatzen duen bizitzari buruzko ikuspegiaren aldetik —hasieran aipatu dudanaren antzera— bi Bitañonabaritzen ditudala esan behar. Ataleko Bitañon eta Ipuinetakoa. Hau erre-serba haundiz esaten dut, ipuinetan lehen kaleratutako errelatougarri birrargaritaratzen bait du euskara batuan. Baina bere bizitzako azken errelatoetan uste dut jartzen digula bere arimaren xamurtasuna ageri agerian. Hurbilagoak dira, giza egoeraren ulerkuntza errukitsuz beteak eta, batez ere, lirikoagoak, poetikoagoak. Agian halako tristezia kutsu indefinitu batek joak... Sarri, hala eta guztiz ere, gaiak urbanoagoak dira, gordinagoak... Le-

hen ere noizbehinka agertzen baziren ere orain maizago ikusiko ditugu pertsonaia urbano ezberdinak "Arranoganeko jantzizuridun fraideak", gerrate zibilarren erreferentzia "Altzermo sudurluzearena" (2. Atalak) eta Sabino Aranaren

Ene Aberri laztana
jausi zara erbestepian,
obeaa eriotza da.
Zeure basotik atzo igoten zan
eskari ona zerura,
gaur erdeldunek sartuta
axia ere biraoz bete da,
zelan ondiño il etzara...

erreferente puntualekiko adostasun larria "Jaioterriaren..." (2. Atalak), kaslistaden oihartzunak dakarzkigun "Etxe Zaharreko zaldun zaharra" (Ip 1)-ren bakardade historia, azkenean bere burua posizionatzera bultzatu eta Goiko Kale versus Enparantzaren arteko lehia sinbolikoan. Bitañon, Goiko Kaleko Perutxin Mutiko Gizarajoa (Ip. 1) izango da. Nire ustez, orrialde zeharo autobiografikoa da, "Peru adiskide zaharri..." (3. Atalak), "Katutxo bibote luze" (Ip. 3), non errealitatea existentzia bihurtu nahiko lukeen, seguraski lehenaldian errotutako geroan, bakardearen patu gorria onartzera bultzatzen duen konfromidadearen kantua diren "Mixer Zaharrak txistulari" (Ip 3) eta "On Kristeto" (Ip 3)... eta beste batzuren antza. Bai, hala uste dut, hauek direla denen artetik

autobiografikoenak eta, olerkaria, edertizalea pertsonaia misterioitsu gisa definitzen dituen "Basoko gizona" (2. Atalak). Hor ere, zalantzarik gabe, "Joanes Zaharra", bere irudi gisa... eta kamaldula ezagutu duen ermitañoaren erreferentziak...

Bi Bitaño hauei buruzko aipamena iradokitu ondoren bere IZADIARI buruzko ikuspegia aitatu nahi nuke. Guztiz adierazkorra da. Bitañorentzat izadia oropresentea da, Euskal Herri sakonaren ahotsaren bozeramale bihurtzeraino. "Ermitazarreko Argizuridunek" (Atalak).

Udagoiena da bere denbora magikoa, "Suzko Txorian" (Atalak), "Jauregiexeko..." (Atalak) eta "Basoko gizona"n (2. Atalak) agertzen den bezala. Jo ere orjotzen du bere prosak gailurra, zenbait testu errelato motzaren antologia bihurtzeraino. Gogoratu, besteak beste, "Bonbaketa tristea" (lp. 2) eta "Udaigoiena" (lp. 3).

Eta udaigoiena denbora magikoa baldin bada, HARITZA eta OXIRONDOKO URGELDITXOA izango dira bere toki magikoan, alde batetik haunditasun harrapagaitz baina hurbilaren deia suposatzen duelako haritzak eta sakoneraren lilura putzuak. Ikusi "Basoko Gizona" (2. Atalak) eta "Inhartxo" (lp. 3). Ingurugune magiko hau sendakari, mito sendakari bihur-

tuko zaio "Lurra jota" (lp 3) prosa poetiko gardenak dioen arauera.

Guzti horrek zera honetara bultzatuko du Bitaño:

a) Mitogintzan beharrezkoak diren indar preternaturalen sinboloak naturatik hartzera, Mozolua-ren zarata, adibide. "Barrenetxeko..." (Atalak).

b) Bizimoduarekin lotutako adibideak bertatik ateratzera. "Ermintazarreko..." (Atalak).

c) Natura mirestasun espirituairen parametro gisa hartzera. "Suzko txoria".

d) Idazlea bera izadizale amorratu gisa azaltzea. Horren sinale dira:

—abereekiko samurtasuna. "Mitxinogorri" (Atalak)

—abereen defentsa radikala. "Ametsetan..." (lp. 1).

Irakurtzerakoan Daphne du Maurieren THE BIRDS testu antologikoaren oroitzapenak ekarri zizkidan.

—pobre eta gizarajoen errugabetasuna naturarekiko komuniorako egoera ideal gisa jartzea. "Haritza Mutikoa eta Lakutxoa" (lp. 3).

Bukatzeko eman ditzagun bere idazteko estiloa defini dezaketzen zenbait zehaztasunen berri:

—Haurrentzako literatura egingo balu bezala, behin eta berriro errepikatzen ditu edertasunaren parametroak. "Neska gazte pillo bat ikusi ei-eban erdi billosik,

urregorri-kolorezko ule ederrakaz danak... "Hori eta aurpegi eta esku zuriak"... "Etxezabaleko ixingurakuena" (2. Atalak)

—Adjetibazioa urria da eta naturarekin lotua. "Uretxako santua" (Atalak)

—Erreferentzia kulto eta arrotzen presentzia eskasa. Salbuespenak "Suzko Txorian" (Atalak) azaltzen direnaren antzekoak.

—Azkuek "Euskalerrriaren Yakintza"n egiten duenaren antzeko zenbait termino zailen sinonimoak ematea. "San Joan Jaiegunean" (Ip. 1)

—Zenbait kasutan prosa aberastearren erabiltzen dituen erritmo binarioak eta hirukoiak, batez ere Txomin Agirrek bere Garaoren lehen atalean erabilitakoaren arauera. Horren adierazle dira "Saturditxoren..." (3. Atalak), "Joannes Jaun zaharra" (3. Atalak) eta "Jaioterriaren ipuina" (Atalak).

—Hitanoaren presentzia ia

soilik sinbolikoa. "Iru lapurrena" (Atalak) litzateke adibide bakarrenetakoa.

—Testuaren lakonismoa, elipsi ugari erabiltzera bultzatu duena. Nabari da "Barrenetxeko..." (Atalak), "Eneko" (Atalak) "Aize errota" (2. Atalak), "San Joan jaiegunaren..." (Ip. 1) eta "Mixer zaharrak..." (Ip. 3) errelatoetan.

—Umorea, fina gehienetan "Gauberkordoak" (Atalak), "Lorentxo eta Txatxalin"en (Ip. 2) eta "Belengo Atarteko astoa"n (Ip. 2) ikus daitekeenez, eta errukiorra bestetan. "Altzermo sudurluzearena"n adibidez. (Atalak).

Analisi hau burutzerakoan konturatu naiz noraino gauden belaunaldi gazteagoak zorretan gerraosteko belaunaldiko zenbait eta zenbait autoreekin. Zoritxarrez ez dut Bitañoren olerkigintza lantzeko betarik ez espaziorik izan. Beste baterako gelditu beharko du.

Felipe Juaristiren poesiagintza

DESPARADISURAKO IBILBIDEA

IÑAKI ALDEKOA

Poesia hitzez hitz tajutzen delako, poetaren –kasu honetan F. Juaristi– edukin linguistikoa aztertzen jarriko dugu gaurko arreta. Hasiera hasieratik bi planu ezberdin jarriko ditugu aurrez aurre: haurtzarogaztaroa ta heldutasuna. Gure gaurko eginkizuna bi planu horien nondik norakoak argitzera mugatuko da. Hasteko, eta hipotesi gisa, aurrera dezadan bi planu horien balio sinbolikoa: galdutako mundua (PARADISE LOST) eta egunerokoa (DESPARADISUA).

1. Oroitzapenak / Maitasuna

a) Oroitzapenak

Betiko galdu den munduaren lili usainak iristen zaizkio oraindik poetari. Lili usain horiek ez diote, ordea, inongo mesederik egiten; izan ere, gaur egungo poetak ez baitu bere ahoan haren zapore mi-katza baino: “Lili-eiherraren” zaporea. Horra adibide batzu:

“Gaztaroko egunetik gero eta urrunago –lortezinak dira benetan aintzinako usainak”– (11)

“Oroipen bakarti bat ez bada, (...) ahantzezinezko lehen musuare-na” (17)

“Oroitzen naiz ezpainak petalu zuriz busti zenizkidanean” (58)

b) Maitasuna

Badakigu, gutxienez, “lili-usaina” zerion mundua IRAGANEAN konjugatzen dela: “MAITE” aditza iraganean konjugatuko da. Beraz, hauxe dugu maitasunaren aroa: egungo gizonarentzat garai eskurae-

zina. Mundu hartatik ez zaizkio noizbehinkako errainu-izpiak baino iritsiko. Errainu-izpi horien koloreak orgasmoarenarekin bateratsu atzeman daitezke. Hala ere, konkista horiek ez lirateke poetarentzat "garaipen pirrikoak" baino.

Ad.: "Maite aditza iraganean jokatzen dut.
Iragana da maitasun eta euriaren ama.
Sofritu aditza, aldiz, orainean". (22)

"Han urrun, urrunago,
uretan lo egiten duten lamiek
maitasunera deitzen ninduten" (39)

c) Emakumearen gorputza

Aurrerantzean emakumearen gorputzarenganako arreta eta ahaleginak ez du etenik izango. Emakumearen gorputzean hatzeman nahi baita galdutako aro liluragarriaren arnasa. Denboraz harago dagoen mundu haren armonia eta batasuna betiko galdu ziren ordea. Ez du, hala ere, berehalakoan etsiko; ez, behintzat, gorago aipatu bezala, paradisu ezin horren errainu-izpiren bat atzeman artean. Baina ondorengo etsipena garratzagoa izango da beti. Poetaren etsipena areagotzera dator; zenbat eta gehiagotan saiatu, orduan eta urrunago.

Desioaren eta pasioaren mozkorraldiak ezagutu ondoren, hasierako "La vie, l'espoir" hura etsipen garratzaren kolorez jantzi da:

"Desioa mututu zen, zure ezpain, bular, aldaketetan bidaiatu zenean. (Esperantza etsipenaren ataria zela erakutsi zenidan)". (77).

Izan ere:

"-zure gorputzeko pliegetan zahartu nintzen". (11)

"-zure gorputzeko zirrikituetan mututu nintzen".(11)

"Bidaia ostean zure sabela

oasi gabeko desertua

lur errenditua

amaierarik ez duenean".(18)

"Adjetiboak falta zaizkit

zure osotasunaren kurbak borobiltzeko".(22)

"Galtzen dut identitatea zure sabelaren esparruan".(30)

2. Bitartekari ezinduak

Iragana, ordea, eskuraezina da; eta poetaren ahaleginak gora behera, gero eta urrunago gaude ametsaren paradisu hartatik. Hasie-

ra batean pentsa liteke, ordea, bete zezakeela poetak –erromantizismoaren garaiko poetak uste zuen modura– bi munduen arteko bitartekaritza, bi munduon arteko zubilana eginez. Gorago aipatutako “garaipen pirriko”az harago, emakumearen baitan atzeman nahi izan den une pribilejiatuaz harago –eternitatearen errainu-izpi aienarrezak– etsipenaren aho-zaporeaz mintzo zaigu poeta.

Poesia ez da izango aurrerantzean, Caronte-ren untzia legez (Denb. Nost. 38) (ikus, O. N. 38), bi mundu ihezkorren artean zubi, nahiz eta bertako urak eta ibaiek ispilu bilakatu nahi duten, galdutako ametsaren koloreak bertan isladatu asmoz.

a) *Hiriak*

(Paris) “Entzuna daukat horko ibaia zeruaren ispilu bilakatu hausterre koloredun beste ibaiaz ahazten dela edonork begiratzean”. (19)

(Viena) “Danubio, Donau,
labaina miragarriarekin
valsa valsa dantzatzen...” (30)

b) *Emakumea-ibaia (ura)*

“Izterrak erdibitzen dizkizun ibaiari”. (29)

“Aparren maiestatea, zu ibai maiestosa bezala isurtzen harearen alfonbran”. (37)

“Nor bait zure iztarrarteko ibaietatik edaten hasi zen (urtetan gozotutako ardoarekin egiten den bezala). Zure uhinek urruneko konkistak txikiagotu zituzten”. (40)

“Zure arnoak nire bakardadea sakabanatzen deneko mailak jaisten naiz zure ozeanoaren bitartera”. (30)

“Zure gorputza itzal dispertsoa sen urezko ispilu itsuaren azpian”. (79)

c) *Ibaia-emakumea: zubiak*

“Bilatuko ditugu zubipeetan gaztaro-imaginak. (19)

“Eta izenordeak, zubiak batu ezin dituzten begiak”. (22)

“Beti izan zinen gau infinitorako zubia”. (58)

Dena den, berez amaierarik ez lukeen dialektikaren gurpilak (Mendebaldea / Ekialdea, metafisika eta poesia, memoria eta ahanztzia...) badu sotengu bat emakumearengan. Emakumeak bat egiten

baitu urarekin eta, beraz, ispilua ere izanik, norbere buruaren ezagutzara –norbere destinu petralaren perzepziara– garamatza. Hortxe ohartuko da bidaiari nekazina destinoak dioenaz. Poetaren imajinarioan ura eta emakumea banaezinezko binomio bat izatera iritsi dira. Hala, itsasoko uhinak eta desertuko dunak emakumearen ditiak ere izango dira. Horizontetik gabeko esparru zabal horietan ez da izango inorentzat babesik: irlarik gabeko artxiplielagoan naufragoak ez du Itakarik aurkituko, ezta beduinoak ere oasisirik. Baina Akab-en modura soilik, balearekin borrokan, atzeman lezake bidaiariak galdutako une pribilejiatuaren xarma: ezinaren lengoaia baino, itzuli ezin daiteken abentura.

3. Nostalgia / Denbora

Denboraren aletze etengabeak nostalgia aseziez jantziko du poetaren ahotsa. Denbora horren emaitza baizik ez baita poetak jasan ohi duen kondena: historia edo desparadisua.

Ad.: "Oroipena antzinako munduetako nebulosa amatatua da". (80)

"Bizitza osoa dugu ahazten ikasteko". (49)

O. Paz-ek ere halatsu zioen *Pasado Claro* bere poema liburuan:

"Saberse desterrado en la tierra siendo tierra, es saberse mortal... ser tiempo es la condena, nuestra pena, es la historia".

Edota beste honetan (*Asueto*) zioena:

"El tiempo muestra sus entrañas huecas:
de su insomne vacío
surges, perdido paraíso,
sepultado secreto de este mundo".

Munduko desterrutik egingo du poetak amets, definitzen gaituen denboraren gaintik jauzi egin eta bestaldearekin bat egin nahi antzu horretantxe. Denboraren gaintitze saio horietan ez da falta zenbait poeten oihartzunik:

"Hiriaren baitan ezabatu nahi dut iragana, oraina geroa; izan poema bukatugabea, hiriaren liburuko orri zuria". (77) (T.S. Eliot-en ohiartzunak gehiago ere badira. Ikus "Denbora, Nostalgia" 7.)

Platonek zioenari arreta jarriz gero mundua bitan banatu beharko genuke; eta, amaierarik ez lukeen dialektikaren gurpilean, bata ez litzateke bestearekiko nostalgia eta edermine baino. Eta, beharbada, ez da kasualitate soila, F. Juaristiren liburuaren hitzaurrean Miltonen

poesiaren aipua aurkitzea. Miltonen izena entzutearekin batera *Paradise Lost* liburuaren erreferentzia ere ahaztezina baita.

Eta, egia esan, ez da falta mito biblikoaren erreferentziarik Juaristiren poesiagintzan: paradisuako zuhaitzarekin hasi eta desparadisuan zapigarren egunean amaitu. Izan ere, *Denbora, Nostalgia* poema liburu hau zazpi zatitan –kreazioko zazpi egun inbertituak ote?– banatuta bait dator; bertan, desparadisuan gizonak egin duen ibilbidearen berri ematen zaigu. Azkeneko egunean poetak suizidioaren aukeraren aurrean jartzen gaituelarik. (Ikus “Denbora, Nostalgia” 10).

4. Azken sintesia

Hiriaren Melankonian adierazten zaigu mundua teletipo inmensoa dela, lengoaiaren metafora bat alegia. Baina, hau bagenekien bere lehen liburutik ere, nahiz eta bigarren liburu honetan nabarmenkiago adierazi. Izan ere, Juaristiren poesiagintzaz esan bailiteke Gimferrer-ek –O. Pazen poesia ahotan– esandakoa:

“El mundo, cuerpo y lenguaje –hiria, emakumea-ura, lengoia?– se hallan enlazados, y en cierto modo son inseparables; cada uno remite al otro, es un espejo y su metáfora, y todos ellos remiten a la realidad esencial de la conciencia individual ante lo que no es ella misma”.

Azkeneko sintesiaren aurrean geundeke: poemaren bertan amaitu den bidaia. Poemaren abentura. Denbora gaintzeko ahaleginak poemaren zedarrietara izan dira errendituak, memoriaren denbora poema bilakatua.

Horretxegatik dio poetak:

“Eta poesia, ez bizitza, momentu madarikatutako maitasun ezinezkoen kutxa izatea”. (84)

Piarres Larzabal idazlearen ikuspegia

PIARRES XARRITTON

Niri dagokit Larzabal idazlearen ikuspegi bat ematea, idazkiak biltzen ari naizelakotz eta argitaratzen. Erran behar dut berehala, langile argiak eta erneak badirelakotz orai, gu ez bezala trebe direnak tresna sofistikatuen erabiltzen, Iban Harluxet bezalakoak. Iban Haluxeti esker bezaraz, egun guti barne, Larzabal-en obren lehen lau liburukiak eskutan izanen ditugu.

Zer dira bada Larzabal-en obra horiek?

Bigarren aldia dut ari naizela horrelako lan bati. Ene esperientzia aipatuko dizuet beraz apur bat: Ezen Jean Etchepare mirikuaren obren biltzen ere ari izana naiz; orai bururatzera noa, duela hamar bat urte hasi nuen lana.

Baina badira diferentzia handiak batetik bestera; ez bakarrik beren aldetik, autoreak eta obrak guguz desberdinak direlakotz,

ene aldetik ere, Etchepare kasuan, nihaur abiatu bainintzen ene baitarik, zeren Lafitte gure ikasle zenak erranik sinesten bainuen, Etchepare norbait bazela, merezi zutela haren obrek biltzea eta argitaraztea. Nihaurk beharrez hori hurbiletik ikusi, abiatu nintzen: Euskaltzaleen Biltzarren laguntzari esker, lau liburu lodi argitaratu ditu Elkar-ek, eta laster eginen boskarren bat; 2.000 orrialdez gora, orotara; langile gaitza baitzen haatik Etchepare mirikua!

Nihaurk beraz idazlea bera, bizi zeno batere ezagutu gabe, saiatu naiz ikusten, nola obrek adiarazten diguten gizona.

Hemen aldiz, ez dira gauzak berdin iragan: alde batetik Larzabalak berak, bere ordenuan, bizpalau adiskidei utzia zigun lan hori gure gain: Badakizue alabaina zein errazki ari zen Larzabal idazten; ez anitzak bezala, hau

ezar eta hori ken; heldu zen bezala, iturritik bezala, goxoan ari zen Piarres izkiriitzen. Eta gero eman papera galdegina zionari, ez zen gehiago deusetaz arrenkuratzen.

Horra zergatik, Etcheparentzat aski banuen Baionako Erakustokian dagoen EUSKUALDUNAREN bilduma ikertzea, haren artikuluen aurkitzeko, Larzabalentzat paperak oro bazter guzietan sakabanatuak ziren, eta haien eskuratzeak berak emaiten du lan.

1.- Kazetaritza

Ehunka eta milaka badira Larzabalen artikulua, lehenik bildu beharko direnak: Batzuetan sinatuak izernorde batekin, hala nola, "Kostatarrak", "Goratik", edo berdin sinadurarik gabeak, barraiatuak, ENBATAN, HERRIAN, Donibane Ziburuko apezten DENAK ARGIAN, berak Hazparnen zelarik ateratzen zuen gazteen aldizkarian —hau naski Bernat Amestoy-ek bilduxea duena— eta azkenik Frantziako irratan eman zituen lehen euskal emanaldietako paperak Roger Idiartek eskuratu dizkidanak. Lan gaitza baliteke hor gazte batentzat, eta botatzen dut amua, norbait lot dakion.

Merezi luke lanak, zeren baitira hor artikulua batzu beren auto-rea eraman zutenak auzitegieta-
ra. Baina ba ote da idazle funtsezkorik, Jaungoikoaren auzitegi handira joan baino lehen, ager-

Bestalde langile handiak ziren bai bat ala bestea, baina Etchepare kazetaria zen orozgainetik; sail asko ez ditu hunki ere, hala nola antzerkia edo bertsolaritza.

Larzabalek berriz sail guziak landu dituela erran dezakegu eta kazetaritza hasteko, aitortuko dut berehala ene bekatua: Ez ditut ene argitalpenean agertuko Larzabalen artikulua; lan gehiegi baita eta ez baitut kurailerik lan horri lotzeko; amar urte gutiago banitu menturaz!...

tzen ez denik behere honetako auzitegieta?

Oroitzen gara artikulua bakar batek, Algeriako gerla denboran, eraman zituela Larzabal eta Lafitte HERRIAen zuzendaria, jujeen aitzinera, artikulua horretan agurtu baitziren "Fellagha" delakoak: Bekatu handia orduan, geroztik ordea... Badakizue, handiek handiei oro barkatzen eta, lehengo "terroristek", gaurko ministroek, ateak zabal dituztela Eliseoko baratzeetan.

Dena dela, artikulua horretaz bestalde, beste franko behar litzekete ikusi Larzabal kazetariaren berezitasunen ongi zehazteko. Hala nola Hiriart-Urruty-ri konparatu begeneza, —Hiriart-Urruty xaharraz naiz mintzo, Manex Hiriart-Urruty lehen hura izan baitugu euskaldun kazetarien aita—

eta Larzabalek haren erraztasun eta jario aberatsa baldin bazuen ere haren maleziarik ez zuen, Larzabal hemen ere gizon on bat bezala mintzo baitzen: maleiarik gabe, baina garbi mintzo, aitzurle ona bezala, jo eta jo, pikoa bali eginez ari, eta bere ditxolari dohain ederraz maiz baliatuz.

2.- Predikuak

Bigarrenik aipa ditzagun predikuak.

Baditugu zenbait, Larzabalek berak argitaratuak, "Nere Mendiskatik" deitu liburuan.

ETA-ko hilen gorputzak ekartzan zituztelarik Zokoa-ko elizara, eta oraino beren liturgia bereizia eta berria asmatua ez zutelarik, Elizatik kanpo, eskubide osoarekin geroztik egin duten bezala, orduan. Zokoako apezak erraten zien bere apez hitza. Hitzaldi horiek ditu bildu bere liburuan eta nik ez ditut komentatuko. Bakoi-tzak ikus ditzala diren bezala, bere teologiarekin edo filosofiarekin.

Badira beste batzu ere argitaratuak izan direnak, hala nola euskaltzale batzuen ohoretan eman zituenak, haietan hobere-netarik beharbada, Hazparneko auzapez eta euskaltzain Pierre Broussain zenaren omenaldirako Hazparneko elizan eman zuena.

Baina badira besteak, haizeak eraman dituenak. Haizeak era-

Aitor dezagun menturaz tema bera gehiegi errepikatzen zuela batzutan, irakurlea aspertzearaino, baina ohartzen gara ez dela hori apezen edo xaharren gaitza bakarrik, ikusten baitugu badela gutartean, terrenta bera errepikatzen baizik ez dakien gazte asko. Baina bego horretan!

maiten dituenetan ordea, ho-deientzat bezala, badira batzu euri xorta zenbait ixuri-ta, urrun-tzen direnak. Besteak aldiz, lurrean barna sartu den euria utzi dutelarik, eraman ditu haizeak. Badakit Larzabal-en predikueta-rik anitzak honelakoak zirela, baina zer ziren zuzen jakiteko, behar harko ziren entzunak izan, eta nik Zokoako predikuak ez ditut entzun. Hazparnekoak ordea, zenbait bai.

Larzabal bikari gazte zen denborakoak, entzun ditut: predikuak eta haien komentarioak. Komentatzen baitziren haatik biharamunean, lantegietako langileen artean, bikariak deitzen zituen "elhe kofoinetan".

Eta gero apezen artean, jaun erretor xaharrak entzunak baitzuten alabaina bere bikari gaztearen hitzaldiak; eta erraten zuen, bi eskuak poliki thorratuz honela: "Très bien, très bien!...", "ongi, ongi, izigarri ongi!..."

Bere zuhurtzia handiarekin ikusten zuen erretorak, baitezpa-

dako egia handi zenbait hobe zirela bikariaren gain uztea, zeren bikariak joaiten baitira, erretorak aldiz gelditzen. Horra zergatik, bere xokotik, goxoki entzuten zituen, Mirande xaharrak, Larzabal gaztearen predikuak, adiarazi beharrezko egia handia, gain hartarik jautsarazten zituztenak.

Hazparneko gizon zuhurrek berriz, egia berak hartzen zituzten bizkarrera, kokotsa bi ukamiloen gainean pausaturik, tarte halako irri "asiatiko" batekin, —bete bikari lagun batek zioen bezala—, komentatzen zituztela han berean: "Uste duka? Lartxabalek berak pentsatua dikek bai hori ere...".

Zer ote zen bada Lartxabalek berak pentsatu?

Jesusen zuen bada aipatu kameluaren itxoria: aberatsak nekezago sartuko baitira zeruan, orratzaren ziloa deitzen zen Jerusalemeko atean kameluak baino. Baina hori ez zekiten Hazparneko etxejoaun guziek, aski mugatua baita naski Hazpandar zenbaiten teologia. Hobeki ezagutzen zuten heik Lartxabal bikaria, eta bazekiten, handiak eta puxantak ez zituela biziki maite; ez eta ere haatik haiek hura.

3.- Bertsu ta Ditxo

Predikuen ondotik Larzabalen bertsuak.

Bere lehen bertsuak araz, hamalau urteak bete zituen egu-

Dena dela, bere egia handiak ez zituen Larzabalek predikatzen, "gaineneko misionestek" bezala, prediku luze luze, ezin trenkatuzko batzu eginez, ez eta bereziki orro gaitzean botza gora altxatuz. Bere prediku guzia doinu monokordio berean emaiten zuen bikariak eta dena ere beti labur: labur eta fin; fin orozgainetik, horrek baitzion gehienik min emaiten entzuleari.

Maiz ebanjelioko pasarte batzu, denboraren poderioz edo apezen gantzutzez, errautsak estaliak edo olioak leunduak zituellarik, Larzabalen lana zen errauts horren harrotzea, olio azalaren kentzea, eta ebanjelioren, bere gordinean, bere bizitasunean agertzea; guziz aditua zen horretan Hazparneko bikari tipia.

Prediku horiek oro geroztik ez ditugu erraz bilduko, haien oroitzapena bera denboraren haizeak eramana du. Prediku bat badugu halere argitaratzen ahaliko duguna: bere ehortzetako predikua, —aprezaren azken elizkizun ala antzekilariaren azken antzerki?— berak prestatu baitzuen, Roger Idiart adiskideak eman zezan; honek egin zuen bezala.

nean egin zituen, eta Piarres Lafitte, haren orduko irakaslearen paperetan aurkitu ditu P. Andiazabal-ek.

Uztaritzeko apezgaitegiko bertso horiek salatzen digute Piarres Larzabal sortu zela, aita gerlara joan zen egunaren biharamunean, 1915eko maiatzaren zazpian, zazpiak eta hogeita hamar minutetan.

Geroago ere lehen bertso horiek bezala, Larzabal-en idazkiek maiz adiarazi dizkigute haren biziko gora-beherak eta harat-hunatak, baina bertsoarako erraztasun handia izanagatik ez zuen bertso horien iduriko beste antzirik eman guk dakigula. Antzerki batzuen beharorduetan bakarrik baliatu izan du bere dohaina.

4.- Kondairak

Larzabal kondalaria gogoratzearekin, ohartzten gara Euskaltzealen Biltzarrak orduan antolatzen zituen lehiaketetan Larzabal gazteak irabazi zuela sari andan bat, hala nola "Allande eta hiru astronomuak", lehen saria izan zuen ipuina, berak asmatua.

Asmatzen bazekien alabaina, irudimen aberatsa baitzuen, eta ez bakarrik idazkietan, baina eguneroko bizian eta asmuetan. Ongi ezagutu dutenek hori bada-kite: Hala nola Zokoan eliza bat egin behar zuela, ez zuen arkitekta beharrik izan; berak asmatu zuen eliza berriaren plana; ikuslier eta aditu askoren arabera, egia erran, aski berezia.

Irudimena bai beraz, baina besterik ere bazuen gure idaz-

Hor dugu bizkitartean "Bakearen urtsoa", hain ezaguna, eta horrelako kantu bat edo beste.

Bertsolari bezain, ditxolari paregabea zen ordea Larzabal: oroit gaitezen Bordaxuri zaharrari herriko gazteriak botatzen zizkion ateraldiez, edo apezpikuari Matillas-ek ihardetsiez...! eta artikuluetan edo kondairetan ustegabetarik bezala, ereiten zituen erranaldi eta hitz-joko xoragarriez; horretan agertzen zaigula gure idazlearen beste talendu aberats bat.

leak, eta bereziki oharmena. Zerk du hain zuzen markatzen artista, oharmenak ez bada? Ohartzten baitzaio artista, zuk eta nik ikusi ez dugun mila gauzari.

Kondatzen zigun jaun auzapezak, nola Piarres Larzabalekin joaten zirelarik Azkaindar gazteak mendira, beti zerbait ikasten zuten.

Hain zuzen idatzi zituen Piarres-ek GURE HERRIAN eta EUSKARAN etnografia kutsuko dotzena bat artikulu ohargarri: "Euskaldunak eta landareak", "Euskaldunak eta koloreak", "Euskaldunak eta medikuntza". "Euskaldunak eta aroa", "Betisoak", "Aldaira", eta horrela.

Eta menturaz hor aurki genitzake Larzabalen testu landue-nak; nahiz aitortu behar den ez

zuela ez gramatikaz ez hiztegi-az ez literaturaz hanbat axolarik gure adiskideak eta hatzemanen ditugu haren antzerkietan berdin nahastekaturik. Azkaingo aditza eta Hazparnekoa, Etxalarkoa edo Zokoakoa, edo Hondarribiakoa.

5.- Oroitzapenak

Oroitzapenak hiru kapitulutan sartzen ditut: bat egina da, baina, menturatuko ote naiz erratera? —nahiz ez duen hitz horrek Larzabal izituko—, “bahitua” digute, ez baitugu norbaiten baimenik ukaiten haren argitaratzeko; hura da beraz “Anaiartearen historia”, noizpait agian hale-are agertuko dena!

Gero badira beste bi kapitulu, bat osoki garbian emana, “Zokoako parrokiaren historia” eta bestea, “Hazparneko bikarigoaren historia”, oraino lan puska

6.- Antzerkiak

Zerk eman dion Piarres Larzabali idazle fama handiena, denek badakigu: Antzerkiak, dudarik ez da. Antzerkiak idatzi ditu alabaina dotzenaka, zuzen ez dakit zenbat. Dakidana da 42 baditudala orai nihaurk bilduak eta argitaratuak lau liburukitan, ez baita guti.

Antzerki horiek zer nolako dira? Badira batzu, egileak zioen bezala “jostakinak” eta lehenbizikoak horrela dira; jostatzeko eginak.

Kondairen sail berean sartu behar ditut kondaira berezi batzu, egilearen oroitzapenak kondatzen dizkigutenak. Zeren antzerkietako lau liburukien ondotik, beste bi liburuki izanen ditugu, bat ipuinentzat, bestea oroitzapenentzat.

emanen diguna, zeren historia egin ondoan, pasarte berri asko igorri baitzizkidan egileak berak, oroit arau, artetik sartzeko.

Aitortu behar dut bestalde, Larzabalek irudimen aberatsa zuela erran dugunezkerok, batzuetan irudimen horrek oroimena apur bat nahasi diokeela, gutarik bakoitzari gerta dakigukeen bezala. Ez ote ditudan “memoria” horiei, “kontra memoria” batzu parean jarri behar, banago go-goeta; baina bego hori biharko! eta goazen antzerkietara!

Lehena idatzi zuena, 15 urteetan, “Piarres Zozo”, jostakina zen. Eta gero Hazparnera etorri zelarik bikari gazte, aitzinekoek bidea eginik aurkitu baitzuen, Mirandek, Zaidunbidek, Leon Leon-ek eta bestek, jostatzeko “komedietarik”, erraten zen bezala, hasi zen.

Ondotik fama, bapatean etorri zitzaion antzerkilari berriari, eta hona nola: Hazparneko berriketariak, Pierre Duhour adiskideak,

eman zuelarik berria, HERRIA as-tekarian, "Haritz-Barne"-ko gas-tez prestatzen ari zutela ikusgarri berezi bat, hobeko baitzuten menturaz burasoek haurrik ez ha-
ra igortzea, hori aski izan zen jendea burrustan biltzeko auzo herri guzietarik eta urrunagotik ere, "Etxahun"-en ikustera.

"Etxahun"-ek zion beraz eman Piarres Larzabal-i, zazpi Euskal Herrietan gaindi, bere antzerkilari ospea. Eta erran behar dut, gaur ere, obra ederraren itxura kausi-
tzen diodala, nik segurik, "Etxa-
hun" horri.

Gero etorri ziren nasaiki eta desberdinki beste guziak. Nor-
baitek galdegin digu, ea behar ote genituen baitezpada argitara-
tu guziak, ala bakarrik obra na-
gusiak ez ote ziren askiko?

Ez zait iduritu bereizketa hori
egin behar nuela; bildu ahalak
oro eman ditut, diren bezala; ez
baitzuen egileak berak nahiko,
ez zen hura, bazela, sinets gene-
zan.

Egia da alabaina Larzabal-ek
egin dituela obra arinak, balio ti-
pikoak, jostatzeko bakarrik egi-
nak. Bainan horien ondoan
badira ere hazta handiko obrak,

7.- Oroitzapen

Eta azkenik, bururatzeko,
oroitzapen tipi bat:

Gazte nintzen orduan eta gaz-
tekin nenbilen aholkulari bezala.
Baionan bagenuen apezpiku bat

herriaren problemak kontzientzia-
ren arazoak agertzen eta mentu-
raz argitzen dituztenak eta ez,
ezagutzen ditugun batzuen arti-
kuluak, kantuak ala kantikak be-
zala, abertzale kutsu erraz baten
ziloan erortzen direnak.

Anitzentzat bizkitartean, "Orrea-
ga", "Ibaineta", "Mugari tiro!" eta
horrelakoen autore "abertzalea"
besterik ez da Piarres Larzabal.

Es da hori zuzena, baina ho-
rren ikusteko obra osoa behar da
kurritu. Hala nola Frantziako
Iraultzaren mendeurrena ospa-
tu behar omen den urte haue-
tan banago zergatik Euskal
Herriko antzerki taldeek ez digu-
ten aurkeztu ez "Sarako Lorea"
ez "Osoak Artaldean".

Erraña da idazle guziak, hil
ondoan, egon ohi direla apur bat
"Purgatorietan". Gure Piarres,
purgatorietan daukate menturaz
oraino, gure antzerkilariek; moda
berriak alha baitira bestalde gure
Herrian, eta behar baitzara beste
mundu galdu batetako zoko eze-
zagunenetik etorria izan, arrakas-
ta apur bat izateko gutartean.
Moda guziek egiten dute beha-
rrik beren aldia, eta honek ere...

euskalduna ez zena, baina eus-
kaldunetarik biziki hurbil bizi ze-
na, mendiko gizona zen, Alpetar-
rik etorria eta Terrier zuen izena.

Iduritu zitzaion misioneak be-

har zituela emanarazi gure kostaldean eta Frantziako Iparralde-tik deitu zuen, Henry izeneko fraile aditu bat, hantik laster apezpikutu beharra zena. Niri tokatu zitzaidan delako Henry hori, Kostaldeko apeztxetan, ene beribil koxkorrekin paseiaraztea.

Baionatik Donibane Lohizunekoan Bidarteko eliza bazterrean ikusi zuen gure Henry-k, kolorezko horma zabal eta xut bat. Zer zen hori galdegin zaidanean, ahal bezala adiarazi nion pilota plaza zela. Sinetsi ninduen, eta nik ene baitan, egin nuen: "Egiazko misionesta! Konbertitu behar gaituen hauentzat zinez arrotza!".

Zokoara heldu ginelarik, utzi nuen luzaz buruz buruan Larzabal apezarekin, eta atera zelarik

berehala etxeko bidea hartzen galdetu zidan: "Zer mila debru ari da gizon hori hemen? Noiz dute bada apezpikutegira deituko?" edo hitzez hitz: "Mais, dites mi, qu'est-ce qu'il fout ce type la ici? Qu'est-ce qu'ils attendent pour l'appeler à l'évêché?".

Sari ederra hitzeman nion ene misionestari, xokolatezko medaila, sekula heltzen bazen Larzabal-en apezpikutegian sartzera.

Ez dut errate beharrik, gure gizartearen eta elizartearen egiturak ezagutuz geroz zuzen den bezala, Piarres Larzabal Zokoan hil eta ehortzi zutela. Bainan uste dut noizbait gure gizona, eta haren obra ere, onartua izanen dela, den bezala, bere balioarentzat. Agian laster!

Olerki erotikoak (eta II)

PAKO SUDUPE

Aztergai ditugun hiru olerkiotan kristautasunak menderik mende finkatu eta elkorturiko sexu-tabuak nahiz sexuaren ikuskera tradizionala aldarazteko ahalegina dakusagula adierazi berri dugu. Literatur azpitematzat sexu-iharduna hautatzeak eta halaber literatur zeinuetan somatzen dugun ideologizazioa interpretatu nahian, olerkiok egin zireneko garaian –1950-1953– Euskal Herriko intelligentsia euskaltzalean nabarmena zen krisi ideologikoa lerro handitan marrazten entseiatu gara, ordu hartan zenbait aldizkaritan buruturiko bi eztabaidetan oinarrituz.

Honenbestez, kontuan izanik olerki bakoitza bere eskuko dela eta bere zentzu-sortze berezia duela oinarrian, kasu bakoitzean egokien datorkiola deritzogun metodologia erabiliko dugu. Poemak horretarako bidea ematen digun heinean, hobespena alderdi semantikoari, denotatibo zein konnotatiboari emango diogu. Gainerako arloak ez ditugu alde bat utziko, hots, maila sintaktikoa eta pragmatikoa hiru alderdiok elkarri hertsiki loturik direnez gero, baina beti ere adierazi bezala semantika dugula arretagai nagusi.

OIANONE

Jakina da Jon Mirandek ez zuela taburik maitasun gaietan. Mota askotako amodio-sentimenduei eman zien eite poetikoa, dela hamabost urteko neska segailengana sentitutakoari “Neskatxak” deritzanean bezala, dela neska gazte batengana sentitu zuenari “Larrazken gau batez” izenekoan bezala. “Pigalle” deritzanean Raymonde izeneko gabats ederraganako desira bihurtu zuen olerkiaren ardatz. Ondo-

ko lerrootan leiho ezberdinetatik zentzu-bila barneratzen entseiatuko garenean berriz, izen poetikoz Oianone izendatu zuenak inspiratuak bihurtu zizkigun betiko hitz-joskera.

Bost bertsolerroko hamabi estrofa isosilabikotan barrena urratsez urrats Oianonekiko larru-jotzea narratzen zaigu zenbait sinbolo-irudi gorabehera nahikoa modu errealistaz. Hau bukatu ondoan, esperientzia erabat gogobetekoa gertatu dena, besterik gabe, suntsi ez dadin ahaleaginean ohartuko dugu poemaren enuntziatzailea aurrerago zehaztuko ditugun zenbait baliabidetan barrena ihardunak berritortzerik izan dezan amoreakatik.

Egituraz den bezainbatean, jadanik gorago bi zati nagusiren berri eman dugu espresuki ez bada ere, hots, larru-jotzearen narrazioak hartzen dituenak batzuek, eta ekintzak berriz ere hasterik izan dezanari buruz bideratuak besteak. Lehenbizikoak 7 estrofa eta bigarrenak 5. Bi parte nagusi hauetako bakoitzean eduki aldetik beste bi zati bereizterik badagoela deritzat. Eskemara ekarrita: –hauen mugak ez daude oso argi baina metodologikoki eroso datorkit zatitzea– gisa honetan ikusten ditut:

A: <i>Larru-jotzea</i> (1-7 estrofak)	A 1: Ingurunea-dostaketa (1-4)
	A 2: Zamalkatze-isurketa (5-7)
B: <i>Berritortu-nahia</i> (8-12 estr.)	B 1: Ilargiari otoitza (8-10)
	B 2: Moxu-eskea (11-12)

A: *Larru-jotzea*

A 1: *Ingurunea-dostaketa*

Olerkiaren lehen estrofak espazio-denbora koordenadak finkatzen dizkigu. Espazioari dagokionez, tegi hertsia batean kokatzen gaitu “gelan”, eta denbora aldetik gauerditan, ilunean. Hitzon balio erreferentzialaz gainera poemako ekintza nagusia egunaren erabateko azkentzean kokatze honek –beste ikuspuntu batetik egunaren hasiera ere izan daitekeen arren– konnotazioz lehenbizikoan burutzazio-sentiera ilunetara bulkatzen gaitu, ordea berehala besteritzen gaitu enuntziatzaileak hurrengo bi bertsolerrotan. Erdi-erdiko bertsolerroan hotsez oso berdintsu diren bi hitzez mundu-mutu munduaren isiltzeadesagertzea espresatzen digu. Poema hau kokaturik dagoeneko poema-arte gogoan, Jon Miranderen gainerako obraren erresonantziak oroimenean, eguneroko giza-mundu xixtrinetik at sentitzearen isla dela esango genuke Jon Miranderekin konplizitatean lerroboteko espre-

sio hau. Itxura, agerkizunen mundu hutsala nor poetikoen gogotik suntsitu orduko, leku barnekoa izarren kantuz hornitzen da.¹

Hirugarren eta laugarren bertsolerroetako oinetan aurkakotasun semantikoa nabaria da: mutu/kantatu. Izarren kantu honek atseginezko sentsazioa eransten die konnotatiboki, lehen bertsolerroak eta bostgarrenak reversio deritzan figura retorikoan oin harturik –gine-nean-ginenean errepikapenean alegia– estrofan berrindartuak gertatzen diren bi ekintzoi: biak gelan sartzea eta etzatea.

Babesleku honetako jainkosa, Oianone. Agi danez “Oheanona”tik datorrela izena. Bigarren bertsolerroak, delako “gau hunetan” horrek pragmatika aldetik, harremanaren behin-behinekotasuna iradokitzen digu. Hau ez doa neskaganako sentitzen duen amodiozko atxikimendu berekoiaren kaltetan, baldin direlako bi posesiboon egitekoa oker aditzen ez badugu: “ene” eta “nire”. Kanpoko hiru bertsolerroetan –orohar, estrofa-mota honek lehen bi bertsolerroak lotzen ditu errimaz, gero azkenak lehenbizikoaz bat egiten du hau indartuz nahiz osatuz, eta erdian bi bertsolerro paratzen dira errimaz lotuak– Oianoneganako amodiozko sentimendua adierazi ondoan honen deskribapena egitera jotzen digu.

Hiru sustantibo eta lau adjetiborekin indibidualtzen digu berau. Begitarterik ez digu deskribatzen. Aurrerago ezpainak eta eskuak bai izango ditu arretagai baina lizuntasuna adierazteko. Sustantibo-adjetibook biguintasuna dute isotopiatzat. Soinari bere osotasunean doakion larruak hartzen duen legun epitetoak, testuinguruan erreferentzial bezainbat subjektibo-afektibo denak, eta osotasun horretarik bereizten dituen bi zati sexualki determinatuek ere, bularrek eta sabelak kalifikagarri dituzten samur eta gurik, horiek guztiok biguintasuna dute amankomun. Olerki guztian kolore-adjetibo bakarra den zuria ere aurreko ezaugarri horiei ezin hobeki egokitzen zaie.

(1) Poema batean hitzak, honek hiztegia dituen gutxieneko sema- ez gain testuinguruaren arabera beste zenbait sema aktiba ditzake, batzuk zokoratu eta beste batzuk lehen planora ekarri; eta bai halaber poema horrek zein poema-inguru duen kontuan izanik, testu-barruti horren arabera sema batzuk indartu eta beste batzuk indargetu. Hari honetatik, Jon Mirandek Oianonekin batean argitara emateko prestatutako poema-sorta berean sartu zituen bi poemari erreparatzea argigarri gerta dakiguke. Pigalle olerkian –MIRANDE Jon, Ilhun-argiak, Prest.: Batzuk; E.H.U., Leioa, 1992, 39 or.– gau ozkarbian izarrak pizten dira eta olerkariak igurukitzen du Pigalle-ren soin umoaren arnoaz zazpigarren goian izarrak ikustea. Beraz, atseginezko konnotazio du; Akelarre poemari aldiz –Aip. lib. 49 or.–, gaua erabatekoa da, izarrik gabea akerra hila baitatza sorginen leize ospelean. Konnotazio desatsegina.

Patziku Perurenak, euskal usarioko kolore zuriaz bildurikoan oinarrituz honako iritzia jaulki digu: "kolore zuriak duen edertasun, leuntasun eta guritasun sinbolotik datorrena du".² Gagozkigun olerkian bete-betean konplitzen da. Honi erantsi behar zaio edertasunarena, hain zuzen bostgarren estrofan emaztekoa metaforikoki behor bihurtzen duenean, delako behorrari zuritasuna erantsiaz zaldi edo behor zuria digu eta hau ezbairik gabe edertasun eta liluraren sinbolo.

Mundutik aldendurik aterpe-gela, honetako jainkosa Oinanone eta honen altxorrik preziatuena berriz: sabeleko matxanttoa –hitzak berak ere badirudi baduela zer-ikusirik mahatsaz– ezti bakanez, gozokiz gainezka, dariola. Hurrengo ahapaldiarekin lotzen dugula baratza, lili-baratza –Bibliako Adan-Eva bikotea paradisuari orotarazten digu– sentitzen da enuntziatzaile eta halaber narrazioari protagonista dena zuku gozoak dastatuz.

Narrazioa kontatzen deneko denboraren aldetik, aspektua alde batera, lehen estrofa iraganean, bigarrena orainean eta azken hau iraganean. Poema osoa kontuan, hiru estrofa iraganean eta bederati orainean ditu. Uste izatekoa da ez zela poemagintzan ariko esperientzia bizitzen ari zela, honetaraz gero, duela zenbait denbora bizi izandakoa narrazten ariko zen, eta bizitasun, indar gehiago ematearren ekarriko zizkigun orainera pasarte gehientsuenak olerkia irakurtzen genuen aldioro osokiago dasta genezan.³

Erotizazio, dostaketaren ondotik laugarren ahapaldian "arrotz" a gorago adierazi dugun lili-baratza horretako bortan barneratzeko eskaria egiten dio emakumeari ongi zamatua dakarrela eta. Ohargarria hizkera funtzionalean usatzen diren hitzak ordezkaturik baratza, gardenean, paradisuari arrotza sartzeak duen adierazkortasuna eta plastizitatea. Arrotza, oker ez banago, "ar" eta "arro(tu)a"-rekin duen hoskidetasunaren kariaz joko zuela begiz deritzat.

A 2: *Zamalkatze-isurketa*

Atea iragana dela, sexu-zamalkatzeari ekiten zaio edertasun eta liluraren sinbolo den behor zalu eta bizkorren gainean. Oinok "lasterka, zaldizka, bizkor, mozkor" higidura, mugimendua denotatzen konnotatzen dute. Lehen hiru bertsoleroak etenik gabe osatzen dute lerroa, laugarrenak aldiz, "mozkor" aditzondoa uzten du bi etenen on-

(2) *Koloreak euskal usarioan*, Erein, Donostia, 1992, 197 or.

(3) Ikus 12-13 orr.

doan, indar berezia bereganatuz. "Gauko-oihanetan" eta "Gau-bideetan" espresioek lehen maila batean delako zamalkatzearen ikusteko errepresentazioa osatzen digute, maila sinboliko batean berriz erosaren indarrez zamalkatze zerutarra deituko duguna burutzen da.⁴

Seigarren estrofan kanpoko lerroetan emakumearen lizuntasuna konstatatzen da, ezpain-eskuen likistasuna, plazer-ematen duen tre-bezia, eta erdikoetan berriz klimaxaren ikara espresatzen da. Badirudi aliterazioak ere "(hara)gi eta ik(hara)" zubereraz hasbeherapenez ahoskatzen dena ez dela baitezpadakoa, baizik eta arte-joskera duen testuan gisa denez, delako sexu- narritamenduak sortu ikara espresatzen laguntzera datorrela. "lauzten zaitut" horrekin isurketa espresatzen du bertso- arte honetan ondoko estrofa argitzen duenez.

Kanpoko lerroetan isurketaren zartada espresatzen da, erabat husturik, hilda bezala baratzea. Erdikoetan, suaren "su- ziri" eta uraren elementuetara jotzen du "botz-uhin" delako sentsazio hori hitzez adierazteko. Gizonari sua sartzen zaio eta uhinak berriz biak atzematzen ditu. Gizonaren griña suarekin lotzea tradizionala da eta emakumea urearekin lotzea ere bai.

B: Berritatu-nahia

B 1: *Ilargiari otoitza*

Zortzigarren ahapaldiko dramatis personae Ilargia eta neskatila dira. Letra larriz idatzitako Ilargiak, jainkosa gisa, irri egiten duela esan liteke bere oneritzia agertzen duela begiak hestearekin. Horrez gain sexu-iharduna Ilargiaren gorabeheran dagoeneko ere iradokitzen du: ekintza amaitu-begiak hertsi artean badela erlaziorik. Ilargia lexemak eta honekin errimaz loturik dagoen begiak lexemak Jainkoaren begia eta orotarazten dizkigute. Honek guztiak lexemok zama sinbolikoa dutela adierazten digute argiro, eta arlo horretako azalpenen bila bideratzen gaituzte. Erdiko lerroetan neskatilaren otoitza ezagutarazten zaigu, azken lerroaren arabera, Ilargiari zuzentzen diola hau adi duela.

Hurrengo bi estrofatan otoitza. Sugeari betiko Jainko eta Rege izaera ezaguturik goresmen, adorazio eta ohore egiten zaio. Urrebuztan izenlagunak eta ondoko estrofa suge hori zakilarekin elkartzera garamatzate. Ondoko estrofan lehen egin duena -berrirakur hirugarren estrofa- berriro-berritotik hasteko gonbitea luzatzen dio, hain

(4) Ikus 16-17 orr.

zuzen laztanez bere baratzeko ezta dasta dezan bigarrenkoz. Gora-go esan duguna berriro diogu: maila konnotatibo sinbolikora jo gabe ez ditugu hizkuntz zeinuok aditzen.

Azkenaurreko ahapaldian denboraz aldaturik, iraganean, sugearen nekea ezagutarazten zaigu, honen atsedean hartzea ezta darien lili artean –gogora ekarri hirugarren estrofa–. Azkenekoan enuntziatzaileak, pertsona eta denbora-aldia aldaturik musu-eskea eginez amaitzen du lotan datzan sugeari indarrak bihur diezazkion.

Semantika sinbolikoa

Honainokoa estrofaz estrofa axola handienekotzat jo duguna nabarmentzen aritu gara. Sintaxia –zeinu-zeinu erlazioak–, pragmatika –zeinu-subjektu erlazioak–, eta semantika –zeinu-objektu erlazioak– guztiz ere denotatiboa izan ditugu aztergai. Aurrerakoan, zuzenean olerkiaren edukiaren sustantzia barneratzen entseiatuko gara: sinboloak eta imaginarioaren idazkeraren egituraketa dinamikoa.⁵ Delako egituraketa hori arakatzean orainago aipatze hutsean utzitako zenbait iruzkin berrartuko ditugu sakoneko zentzua desestaltzeko baliagarritzat jotzen ditugun heinean.

1. Sugea: Sinbolo balioaniztuna

Sugea sinbolo aberatsa bezain balioaniztuna da, eta olerki honen bigarren partean arras leku gailena duenez, al bait hobekien interpretatzeko eskierki sinbolo giltzarria. Oroz lehen, egungo gizon mende-baldarrarentzat sugea animalia okaztagarria da; Bibliaren arabera, Evaren bitartekotzaz Adan bekatuan amilarazi zuena. Ordea herri ezberdinetako mitologiak ezer erakusten badu da sugea sinbolo kontraesankorra dela, eta are semiten tradizioan berean ere, Biblian bertan ere, sugea ez baita soilik sinbolo negatiboa.⁶ Zenbakiak liburuan agertzen denez, Jainkoak bidalitako lur-sugeek Israelgo jende ugari hil bazuten, sugeak berak izan baitziren halaber israeldarrei bizia itzuli zietenak ere.

Gilbert Durandek dioen bezala, sugea esanahi ezberdin gehiegi-tara lerratzen den sugegorri-orapilo arketipologikoa izanagatik, duen

(5) Sinbologian jantzia dagoen irakurleari ohartarazten diot suge eta ilargiaren sinboloen azañpena irakurtzetik ez duela etekin handirik eskuratuko. Agian hobe luke ataloi paso egitea.

(6) CHEVALIER, J., GHEERBRANT, A.: *Dictionnaire des symboles*, Robert Laffont S.A. et Jupiter, Paris, 1982, 876- 877 orr.

sinbologia ilargi-landa konstelazioan kokaturiko hiru sailletara bil liteke: batetik, denbora- eraldakuntzaren sinbolo, bestetik ernalkuntzarena eta azkenik, asaba-iraunkortasunarena.

Bigarren sail hori joko dugu begiz doakigunerako: "La segunda dirección simbólica que puede tomar la imagen de la serpiente no es más que un desarrollo de los poderes de perennidad y de regeneración ocultos bajo el esquema del retorno. La serpiente es, en efecto, símbolo de fecundidad. Fecundidad totalizadora e híbrida puesto que es, al mismo tiempo, animal femenino por ser lunar, y porque su forma oblonga y su modo de caminar sugieren la virilidad del pene".⁷

Ildo honetarik, geure mitologiari begia edukiz hor ditugu J.M. Barandiaranek jasotako ipuin eta kontakizunak non Sugaar, Sugoio edo Maju izenez deritzan izaki mitologikoa dohai bereziaz hornitua ageri zaigun; besteak beste, Mari, euskal mitologiako jeinurik nagusia eta sexuz eme denaren senar izateko dohaiez. Lope García Salazarkoak kontatzen duenez, Mundakan bizi zen printzesa batez elkartu zen Sugaar, eta bat-egite honetarik Bizkaiko lehen jauna, Jaun Zuria, sortu zen.⁸

Poetek ere maiz tratatu dute sugea lehen maitaletzat euren irudimenezko sorkuntzetan. Jung psikologo suitzarrak⁹ Mörike eta Byron-en poemak zenbait zati ekartzen ditu zeinetan sugeak esplizituki emakumea estaltzen duen. Sugearen sinbolismoak, besteak beste ernalkuntza eta zikloaren sekretuak gordetzen dituela gogoraraziz gatozen dihoakigun olerkira. Zakila suge eta hau Rege eta Jainko aldarrikatzen ditueneko otoi-tza hain zuzen ilargiari esaten zaio esker onaren aitortzaz.

2. Ilargia: Itzulera ziklikoaren sinbolo

Horago esan dugu sugea animalia ar-emea dela, lehenik eta behin emea hain zuzen ilargitarra delako. Jon Miranderen olerkian Ilargiak maitaleen bozkarioarekin bat irri dagi, eta hauen maitasunezko sua iraungitzeaz bat begiak hesten. Botz-uhinek osterara birsortzerik izan dezaten esaten du otoi-tza neskalagunak.

(7) DURAND, Gilbert: *Las estructuras antropológicas de lo imaginario*, Taurus, Madrid, 1982, 303 or.

(8) BARANDIARAN, J.M.: *Mitología Vasca*, in *La Gran Enciclopedia Vasca*, Tomo III, *La gran enciclopedia vasca*, Bilbao, 1968, 268 or.

(9) JUNG, C.G.: *The collected works, Symbols of transformation*, second edition, Sir Herber Read, London, 1967, 9 or., eta 111-112 orr.

Garbi dago, ekintza berrituzeko ahala aitortzen zaiola ilargiari, denbora lineala ukatzeko gaitasuna sexu-iharduna behin eta berriro abiarazteko indarra ezagutzean.

Gilbert Durandek denboraren barrutian bertan iharduten duten sinbolo-konstelazioak bi kategoriatan biltzen direla diosku, nola eta di-relako sinbolook denbora-erritmoaren berritotze taigabea eta etorkizunaren menperakuntza ziklikoan egiten duten indar, hala eta, aitzitik, arreta etorkizunaren rol genetiko eta aurrerakoira bideratzen den. Biek amankomunean dutena da denborari itsasten zaizkiola honi gaina hartzeko. Bada, bi hauetarik lehenbizikoen artean ilargia da behinena, hain zuzen bere laualdi ezberdinak markatuenak dituelako. Hau dela bide, gizonarentzat denbora neurtzeko lehen izari bihurtu da. Ilargiak beti errepikatze-prozesu etengabea iradokitzen du.¹⁰

Bestetara etorri, olerkiak duen estrofa motari erreparatuz gero, gaztelaniaz <<quintilla>> deritzatenak direla ohartzen gara. Gaztelako literaturan batez ere antzerkian erabilia izan da, bereziki maiteminduen elkarrizketak burutzeko. Gure kasurako, aabba horretan, lehen bertso-lerroko azken hitz errimaduna eta estrofako azken bertso-lerroko hitz errimaduna bat eta bera izateak, epifora edo latinez reversio deritzan figura horrek logikoki itzulerarena iradokitzen digu. Estrofa guztietan itzulera, reversioa.

Pragmatikari dagokion olerkiko adizkien denborari ohartuz gero ere, nago iragana –beti burutua aspektu aldetik– eta oraina tartekatzearen egitekoa behin eta berriroko prozesu hori nabarmentzea dela. Orainaldia aspektu ezberdinetan bederatzi estrofatan darabil, iragana berriz hirutan. Hala ere, kopuruz oraina nagusi izanagatik, lehen estrofan iragana erabili izanak eta ilargiarekiko otoitzaren ondotik ere bai, uste izatera garamatza olerkiak kontatzen diguna franko denbora dela igaro zela, alabaina orainaldiak kontagai den iharduna bera orain eta hemen-era ekartzen digunez, hots, behingo batean nahiz orain eta hemen-ea gertatzen bada, geroan ere oso gertagarri dela uste izatera bulkatzen gaitu.

(10) Garai beretsuan eta estrofa mota beretsuz eginiko beste olerki batean ere espresukiago ageri du Jon Mirandek, delako ilargiaren izaera eta guztiz ere berritotzeko ahala: *Jai gai* –Ilhun-argiak, 108-109 orr.– Enaizu maite... egunaz. Nera Hor/ Argizagia ikhus arra sor:/ Zilhar-argitan jarri du Sargia. Maitia, zu enekin, alegia/ Lo, haren jei-deiai ez egon gor... Ohar, nola hurbildu dituen aliterazio handiko hiru hitz, hain segur esanahiz ere are gehiago estekatu nahiz: Argizagi-Zilhar-argi-Sargi; gauarekin, maitasun-emakumearekin.

Olerkiko otoitz-esalea neska da. Jakina denez, emaztekiak zer ikusi zuzena du ilargiaz mundu osoko folklorean. Ilargia, emakumeen hilekoari atxikirik dago. Frantzian, emakumeen hilekoak <<ilargiaren mementu>> deituak dira: "Para el hombre primitivo –observa Harding–, el sincronismo entre el ritmo mensual de la mujer y el ciclo de la luna debía parecer la prueba evidente de que existía un vínculo misterioso entre ellas".¹¹

Oraindainokoa, batez ere, sinbolo soilak bere estatiko-tasunean izan ditugu aztergai. Baina irudi-sinboloak batetik singularizazio dira, arketipo unibertsalago eta iraunkorrago direnen bakantze, eta direlako arketipook kultura ezberdinek berezituriko irudi oso ezberdinei atxekitzen zaizkie irudi-multzook eskema ezberdinak gauzatzen dituztela.

Garraizkion Gilbert Durandek imaginarioaren bi erregimen zabaletan banatzen ditu bizi-joera organikoei doazkien eskemak, nahiz arketipo egonkor eta unibertsalak, nahiz irudi-sinbolo balioaniztun eta berezituak: eguneko erregimenean eta gauekoan.¹²

Bi erregimenon arabera adierazten ditu gizakiak, denboraren iragaitz itzuzekin eta heriotza urrikgabearen segurtasunak sortzen dizkion desegurtasun eta antsiei aurre egin nahiz hartu ohi dituen funtsezko jarrera orokorrak.

Denbora itzuzezinaren bisaia mehatxuzkoa eztiago eta gozago bihurtzeko Erosek, –hau pulsio edo desira balioaniztun gisa aditzen dugula, nola heriotza eta suntsipenaren hala bizitza eta bat-egitearen gisara–, ahala du denboraren joanaren alderdi makur-gautarrei gainazpi egiteko, barnekotasun gozoan murgilduaz edota denboraren jarraikitasun erritmiko-linealean pulunpatuaz.

J. Burgos¹³ Duranden azterketa antropologikoak imaginarioaren poetika bihurtzen entseiatzen da. Hark zehazturiko egitura hirukoitzari hein handi batean darraiola, imaginarioaren idazkeran hiru egituratze-modu bereizten ditu, bizitzari buruzko hiru jarrera orokorri, hots,

(11) DURAND, Gilbert: Aip. lib. 96 or.

(12) Lerrook idazteko Duranden aipatu liburuaz gain, Karlos Otegi doktoreak, Lizardiren "Biotz-begietan" olerki-bildumari buruz egina duen tesi argitaragabeaz ere franko baliatu naiz. Bihoakio oin-ohar apal honetatik nere eskerroneko aitortzarik biziena bere tesiaz ezezik, buruz buruko hainbat argitasunez ere baliatzeko eskaini didan abaguneagatik. Mila esker.

(13) BURGOS, Jean: Por una poétique de l'imaginaire, Seuil, Paris, 1982, 125-128 orr. eta 155-174 orr. eta 202-203 orr.

"l'être-au-monde"-ari eta denborak dakarren gainbeherari datxezkionak hain zuzen. Jarrera orokor hauetarik batek denborari buruzko ukamen, errefusa "refus" eta uzurtze jarrera erakusten du: babesleku hautak, hertsiaik paratzen entseiatzen dela, denboratik begiraturiko gordelekuak eta erretiratze, baitaratze, murgiltze, isolatze eta bat-egite eskemen arabera antolatuz.

Antolamendu kidetsua ohartzen dugu doakigun olerkiko lehen lau estrofatan. Irudiaren eguneko erregimenaren zantzurik ez da ageri, irudiaren gaueko erregimenaren onespren gozoa nabari bai, ondoren xehekiago adieraziko dugunez.

3. Irudiaren gaueko erregimenaren onarpen gozoa

Imaginarioaren aldetik, poemak bere esparru sinbolikoa ezartzen du, non- noizkoak zehaztuz eta lehen partean barneratze egitura bat garatzen. Gauerdia, izarrak aski ditu barneratze eskema burutan ateratzeko. Honen zentzuaz argiago jabetzearren gogora bedi irudiaren eguneko erregimena; eguzkia, izarren erregearen sinbologia, honen begiratua.¹⁴

Doakigun olerkian berriz, eguerdian-en lekuan gauerdia, izarren erregearen lekuan izarrak, hots, batasuna-aniztasuna, azken hau sinbolikoki oso emakumearen ezaugarria dena. Aurrerago, Eguzkiaren lekua Ilargi amandreak hartzen du –euska mundu-ikuskeran ilargia nola eguzkia biak hartu izan dira amandretzat– izar nagusiena bera da, gero gainerako izarrak honen ahizpak edo alabak lirateke, euren distiraz. Eguzkiaren begiarena Ilargiaren begiak egiten du. Finean, lehenbizi barneratze eskema garatzeko –gorago adierazi dugunez, barneratze eskema hau denboraren joanaren aurrean uzurtze jarrera agertzen dutenen artean dago– eta ondotik denboraren joana onartu-iduria egin ondoan –zamalkatzea gozoro onartzea– itzuleraren eskema bidez denbora iheskoraren aurkako antidotoa kausitzeko, giro egoki-gozo bat prestatzea. Eguneko aztarna den ttikienik ez da ageri.

(14) DURAND, G.: Aip.lib. 143 or.: "El superyó es ante todo el ojo del Padre, y más tarde el ojo del rey, el ojo de Dios, en virtud del vínculo profundo que establece el psicoanálisis entre el padre, la autoridad política y el imperativo moral". Honek gure begia euskal literaturara zuzenduz, Orix dakarkigu gogora, eta Orixeren izenarekin batean Koldo Mitxelenak "Euskal literaturaren etorkizuna" lanean Orixez eta Orixeri bezala "esku legun begiduna" ageri ez zitzaenez zioena. Alegia, bazirela ordurako euskal literaturan Jainkoaren begi arakatzaillearen pean sumatzen ez zutenak euren burua. Jon Mirande lekuko.

Barneratze eskeman inolako eror-beldurrik ageri ez den bezala. Gelan sartu, etzan, barne guri-legun-biguinean sartzera prestatu emaztekiari kunplimenduzko eskea egin ondoan. Hirugarren estrofan ageri den ezta hitzak pisu sinboliko handia du. Poesian eta mistikan esnearekin lotura estuan ageri ohi da. Gure kasurako, sartzapena kili-kagarriago eta eztiago egiteko aitzakia bat gehiago litzateke.

4. Itzuleraren eskema

G. Duranden idazkera poetikoaren egituratze-modu ezberdinetera itzuliz, bereizten dituen jarreretarik beste batek, onartze-iduria dagi, amarrua "ruse" a darabil, eta denboraren indar bektoriala nahiz honen errepikapen ziklikoa baliarazten ditu; kontrakotasunik gabe du onartzen denboraren aurreratze geldiezina, denboratik landako babeslekuaren bila ibili ordez denboraren joanarekin adiskidetzen edota adiskidetze-iduria egiten du, hain zuzen, hau hobeki menderatzeko, eta itzulera, berrekite, gainditze eskemen arabera antolatuzera jotzen du.

Gagozkigun olerkian ere gisa horretako irudi-ibilbidea burutzen da; 5. estrofatik harat itzulera ziklikoaren eskeman abiatzen gara, denboraren ihesa sinbolizatzen duen zamalkatzea kontrakotasunik gabe onesten da, ondarreko laueta ilargiari eginiko otoitzaz zamalkatze hau amaigabe errepikakor bihurtzeko gaitasunean fidaturik.

Irudiaren eguneko erregimenetik behaturik, gaueko zaldia beltza eta ifernutarra da, denboraren ihes noraezekoaren sinbolo. Gaueko erregimenean aldiz, geldiezina bada ere, ez da gizona amildegi ikaragarri-ilunera daramana baizik sexu-ihardunaren poderioz txinpartak sortu ondoan pozezko uhin gozotan hil- iduriratsen duena. Iduria soilik. Hor dago eta, heroia, erregea, Suge jainkoa prest, berriro ere Ilargia eta emaztekiaren eraginez prozesua abian jartzeko.

Olerkiko otoitzari jarraiki, sugearen izenlagun gisa "Urre-buztane" ageri zaigu. Erreferentea ebokatzeaz gain, hots, zakil-mutur gorraila, urreak duen gaideterminazio sinbolikoa oroitarazten digu. Bateko, bere koloreak, bizi mina ez denak -ez da gorri irazekia- barneratze biguina konnotatzen digu, intimitate gozoarena, are gehiago kontu eginik metal bikainenaren sustantziak barnekotasunak oro sinbolizatzen dituela. Herri-elezaharretan altxorra gelarik ezkutuenean gorderik aurkitu ohi da kutxaren barren-gordeenean.

Gure kasurako, guztiz ere, sexu-ihardunaren prozesu ziklikoa, errepikakorra, abian jarrarazteko gaitasun jaukala duena.

Prozesua berriro has ledin neskak bere ezti gozozko baratza: ez-ti, gozoki, janari gozozko lorategiaren eskaintea egiten dio prozesua-ren ziklotasunean, hasi-buka etengabe horren bidez denbora lineala, hilkorra suntsiarazteko. Irudimenezko ibilbide honek olerkiaren burura garamatza, haste-hastera, karabilkaturiko sugea gogoraraziz.

SUSAAK

Tradiziozko soka leuna ez baizik kate sendoa bezain luzea osatzen dute euskaraz idatzitako liburu aszetikoek, zeinetan mundutik, deabrutik eta guztiz ere haragitik, "hirur hautarik gaixtoena, perilosena, eta barrenkorrena" denetik¹⁵ begiratzeko, hastantzeko eta erabateko ukoa agertzeko aldarrikatzen eta are manatzen baita, betiko biziaren penan. Axularri jarraiki, "Zeren komunzki amurusiatic sortzen baitira gerlak eta diferentziak. Halatan halaber lehenagoko ientilek erakusteko, zer aztura eta konplezino zuen emazte gaixtoak, pintatzen zuten lehoin bat emazte begitartearekin. Zeren emazte gaixtoak lehenbizian lausengatzen eta balakatzen badu ere, ordea azkenean, lehoin goseak bezala, larrutzen eta desegiten baitu."¹⁶

Aurrerago: "Komunzki amorioa begietarik sarzen da, handik hasten eta sortzen da. Ihiztari handiak dira begiak, eta bere gogarako ihi-zirik eraikitzen dutenean, eztira erdiets arteiño baratzen".¹⁷

Bada aztergai dugun olerki honetan gu irakurleoi hirugarren pertsonan estradiegetikoki sexu-ihardunaren eszena narratzen digun kontalariak, Axularrek emazte gaixto deritzan emazteki mota horixe marrastuz ekiten dio enuntziatuari. Aipatu eszenan kontalariak gain, nor ere nahi emakume den batek eta nor ere nahi gizon denak hartzen dute parte, hots, gizon-emakume tipoek.

Irakurle gisa, kamera batekin filmatzen eta aldi berean mikroarekin kontatzen ariko balitzaigu bezalako sentsazioa sortarazten digu, aldi behin gizon-emakume arteko elkarrizketa dramatikoaren euren ahots propioez entzuteko aukera ere eskaintzen zaigula.

Oraingoz bego ohar honekin, aurrerago itzuliko baikara pragmatikak aztertzen duen autore-irakurlearen arteko erlazioa xehekiago deskribatzera eta interpretatzen entseiatzera.

(15) AXULAR, Pedro: *Gero*, Jakin, Arantzazu-Oñati, 1976, 385 or.

(16) AXULAR, P.: aip. lib. 401 or.

(17) AXULAR, P.: aip. lib. 441 or.

1. Erritmoa eta poemaren sintaxi-lexikoa

Egiturari doakionez, grafikoki hiru zatitan partitua ageri zaigu olerkia edukiaren eskema logiko baten arabera: ihardun aurrekoa, erotizazio aldia, gero dostaketa eta azkenik sartzapen-isurketa ondoko epilogoarekin. Zati bakoitzak bi azpizati oso markatuak ditu kasu bakoitzean bereizgarri ezberdinekin baina hiruretan ere lehen parte aski luzeagoa dela. Zati luzeau lauko txikien metaketaz osatua da eta laburra lauko txiki batez.¹⁸

Estrofa mota honen ezaugarri orokorrez den bezainbatean, Juan Mari Lekuonak Lizardiren Neskatz urdin-yantziaren metrika-estrofagintza aztertzen ari¹⁹ dioen bezala; erabat harturik, erritmo azkarra, malgutasuna eta errimetan oin hartuz egitura bikoitza dira estrofa mota honen berezgarri behinenak, kontaerarako aproposa izateaz gain.

Gure kasurako, ritmo metriko aldagaitzak -7-6- ritmo sintaktiko aldakorraz eta bi hauek pentsamendu edota erritmo psikikoarekin dituzten sartu-irtenei erreparatzen diegula esan, gehienetan bertsolerroa zentzu-unitate aski autonomoa dela; -badakigu estu harturik gutzia dagoela elkar-eraginpean: 56 bertsolerroetarik 32 kontatu ditugu franko autonomo direnak- hauek pintzelada solte impresionistez zipristintzen dute eszena dramatizatu gisakoa den poema.

Taupada poetikook gorputz bat osa dezaten egileak ezarria du batetik errima pareatua, noiz lasago noiz estuxeago bertsolerroak binaka elkartzen eta tolestatzen laguntzen duena. Errimaren beraren nolakotasunaz esan, aberastasunari kontu gutti egin zaiola: 14 errimatatik 10 asonanteak dira, fonetikoki bokal huts bat baino ez dutenak amankomun; ozentasunaren bila ez dela ibili garbi dago, zenbait aha-palditan esan liteke kontrakoaren bila ibili dela, hots, iluntasunarena hainbeste "u" duten hitzak paratuaz aurrerago zehatzago azaltzen saiatuko garenez. Morfologikoki ere morfema bidezko errimari ez zaio muzinik egin eta lexema bidezko bakarra baino ez dut kontatu -bi su/izu- gainerakoak hibridoak, lexema-morfemaz osatuak direla.

(18) Ezagutzen dugun kopia bakarra bestek (Nemesio Etxanzek) besteri (Andima Ibiñagabeitiari) bidalia dugunez, beti sortzen da halako dudamudarik jatorrizkoaren egituraz. Hala ere, duen eitea duelako, lauko txikiak estrofa-multzotan banatzea oso lizarditarra dugula kontuan izaki, *Neskatz urdin-yantzia*-n udaberria poetizatzeke poema osoan erabili zuenez geroztik, zalantzatxo horiek ibituxe gelditzen dira erabat suntsitze-ara iritsi gabe.

(19) LEKUONA, J.M.: *Lizardren eskema metrikoak eta puntuak*, in Jakin, 1983, 29, 65-66 orr.

Esaldien nolakotasun sintaktikoak erritmoarekin eta batez ere sintaxi-pentsamenduaren garapenak poemaren edukiarekin duen lotura estuaz jakile izanik alderdi hau ikertzen ari, ohargarri dira eten-puntuak. Oso Lizardiren tradizioan, eten-puntuak batez ere bertsolerroak ertz zurrunez mugatua ematen duen pintzelada poetikoa luzarazteko balio du kasuan kasuko iradokizun ezberdinei bide emanaz. Zurruntasuna diogu hain zuzen zangalatrabari muzin egiten diolako, –Lizardi ere estrofa- mota hau zerabilela oso bakan baliatu ohi zen zangalatrabaz, hain segur estrofa mota honek duen bertsolari tradizioko zama-gatik- poema guztian bi baino ez baitaude –“zerbait/atxi ezin bailu” eta “mutilla-ren/iltamuan-. Hala ere badira bertsolero barruan beste eten batzuk, brakistikio edo rejet izenez ezagutzen direnak retorikan –“Itxon!”, “¡Oraintxe!”, “Ortxe”, “igan”- adierazkortasun-premia ezberdinei erantzuki bertsoleroa malgutzen dutenak.

1.a. *Erotizazioa*

Poemak dituen hiru zati ezberdinei bertagotik ohartzuz, lehenbizikoan ohargarri da nola haste-hastetik ere emakumea jarrera lohian –olerkiotako terminologiara makurtuz- agertuagatik hasierako lohitasun hori plastizitate gutxikoa den, bigarren laukoak bortitzago eragiten dion gure sentikortasunari eta halaber azken bertsoleroek. Laukook aurrera egiten dute arrarengan emeari darion irrika eta dardara berbera sortarazi beharrez.

Lehenbiziko plano egonkor-antxa geroz mugikorrago eta plastikoa bilakatzeko alderdi metriko-sintaktikoan baino areago, gorago aipatu arrazoiengatik, alderdi lexikoan bermatzen da. Bistakoa da gradazioan lortzeko aditzondo funtzioa betetzen duten adjetiboak giltzarri direla, aditzik espresuki ageri ez duten aditzondook. “Nola?” galderari erantzuten diote eta ezabaturik dagoena “dago” da bereziki baina “da” ere bazter utzi gabe. Esaterako, “eder bezain loitsu” dago/da. Batetik, olerkiaren lehen zatia ondoko bi zatietan datorren ekingia edo ihardunak baldintzapetua duenez gero, “la cualidad que predicamos con estar va inserta en una circunstancia de tipo, lugar, causa, acción, etc., mientras que con ser la sentimos como independiente de toda circunstancia”,²⁰ egona-ren deskribapena da egiten diguna baina bestalde, adizkien ezabaketaren bidez “izan”a ere iradokitzen digu kasu partikularra traszenditze bidean.

(20) REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (Comisión de gramática), Esbozo de una Nueva Gramática de la Lengua Española, Espasa-Calpe, Madrid, 1983, 366 or.

Aditz-izenondootarik gehientsuenak deskriptibo-subjetiboak dira, eta bi isotopiatan elkarganutzen dira: edertasunean batzuek eta sexugurarian besteak.

EDERTASUNA	GURARIA
Eder	Lizunkiro
Zuri	Loitsu
Dizdiratsu	Erdi-zabal
	Irrikaz
	Dardaraz
	Plox-plox
	Barrez

Edertasunari doazkionak ez dute garapenik olerkiaren baitan, aitzitik, orainago esan dugunez guraria konnotatzen dutenek bai. Guztiz ere "irrikaz", "dardaraz", "barrez"ek bereganatzen dute intentsifikazioarik handiena. Erdi-ren "er" hotsak, irrika-ren "ir" eta larru-ren "lar" hotsek, dardara-ren bi "dar" horiekin batean adierazkortasun handiz espresatzen dute grinaren astinduaren handia.

Sentsazio horixe berbera transmititzen digu plano higikorren kromatismo sutsuak. Edertasunaren sinbolo den zuri kolorekoa gorputza, zuri-zuriak bularrak mami-katillu irudiaren arabera eta aldiz, gorriak, grina sutsuaren sinbolo den kolorekoak begiak, suzkoak irudiaren arabera. Surekin errimatzen duen izu adjetiboak begiradaren aberetasuna, grinaren basatasuna azpimarratzen du, gorago aldatu dugun harako Axularren "lehoin bat emazte begitartearekin" hura oroitarazten digula. Beste horrenbeste, bi ahoen irudiak, gorriaren minak, odol, biziagotu, intentsifikatu egiten du.

Honetaraz gero, edertasun nahiz liluraren zuria eta "desioaren, antsiaren, amodio gartsuaren eta grina bizi guztien adierazle"²¹ den kolore gorria. Erotismo sutsu-basatia darion emea dardara bizan.

Honen aurrean ar erotizatua, lehiatua, eutsi ezinik agertzen zaigu lehenbiziko zati honetan. Erabilera herrikoi usua duen "buztan motza" metafora ar-eme arteko har-emanaren aberetasuna azpimarratzera dator eskierki. Eta zentzu propioan gizonaren buruari dagokion hizkuntzaren ahalmena metonimikoki zakilak ordezkatzeko, grina hutsaren menpe jabetasun guztia galdu duenaren adierazgarri.

(21) PERURENA, P.: aip. lib. 121 or.

1.b. *Iharduna*

Erotizaziotik sartzapenera artekoa labur ebazten digu. Aurrekoan egon-izan kopulatiboak baziren aditz behinenak hauek kalifikatzea xede zuten izen-aditzondoekin batean, honako honetan aditzondoek ekin gunea kalifikatzea izango dute helburu. Usaimena eta guztien gaintik ukimenaren barrutia izango dute ezti izenondoan eta usain, igurtzi, milizka, musu (eman) aditzetan oinarrituriko aditzondoek amankomun.

Figurarik nabarmenena zortzi bertsolerrotarik lau erabat paraleloak izatearena da, eskema sintaktiko berbera dutela: Sust+eta+Sust lehena eta laugarrena eta erdikoak Aditzondo+eta+Aditzondo.

Eskema sintaktikoari doakionean ezezik edukiari doakionean ere elementuen gurutzaketara jo dela bistan dago, bateko objektuak edo soin-atalak –gorputz osoa, bereziki titi ta ipur-masaillak– zeinen gain aritu, eta besteko, direlako soin-atalon gain aritzeko tresna diren mingain eta eskuak eta buruenik, usaimen-ukimen zentzumenen menpeko ekintzak, denak elkar-nahasiz, estrofaren barruan –quiasmo eitea duen figuraz– bi grinatuen trabaketa eta kiribilketa iradokitzen zaigu.

Gero, ahapaldiaren tokirik aukerakoenean itxu aditzondo-adjetiboak paratzen digu adimendu eta arrazoiaren gabeziaren adierazle, amodioaren itsutasunaren leku komuna oroitaziz.

1.d. *Hustuketa*

Estrofaburuko brakistioak bertsolerro barruan ezartzen duen etenaz, sartze-ekintza prestatzen du. Honen ondoko bertsolerroak era orekatuz, “eta” kopulatiboak balantzaren orratz gisa dagiela, alde batan asperena eta amorrua ezartzen dizkigu. Aipatu rejeta iradokitzen duen arnas-hartzea bigarreanean hats- egozte eta aldi berean oldar bihurtzen dira erroraino barneratzeko ezinbesteko baldintza gisa bata zein bestea, barneratze hori sintaktikoki zangalatrakab esprestatzen duela.

Ondotik gizon poetikoaren ahotsari ematen zaio leku, hain zuzen hiltzera doanaren azken guraria adierazteko. Bertsolerroen mugak luzaraziaz, ekintzen progresioa errenkan adieraziaz, hiltamuan aldarrikaturiko mezua gisa honetan laburbil liteke: emakume-erroetan norbera hustu. Osoki suntsitu, erraietatiko batasuna erdiestearren.

Guraria aldarrikatu ondoan gauzatzea dator. Fonetikoki, “u” bokalaren agerpen ezohizkoa ohargarri egiten da. Lehen laukoan 27 boka-

letarik 9 dira "u", eta bigarrengean 28tik 9, batean zein bestean bokal kopuru guztiaren herena. Lizardiren olerkietan esaterako, "u" % 18,07 agertzen da, eta "a" % 30,70.²² "U"ren erabilera ohizkoa baino askoz ugariagoko honek, dudarik gabe, tonu iluna ematen dio lauko pare honi.

Itsustasunez eta bortiztasunez ateratzen da hau burutan. Hitzik antiestetikoenez, birritan errepikatzen den "ipurtzulo" eta "kakaztu" terminoez, erabakitasuna eta bortiztasuna konnotatzen duen "dun eta dan" onomatopeiaz batasun mistikoaren gainazpikatzeko, itzulipurdikatzeko errotikoa burutzen da; finean, Jainkoaren lekuan emakumea ezartzen da honengan suntsitzeaz bat zerua erdietsiz.

2. Pragmatika

Lehen esandakora etorritz, haste-hastetik, "billutsik orra nexka", enuntziatzailea kontatzera doan eszenaren kanpo dakusagu eta hirugarren pertsonan irakurleoi gauzak xehetasunez adierazten, iradoki ez baizik erabatekotasunez gertatzen denaren berri ematen zaigula. Isteriaren protagonista direnek berriz honako parte hartzea dute: gizona, bateko, "noiz? noiz?" birritan galdetzera mugatzen da eta emakumea bi itaunoi erantzutera, lehenbizikoan "¡Itxon!" eta bigarrengean "¡Oraintxe!", eta besteko, hiltamuan emakumeari mintzo, sei bertsole-rotan honen jardunari ematen dio leku poeta-enuntziatzaileak.

Irakurleoi berriz, behin zuzenean zuzentzen zaigu honako aditz-morfemaren bidez "or ari dituzu".

Istoriotik kanpo kokatze honen azalpena seguraski egilearen izaeraren baitan dago. Nahiz Nemesio Etxanizek Andima Ibiñagabebitiari Salvatore Mitxelenaren olerki hau igorri zionean beste birekin batean honako oharra eransten zion "Ona emen iru olerki, Euskeraren almena gai ontan erakusteko eginak. Egilleak ez du izan lizunkeria aitzateko asmorik. Tenta-bera danak, gorde bitza begiak papel ontatik",²³ fraile frantzizkotarrak ez zion ongi erizten lehen pertsona kontatzeari.

Aztergai dugunarekin batean beste bi olerki ere igorri zizkion N. Etxanizek Andimari. Batean "Oe-lagunak" deritzanean jokalege

(22) Gorago aipatu Karlos Otegik Lizardiz egin tesi argitaragabeaz baliatu naiz datu hau eskuratzeko.

(23) Olerkiok, eta baita beste bat ere, delako ohar hori barik, Igela aldizkarian argitaratu ziren. Ikus: IGELA, Lur (Hordago publikapenak), Donostia, 1979, 113-114 orr., 135-139 orr.

berdina hartzen du, kanpotik hirugarren pertsonan kontaktzen du alkohola-erotismoa dualitatea ardatz duen istorioa –gainera, oraingoan gizonak birekin, bi maiteñorekin aritzen da “naspil likitsean...”-. Bestean, berriz “Guraria” deritzanean lehen pertsonan kontaktzen du, nor poetikoak emakume batek sustatzen dion guraria, gogo lizuna espresatzen duela.

Hauezaz gain beste bat ere badu “Errege berri” izenburukoa. Honako honetan mito klasikoetan oinarrituz, Baco, ardoaren jainkoa, izendatzen du errege berri, “ardoz eta emakumez ta nolanaiko poz-menez orditu”a Adimen-ek mende luzetan ostutako erregetza berreskuratzen diola. Hemen ere lehen pertsona darabil.

Gure azterlan honen lehen partean adierazi genuen nola Nemesio Etxanizek zioen S. Mitxelenaz, fede-kontuan eta haragi-irrika gaietan betiko erantzunekin etsitzen ez zuena zela. Olerkiok egin zituen garaian badakigu gutun-harremanetan zirela hegoaldeko Nemesio Etxaniz-Salbatore Mitxelena eta Parisen zeuden Jon Mirande eta Andima Ibiñagabeitia. Hona gutunon zati batzu: “Zure eskola berrian, izor-olerkietan alegia, ikasle berriak ernetzen ari zaizkitzu, eta ez nolanaikoak alyinkua. Or igortzen ditizut egun Donostiatik eskuratu ditudan lau olerkitxo... Zure izor-olerkietatik zenbait Mitxelena praile olerkariak ere irakurri ditu: eta eder arkitu omen ditu. Arri zizte! Ontaz geiago esanen, elkartzen gaituzunean” (Andima Ibiñagabeitiak Jon Miranderi 1951-10-24). Darelako olerkioi buruz Jon Mirandek izor-olerkiak atsegin izan dituela idazten dio A. Ibiñagabeitiari eta honek diotsa Donostiatik igorri dizkionari jakinaraziko diola bere iritzia.²⁴

Beste batean, Andimak ezagutarazten dio Miranderi Salbatore Mitxelena etortzekoa dutela Parisera. Harremanon haritik berriro poemon testu-barrutira iraganez, Oianone poemako neskaren otoitza eta Susaak poemako mutilaren hiltamuzko desio- adierazpenaren artean isomorfismorik nabari dela baieztatu liteke. Aitzitik, testu-barrutitik landa, Susaak poema eta gorago aipatu ditugun hirurak idatzi aurretik edo idazte garaian ze esperientzia edo bizipen egon ziren oso neke da argitzen ikusiago arte, datu gehiago eskumenean izan baino lehen.

Salbatore Mitxelenaren literatur obran, lau poemok osatzen duten 140 bertsolerrotako testu-barruti murriztatu, zalantza izpirik gabe murriztu bere obra osoarekin konparatzekotan, euskararen gaitasuna frogatu nahi hutsari egoztekoa da ala motibazio sakonagoren batean du

(24) Aiputan ditugun olerkiok Salbatore Mitxelenari egozteko ze arrazoi dauden jakin nahi izanez gero, irakur bedi: ETXANIZ Nemesio: Susa in Jakin, 5.a, 1978, 98-102 orr.

iturburu? S. Mitxelenaren literatur produkzioan leku marjinala du poemagintza honek. Datu gehiagorik ezean, badirudi marjinaltasun horretantxe dagoela inon egotekotan erantzuna.²⁵

Beste alor batera iraganik, gutxienez aurrekoa bezain axolazkoa denera doakigunerako, hots, lau olerkion sorkuntzatasunaz, alegia imitazio hutsa edo euskaralpena bakarra duten jatorri ala ezinbestean handiko eta hemendiko gaienberregitearen emaitza diren baina berregite sortzailearen emaitza; baieztatu liteke, besteak beste, hautatu erritmoan eta erabili hitz-material guztian oinarrituz, sorkuntza burutu dela, gai honi dihoazkion Nemesio Etxanizen adierazpenek berek ere iradokitzen dutenez. Uste honetan oin harturik igarotzen gara semantika sinbolikoa ikusmiratzera.

3. Semantika sinbolikoa

Pragmatika alde batera, olerkion funtsezko esanahiaren berri emateko argigarri deritzat Jon Kortazarrek Arrats Beraneko Lauaxetaz dioena laburzurrean hona ekartzeari.²⁶ Gilbert Duranden terminologiaz baliatuz diosku Arrats Beraneko Lauaxeta nekatu egin dela platoniko izateaz eta gaztetasunaren mitoa, nola carpe diemeko mitoa hala ardoz nahiz emakume-musuz horditu nahiko mitoa ageri direla jaiste-sinboloekin batean, guztiz ere edontziarena, aipatu Lauaxetaren liburuan.

Mitooen azken esanahia berriz: “el descenso y la copa se unen en un mismo sentido para, mediante el goce del momento, es decir, mediante el mito de la juventud, pretende vencer el devenir del tiempo” (ibid.). Ondoren gisa honetan darrai: “Algo que, por un lado, no se muestra en Lauaxeta con rotundidad”. Diferentziak diferentzia gure kasuan bai.

Gorago aipatu ditugun lau olerkiotarik batean, Errege Berri izenean honako desira jaulkitzen du poetak: “¡Bejondaikala, Jaungoiko berri!/emaiguk ire edontzitik”; gorago esandakoaz parekotasuna bistakoa da. Aztergai dugun olerkiera etorritz, honako honetako emakumea jarkiezina da, gizona noraezean bere baitaratzen du heriotzera

(25) Zarauzko frantzizkotarren komentuan, —bide batez nere eskerrona agertzen diot Karmelo Iturriari emandako erraztasun guztien aldera— olerkioi dagokienean ez dago ezer, ez zirriborro, original, ez inolako aztarnarik, nere begien irispidean jarri zaidanaz juzgatzekotan. Egia esan, ez daukat inongo oinarri den ahulenik ere susmatzeko ikusi ez dudarik egon litekeela.

(26) KORTAZAR, J.: *Teoría y práctica poética de Lauaxeta*, Colección Magisterio Derio, Bilbao, 1986, 253-258 orr. Bide batez Jon Kortazarrekiko ditudan zorren alderako, bihoakio oin-ohar honetatik nere eskerroneko aitortza merke hau. Mila esker nereki-ki agertu duzun onginali eta oharrengatik.

bulkatu arte alabaina, eta hemen ageri da ezin nabarmenago irudiarren eguneko erregimenarekiko kontrakotasuna: hiltzea euskal literaturaren tradizio ia osoan betiereko sugarretan kiskaltzea bezalatsu izan dena ilezkortasunaren atari, zerua irsteko bide berri bilakatua da. Emakumeaz bat eginez denboraren joan geraezina geldiarazia da "besarka illezkorrean".

Jon Kortazarrek deitoratzeaz bat hein batean erantzuki ere egiten dio Lauaxetari, denboraren joanari aurre egiteko dauden bi irtenbideen sintesirik burutu ez izanagatik. Gure kasuan, esan beharrik ez, ez dela Jon Miranderen poeman genekusan bezalako itzulikatze ziklikoaren aztarnarik den ttikienik ere sumatzen.

GRINĒN LOA

Era batera zein bestera Nemesio Etxanizen olerki frankok dute maitasuna gaitzat. Gutiz gehienetan behazunezko tonoa dutenak dira hauek, inondik ere esperientzia saminek sortaraziak: dela zorion-hazia hautsi delako, dela hain urruti hain hurbil egon izanagatik maiteminduen bihotza delako hil, dela zoratzeraino irakinarazi ondoren ontzirik gabe utzi duelako maiteak maitalea ekaitzarekin borroka. Aipatu guztiotan maiteminak jotako samindua, protagonista nagusia, enuntziatu osoaren pisua daraman Nemesio Etxanizen nor poetikoa da.

Beste olerki batzutan berriz, -idatzitako poema guztietarik N. Etxanizek berak Lur Berri Billa libururako egin hautaketan onentsuen jo zituenera mugatzen bagara, bost dira grinĕn loa barne- maitasuna besterengan aztertzen du poetikoki edota maitasuna gizakiarengan gagozkigun olerkian bezala. Aipatu bostok kontuan harturik berriz, le-rootan aztergai dugun honetantxe ematen digu dudarik gabe berariazenik maitasunaz zuen ikuspegi filosofiko-erlijiosoa poetikoki.

Grinĕn loan intuizio poetikoa eta erlijioa ulertzeko era pertsonala elkartzen dira hertsiki poema gozo-atseginezkoa eratzeko. Olerkiu sortarazten duen jatorrizko sentimendua, poema eraiki ahala forma poetikoa hartuz doana ondokoa da: Gizon- emakume arteko maitasunak aro ezberdinak ditu, lehenbiziko aldi grinatsu, ekaiztsuari, azalekoari umotu arau maitasun heldu, landua darraio azken hau dela mundu honetako betegintzarrerik betegintzarre, atseginetan atseginen, hain zuzen kristauen zeruan zorionsuentzat izango den loriatzko egoera berbera; hemendik poema kristauen Jaungoikoari zuzenduriko esker-otoitz gisakoa ere izatea.

Egitura enmarkatua eta simetrikoa du. Hasieran nahiz bukaeran, -lehen bertsoleerroko posesibo bat salbu- bost bertsoleerroko multzo

berbera ageri da, grafikoki zenbakiz markaturiko bi parteetarik bereizi aurrenekoa, eta 2. partearen ondotik eten-puntuez aldendurik azken burukoa olerkiari markoa ezarriz. Honen barruan, bi zati simetrikotan partitua dugu poema parte bakóitzean ortografikoki lau zati nabarmen bereizten direla. Poeman narratzen direnak parte batean zein bestean leku bat eta bera dute: ezkonduen gela. Axola handiagokoa da enuntziatua enuntziatzen deneko denbora. Narratu poemako nor poetikoei euren seme-alabarik gazteena ezkondu zaieneko egunetik egiten da, alabaina badira zenbait gaurkotze oroimenezkoak diren zatietan. Poemari ispilu eitea damaioten parteak eta zatiak atxikiz, markoa alde batera eta orobat aditzaren aspektua ere, denbora aldetik oraina eta iragana baino bereizten ez ditugula eskema honakoa da:

LEHEN PARTEA		BIGARREN PARTEA	
<i>Bertsolerroak</i>	<i>Denbora</i>	<i>Bertsolerroak</i>	<i>Denbora</i>
A: (8)	Oraina	A': (5)	Oraina
B: (7)	Iragana	B': (9)	Oraina
D: D ^a : (5)	Oraina	D': (21)	Oraina
D ^a ': (18)	Iragana		
E: (4)	Iragana	E': (6)	Oraina

Harridurazko esaldi batek ematen dio hasiera poemari, enuntziatzaile gizonezkoa poemako protagonista emakumezkoari zuzentzen zaiola galdera erretoriko baten bidez. Harrituta nola iritsi diren hain baketsu egotera elkarren ondoan, seinale lehen ez zirela hala egon, eztaigabean alegia. Kontraste honexek jasotzen du sentimendu nagusia, poema osoak garatuko duena. Griñen sutatik griñen lotara.

Alderdi metriko-fonikoari dagokionez, bertso librea hautatu du egileak, librea silaba aldetik baina errima aldetik ezin da esan errimarik ez dagoela nahiz hau atipikoa den, eskema jakin batera lotzen dena ez izan. Askatasunez jokatu nahi izan du Nemesio Etxanizek, bere pentsamendu poetikoaren erritmoa inongo lege zurrunera makurtu gabe. Markoa egiten duen bost bertsolerroko multzo honetan bere luzeragatik laugarrena nabarmentzen da, 10 silabakoa baita hirugarrenak 5 dituenean. Lehen 3 bertsolerroek 18 silaba dituzte 3 bertsolerrotan zatituak eta azken biak beste 18. Agerian dago bien arteko kontrastea tonu aldetik, hots, azken biak askoz sosegatuagoak esanahiarekin bat. Gainerakoan, hizkuntza funtzionaletik bat ere urrundu gabe.

Markotik landa, lehen partean atzotik gaurrera egin ondoan, honen arrazoia zera litzateke: hor narratzen den egoerak indarrean

dirauela enuntziatzailea idazten ari deneko denboran, lehen bertso-multzoan denotazioaren aldetik Jaungoikoak bedeinkaturiko ezkontza irakurtzen dugu, bi pertsonen arteko maitasun-loturaren alderdi erlijiozkoa lehenbizi eta gero honek duen oihartzun soziala. Errimak laugarren eta bosgarren bertsoleroak lotzen ditu, aurrerakoan senar-emazteek duten frankia alderdi fonikotik ere indartuz. Elkarreki-kotasuna bertsolero paraleloaren bidez konstatatu ondoan "Irea naun, nerea aiz" honen aurka doanaren salaketari egiten dio bide. Oso gogor salatzen da maisiaketa, bekaizkeria eta gaizki-esana "mingain txarrak", "bekaitz-arraiz". Gagozkion multzoaren azken bertsoleroan aliterazio bertikalik bada, "ka", "ai" hotsak errepikatzen dira: baz"ka"tu, be"ka(i)"tz, arr"ai"z; agi danez, "gaitz" hitzaren alderdi fonikoak gainerako hotsak kutsatu ditu fonetikoki ere espresatzeko gizartearen aldetiko akatsau. Zer-esana, marmarra ezesten da. Maitasunaren jatorri sakratua, Jaungoikoagandikoa eta maisiatzaileen jardun okerra biltzen ditu lehen zatiaren lehen multzo honek.

Honen isla bigarren zatian lehenbiziko multzoa da. Aurreko zatian bezala hemen ere denboran barrena eztei-eguna hautatzen da, alde batekin oraingoan seme-alabarik gazteena dela ezkondu dena. Jaia amaitu da euren ezkontegunean bukatu zen bezalaxe, oraingoan ere maite-gela zain daukate, bi pertsonen arteko bat-egitea gertatzen den babesleku hauta, alabaina lehen gela usatugabea zenean bezala orain maite-gela bihurtua dutenean sartzean, lehen ezkonberriak bezala orain ezkonzaharrak sartuko dira. Denbora ez da alferrik pasatu, ordea ze aldaketa eragin du honek?

Aldaketa honetaz jabetzeko lehen partera etorriko gara bigarren multzoari begi emanez; bertan iraganera igaroz, hots, oroimenaren aldira emaztekiaren etorrera adierazten da, hiru eten-puntuez protagonisten arteko topadaraino luzatuz, ondoren begitartearen deskribapen estilizatua burutzeko honen kolorean eta begietan erreparatuz. Errimak "neregana/zeru bana" lotzen dituzenez, bertso horien zartada sendotzen zaigu emakumearen zerutasuna begietatik izate osora hedatuz. Emakume ereduak edo deskribatu nahi digu, makur-jarkiezin ezkotik urrun eta emakume izpiritual hutsetik ere aldendurik bere toki doian edo, bi hitzetan emakume on-lotsaduna aldi berean zerutarra dena.

Deskribaketaren ondotik ekintzaren hasiera. Salvatore Mitxelenarenean emaztekiaren dardara eta ikara sexu-grinak sortaraziak baziren, honako honetako estuasunak eta urduritasunak grinek bezainbat eragile izpiritualagoek sortaraziak dirudite testuinguruan,

ekintzaren axola handiak edo. Lau bertso isometrikotan —8 silaba-koak— zabaltze- estutze mugimenduak espresatzen dira, hots, lotsak sortzen duen halakreta urratu ondoan trabak gainditurik bat-egiteko bidea prestatzen hasi. Lotsarena emakumeari bezainbat dagokio gizasemeari errimak “Maitasunak lotsa aizatuz” eta “estutu indunan aiduruz” lotzen dituelako. Bistan da mugimenduok ongi zizelkatu nahi izan dituela errimarako hitz ozenak bezain adierazkorrak bereiziz: aizatuz/aiduruz eta dardaraz/ikaraz. Konnotazio aldetik nolabaiteko sintesi horri eusten dio; zabalduk mugimendu fisikoa denotatzen eta konnotatzen badigu biotzak sustantiboak mugimendu fisiko horren iturburua mugimendu izpiritualen sorburu berean kokatzen du.

Ispilu berezira begiak bihurtuz, iruzkindu dugunaren islakoan, mugimendua kontzeptuak estaltzen zituen ikarak, dardarak eta aidurutasunak honekin borrokan den loak, geldiak ordezkatzeko ditu. Seme edo alabaren eztei-jaiaren prestaketak berekin duen nekearen menpe, emakume maratzat loakartzen da gizonaren besoetan. Oraingo enuntziatzaileak ez du baloraziorik egiten. Ez kezurik loakartze hau maitasunaren ibitzearen seinaleztat joa izatera aditzera eman zitekeen bezala, soilik emakumearen gorputzaren goresmena hau altxor kalifikatzean sustantibo honek batez ere balio kalifikatzailea duelako testuinguruan, eta gero bere bihotzaren soseguzko egoera, lehen partean grinen iturburua gehiago zehaztu gabe bihotzean kokatu bazigun, oraingoan honen azalean lekutzen digula.

Lehen parteko hirugarren multzora etorriz, emazteki-soinaren deskribaketa eta sexu-iharduna. Honetarako naturazko iruditeria eta nekazari-kulturakoa erabiltzen du.

PLANO ERREALA	METAFORAK
A: Bularrak:	Metak nahiz Aienak
B: Gorputza:	Zelai zuri zabala
D: Alua:	Basa beltzeko leizea errekartean
D': Alu-sarrera:	Su-mendi-aoa
D'': Aluko isurkia:	Salda beroa
E: Sexu-narritamendua:	San Migeletako ur biziak
F: Zakila:	Burni arrotua
G: Gizasemea:	Ekaitza
H: Emakumea:	Lur-ikara

Bularrak, batetik, Jaunak hala nahi izanik egiteko praktikoa dute, haurren janari izatearena; metafora ere, erreferentzialki abere-jana de-

nez, praktikotasun hori berrestera dator, eta bestetik praktikotasun hau ez da emakumeari emakume izate hutsagatik datorkiona baizik eta duen altxor pare honek emakumearen eskuzabaltasunean du jatorria, honen gorputz oparoaren adar dira. Olerkiaren pare honetan, itxura batera erotizazioa indartzera edo espresatzera jo behar lukeenean balio praktiko-izpiritualotara jotzeak, ze esanahi du?

Ohar, begipean ditugun bost bertsolerrook orainean enuntziatuak daudela gainerako bertsolerro multzo guztia iraganean dagoenean. Jokabide honek pentsarazten du urteen joanak, ezkontzazko elkarbizitzak irakatsiaren emaitza dela bularren definizio poetikoau eta ez eztei-gaueko grinin ekaitzean sentitua. Esan nahi dut enuntziatzen ari deneko garaiko enuntziatzailea, bi parteen egitura eta izaera –lehen parte oroitua bigarren parteko enuntziatzaileak sortua da, flash-back gisa– urratuz bezala oroimenenari dagokion zatian sartu dela desegoki. Desegoki mementu hartako aztoramenari ez zaiolako egoki bularren definizio praktiko-izpiritual hau. Honen arrazoia non datzan? Bali-teke alde baldintzapen sozialetan egotea. Alegia orduko euskal irakurle-goarentzat eskandalagarri gerta ez zedin erotizazioa leuntzen ari izatea. Bali-teke hau ez izatea axola handienekoena eta Nemesio Etxanizen ego poetikoa izatea sexu-grina horrela aditzearen ziorik behinena.

Kontua da sexu-grina olerkiari garraizkiola ez dela ekarria etorria baizik. Naturala da, ez kulturala, berariaz ekarrarazia. Iruditeriak eta ihardunaren garapenak honako ikuskera konnotatzen digu: gizagaindiko noredonork izadian hainbat lege ezarriak dituen bezala, naturak besterik ezinean horiei jarraitzen diela halabeharrez, gizona ere ez da lege horietatik libratzen, eta zenbait baldintzen pean –Jainkoak maitasun-lotura bedeinkatu ondoan– naturari jarraitu besterik ez du egiten.

Begieste hutsak halako astinaldi bortitzak sortarazten ditu gizon zein emakumeagan, sartzapenetik berehalakoan isurketara igarotzen garela. Eten-puntu eta zangalatraba leunaren bidez “basa beltzeko/leizea” barneratze mugimendua iradokitzen da. Behin barruan gizonari dagozkion hitz-espresioek hedadura handiagoa hartzen dute, luzeagoak dira, ikuspegi klasikoak, eginkorrago den gizonari egoki datozkionak, astindu bortitza iradokitzen dutela. Gizonaren aztoramena eta iharduna adierazten duten lau bertsolerro luzeagoen artean, erdian, 6-7 silabetan emakumearen egoera, grinatsua baina finean egon-era. Egon-era poz-atseginezkoa hasbeherapen artean “biokbat” oihuan lehertzen dena. Ekintza sintetizatuz eta emozionalki kalifi-

katuz: gaiñeko ekaitz-azpiko lur-ikara. Bertsolerro luze baretu baten bidez, eta beste laburrago baten bidez, "enara" sustantiboak dituen alaitasun-bizkortasun semez eta poetikoki arrunta den "udaberriko maitasunaren" semaz kalifikatuz bat-egitearen poza amaitzen du.

Ispiluaren bestaldean, urteak joan ondoko egoeran aurreko higadura oro lo, bare, bake bilakatua da. Sintaktikoki aurreko hiru esaldi juntura gabe elkartuei, esaldi adbersatiboa kontrajartzen zaie, oraindano esandakoa bilduaz maitasun azalekoa itzali bada ere heldutasunean, sakontasunean, muinean areagotu egin dela adieraziz. Delako maitasun bakezko horretan pulunpatzen da, metrikaz isometriko diren bertsolerroetan barrena 9-8 eta 9-8 pareak errimaz lotuak. "Zure lo-arnasa entzunaz" eta "zure soin kuttuna igurtzika" erabat paraleloak dira, hitzen kokamenez eta baita metro aldetik ere -2-1-3-3-; haurtzaro gozora itzultze horretan hartzen du atseden nor poetiko gizasemeak.

Lanak zimurturiko begitartea harrimenez eta espantuz behatzen da eta laztantzen bihotz-azaleko grinak soseguz direla. Ezkonberritako ikara eta egonezinaz erkaturik, maitasunaren sakonagoa, heldutasuna aldarrikatzen da.

Parte batean zein bestean Jaunari eskerrak emanez amaitzen da. Baina ez da horretara mugatzen. Eztei-gauekoan ordurainoko bizitza guztiko ekintza ederrentzat juzgatzen da aurrez espresaturiko bat-egitea. Gazteenaren eztei-gauekoan berriz espresaturiko maitasun heldua etorkizunera proiektatzen da, kristau sinesmenean zoriotsuek zeruan gozatuko duten dohatsutasuna bi maiteminduek lurtean dute-naz berdintzen dela "guk bezelaxe".

Poeman jaso den maitasun-ibilbidearen ondotik, bien arteko elkarrekikotasun erabatekoagoa aditzera emateko lehenbiziko "maite" bukaerako "nere maite" bihurtzen da, gainerakoan errepikatuzera mugatuz.

Semantika sinbolikoa

Honainokoa zenbait alderdi konnotatibori aipamen eginez bada ere, hondarrik hondarrenean denotazioan oin harturik eman dugu poema honen esanahiaren berri. Mementu honetan, aurrekoaren ukatzaile ez baizik oşagarri gisa semantika sinbolikoaren baitan barrena abiatuko gara zentzu berrien bila. Ikuspuntu honetatik emakumearen barrenean sartze prozesua espresatzeko erabilitako irudien sakoneko esanahia izango dugu arretagai.

Konstatatzen dugu delako prozesu hau espresatzeko ur eta suaren alorreko metaforetara jotzen duela: itsaso bizia –harroa, irakina–, sumendiko ur irakina, burnia ere berotzearen ondorioz goritu eta beraz ur irakin bilakatzen da; laburbilduz, ura eta sua elementuen arteko bat-egite gisa espresatzen du gizon-emakume arteko elkarte.

Arreta emangarri gertatzen da oso irudion bortiztasuna. Basa beltzeko leizea eta sumendi-ahoa aldera ditzagun Jon Miranderen ez-tia darion baratzeke bortarekin. Aldea begi-bistakoa da. Harako hartan emazteki baitan sartzea lili-baratzen, paradisuan sartzea bada, honako honetan emakumearen gorputzean sartzea leizean sartzea da, gainera leize kiskalgarrian sumendia kiskalgarri den heinean. Horretaraz gero irudiz-irudi su- leizean, hots, ifernuan. Gizona sexu-grinaren menpean itsaso irakina bihurtua iruditartzen digu. Kontraesana dagoela dirudi irudiek eratzen duten ikuskeraren eta pentsamendu logikoak eratzen duenaren artean. Gizona ekaitza eta emakumea lurikara, biak ala biak konnotazio makurrak, ilunbekoak dituztenak. Ez da zer miretsi gero, sakoneko irudi-ehun hau kontuan "grina-salda itzaliak" hobestea eta irrikatzea.

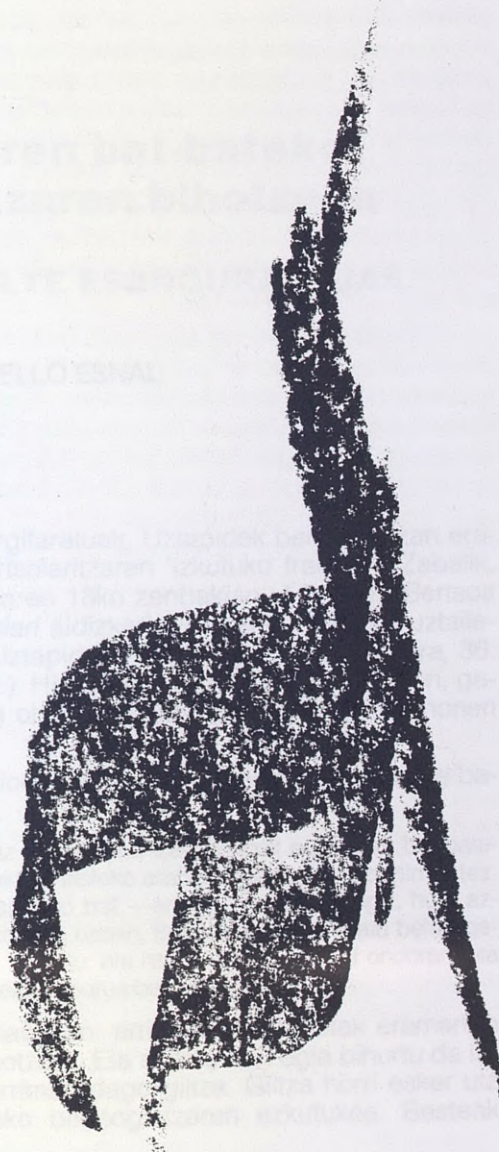
Hondarrik hondarreanean, delako kontraesan hau Nemesio Etxanizen egoaren alderdi indibidual eta sozialaren artean zegoen gatazka-aren isla dela uste dut. Gatazka Jainkoagandikotzat zuen grinaren eta bere apaiz izaera kontuan aldi berean Jainkoagandik berezten zuela zeritzonaren artean –interpretazio honetarako gai beraz N. Etxanizek idatzitako olerki guztiak ditut gogoan–, hemendik grinak itzalirik dardeneko egoeraren mira hori ezkonduen arteko amodiora ere proiektatzea. Denboraren joanean haurtzaroko ama-haurraren arteko harreman atseginezkora bilduko diren grinak onargarri dira eta eskergarri. Hauxe da gainera teologia katolikoan dohatsuek Jainkoaren loriazko begieste gozoan izaki, senti dezaketzen sentipenetik hurbilen dagokeen sentipena.

Ikuspuntu sozialetik, Nemesio Etxanizek apaizek, ezkondu eta ezkongabe kristauek sexuagana dituzten eskrupuluak aienarazi nahi lituzke sexu-irrikaren naturaltasuna eta Jainkoagandiko jatorria aldarrikatuz.

OHARRA: Honen aurreko zatian egin beharreko zuzenketa: "Susaak" olerkian 21. bertsolerroaren hasieran "¡ltxoñ!" jartzen duenean "¡ltxon!" jarri behar da. Nemesio Etxanizek Andima Ibiñagabeitiari igorrian, "i" eta "n" hizkiak biak batera daude makinaz jota, baina kontuan izanik Lizardik beti "ltxon!" erabiltzen zuela, dudarik ez dut egiten originalean "¡ltxon!" izango dela. Olerkia behar bezala finkatzeko beharrezko erizten diot zuzenketa.

Urtapideren bei den Harpogonitiden

PELLOESNA

Das Tier ist ein Mitglied der Gruppe der Harpogonitiden, die in der Silurzeit lebten. Die Abbildung zeigt die typische Form dieser Tiere, die oft als 'Harpogonitiden' bezeichnet werden. Die Zeichnung ist eine detaillierte Darstellung der äußeren Struktur, die die charakteristische Form dieser Gruppe zeigt.

Die Abbildung zeigt die typische Form dieser Tiere, die oft als 'Harpogonitiden' bezeichnet werden. Die Zeichnung ist eine detaillierte Darstellung der äußeren Struktur, die die charakteristische Form dieser Gruppe zeigt.

Die Abbildung zeigt die typische Form dieser Tiere, die oft als 'Harpogonitiden' bezeichnet werden. Die Zeichnung ist eine detaillierte Darstellung der äußeren Struktur, die die charakteristische Form dieser Gruppe zeigt.

Die Abbildung zeigt die typische Form dieser Tiere, die oft als 'Harpogonitiden' bezeichnet werden. Die Zeichnung ist eine detaillierte Darstellung der äußeren Struktur, die die charakteristische Form dieser Gruppe zeigt.

Uztapideren bat-bateko bertsogintzaren bihotzean

AZKEN OIN SOLTE ESANGURATSUAK

PELLO ESNAL

ATARIKOAK

Lanaren nondik-norakoak

Hiru lan ditut lehendik argitaratuak, Uztapideko bertsogintzan erabiliko errimak landuz: "Bertsolaritzaren 'izkutuko tranpa'" (*Zabalik, Diario Vasco*, 1989ko urtarrilaren 18ko zenbakian, 4-5. or.), "Bertsoa pieza osoa denean" (*Bertsolari* aldizkaria, 5. zenb., 1992ko uztaila-koa, 24-37 or.) eta "Errima Uztapideren bertsogintzan" (*Eusker*a, 36. zenb., 1991ko 2, 505-598. or.). Hirugarren lan hau da, hain zuzen, garrantzizkoena eta beste bien oinarria; baita honako laugarren honen abiapuntua ere.

Besteak beste, honela nioen hirugarren lan horretako pasarte batean:

"Ausardiaren ausardiaz (ezjakinen izan nonbait ausardia!) bat-bateko bertsogintzaren muinera iristeko erabakia hartu nuen behin batez. Eta bertsoaren osagaietako bat —errima— jo nuen begiz, hura aztertuz helburua lortzeko uste osoan. Bertsolari bat aukeratu behar gero, eta Uztapide nuen hautatu; eta haren bertso-sail bat ondoren, eta *Sasoia joan da gero* bertso-liburua berezi". (EUB, 577)¹

Bai. Susmo hori nuen hasieran: errimaren azterketak eramango ninduela bertsogintzaren bihotzera. Eta susmo hori egia bihurtu da lanak aurrera egin ahalean. Erriman dago giltza. Giltza horri esker utz dezakegu agerian bat-bateko bertsogintzaren ezkutukoa. Besteak

(1) Horrela aipatuko dut aurrerantzean "Errima Uztapideren bertsogintza" lana: EUB laburduraz eta ondoren orrialdea adieraziz.

beste, giltza horrek lagunduko digu bertso-eskoletan, bertsolari gain gaitasuna lantzen.

Errimarik gabe ez dago bertso-rik. Ezinbesteko baldintza du bertsoak errima. Errimatu egin behar du bertsolariak. Errimaren legea bete. Baina gehiago ere bada bertsolariarentzat errima: baliabidea. Batzuetan traba gertatuko zaio. Baina zenbat aldiz baliabide eta lantza, baldin eta menderatzen badu!

Errima oinetan gauzatzen da, ordea. Oinetan doa errima. Oinak dira errimakideak. Oinek errimatzen dute elkarrekin. Eta bertsoak arretaz entzunez gero, berehala ikasiko du bertsozaleak nola errimak eta oinak errepikatzen diren.

Errimatik oinera egingo dugu jauzi lantxo honetan: errimatik errimaren euskarri den oinera, alegia. Eta bat-bateko bertsozaintzaren bihotzerako bidea urratuz jarraituko dugu, berriro ere Uztapideren eskutik eta honen *Sasoia joan da gero* liburuko oinak aztertuz (Tolosa, Auspoa Liburutegia, 1976, 357. or.). Uztapideren bertsozaintzaren azterketak eramango gaitu bat-bateko bertsozaintzaren bihotzera. Uztapide bat-bateko bertsolariaren ordezkoko den neurrian behintzat. Eta neurri handian delakoan gaude.

Oinak: errokideak, oinburukideak, esankideak eta kategorikideak

Hasi aurretik gogora ditzagun zenbait kontzeptu: zer adierazten dugun "oinak", "oinburuak" eta "oin-erroak" erabiltzean.

Oinak

Labur esanda, errima daraman hitza edo hitz-multzoa dugu oina. Adibidez, *goguan*, *zeguan*, *daguan* eta *obiaguan* ditugu *Sasoia joan da gero* liburuko lehenengo bertsoaren oinak; *guan* errimadunak laurak:

Len liburu bat idatzi nuen
 "Lengo egunak goguan",
 baña senide bakarra zan da
 biziri triste zeguan;
 beste anaia gaztea nola
 jaio bearra daguan,
 au ikusita ia jartzen dan
 patxara obiaguan. (17)²

(2) Horrela aipatuko ditut aurrera ere bertsoak: amaieran zenbaki bat dutela, bertsoa zer orrialdetan dagoen adierariz.

Bada arazorik kontzeptu honen inguruan. Baina ez ditugu hemen azalduko. Zenbait argibide nahi izatera, hor daude lehen aipatutako lanean: EUB, 510-512. or. Lan horretakoak dira ondorengo hitz hauek ere: "la gehienetan hitz bakarrekoa izaten da oina, baina bi hitzekoa ere izan daiteke zenbaitetan; baita aldian behin hirukoa ere. Adibidez, Uztapideren liburuan bi hitzeko honako oin hauek aurkituko ditugu besteak beste: *ai dia, al du, an zan, arrapa zak, bear zan, edo ez, esan zan, ezin du, gauza da...* Hiru hitzekorik ere bada: *ez al zan eta al da or.*" (EUB, 511. or.)

Oin errokideak

Hitz-erro bereko oinak dira oin errokideak. Oin errokideak dira, esate baterako, Uztapidek bere liburuan erabilitako honako hamabost hauek: *esamesa, esan, esan du, esan zan, esana, esanak, esanda, esanean/esanian, esanez, esangai, esango, esateko, esaten, esatera eta esatiak*. Hitz-erro bera dute hamabostek: *esan* aditza. Ezberdinak dira errimaz; ez, ordea, hitz-erroz.

Baina ohar dezagun aldi berean: bata besteen hurbil daude zenbait errima. Horrexegatik asmatu nuen "oinburu" kontzeptua, eta horrexegatik hitz egingo dugu ondoren oinburukideez.

Oinburuak eta oinburukideak

Oinburu berekoak dira oinburukideak, oin errokideak hitz-erro berekoak diren bezalaxe. Baina zer da oinburua? Labur esanda, oin-erroa.

Aurreko hamabost oin errokideetara itzulita, oinburukide dira, adibidez, *esateko, esaten, esatera eta esatiak*; oinburu bera dute laurak: *esate*. Oinburukide dira, era berean, *esan, esan du, esan zan, esana, esanak, esanda, esanean/esanian, esanez eta esango*; eta *esan* dute bederatziek oinburu. Oinburukiderik gabe azaltzen dira, *Sasoia joanda gero* libururan behintzat, *esamesa* (*esames* du oinburu, eta *esamesak, esamesik, esamesetan...* lituzke oinburukide) eta *esangai* (*esangaia, esangaiak, esaingaietan...* lituzke oinburukide, baina Uztapidek bere liburuan ez ditu erabiltzen).

Oin esankideak

Esanahi berdina edo antzekoa dutenak dira oin esankideak. Besteak beste, Uztapidek bere liburuan erabilitako honako hauek: *gaixua* eta *gizajua, esposatu eta ezkondu, pamelia eta sendia*.

Oin kategorikideak

Kategoria gramatikal berekoak dira oin kategorikideak. Kategorikideak ditugu, esaterako, *bagendu*, *bazan*, *balitza*, *banintzan* eta *banitza*; bost oinak dira baldintza hipotetikoko aditz-formak. Euren artean kategorikideak ditugu, era berean, *pozak*, *beldurrak* eta *egarriak*: ergatiboak dira eta "nola" galderari erantzuten diote.

Agian, gehiago zehaztu beharko litzateke hemen esandakorik, baina honetan geratzen gara. Nahi izatera, EUB lanera jo lezake irakurleak.

Azken oin esanguratsuak

Badakigu zer den azken oina: bertsoaren azkenekoa. Adibidez, *obiaguan* da goian aipatutako bertsoarena.

Azken oin horiek ditugu lan honetan aztergai. Ez denak, ordea; esanguratsuak baizik. Baina zeri deitzen diogu "azken oin esanguratsua"? Are gehiago: zergatik aztertu Uztapideren azken oin esanguratsuak?

Zergatia garbi dago. Ezaguna da zer-nolako pisua duen bertsoaren azkenak: hortxe doa bertsoaren karga, mezua eta eztena; hortxe laburbiltzen da bertsoaren mamia eta edukia. Hori horrela izanik, azken oinak aztertzeak lagun diezaguke bat-bateko bertsogintza argitzen. Susmo horrekin abiatu ginen lan honetan. Eta aurkitu ere, aurkitu dugu argi berririk, lanaren amaieran azalduko dugunez.

Baina azken oinak aztertu behar, ondorioetara iritsi aurretik: azken oinak; eta oin esanguratsuak, bereziki. Eta ezer baino lehen, esan dezagun zer ulertzen dugun "oin esanguratsuak" esatean.

Badira hainbat oin, Uztapidek inoiz azkenean erabiltzen ez dituenak; *asi* eta *asia*, *asiak*, *asiko*, *asita* eta *asten* bere errokideak, esaterako: hamalau aldiz erabiltzen ditu, baina behin ere ez azken puntuan. Eta horiek bezala beste hainbat oin ere. Horra hor datu jakingarri bat; eta hona hemen ondorio bat: ez da ohore txikia azken oin izatea. Ez da nahikoa, ordea, behin edo bitan azken oin izatea, noski, oin esanguratsua izateko.

Hortaz, bi baldintza bete behar ditu, gurekiko, Uztapidek bere liburuan erabilitako azken oin batek, oin esanguratsu izateko: 1) *Sasoia joan da gero* liburuan hiru aldiz azaltzea gutxienez eta 2) azaltzen den erditan baino gehiagotan azken oin izatea. Esaterako, hiru aldiz azal-

du eta bitan gutxienez azken oin izatea; lau aldiz azaldu eta hirutan gutxienez azken oin izatea; bost alditan azaldu eta hirutan gutxienez azken oin izatea...

Baldintza zorrotzak dira, noski, aurreko bi horiek. Nahiz eta biak ez erabat bete, izan baitaiteke oin bat esanguratsu, hain neurri betean ez bada ere. Besteak beste, lehenengo baldintza bete ez baina bigarrena betetzen duten oinak; hau da, bi aldiz atera eta bitan azken oin direnak. Berdin esan daiteke bigarren baldintza estu-estu betetzen ez duten zenbait oini buruz ere. Dena den, lehenengo oin esanguratsuak hartuko ditugu aintzat geure lan honetan, nahiz eta bigarren batzuk ere aipatu.

Lan honen edukia

Azken oin solte esanguratsuetara mugatuko gara honako lan honetan, nahiz eta oin esankide esanguratsuren bat ere aipatu. Beste baterako utzi ditugu gainerako oin esanguratsuak: oin errokide esanguratsuak, oinburukide esanguratsuak eta oin kategorikide esanguratsuak.

Bereizketa eta sailkapen txiki bat egingo dugu lehenik. Banan-banan zerrendatuko ditugu gero oin solte esanguratsu guztiak. Eta zenbait ondorio aterako ditugu azkenean.

AZKEN OIN SOLTE ESANGURATSUENAK

Hiru motatako oin solteak erabili zituen Uztapidek *Sasoia joan da gero* liburuan. Batzuk solteak dira, errokiderik gabeak, berez errokiderik izan ez dezaketelako; *aski*, esaterako. Beste batzuek izan dezakete oin errokiderik, baina bakarrik azaltzen dira Uztapideren liburuan, errokiderik eta oinburukiderik gabe; adibidez, *bista*, *borondatez*, *botilla*, *bukaera*, *bultza*...; Uztapidek ez du, esaterako, honelako oinik erabili bere liburuan: *bistako*, *borondateak*, *botillan*, *bukaerarik*, *bultzatuz*... Beste oin batzuek, berriz, badute errokiderik liburuan; baina haiek bakarrik dira esanguratsuak.

Azken bi sailletakoak ditugu Uztapideren oin solte esanguratsuenak. Hamabost dira guztira: hiru bigarren sailekoak eta hamabi hirugarrenengoak. Honako hamabost hauek hain zuzen: bigarren sailekoak, *gorriak* (3/3), *pesta* (3/3) eta *txanda* (3/3) (honela irakurri behar da parentesi-arteak: hiruna aldiz azaltzen direla, eta beti azken oineko); hirugarren sailekoak, berriz, *berari* (4/4), *besterik* (4/4), *biotza* (3/4) (lau aldiz ateratzen dela, alegia, eta lau horietatik hiruretan azken oineko),

bustia (2/3), *dira* (4/6), *erakutsi* (2/3), *etorri* (3/5), *gabe* (7/7), *gera* (5/6), *orduan* (8/13), *penagarria* (4/4) eta *sekulako* (2/3).

Badira beste bi oin bitxi aipagarri ere: *gaixuak* (2/2) eta *gizajua* (1/1). Banaka ez dituzte esanguratsu izateko baldintzak betetzen; batera hartuta bai, ordea. Baina zer irizpideren arabera batu?, zergatik batera hartu? Oin esankide direlako. Hauek ere hartuko ditugu kon-tuan.

Eta azkenerako utziko ditugu beste hiru oin solte: *eltzian*, *konpon-du* eta *lasai*. Ez dute betetzen esanguratsu izateko jarri dugun lehen baldintza; baina bai bigarrena: bi aldiz darabiltza Uztapidek eta bie-tan azken puntuan. Horrexegatik sartu egin ditugu hauek ere zerren-dan. Azken hiru oin hauen antzekoak dira beste honako hauek ere: *aparia*, *deskantsua*, *etxera*, *ezkontza*, eta *okerrenean*. Baina ez ditugu aipatuko, hiru aurreko adibideak nahikoak direlakoan.

Beraz, guztira hemeretzi oin solte esanguratsu (hiru ez hain esan-guratsu) aztertuko ditugu ondoren, oso azaletik bada ere, banan-ba-nan eta goian emandako ordena berean.

1. Gorriak (3/3)

Hiru alditan erabiltzen du Uztapidek, eta hiruretan azken oineko, honako bertso honetan bezala:

Arto-saillak galantak
eta luberriak
neguan laiatzeko
an zeuden jarriak.
Askotan bai ederki
nekatu gerriak,
ikusi bêr izaten
giñuzen gorriak. (96)

Beste bi aldietan ere esanahi bereko azaltzen da *gorriak* oina, "ikusi" aditzarekin azaldu ere: "ikusi bear gorriak" (169. or.) eta "bes-tela ikusi bear / giñuzen gorriak" (309. or.).

Uztapidek bere liburuan ez du gehiagotan erabiltzen *gorriak* oi-na; ezta horren errokiderik ere. Ez azken oineko eta ez besteko. Ez esa-nahi adierazkor horrekin eta ez kolorea adieraziz.

2. Pesta (3/3)

Gorriak bezala, *pesta* ere hiru bertsoan soilik azaltzen da Uztapi-deren liburuan oin moduan, eta hiruretan azken puntuan. Hona he-men, hiru bertsoetako bat:

Garai batean gaztaña
danetik gañezka,
orain asia dago
emendik igeska;
bukatuko dirala
bada naiko kezka,
juantxe da emengo
gaztañaren pesta. (93)

Honako hauek dira beste bi bertsoen azken puntuak: "olaxe zan orduko / erlijio-pesta" (111. or.) eta "bertso onekin bukatutzen da / gu-re Artikutz'ko pesta" (288. or.).

Honako oin honen inguruan bada azpimarratzeko beste puntu bat ere: bere liburuan hiru aldiz darabilela Uztapidek *Es/z,k/tA* errima (errimak adierazteko formulaz, ikus EUB, 587), eta *pesta* dela hiruretan azken oin. Jakingarria benetan!

3. Txanda (3/3)

Gorriak eta *pesta* oinak bezala darabil Uztapidek *txanda* oina ere: hiru aldiz eta hiruretan azken puntuan. Adibidez, honako bertso hau jarri zuen "Pelota" bertso-sailean:

Ori ez dago sinistutzerik
aldamenetik esanda,
Gipuzkua au urte askuan
beti txapeldun izan da;
ixilik egon bearra dago,
beste aldera juan da:
aitortu bêrra daukagu orain
dala naparraren txanda. (328)

Txanda azken oin duten beste bi bertsoak, berriz, 121. eta 304. orrialdeetan datoz.

Baina ez da hor bukatzen *pesta* eta *txanda* oinen elkarren arteko antza. Izan ere, hiru aldiz darabil Uztapidek *ANDA* errima bere liburuan, eta *txanda* da hiruretan azken oin. Datu jakingarri bat gehiago, bat-bateko bertsogintzaren bihotzerako bidean.

4. Berari (4/4)

Berari oinarekin hasten dugu oin solteen bigarren saila. Aurrekoek ez bezala, ondoren datozen oinek badute errokiderik Uztapide-

ren liburuan. Esaterako, *berari* oinaz gain, *berarengana* oina ere badarabil Uztapidek: behin eta bigarren puntuan, hain zuzen (216. or.). *Berari*, ordea, lau aldiz erabiltzen du eta lauretan azken oineko, honako honetan bezala:

Mundu onetan bizi bearrak
baditu milla komeri,
geren denbora pasatu degu
pesta edo erromeri;
zartuta izan gendun seme bat,
azitzen kosta zait neri,
bertso banaka batzuek orain
jarriko dizkat berari. (208)

Lehenxeago esan dugunaren osagarri, horra hor "pesta" hitza laugarren lerroan; ez oin, ordea.

Berari azken oin duten beste hiru bertsoak, berriz, 84, 134 eta 316. orrialdeetan datoz.

5. Besterik (4/4)

Berari bezala, lau aldiz aurkitzen dugu *besterik* oina Uztapideren liburuan, eta laueta azken oineko: 41, 130, 219 eta 295. orrialdeetan. "Gure euskera" saileko lehenengo dugu honako hau:

Euskera au da gure izkuntza,
ikasi gendun gazterik,
ez du merezi zabarkerian
orain galtzera uzterik.
Jaunak burutik nasten ez banau
ez det olako usterik,
gu geran arte seguru dago
ez baidakigu besterik. (219)

Ikus dezagun, halaber, *beste* oin-erroa duten gainerako oinen azkenerako joera: *beste* (0/1), *besteri* (0/1), *bestela* (2/5), *bestetan* (1/1), *bestia* (0/3), *bestiak* (0/10), *bestian* (1/3); beraz, joera txikia oro har (4/24), nahiz eta *bestela* eta *bestetan* oinetan joera hori ageri den.

6. Biotza (3/4)

Lau aldiz darabil Uztapidek *biotza* oina; eta lau horietatik hirutan azken oineko: 32, 225 eta 274. orrialdeetan. Hona hemen lehenengo:

Amarengandik dator
semien jaiotza,
une orretan amak
artzen duen poza!
Orduan baño geio
batek ezin goza,
entzuten duenian
aurren negar-otsa,
orduan samurtzen da
amaren biotza. (32)

Baina merezi du laugarrena ere aipatzeak: *biotza* azken oin ez duen bertsoa, alegia. "Gure ezkontzea" sailekoa da, eta bere andre-gaiaz ari da Uztapide. Honela:

Etxe batian bizitzen giñan,
etzan neskatxa arrotza,
berez alako leiala da ta
lanian berriz zorrotza;
kariño aundiko persona bera
neregan zeukan biotza,
egun batetik bestera alaxe
egin zan gure ezkontza. (204)

Noizbait itzuli beharko dugu hona: *ezkontza* oin errokide esanguratsua aipatzean, hain zuzen. Baina aurrera dezagun zerbait: azken oineko ez baina, azkenbigarrenko dugu bertso horretan *biotza*. Ez ote da izango, agian, *ezkontza* ere oin esanguratsua delako eta bertso horretan *biotza* baino "esanguratsuagoa"?

Beste horrenbeste gertatzen da *biotzak* oinarekin ere; oraingo honetan *pozak* izatea azken oin. "Jose Lizaso'ri" sailekoa da bertsoa.

Ezagutzen ditugu
alkarren abotsak,
ateratzen giñuzen
sekulako otsak;
batak besteai bota
puntara zorrotzak,
iñon etzuen txarrik
Lizaso'n biotzak,
ni berriz ere Jose
ikusteko pozak. (262)

Baina bada gehiagorik ere: *biotzian* oinarekin gertatzen dena. Behin darabil Uztapidek; baina ez azken eta ez azkenbigarren; bigarren baizik, zazpi oinetako bertso batean. Hona hemen:

Mutill orrek arratsian
sentitzen du biotzian
ezin egona etxian;
neskatxa gazte maitearekin
bildutzen dan bakoitzian,
bizarra du kokotzian,
beti bera otoitzian,
ai zer poza ezkontzian! (240)

Berriro ere *ezkontza* hitz-erroa azken oin, oraingo honetan *ezkontzian* forman! Lehenxeago esana indartu besterik ez du egiten horrek: Uztapiderengan *biotza* baino oin esanguratsuagoa dela agian *ezkontza*.

Horiek horrela, garbi samar dagoela uste dugu: "biotz" hitz-erroaren forma solte bat (*biotza*) ez ezik, oin esanguratsuak ditugula gaine-rakoak ere: *biotzak* batipat eta *biotzian* ere bai seguruen. Beraz, egokiago jokatuko genukeen, oin errokideekin batera sailkatu izan bagenu *biotza* oina. Baina bego hemen, dagoen-dagoenean; hain da ilustragarria.

7. Bustia (2/3)

Hiru aldiz darabil Uztapidek *bustia* oina, eta horietako bitan azken oineko: 101 eta 150. orrialdeetan. Hona hemen bigarrena, "Zepai" sailetik hartua:

Zepairengandik etzan paltako
bertsua edo abestia,
astelenetan utzi berari
orretarako astia;
ura esaten asitzen bazan
jaian pasa zan guztia,
aldi askotan ibilia naiz
ederki galtzak bustia. (150)

8. Dira (4/6)

Oin solte esanguratsua dugu *dira* ere: Uztapidek erabilitako sei-etatik lauretan da azken oin (102, 119, 287 eta 296. or.). Esaterako, honako bertso honetan:

Ni sarri asko egona nago
bertsolariai begira,
zarrak galdutzen ai gera baña
gaztetik bada segira;
orain artian bezela danak
ondo konpontzen badira,
gaur omentzeko daudenak ere
laster osatuko dira. (296)

Oin solte honek ere ematen du hizpiderik; baita Uztapideren bat-bateko bertsogintzaren ezkutukoak argitzeko ere.

Ikus dezagun zenbatetan azaltzen diren eta zenbatetan diren azken oineko, hain zuzen, formaz *dira* oinaren kideko direnak: *dia* (0/1), *diran* (1/3), *dirade* (0/6), *diraden* (1/1), *dirala* (0/1), *diralako* (0/1), *diralakuan* (0/1), *diranak* (4/8), *diranian* (1/1), *diranik* (1/1). Guztira, *dira* bera ere barne: 12/30. Oinburuka kontatuz, berriz: *dia* (0/1), *dira* (5/9), *dirade* (1/7), *dirala* (0/3), *dirana* (6/10).

Datu horien aurrean, norbaitek galdera bat baino gehiago egin dezake: besteak beste, ea zergatik oin soltetzat jo dugun *dira*, eta ez oinburutzat, *diran* oinarekin bat eginez edo *dirana* ere kontuan hartuz. Beste baterako geratzen da gaia.

Baina dena geroagorako utzi gabe, esan dezagun zertxobait *dia* eta *dirade* oinei buruz.

Dia azkenbigarren oina da azaltzen den bertso bakarrean (155. or.). *Obia* baitu azken oin: oin esanguratsua, hain zuzen; nahiz eta ez oin soltea izan.

Dirade oinak, berriz, apenas baduen azken oin izateko aukerarik; errimakidea baitu *gabe*, ondoren ikusiko dugun oin esanguratsua.

9. Erakutsi (2/3)

Bustia oinaren antzekoa da *erakutsi* oinaren joera: hirutan oin eta bitan azken oineko, 37 eta 106. orrialdeetan. "Uztapide'n nintzan soru" sailekoa dugu lehenengoa:

Gu zortzi anai-arreba giñan,
urrengiak bederatzi,
da basarriko bizimoduan
iñork ezin zuen etsi;
bat naikua zan etxerako ta
denak bertan bera utzi,
ortan gogorik ez daukanari
ez geiegi erakutsi. (37)

Bestalde, *erakustia* oina behin bakarrik azaltzen da Uztapideren

liburuan, eta orduan ere azken oineko: "Uztapide'ko pameliaren kale-
ratzea" sailean. Bada antzik, bai, aurreko eta ondorengo bertso ar-
tean, nahiz eta elkarrengandik urrun samar egon liburuan.

Zazpi seme ta bi alabatxo
ziran pameli guztia,
pentsatu zuten opiziuia
ta eskolan ikasteko;
orretarako komeni baita
bere garaian astia,
Uztapide'tik aldegin gabe
zailla zan erakustia. (120)

Bestela gertatzen da, ordea, *erakusten* oinarekin: bi aldiz izan oin
eta inoiz ez azkeneko.

10. Etorri (3/5)

Badu *etorri* oinak ere azken oin izateko joerarik; bostetik hirutan
baita azken oin: 80, 133 eta 168. orrialdeetan. Hona hemen lehenen-
goa, "Garoak biltzen" sailekoa:

Segidan egin ebakitzea,
iriarekin ekarri,
urte askuan jarraitu giñon
guk oitura-klase orri;
geren gurdiak basa-bidetan
atera eziñik sarri,
karga gelegi artzen gendun da
noizko etxera etorri? (80)

Etor hitz-erroko gainerako oinek ez dute, bestalde, azkeneko oin
izateko joera markaturik: *etorrera* (0/2), *etorria* (1/3), *etorriak* (0/1),
etortzian (1/1).

11. Gabe (7/7)

Zazpi aldiz darabil Uztapidek *gabe* oina, eta zazpietan da azken
oineko: 225, 240, 256, 291, 295, 307 eta 357. orrialdeetan. Hona he-
men, esaterako, azkenekoa:

Errekak ere oso
garbiak dirade,
arrituta begira
egonak gerade;
ikusiko dituzu
juaten bazerade,
fabriketako zikin
askorikan gabe. (357)

Zazpitik zazpi, ezin oin esanguratsua gorik izan. Baina *gabe* bera soilik da esanguratsua “gabe” hitz-errodunetatik. Izan ere, besteak ez ditu Uztapidek behin ere azken puntuan erabiltzen: ez *gabia* (lau aldiz), ez *gabiak* (behin), ez *gabetanik* (behin).

Baina bada beste jakingarririk ere oin honen inguruan: zortzi aldiz darabilela Uztapidek *Ab/dE* errima bere liburuan, eta horietako zazpietan azaltzen dela *gabe*, azken oineko azaldu ere. Bada azaltzea gero! Salbuespentzat jo dezakegunez, alda dezagun hona zortzigarren bertsoa. “Gaurko neskatxak” sailekoa da.

Gurasuari kaso
eginda bai obe,
ortan ematen dute
amaika naigabe;
gazte-gaztetatikan
gaur zenbait mirabe
pamelia guzian
berak jaun da jabe. (258)

12. Gera (5/6)

Dira oinaren antzekoa dugu *gera*. Besteak beste, sei aldiz darabil Uztapidek, eta horietako bostetan azken puntuan: 86, 97, 220, 224 eta 236. orrialdeetan. Hona hemen “Laiariak” sailekoa:

Lan ori baztatu da
urtetik urtera,
laiarekin ez leike
juan apartera.
Gaur bestela badago
laneko aukera,
azkeneko tontuak
gu izandu gera. (97)

Honako hauek dira, berriz, *gera* oinaren kidekoak: *gerade* (0/6), *geraden* (0/1), *geran* (0/1) eta *geranak* (3/7).

13. Orduan (8/13)

Hamairu aldiz darabil Uztapidek *orduan* oina, eta horietako zortzitan azken puntuan: 50, 85, 89, 150, 184, 241, 328 eta 344. orrialdeetan. “Zepai” sailekoa da honako hau:

Biok ezkongai, pameliarik
ez gendun gure karguan,
noranai juaten giñala ere
guk beti pesta goguan;
iru-lau duro baldin bagiñun
patrikararen onduan,
gu bezin gizon aberatsikan
iñor etzegon orduan. (150)

Honako hauek dira, berriz, gainerako zazpi azken puntuak: "eriotzen bildurrik / etzan orduan", "neguaren bildurrik / etzegon orduan", "zer kontatua izango dute / lurmentzen duan orduan", "bizi guzian beti esklabo / izango zera orduan", "oroituko da orduan", "Gipuzkuantzat kontrariorik / etzan izaten orduan" eta "pasadizuak esplikaturzen / ura asten zan orduan".

Orduan oinaren hitz-errokideak dira *ordua* eta *ordura*. Behin erabiltzen du Uztapidek bakoitza, baina ez bata eta ez bestea azken puntuan.

14. Penagarria (4/4)

Lau aldiz azaltzen da *penagarria* oina Uztapideren liburuan, eta lauretan azken puntuan: 74, 121, 161 eta 244. orrialdeetan, hain zuzen. Hona hemen horietako azkena:

Esan nai nuke orain aldian
nola dagon basarria,
akordatuta ematen digu
berebiziko larria;
eraman ezin gentzaken karga
nola daukagun jarria,
lana alperrik egiten degu,
ori da penagarria! (244)

Gera gaitezen zertxobait *penagarria* oin soltea aztertzen, merezi du eta. Nondik datorkio hain esanguratsu izatea? "Pena" hitz-errotik, agian? Edo "-garri" atzizkitik, beharbada? Zer neurritan esan daiteke "solte" denik?

Has gaitezen "-garri" atzizkiarekin. Honako oin "-garri" atzizkidun hauek darabiltza Uztapidek bere liburuan: *arrigarria* (0/1), *azpigarriak* (1/1), *endredagarriak* (0/1), *gogoangarriak* (1/1), *ikaragarria* (0/2), *ikaragarriak* (0/1), *izugarria* (0/4), *izugarriak* (0/1), *maitagarria* (1/1) eta

mingarria (0/1). Guztira, hamalau eta hiru azken puntuak (3/14). Beraz, Uztapiderenean badu “-garri” atzikiak azken oineko izateko joerarik; ez, ordea, handiegirik.

Joera handiagoa da “pena” hitz-erroarena. Ikus dezagun. *Penagarria* oinaren honako errokide hauek darabiltza Uztapidek bere liburuan: *pena* (0/1), *penatu* (0/1), *penetan* (1/2), *penosuk* (1/2) eta *penosuan* (1/1). Guztira, zazpi alditan eta hiru aldiz azken puntuak (3/7). Eta *penagarria* ere batera bilduz gero, berriz, hamaika aldiz darabiltza Uztapidek “pena” hitz-errokideak oin moduan, eta horietako zazpitan azken oineko (7/11). Beraz, oin esanguratsuak dira “pena” hitz-errokideak ere, nahiz eta ez izan *penagarria* bezain esanguratsu, eta oin honi zor neurri batean esanguratsu izatea.

Beraz, oin esanguratsua dugu *penagarria* oin soltea. Baina baita “pena” hitz-errokideak direnak ere. Horrexegatik aipatu dugu hemen lehenengoa, eta horrexegatik aipatu beharko dira bigarrenak ere oin errokideen zerrendan. Baina “-garri” atzizdidun oinek ez dute tokirik oin kategorikideen zerrendan; ez baitira esanguratsuak.

15. Sekulako (2/3)

Lau bertsoetan darabil Uztapidek *lako* errima bere liburuan: 56, 124, 209 eta 328. orrialdeetan. Lau horietako hiruretan azaltzen da *sekulako* oina, eta biretan azken puntuak: 124 eta 209. orrialdeetan. “Pelota” bertso-sailekoa da *sekulako* oinik gabekoa. Honako hau:

Pelota zenbat maitatzen degun
euskaldunena dalako,
gu geok ere egun batian
emen sortu giñalako;
pelotariak gure lagunak
asko izan diralako,
edo au baño politagorik
joku bat ez dagolako. (325)

Artista izan behar du gero horrelako bertso bat egiteko: oin guztiak kategoria berekoak izan (kausalak, alegia), eta ez monotono bihurtzeko. Artista eta hizkuntzaren erabilera aberatsekoa. Eta horixe izan Uztapide. Baina kontuz ibili behar horrelakoetan. Esaterako, bes-telako kategoriakoa den oin bat sartuz; adibidez, *sekulako*. Eta hain zuzen, horixe egiten du Uztapidek beste hiru bertsoetan, “Zestua” saileko ondorengo honetan bezala: *sekulako* oina erabili, hiru kausalekin batera.

Jendia asko etortzen baita
iturri ori dalako,
gibeleko ta beste gaitz asko
berak kentzen ditulako;
nik pentsatzen det Zestua'ko urak
an daudela sekulako,
hotelak beti bear ditugu
ur oiek ditugulako. (56)

Sekulako oina hirugarren egotean hobeto eten daiteke balizko monotonia. Nezkezago, azken oin izatean.

Zenbat nazio ondatu dira
gera bat izan dalako,
ori egin gabe gure artian
konpondu ez giñalako,
beste guztiak oinperatu ta
agindu nai degulako;
gizonen txatxukeriagatik
galdu gera sekulako. (124)

Ez da, ordea, monotoniarik ageri; ez hemen eta ez "Nere semiari" sailekoan ere:

Ni bildurtutzen nintzan askotan
osasunik ez nulako,
eta dirurik aurreraturik
oso gutxi gendulako,
gure burua mantendutziak
lan ematen zigulako;
baño geio ez erakutsia
pena dugu sekulako. (209)

Merezi zuen lau bertsoak hona aldatzeak.

16. *Gaixuak* (2/2). *Gizajua* (1/1)

Hona hemen bi oin solte eta esankidetsu: *gaixuak* eta *gizajua*. Lehenagoa bitan darabil Uztapidek bere liburuan (92 eta 258. or.) eta bigarrena behin bakarrik (196. or.); baina biak beti azken puntuan. Esaterako,

Etortzen ziran beor
eta betizuak,
gabaz eman izandu
dituzte pausuak;
aientzako gaztañak
ziraden gozuak,
lakats ta guzti jaten
zituzten gaixuak. (92)

Lenago izan arren
gizona majua,
egunero indarrak
gutxitzen dijua;
arkitzen dalako len
aldian bajua,
ernegazitzen dago
aiton gizajua. (196)

Banaka, bi oinek ez dute betetzen esanguratsu izateko ipini dugun lehen baldintza: gutxienez hiru aldiz erabili izana Uztapekek bere liburuan. Biek batera bai, ordea. Eta horrexegatik dakartzagu zerrenda honetara. Batera, berriz, esanahikidetsu izateagatik jarri ditugu.

17. Eltzian (2/2)

Eltzian oinak ere ez du betetzen esanguratsua izateko lehen baldintza; bi alditan bakarrik erabiltzen baitu Uztapekek: 197 eta 317. orrialdeetan, hain zuzen. Baina gainerakoen ondoren zerrendatu dugu, bietan azken oineko izan eta bigarren baldintza betetzen duenez. Hona hemen, bi bertsoetako bat:

Beste bertso-saiua
zegen bazaltzian,
Aranalde ta danak
plazara juan zian;
bertsolariak zeuden
umorez antzian,
parra egiten zuten
gaiak azaltzian,
apenas gelditu zan
babarik eltzian. (317)

18. Konpondu (2/2)

Eltzian oinaren antzekoa dugu *konpondu* oina ere: Uztapekek bitan erabilia eta bietan azken oin (248 eta 262. or.). Esaterako, honako bertso honetan:

“Au baserriko pake ederra!”
makiña batek esan du,
orain artian ez da gaiñera
ziaro txarra izandu;
oker aundirik ikusten bada
al dan bezela zuzendu,
besteak beste dirade baña
ori lenbailen konpondu. (248)

Baina *konpondu* oinak badu Uztapideren liburuan errokiderik: *konponduta* (0/1), *konpontzekua* (0/1) eta *konpontzia* (0/1), hain zuzen; ez dira, ordea, azken oineko. *Konpondu*, berriz, bi aldiz erabili eta bietan azken oin. Horrexegatik dakargu hona.

19. Lasai (2/2)

Eltzian eta *konpondu* oinekin bezala gertatzen da *lasai* oinarekin ere: bi aldiz azaltzen dela liburuan eta bietan azken oin (65 eta 114. or.). Esaterako,

Beste zakur batzuna
dadukat esangai,
aueri ez nieke
ixilik utzi nai;
ikusi izan ditut
makiña bat artzai,
zakurra lanian da
berak egiten jai,
ardien baztarrian
exerita lasai. (114)

Gainera, *lasai* oinak ere baditu liburuan bere errokideak; baina bat bera ere ez azken puntuan: *lasa* (0/2), *lasaiak* (0/1) eta *lasaitasuna* (0/1). Berriro ere *konpondu* oinaren pareko.

ZENBAIT ONDORIO

Llabur bada ere, merezi du zenbait ondorio ateratzeak orain arte ikusitakoaren harian. Izan ere, azken oin solte esanguratsu horiek zerrrendatu eta aztertu ondoren, hobeto uler dezakegu Uztapideren bat-bateko bertsogintza. Baita bertsogintza erabat hartuta ere; neurri batean, behintzat. Gainerako azken oinen eskutik sakondu eta osatuko ditugu honako ondorio hauek.

1. Hizkuntzan bezala gertatzen da bertsogintzan ere: etekin handia ateratzen zaiola baliabide gutxiri. Izan ere, 60 bertso (liburuko %7) osatu ditu Uztapidek 15 azken oinekin. Horretarako, bakoitza lau bider erabili du, bataz beste.
2. Zeozer esan nahi du azken oinak (eta gainerakoak ere bai) sarrri samar errepikatzeak. Gutxi edo gehiago, zerbait aztertu da errima bat-bateko bertsogintzan. Aztertu beharra dago noski, baina harago joateko: errimaduna ere (oina) aztertzeo, alegia.
3. Uztapidek azken puntuan erabilitako oinak, bestalde, esanguratsuak dira esanahiaz ere. Sarritan erabiltzen dituelako jo ditugu lanaren hasieran esanguratsutzat. Esanahiaz ere halaxe

ditugu horietako batzuk. Adierazgarria da oso *gorria* oinarena: nola beti esanahi adierazkorraz erabiltzen duen Uztapidek ("gorriak ikusi"). Jakingaria da beste batzuen adieraz ere jabe-tzea: *pesta*, *biotza* (sentimentuen sorburua), *gabe*, *besterik* (euskaraz hain pisukoa den ezaren adierazle), *penagarria*, *se-kulako* (betikotasunaren adierazle), *gaixuak/gizajua* (kupidaren piztaile), *lasai*...

4. Hitzak duen esanahiaz aparte, zer-nolako egituratako esaldiak sortzen dituenagatik ere izan daiteke oina esanguratsu. Hala gertatzen da, esaterako, *orduan* oinarekin (denborazko esal-diak sortzen ditu). Ikuspegi honetatik hobeto ulertzen da zer-gatik dauden esanguratsuen artean *gabe*, *dira* eta *gera* bezalako oinak.
5. Ondorio hauek badute ondorio didaktiko-pedagogikorik. Bes-teak beste, bertso-eskoletarako. Honako hauek, adibidez:
 - Kontua ez da gauza asko irakastea. Oso baliabide gutxi-rekin ere osa daiteke bertsoa. Bat-bateko bertsoan has-teko ez da gauza askorik jakin behar. Gero gerokoak.
 - Ondo dago ikasleen arreta erriman jartzea; hobeto, or-dea, beraiekin oinak lantzea.
 - Egina eta argitaratuta dago hiztegi errimatua: *Bertsolari-tza 2. Hiztegi errimatua*. Amuriza, Xabier. AEK, Bilbo, 222 or. Bertan errimaren arabera daude oinak sailkatuta. Merezi luke azken oinen oinarrizko hiztegia egiteak ere.

Ondorio xume batzuk besterik ez dira. Izango ahal dugu horiek zabaldu eta sakontzeko aukerarik, Uztapidek bere *Sasoia joan da ge-ro* liburuan erabilitako oinak aztertu ahalean!

Mullak: Euzkoan
Euzkoak' en gaur
jardunaren en
jardunaren en
Gora begira, munduaren
zuri berrak
negar le negar, gaur
gaur zuzen zuzen
Nesake: Niri en berrak
Galante ren zuzen
adara berak, berrak
Lizan zuzen zuzen
Ei zuzen zuzen zuzen
egri da zuzen zuzen
zuzen zuzen, en zuzen
zuzen zuzen da' (Euzko)

Gazteak munduarekin gaur da zuzen, zuzen zuzen zuzen da

Sendakuntza eta sorginkeria Orixeren *Euskaldunak* poeman (eta II)

JUAN KRUZ IGERABIDE

1.3. Gaztainaroan

Gaztainaroari eskainitako zatian, alde batetik, basoko arriskuen adierazgarri, bi istripu adierazten zaizkigu: gaztain morkotsa begira erori eta begia zulatu zionarena, eta zuhaitzetik behera erori zenarena. Izadiarekiko harremanek eta langintzek arrisku fisikoa berekin daramate, eta horien aurrean zuhur eta zalu jokatzeko ikasi behar du gizakiak. Ondorengo aipu horretan, Mikel Eleder gaztainondoa astintzen ari da zuhaitzean igota; azpian, Gerrieder, morkots biltzen. Elkarriztentuz ibiltzeko adierazi nahi diote:

"Mutillak: 'Etzait oraindik äzten
Begibakar'en patua,
gaztaiñapean ari zalarik
baitzuen begi galdua.
Gora begira, morkotsa jausi,
zori txarreko ukitua!
negar ta negar, oiñaze ta min
geldi zitzaion urtua'.

Neskak: 'Nik ere berritzen dizut
Galartza'ren eroria:
adarra zerrat, buruz erori,
bêan arki du arria.
Bi eskuz aga tinkatu eta
egin du oldar andia:
beste adarrak ora ä! baiño lën
aizean barrena dia" (*Eusk.*, 72).

Gaztain morkotsez gurdia bete ondoren, muxar harrapatzera doa

Mikel, Garazi ondotik duela. Muxarrak zuhaitz hustuen zulotan ezkutaten dira eta hala harrapatzen dituzte batzu- batzuk. Muxar horiek badute baserriko amonarentzako sendagai berezia: koipea. Muxarren koipeari ezueriaren kontrako ahalmena aitortzen zaio. Azalean barrera sartzeko indar handia bide du koipe horrek, ohola ere zeharka dezakela adierazten bait digu Orixek, eta tamainan erabili beharreko ukendua da, zeren hezur guztiak askatuta utz bait ditzake. Gantz preziatua, nonbait, Nafarroan urre-prezioan saltzen zela esaten zaigu. Herriak animalien gantzak sarri erabili izan ohi ditu bere ukenduak prestatzeko, zein txerriarena izan, zein idiarena izan, eta abar; ohitura horiek oraindik ere bizirik diraute zenbait etxetan.

“Gizenak zeudin —dio amonak—
ezkurak il din gosea;
nere ezur oek igurtzitzeko
bildu duzute koipea’.
Ezueria zuen amonak
tinkin zebillan bernea,
gerria mako, saiets bat labur,
sudurra soilik luzea”
(oso era bitxian erakusten dizkigu Orixek
zahartzaroko ajeak)

Sendabide au ikasia zun
aitaren aitonengandik;
saiets osoan barreiatzen zun
beatz-txikarra bustirik.
Ezur guztiak aska lezazke
igurtziz lodiagorik;
tanta bat utsez zula dezake
solairua alden aldenik.

Muxar-gurin au urre-ordaiñez
saldu oi da Nafarroan;
aiton amonak gantzugaillutzat
darabilte zârtzaroan.
Aralarren zan apaiz nagusi
Larraun guziren gogoan:
bere gaitzaren sendagarria
billatzen zuen gogoan” (*Eusk.* 84).

1.4. Axurtaroon

Giro tradizionalan, baserri giroan, artzain eta besten langintza traizionalen giroan, izadiko jokabideak eta osagaiak aztertuz, erabiliz, ikasten du gizakiak bere burua zaintzen, eritasunei eta istripuei aurre

egiten, gorputzaren beharkizunei erantzuten. Etxeko aziendarekin ha-
maika bider sendaketan aritu behar izanak, zein belar urez gaisoal-
diak arinduz, zein hezurak osatuz, zein zauriak sendatuz... gizakien
gaisotasunen tratamendurako ere trebetasuna eskaini dio. Aski eza-
guna da nola petrikilo, barbero eta erdi sorgin askok, animaliekin egin
ditzuten beren lehen saioak, nola animaliak sendatuz ikasi duten ber-
ren langintza. Horretaz aparte, baserrietako haurrek animaliei begira-
tuz ikasi izan dituzte gorputzaren prozesu fisiologiko asko, batez ere
pertonengan itsusiak edo tabuak jo izan diren prozesuak (sexuarekin
zerikusia daukaten gaiak batipat). Ildo honetan, Orixek ardi baten
haurgintza deskribatzen digu:

“Ardi gaisoa, neke ta neke
alperretan indar-aldi.
Argira-naiak ez du zorrotik
besoa baizik agiri.
Burua oker ote-daukanean,
ote dan gorputzez aundi,
ba du kezkarik, baiña aundiena
mugan utzi dun Garazi.

Bien tartean an beste batek
neke-bage egin du umea;
udazkenean ala jaiki oi
da sagar umo-alea.
Artzai berriek nola dakite
umagintzako legea?
Bein edo bitan ikusi arren,
ardi izanak du antzea.

Beatzak âlbait legun sartuaz
ukitu dio burua;
ez dakar oker —besoengandik
apur bat atzeratua—;
besoetatik barnera bultzaz
berêla du zuzendua;
alaz guziaz, erdigite au
ba liteke luzatua.

Artaldean dan ardi ñoena
dalarik, axuria aundi;
lanak ba ditu! laguntzen dio
daginean indarraldi.
Oinbesterekin ordua aurrera,
urbildu da bazkal-aldi;
burua noizbait atera du, ta
an da guziaz atzeta” (*Eusk.* 200)

1.5. Belarrekoan

Belar lanetatik sorturiko sega apustuaren barnean, Orixek gaitz baten deskribapen irrigarria egiten digu. Beherakoaz ari gara. Prozesu fisiologikoetan, alde handiz, komikoenak hustuketarekin edo sexuarekin zerikusia dutenak izan dira, tabutik eta ezkutuko girotik oso hurbil bait dabilta. Eta sexuarena oso tabua denean, besteak are eta indar irrieragile handiagoa hartzen du.

Sega apustuan gaude, beraz. Eta apustularietako bati oilo saldaren izenean oilo-lokaren salda eman diote. Esaten zaigunez, hori bezalako aringarririk ez omen dago, eta apustulari horri egundoko beherakoa sortzen dio, eta hor ibili behar uneoro sega utzi eta ezkutatu; azkenean galtzetan eginez segitzen du jokatzeko apustua. Hona hemen zenbait zati:

(...)

Laisterka Manex, ezker eskuaz
estutzen zula sabela,
zuzen-zuzenik urrutirantza,
naski galtzak lasatzera.

(...)

Berriro, ordea, otsegin zioz
ekaitz-aizeak barrendik.

Lênego ostotsak bigarrena dik;
asi dik berriro dantza.

Utzi dik sega. Larraundar oiek:

'Ba dik bigarren arraultza'

(...)

Uste baiño lén samurtzen zaiok

irugarrenez zorroa;

baiña... asmatu dik —bestela bortxaz

dema galtzera baitoa—

galtzetan egin; 'bide, eldu dena;

zertako dugu zilhoa?

Orduz geroztik esana digu:

'Eldu den eran badoa' (*Eusk.*, 271-2).

Belarketarik handienak eguraldi beroarekin egiten dira, eta eguraldi berotan sugedorriak arrikutsu bilakatzen dira belarrartean. Eta zein dira herriaren erremedioak, medikuntzaren antidotoak falta direnean? Oilasko ipurdiak dira Orixek idazten digun errezeta. Mikel Eleder, segan ari zela, sugeak ziztatua izan da behatz txikian. Edena

gorputz osora hedatu baino lehen, Gerrieder erremedioa prestatzera doa abaila batean.

"Beatxingarra du ziztatua
ermamiaren ondotik;
aundituxea dun arren, aisa
sartu diteke zulotik.
Txuringak ez du, lènen-arraultza
egitean dun esturik;
beatz ark ez du ateratzean
ekarriko odol-zantzurik.

Oilo nagi bat aizeak joa,
erdi-bizi zegoana,
saiaagarritzat aurrena ar dute
xurga dezaion edena.
Karaka aurretik, xurrua atzetik,
edoski nai dio dena...
Pozoiak berak galduaz,
ez balio eragin azkena.

Oso gorri ez bazeukan ere
zurbildu zaio galdorra;
ubeldu gero; azkenik beztu
geldi delarik min-sorra.
Zabal-estutzez atertu zaio
ipurteste xurgakorra;
lèn ibiltzeko gogor zegona,
oso geldi da il-gogorra.

Berantu bage jarri diote
oillasko galdor gorria;
xurga ta xurga, nekezagorik
biurtu zaio zuria;
ubeldu gero; azkenik beztu;
isildu da karraisia;
txuringa aspertu zaion bezala
egin emengo aldia.

Beste egaztia berri-berriro.
Ipur-goseago dirudi;
oni luzego besteai baiño
irauten galdorrek gorri.
Nonbait aituaz ari zitzaion
eden zitala Mikeli.
Il bear eta ezin il... noizbait
ordua zaio etorri.

Xurga ta xurga, suge pozoirik
ez du urrengoak arkitzen;
galdorra berdin, karaka bizkor
egag bizi dardaratzen.

Aldi batean, aläre, egonik
pitsik ere gorde ez ditzen
bere esku utzita, moxorro-billa
atarira da ateratzen.

(...)

azken oilloak ez du bildurrik
beatz gaisoak ezago.

Izardi berri. Odolak lëngo
kolore ederra aurpegian..." (*Eusk.* 276-280)

Azpimarratzekoa da mutila bere onera etortzearen deskribapena; zaila da horren hitz gutxitan horrelako fotografia egitea. Pasadizo guztian koloreak nagusi dira, zein Mikelen, zein oilaskoen bilakaera erakusteko; Mikelen aurpegiaren zurbila, Mikelen aurpegiaren gorria; oilaskoen gandorraren gorria, ubela, beltza..., irudi bitxia benetan. Pasarte honetan Orixek erakusten duen plastizitatea harrigarria da benetan.

1.6. Ezteiondo

Liburuaren azken aldera, Mikel eta Gerriederren ezteiak ospatzen dira. Zati horretan badira osasunari buruzko gauza bitxiak. Hasteko, zigorrezko gaitzak dei ditzakegunei ekingo diegu. Gaur egun, zientziak gaitz gehienen jatorri fisikoa aztertua daukala esan dezakegu, nahiz beste jatorri batzuk aldarrikatzen dituzten ikerlarien kopurua gero eta handiagoa izan. Pentsakera herrikoian gaitzen inguruan izpiritu eta horrelako indarrak ikusten dira; eta kristau ikuspegiak berak ez du duseztatu jarrera hori. Ildo horretan, zenbait gaitz izpiritu gaiztoengandik (edo zintzoengandik) datorren zigor edo mendekutzat hartua izan da; izpiritu horien ordez, kristautasunak jainkoa eta deabrua sartu ditu, baina mekanismoa berbera dela esan genezake. Denok ezagutzen ditugu horri buruzko istorioak: birao egiteagatik hildakoak, deabruagatik gaisotutakoak, lizunkeriagatik gaitz kenezinak harrapatutakoak, igandea edo ospakizunak ez betetzeagatik gertatutako istripu eta galerak, sorginen begikoak eta horren kontrako errezoak... Orixek, barau eguna hausteagatik koko bati (Nafarroako Erriberako bati) gertatutakoa adierazten digu:

"Ezin isildu, koko bati zer
gerta zitzaion beñola:
Eliz Amaren barau-legeaz
ez omen a'ri axola;
"San Matio'ren barau-eguna
ardantzeraiño" ziola,
ale bat maxiz sartu-orduko
bertan koka zitzaiola.

Eriotz arek dardara zizun
koko ta malkor-erriko.
Andik aurrera baraurik iñork
ez zun nola nai utziko.
Sori-egunez ere mâstian
oroitzen ziran aldiko,
lênen-alea "Aitaren"ekin
Zimurriok zun asiko" (*Eusk.* 335).

Alderantziz, osasuna mantentzeko, otoitzari leku garrantzizkoa eskaintzen zaio. Kristautasunarekin galdu dira izadiko izpirituak baketzeko egiten ziren errito gehienak, batez ere odolezko sakrifizioak; hala ere, hizkuntzak gorde izan ditu, fosil antzo, esaera, lelo, formula eta horrelakoak, izpiritu gaiztoak bidali eta mesedegarriak inguratzeko eginkizuna zutenak. Kristautasunak, formula horiek guztiak ezin izan ditu ezkutaerazi, baina lortu du otoitza lehen mailan jartzea behintzat.

Horretaz aparte, osasunarekiko herri tradizioak lekuari berebiziko garrantzia eman izan dio. Leku batzuk besteak baino osasungarri-gotzat jo izan dira: egutera ospelaren aurrean, gaikaldea zokoaren aurrean, eta abar. Eta guzti horretan zuhaizpeak, itzaletan edo babe-sean atsedena hartzeko erabiliak, egundoko garrantzia izan du. In-txaurrondoaren azpian ez omen da atsedetik hartu behar, ez izan nonbait osasungarri. Fago eta harizpeak, berriz, erabat osasungarri-tzat jotzen dira. Orixek basoaren zurrumurru finari gorputzaren muin ezkutuenak alaitzeko indar osasungarria aitortzen dio:

"Gogora zaie baso-zugatzen
erabateko surmurra;
axalagoa dala (itsasokoa baino, alegia), alaitzen du
gorputz, odol, zain, ezurra.
Bein, pagopean artzai zegola
Elderri lo lapurra (...)" (*Eusk.* 338).

1.7. Herio

Aipatu dugu gorago oilaskoen heriotzaren deskribapena. Gizakiei buruz, beherakadak, zurbiltzeak, ahultzeak, gaisotzeak, eta istripuzko

heriotzen bat ere hor joan da. Baina herio indarraren presentziaren deskribapena (ia pertsonifikatua) amonaren heriotzarekin adieraziko digu Orixek. Hala ere, horra jo aurretik, bada pasadizo bat, estropa-dei buruz ari denean, non gorputzaren akidura, indarrak erabat hustutzeak sortzen duen herio antzeko hori, maisuki deskribatzen duen Orixek. Arraunlari akituen gorpuzkerak deskribatzerakoan egundoko plastizitatea eta adierazpen indarra lortzen duela Orixek esan dezakegu. Aipatzekoa da, halaber, heriotzaren hain antzeko den konorte galtzea; arraunlari bati gertatzen zaio, ahalegin ikaragarri haren ondoren, eta "min zuria" duela diosku Orixek.

"Zerura arraunak jaso bezala,
erori buruz ertzera
—asuri jaio berriak ala
lepoa zintzil lurrera—;
gizagaiso bat buruz kanpora
jan ez duna botatzera;
beste bat, biguin burua artzeko,
beso biak gurutzeraz.

Bekaiñak dardar, buruan ostots (eta kanpo aldeko
deskribapenetik, barnekora pasatzen da Orixe)
begietan —naiz itxita—
eraztun ori-gorria dir dir,
dirudiela tximista.
Biotz-pilpirak belarrietan
atera nai du gaindizka.
Beso ta gorputz ikara daude.
Geroago... lotsaren zizta.

Getariarrak zuti.. geienak;
batek illaren taiua.
Aizka bat bide geigo balute,
zut eramango burua;
aizka bat lênik geldi balira,
berdin eror aunatua;
ustek eusten; naiak âl eman;
irabazteak, gar-sua.

Min zuria arek, denen ikara;
bidean ez izana poz;
—patroiak mutil bat bota zizun
saioan izan zulakoz—;
larrua zurbil, ezpaiñak ubel,
zaiñetan ematen du otz...
Arek lagunen arretea bear
ta an ditu guziak gogoz" (*Eusk.* 351).

Aurrera eginez, esan dugu nola heriotzaren deskribapenik osatuen Garaziren amonarenarekin eskaintzen digun Orixek. Inguruko izadian ere badira seinaleak:

"Gerriederren etxe aretan
Erio zebillen urbil;
aize zorrotza bial aurretik
bera atzetik mozorroz bil.
Eztaiondotik itzultzerako,
amatxi ogean umil
anderrai-minez, atzeman zuten,
burua zur, ez il, bai il" (*Eusk.* 358).

Haizeteak, ekaitzak, euriteak, herioren iragarletzat hartu izan ditu herriak. Pentsamendu honen azpian jokabide analogikoa argi ageritzen zaigu; ahozko kulturen bizi diren gizarteek horrelako ikuspegiak gorde izan dituzte; izadia eta gizakia korrespondentzia harreman estuan ikusi izan dituzte; beraz, ez da harritzekoa norbait jaiotzean, zerruan edo lurrean seinaleak sortzea, eta berdin heriotzeko orduan, eta berdin bizitzako beste une garrantzitsuetan. Eta ikuspegi hori kristautasunak oso ondo malgutu eta irentsi du bere barnean, zeren, Jesus-engandik hasi eta santu anitzekin jarraituz, haiekiko zero eta lurretako seinaleak etengabekoak izan bait dira.

Gainera, Herioa, ia pertsonifikaturiko errekurtsio poetikoa bilakatu du Orixek. Ertaroan indar handia izan zuen antzerkian eta literatura osoan, hala arlo herrikoian, nola landuan; nor ez du ezagutzen segadun hezurdura hura, estalki beltzarekin?

Eta heriotzaren eragile, gaitz bat: anderrai-mina edo pleuresia. Ez gaitz hain larria. Zerbait behar hiltzeko, eta hura egokitu. Alegia, gorputz zaharrak, berea amaitu duenean, edozein aitzaki hartzen du bere eginkizunari azkena emateko.

"(...)
Ogean ez zun egun bat egin
erditzekotan besterik.
Igarri zion ordukoan, ba
zoala mundu ontatik" (*Eusk.* 358).

Eta honela adierazten digu Orixek heriotz horren prozesua:

"As-nekez itzik ezin egin ta
indarka aziaz bularra..."

(...)
 Il-ta bezala, burua makur
 eginik indarraldia,
 arnasik ote, urbil zaizko, ote
 biotz-pilpira geldia.
 Gero, begi itxiz, esnai ta ametsen
 tarteko dan marmaria.
 Azkenik, 'oiñik ez dut sumatzen';
 anima zun gora asia.

(...)
 Alako batez, dardaraldi bat,
 emanik azken hitz,
 aurpegia alai geldi zitzaion
 bi ezpaiñetan par-murriz.

Bi malko oikorik ez zun aurtiki..." (Eusk. 359).

Azken lerro honekin, Orixek heriotz horren betetasuna azpimarratzen duela dirudi. Ohizko izan nonbait hiltzean bi malko ateratzea; baina, halako bizitza betea izandako amonari, halako heriotz betea egokitzen, eta irribarrea gailentzen da harengan, eta hori guztia Orixek malkoen kontrajarren horrekin indarturik uzten du.

2. SORGINKERIAK

Sorginkeria kontuetan Orixe eskuzabal agertzen da herriaren sineskizunekin. Herri xumearen kontuak dira horiek, eta ez dute benetako garrantzirik; Orixek ume kontutzat hartzen ditu (erregeak edo ma-muak direna sinestea bezala), eta ez die aitortzen benetako indarririk; beraz, kalte egiteko indarra ere ezin izan haiengan batere berezia.

"Sorgiñak, diot. Ogenik ez da
 siñestuz oiek dirana:
 erriak dio, izena dunak
 ba dula, nai t'ez izana.
 Etzuten, naski, eskubiderik
 odei ta tximistengana.
 Erri xumeak siñesten zizun
 ikaraz, aien esana" (Eusk. 224).

Hala ere, Orixeren testuak zalantza zutik uzten du. Sorginak badi-rena, *Euskaldunak* poemako errealitatean argi dago badirena; eta goiko bertsoan hodei eta tximistekiko eskubiderik ez zutela esaten ba-da ere, hurrenagoko bertso batzutan beste zerbait ikusiko da.

Sorgin kontuetan, ordea, iluntasuna eta 'omen'-keria da nagusi; zalantza, gauza jakinik ez, zeozer badela.

"Ote-dan omen-dala', gauza jakinik ez;
Elizari iru bira zitiola gauzez.
Azkeneko birundan, sorgiñek dutenez,
Akelarre-mendira eraman, esanez:" (Eusk. 243)

Eta sorgin seinaleak ere ematen zaizkigu jakitera, sorgin baldarraren seinale oraingo hau:

"...neskak orein bat dula besape txokoan...
Ortaz ez daitekela trebe sorgingoan" (Eusk. 243).

Eta sorgintzearen nondik norakoren bat ere bai:

—"Bataioan 'Credo'-a oker esan eta,
besotako gaisoa sorgintzen omen-da" (Eusk. 253).

Sorginen kontra baditu herriak bere erremedioak. Hor nahasten dira kristautasuna eta izadiaren indarrekiko lotura, hor nahasten dira baratxuriak eta ur bedeinkatua, gurutzeak eta elorria.

"Atean bi aldetan jartzen dute elorri
(...)
Bedeinkatu ditute gurutzak Mezetan,
ostots-aurka jartzeko alorren mugetan
(ostotsaren erruduntzat sorginak jo ohi dira sarri; Eusk. 256).

Hala ere, liburu guztian sorginkeria gaiari buruz pasarterik esan-guratsuen "sorginkeria" izenekoa aurki dezakegu. Hor sorginkeria-
ren zenbait alde erakusten zaizkigu. Baina, Orixek argi eta garbi utzi
nahi du, indar horiek, baleude ere, elizazko indarrak baino askoz ahu-
lagoak direla. Orixek ez du ateratzen, ez, zientzia, sorgin kontuak lur-
peratzeko, fedea baizik; fedea du azken hitza.

Goazen, ordea, Orixek eskaintzen digun zenbait bitxikeria ikuste-
ra. Bat sorgina den edo ez den jakiteko, herriko apezak froga bat egi-
ten du, ume batek gaiztakeria egingo lukeen gisan: ikusi nahi du amo-
nari ikasitako amarruak ba ote duen eraginik, eta uzten du elizako
liburua irekirik. Eta Katalin sorgina han geratzen da kanpora irten
ezinik, hari eta sorginak eliz-mutilari meza liburua ixteko esaten
dion arte.

"Esana baita, Liburu ori
zabalik utzi baledi,
sorgin biurtu dagon andreak
ez dula aldegiten andi" (Eusk. 293).

Sorginen beste ezaugarri bat janariekin egiten dituzten nahasketak dira, zikinkeria ere urrun ez dutelarik.

(...)
deabrûk ere ez luke jakiñen
zertaz egin dun basia.
Gatz, piper, ozpin, ardagazi ta
tipula-buruz josia;
soilik palta da —ark baititu
sorgiñak— baratzuria.

(...)
ikatz eta kez, kedar eta autsez,
biziro mindutakoaz..." (Eusk. 294-5).

Eta horrelako ezaugarrien artean, gertatuko den gauzarik esanahikorrena Mari Txindokiren (sorginen erregina hau) eta apezaren arteko lehia izango da. Esanahi sinboliko garbia dago hor, fedea sorginkeria handienen gainetik geratzen bait da.

Kontua da, Katalin Txindokira doala bere erreginarengana, eta hau, hodeien jabe bihurturik, berealdiko ekaitza sortzera doala, larrainean ari diren nekazarien kaltetan. Apeza, bazkalondoko lokuluskan, lasai dago; neskameak esnatzen du. Mari Txindoki hor dator egundoko ahalegina eta boterea erabiliz, eta apeza, erdilotan, ohetik jaikita sorgin hori gainditzera doa: haur jolasa berarentzat. Kontrajarpen horrekin Orixek mezu ideologikoa oso indarturik uzten du bere testuan; gorago esan dugun bezala, fededun jantziarentzat ume kontuak dira horiek.

Apezak ere baditu bere errezoak sorginen aurka eta berehala geldituko ditu hodeiak:

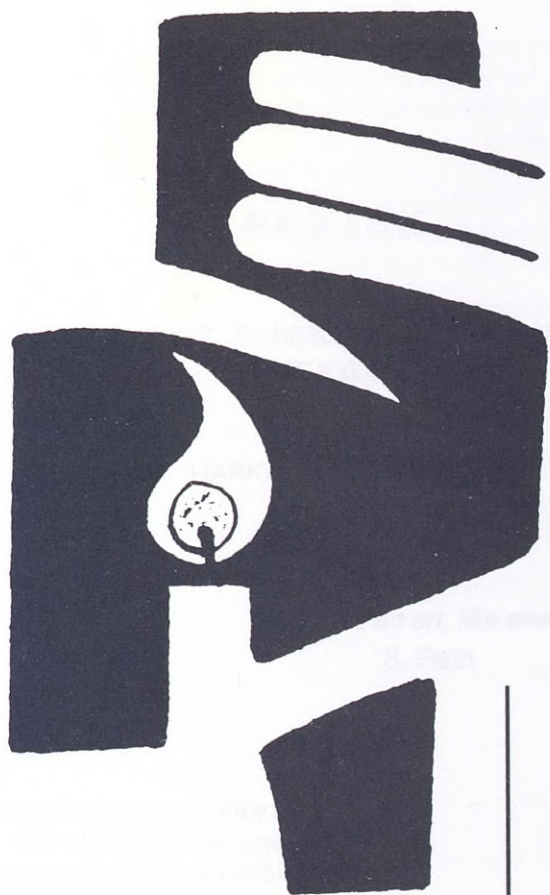
"*Ante, post, supra, dextra, sinistra,*
zebiltzaten odeieri,
aldegizute —apaizak die—
utzirik deabrukeri.
Mari Txindoki ta aren neskame
zeraten sorgin beltzeri,
sasi-azpira bil zaitzetzela,
diozuet guzieri"

(...)
Mari Txindokik ezin geiago
bere zaldirik aurrera;
aiton-amonen ezpainenetik
alako otoitzak atera...

Odeiak dio: —Non sartuko naiz?"
Apezak: —Sar adi emen.
Txinela airean botatzen du, ta
odeia sartzen da barnên.
Erdi-odeia suntsitu eta
garbi eguzkia agertzen.
Baztar-odeiak xirpil ta xarpil
iparrak ditu garbitzen" (*Eusk.* 305).

Sorginen kontu guzti hau erakutsi nahi izan dugu, ikusteko nola Orixek tratatzen dituen bere poeman izadiko indarrak eta zein maila-taraino eramaten duen gai hori (ekaitzekiko eragina adierazteraino, alegia), ikusi bait dugu nola hasera haseratik, osasun kontuak izadiko indarrekin eta jokabide majikoekin lotura estuan agertzen zaizkigun.

SORKUNTZA

SORKUNTZA

OLERKIAK

ESKALE BAT AURKITU DUTE HILIK ZISNEEN TXABOLAN

HARKAITZ CANO*

*"duyng.
Is an art, like everything else."*

S. Plath

Seguraski ez zenuen irakurriko
izan ere, iskiña batean agertu da berria
erdi ezkutaturiko zoko deslai batean
letra kurtsiba ulergaitzez,
eta "ze meritu dauka bizitzak sufrimendurik gabe?"
esango zenuke zeuk irakurrita ere, orria pasatuz.
Oreinek lasai dakite itxaroten Herioren azken muxua
ez dute inoiz arazorik izan hiltzeko garaian,
bai ordea gizakiek, bai ordea beren izena
parkeko aukli orlegietan ahaztuta utzi zutenek.

(*) Poesia hauek, duela gutxi "Imajina ezazu Euskadi" poesia saria irabazi duen autore gazte batenak dira.

Harkaitz Cano Jauregi, duela 18 urte Lasarten jaioa. Bere ikasketak Lasarte-Oriako Ikastola Landaberrin eta ondoren Santo Tomas Lizeoan burutu ditu. Une honetan UBI amaitzen ari da.

Gazteak bultzaka datozen seinalerik garbienenakoa Harkaitz Cano-ren kasua.

Seguraski ez zenuen irakurriko
izan ere, hainbeste orri ditu egunkariak...
eta halere abezadario orok, abenida guztiek
piano musikaz
garamatzate gaur heriotzaren plaza borobilerara;
hagitzez hobe genuke gure itzala urkatuz
geure hilobiak tulipan beltzez adornatzea,
baina gaur egun ez da inor amodioagatik suizidatzen...

Seguraski ez zenuen irakurriko,
baina zurbilik erabat eta hilotz
eskale bat aurkitu dute hilik zisneen txabolan
gorputz izateari utzita, egurrezko azalez,
beso bat tinko omen zeukan oraindik
ilargi erruduna seinalatuz.

Tximeleta beltzak zokoetan;
orain zisneak bakarrik dabilta parkean.

IGELA PASEATZERA ATERA DA

Jon Miranderi

Igela paseatzera atera da,
 triste dago ilargirik gabe eta horregatik
 urmahela utziz, ur ezagunak eta
 lurrin berde ezagunak utziz,
 igel papartsua paseatzera atera da
 izarren uzta jasotzera gauak maindire beltzak tolesterako.
 Ez dakusa igelak ilargirik baina halere
 paseatzera atera da igel baldarra;
 bi izar hori, nimino ikusten ditu bakarrik horizonte
 bihurrian
 bi ipurtargi paralelo datoz beragana
 bi kandela borobil
 barandilak herdoilduta daude parajeotan, kontuz ibili igela
 —esan zion behin bere amak— baina halere
 paseatzera atera da begi handidun igela, igel barregarria
 igel saltari pottoloa, igel pailazoa
 igelak bi izar parelelo hori haiek gerturatzen ari direla
 soma dezake
 eta ez direla nimino
 eta ez direla kandela borobil
 bi eguzki itsutzaille direla soma dezake
 eta igelari bururatzen zaio,
 “arraioa, izan dizkik bikiak laranjondoak”
 eta paseatzera atera den igel inozoari burukomina datorkio
 eta ez du jada besterik pentsatzeko astirik

honela itzultzen dizkigu egunsentiaren grisaiak
 gauak akabatutako printze klandestinoak
 autopista asfaltatu berrietako bazterretan

ARROKA BATEAN IDATZIREN DUT ZURE POEMA

Isladaren islada
aspaldi desagertu leihoetan;
ilargirik ez dago jada
geroaren ispilu borobiletan.

arroka batean idatziren dut zure poema
nire etsipena loaraziko duen sehaska kanta bailitzan
kaioek amodio arrainak trenkatu
eta olatuek nire hitzak eternalki mihazkatu ditzaten
horrela beti entzunen da amodioaren oihartzuna
hiriko beiradura gris kolorekoetan,
arroka batean idatziren dut zure poema
eta horrela iraunen du, maite dugunak iraunen duelako
zerua izarniatzen ari da eta ilargia ere nire sahatsetan
endredatu da
dena mortu den une ixil eta borobilean
harpa hariekin josi dute iluntasuna.
Loreleiren orrazeaz erein eta goldeturiko tristura
neure dut izendatzen, neure,
goibeldu da
ene arima biluzia —mao petaloea—
ihartu dira
ene ezpainak ere
fruiturik dastatu gabe apenas
ilargia eta ni gaude bakarrik
tinu arrez jantziriko mihise beltzean
—kristal hautsiaren zantzu urrinak—
urdin zertzelada bakanak dira
arestiko izar
orain amatatuak.

GURE GEZURRAK

IBAIERTZ

Gure gezurrak pilatzen dira
 nola zabor kiratsak zubipean,
 nola laino gizen-mozkorak zeruan,
 nola isla zurbil-urrutikoak itsas beltz-sakonean...

Gezurra da gure ogia,
 gezurra maitemindu faltsoa gauean
 istant xorgin, sentsual, azkengabean,
 gezurra jaioberria den haurarentzat bizia,
 gezurra,
 negarra,
 zorigaitza,

gezurra promesetan mutilak neskatzari
 Urumea ondoko tamarindoen lo berdepean,
 gezurra nere hibaiak its berdezko sabelpean,
 arroketako olatu zakarretan.

Gezurrak asko dezake,
 askatasuna, zoria, aberria, amorea
 eskura dezake,

gezurrak asko dezake,
 diruaren truke
 bakea, justizia, atsedena, geroko zerua,
 —tentamen zoroa!—
 eskura dezake,

Gezurra beharrezkoa da, gezurrarik gabe
 ez da etxe,
 ez amore,
 ez diru,
 ez bake.

KONTAKIZUNAK

EPAILE ZINTZOA

TXOMIN PEILLEN

Bai, epaile zintzo baten etxean bizi naiz. Bai, lege gizon baten ohean gauaz egoiten naiz. Ez, ez naiz epailearen anderea. Entzun nola harikaltu den guztia. Pitxitegi batean zilar ta urre ebasten ari nintzela, hartu naute. Ohoin txarra, lapur traketsa naiz eta hamalau urteak baizik ez nituen. Haurren Hauzitegiko epaile horrek hona zer esan zidan

— Hain pollita izan ta lapurtzen?

— Bai, dirurik ez... lanik ezin... nonbait hartu behar.

— Hartu? baina zure edertasuna eman ta ez duzu ezer lapurtu beharrik?

— Ez dut ulertzen.

Neska ederregia haiz auzitegi batean agertzeko... gero itzalpean nozitzeko, aspertzeko, igartzeko. Hi bezalako lore batek argia behar din.

— Zeuk esaten baldin baduzu... zeu zara nagusia hemen ez?

— Beraz hobeki ulertzen nauzu... mantsotu zara.

— Nola ez, jauna? (badakin hire geroa karrika hutsa, hotza ta gosea dela, saiatu behar dun)

— Heuk nahi ezkeru dossier hau galerazten dinat?

— Baldintza zein da?

— A neska argia haiz... nerekin bizitzera etorriko haiz.

— Eta zure etxeokoez zer?

— Bakarrik bizi naiz.

Geroztik ederki jantzia naiz, ondo jaten dut. Egunak, hasieran ederto ta goxoro joaiten zitzaizkidan, haren etxea jauregitxoa zen ta parke zabal batez inguratua. Halere gauak infernu. Gizona zikina, lodia gozaluzea da, eta bere fantesia guztiak pairatu ondoren ordubeteren buruan ez badiot atseginik eman, astintzen nau. Ez dut iñori kexatzeko eskubiderik gaizkigina naiz, eta etxekoek, balekite, esango lukete puta bat naizela, bardin nitzaz gomutatzen badira, nitaz ez baitira aspaldixkan arduratzen.

Halatan guztiz ere zelan egin, nun negoke bestelan, ez banindu epaile-ugazaba horrek bere etxean atotsi; eskola presontegi batean negoke ala serora-monjeen eskupean hezitzen, aspertzen. Baina hemen ere aspertua hago irtentzen ez haizelako, joan hatzaio ikustera:

— Jauna!

— Ez jauna, Antton.

— Antton jauna, paseatzera joan nahi nindeke.

— Katerina, hemendik ateratzen bazara ez dizut agintzen, ezin dizut hitzeman ez zaituztela hespetxera eroango...

— Baina hori gerta baledi, salba nindezakezu, ez?

— Ez, hori gure baldintza bat da... ezen nork esango dit ez zarela kleptomana lapurtzera berriro gertu dena?

— Beraz, nere bizi osoa etxe eder honetan preso igaro behar nuke?

— Ez, urte zenbait geroago eta ikusiko dugu.

Ba, gizon zahar honek uste du, nere askatasun gurak ahaztuko ditudala, hingatuko naizela ta haren neskame-erizain bilakatuko ere.

Halan hillabeteak joan zaizkit, zer atzamarretan jautsi naizen konaturirik, geroago ta txarrago den ugazaba baten humore zakarra jasaiten. Noiz arte? Atzo abere baten moduan mahainetik atera eta idoki nauanean ohera eroaiteko haren hiltzeko sua begietan piztu egin zait. Arauez ez du ikusi? Zer du halaxe gogor izaiteko, ni geroago ta maiteago agertzen naizelarik, ezin mendeka, apentzarekin, gosea ta hotza berriro bizitu behar baintuzke.

Bi urte joan zaizkit eta nagusiaren irritsa, haren gosea murriztu. Zahartzen ote ari da, benetan? Bigarren udaberrian gaude; joan den astean zer bait berririk gertatu zait bere neskame zaharraz kanpo bisita berria.

Bisita berria haren illoba da. Aingerua dirudi ederrez eta irri bihotz sarkor batez mintzatu zait. Harekin, gizon harekin bai pozik zertuko nuke... Abokatua omen da. Atzo, une labur batez, buruz buru topatu gara ta honelan berba egin dit:

— Ez al zaizu Katerina ohartu mirailak, kristalak begiratzuz zeinen ederra zaran, ez gizon zahar baten, koltxoi izateko.

Eskarmentuek argiturik isilik egon haiz, baina gizon gazte horren abotsa, haren garbi usaina, haren lerdentasuna ez zaizkit gogotik joan eta gaua ernatuta joan zain. Gero ahaleginak egin ditun ez harekin topatzeko, haren hitzak egiazkotasunik bazutenez ezagutu egiteko.

Gaur berriro etxera agertu zaigu, eta bakaraldi motz batean, betiko hitz goxoak esan dizkit, nik ordea:

— Ixil zaitte!... zure osabak bildurra ematen dit.

— Ez duzu nerekin hitzegin nahi?

— Utz nazazu, gaizki nago... etzatera noa.

Ondotik etorri zait!

— Non min duzu?

— Buruan.

Bere esku ederrekin lokiak perekatzen, laztantzen dizkit... aurpegi ere denbora berean. Intziria atera dit. Burua eskuen artean hartu dit. Arnasa galtzeraino musu luze barnekorra egin. Kanpotik osabaren urratsak entzun ditut. Joan, illoba, kanporatu da. Behean hitzegiten eta irrifarrez entzun ditut... lokartu naiz amets labur batean. Joan horren arnas goxoaren orde, osabaren ardo-atsak iratzartzen nau. Asperra, nazka gorde behar diot. Intziririk ez atera. Ilunpean nagoela ez du ikusiko nere irriaren faltsua.

— Gaur ez naizela etxean egongo, abisatzen nau Epaile jauna joaiten eta sarrailaren giltzarrapo karraska entzun dut: aske ta preso, nago.

Etxe ixilean, goizik, eguzkia leihotik sartu zait. Lorategian nago. Gogoia ametsetan ibildari. Bapatean giltzen karraska, berriz eta... egiazko Joan agertzen zait. Elkarren besoetara erortzen gara. Sekulako goiza. Sekulako bazkaria. Arratsean sekulako erokeriak: haren gorputz eder gazte sotil malguarekin zer goxatu dudan.

Atea jotzen digute... eta erantzuna itxaro gabe, hortxen dago Epaile Jauna sartzten.

— Urdaña, hau dun eskerra! Ilobarekin zirikokan.

Ilobak, bitartean, ihes egiten du. Jeikitzen naiz. Epaileak, epaile zintzoak azoteaz gogorki astintzen eta zurratzen nau. Jantziak urratzen dizkit.

Gelditzen denean, leioa irekitzen saiatzen ari naiz, nere burua botatzeko. Illetik hartzen nau, eta belauniko jaurtikitzen.

— Har! zure maleta zaharra, Sar! zure soineko zaharrak! Goazen Auzitegira!

Seietan Auzitegiko bulegoan nago. Epailearen etxe ederretik ba-goazenean. Beste berebiletik jausten, neska bat dakusat... ni baino ederragoa... Aldizkaria? Txandakaria? Epaileak ederki izorratu nau... iloba urde hori... txerri gazte hori zepo baten gisa hedatu... nitaz asea baitzen, nik ez niolako irritsik piztu egiten gehiago.

Epaileak nere dossiera jalgitzen du. Zer esan behar dut? Nork sinistuko nau? Epaile Zintzoak egin didanaz jakile, neskame zahar mutua, iloba abokatua, ni baino zintzoagoak dira. Galdua nago. Ez naiz, agian, seroren zuzentze-eskolara joango, baina Haurren Epaile Zintzoa dela medio hezitzeko eskola-espexera... aurten hamabost urteak bete ditudalako.

79-XII-6

MANDO ARDURAGABEARENA

KARLOS LINAZASORO

Gure amonak grazia handiz kontatzen zuenez, auzoan bizi izan omen zen, gaur ehun bat urte, mando grisaska bat seko utzi eta indargea, edo berari esatea atsegin zitzaion moduan, gogo-ahulekoa; edo, gaur esango genukeen bezala, abulikoa.

Mando hari berdin omen zitzaion euri ala eguzki, goiz ala berandu, lan ala festa. Dena desgogoz egiten bait zuen, interesik gabe, bost axola bailion bai lanak bai bizitzak berak ere. Fededuna ere ez omen zen apartekoa, mezetara behintzat ez zen-eta urtean lautan baino azaltzen.

Haren nagusia sosegu oneko mutilzahar bat omen zen, gurutze hura etsipen eta pazientziaz eramaten zuena. Gauza guztiek dute bere tamaina ordea. Halaxe esaten zuen gure amonak. Eta behin batean, mandoaren ez dakigu —amona ez zen ongi akordatzen— zein azio edo erantzun medio, eztanda egin omen zuen mutilzahar bihotz onekoak, eta sekulako jenio bizia erakutsiz, hauxe bota omen zion muturraren erdira: "hiri, moteil, igoal zaik arre zein so!"

Geroztik —gure amonak jakingo ez bazuen ere— ateraldi hura asko famatuko zen, eta egun, mandoentzat ezezik, gizon- emakumeen arduragabekeria (etab.) adierazteko esamolde aproposa bihurtu da, nahiz eta azken erabilketa hauek, gehientsuenetan, zentzu figuratuan-edo erabiltzen diren.

92-I-13

ZOZO ZURIAK

Kondaira zahar batek kontatzen duenez, orain mila eta bostehun bat urte, gutxi gorabehera, Hizkuntz Akademia ospetsu batek —ez dugu zeinek esango, polemikarik ez piztearren—, mundu osoko zozo zuri guztiak bildu zituen Kongresu Berezi baten aitzakian-edo. Hala bildu ziren, beraz, zortzirehun bat milioi zozo zuri Akademia hartako gela dotore eta erraldoian, inolako susmo txarrik gabe. Haietatik ehun —ez bat gehiago, ez bat gutxiago— beste gela batera eramanak eta zeloski apartatuak izan ziren. Eta hurrena, gainerantzeko zozo zuri guztiak inozenteki gaseatuak izan ziren, sekulako sarraski biologikoa burutuz baina, aldi berean, aurrerapausu linguistiko inportante bat emanaz. Eta, zer da gizartearentzat garrantzitsuagoa, biologia ala hizkuntza? Historikoki begiraturaz ez dago zalantzarik: hizkuntza. Ikusi besterik ez dago, bestela sarraski biologiko hartaz inor akordatzen ez den bitartean, ze arrakasta sozial eta linguistikoa izan duen, eta duen, zozo zuria esamoldeak, zeina —ez dugu ahaztu behar— sortua izan bait zen Hizkuntz Akademia ospetsu haren ekimen eta plangintza burutsuari esker.

91-XII-18

“GARTAMILOAK”

Agintariak jakinaren gainean jarri zituen behin eta berriz, bai eskutitez bai pertsonalki; haiek, ordea, muzin egin zieten beti kazetariaren esanei —zoro eta sensazionalistatzat zutenez—, eta orain berandu da.

Kazetariak, bere aldetik, instituzioen pasibotasuna ikusiz, hainbat defentsa-neurri ipini zituen —herritarren algara eta begirada mesfidatien erdian— etxe inguruan, segurtasun osoz jakin arren ere alferrikoak gertatuko zirela guztiak. Halaz ere, gizaki orok duen kontserbazio-sen horren eraginez-edo, ipini egin zituen. “Gartamiloek —izaki ezezagun horiek—, ordea, mende eta mendeetan egin moduan, bidean topaturiko guztia jan eta desegin zuten. Herri hura ez zen salbuespen izango.

Inork ez zituen iristen ikusi, beti egin bezala gauaren ilunaz baliatu bait ziren herria supituan oldartzeko, eta, biztanleria ohartzeko, ez zegoen giza-baliapiderik eraso-izurrite, hondamendi, kastigu? edota sinpleki, fenomeno natural?— hura geldieraziko zuenik. Zortzi ordu nahikoak izan zituzten herri guztia txikitu eta biztanle gaixoen tripabarruak jateko.

Kazetariak, hura bitartean, faxez kronika beldurgarri hau bidaltzeko bezain besteko odol hotz, argitasun eta balentria izan zuen. Hona hemen bere azken hitzak:

“Nik ere badakit —bertan dauzkat honez gero, eta gose aurpegiz (?)— aurki jango nautena, baina nere kontzientzia lasai dago eta nere azken kronika idatzia eta kazetara igorria, nik, agintariei behin eta berriz adierazi moduan, bai bait nekien puntu geografiko zehatz hau oso emana zela “gartamiloetarako”, eta, beraz, goiz edo berandu, gu ere birrinduko gintuztena...”

92-IX-23

ZEBRAREN SORRERAZ HITZ BI

Aspaldiko urtetan, gaur seko birrindua behar duen oihan tropikal batean, Zaindari Nagusiaren omenez neguaren atetan ospatzen zen festa handirako astotxo bat erreko zuten, ohi bezala. Pilatu zuten ikatz beltza, piztu zuten su bero koloretsua, eta parrila tzar burnizkoa gaineratu gero, ikatz astotxoa, beraz, sutan eta errezoetara abiatu ziren gero salbaia guztiak, kozineroa tarteko, Jaunak euri eta sifilietatik libratu izanagatik. Ordubetera-edo buelta eman zioten, kozinero eta lau laguntzaileek, artean bizirik zirauen baina hilarena egin bide zuen astotxoari, berriz ere, aurrekia ongi gatzatu ondoren, Jaunarekikoetara itzuliz. Astotxoak, ikusiz, ez zizkiotela soka lodikote haiek lotu eta libre samar sentituz, ihes egin zuen zistu bizian edonork egingo lukeen gisan. Eta askatasuna berreskuratu bazuen ere, handik aurrera ez zen gehiago asto bat izango —bere abantaila eta eragozpen guztiekin—, zebra bat baizik, eta gizakiontzat mesedetan, ze asto haren balentriagatik izan ez balitz honez gero jan gintuzten-eta autozale madarikatu horiek.

91-XII-3

Anastasio Albisu idazlearen inguruan

EUJENIO AROZENA

1.- Bizitza

Anastasio Albisu Ayerdi, 1915 urteko martxoaren 27an Lazkaoko Elizalde etxean jaio zen (lazkoatarrak etxe hau Ermentariaren etxea bezala ezagutzen zuten). Anastasioren aitonaren profesioa "herrero" zen 1884 urtean Erreginak honen ziurtagiria eman zion. Anastasioaren aita, Jose Mª Albisu Sarasola lazkaotarra zen eta ama M^a de las Mercedes Ayerdi y Beobide ataudarra.

Apez ikasketak egitera 12 urterekin Saturraranera joan zen eta han lau urte igaro ondoren Gasteizeko Apeztegian ikasketak jarraitu zituen.

Anastasioren gurasoak "soldaduskako kuota" ordaintzen zuten. Gerla hasi zenean Anastasiok, soldaduska, egiteko lekua aukeratu ahal izan zuen. Honela Donostiako Loiolako kuartelak aukeratu zituen.

Apez ikasketak, Francisco Yarza apezaren zuzendaritzapean, ilunabarretan jarraitu ahal izan zituen. 1939.urtean Bergaran egin zen apaiz. Zoritzarreko gerla amaitutako urtean.

1939-1940 apezgintza garaia, Fontecha, Arabako herriskan egin zuen, 1940-1943 apezgintza Trintxerpe, Pasaiako auzoan. 1943.urtean 28 urte zituela Azkoitiara joan zen kristau fedea zabaltzera, eta irakastera. Geroztik Azkoitiako herrian bizi da.

Euskarazko zaletasuna aitaren dotea izan du. Anastasioren aitak euskarari zion maitasuna eta errespetua bere semeari irakatsi zion, altxor horri eusteko aholkatuaz. Geroztik apezgaitegitik egindako eskutitzak Lazkaora euskarazkoak izan ziren.

Gasteizeko apazgaitegian Anastasio ikasle zen aroan euskal giroa ezin hobea omen zegoen Kardaberaz bazkuna zela bitarteko.

Igandea iristen zenean apezgaitegiko bazkide euskaldunak bildurik lantxo zenbaiten irakurketa eta ondoren irakurritako lanen azterketa kritikoa izaten omen zuten. Euskal giro honek Kardaberaz bazkunaren konportak zabaltzen ditu eta elkarte honen barruan beste Kardaberaz elkarte txiki bat prestatzen dute, azken hauek aldizkari bat argitaratze-
ra iritxiz. Elkarte berri honen arduraduna Arizmendiarieta izan zen.

Euskararekiko giro eder hura, beste herri ekintza asko bezala 36ko gerlak eten zuen.

Aurrera jarraitu baino lehenago egoki iruditzen zait Azpeitian egin zitzaion omenaldian Juan Mari Lekuona jaun agurgarriak "bat batean" eskaini zizkion hitzak aipatzea:

Agian ez daukat ezer esan haundirik eta esan dezakedanak berriz izan dezake bere garrantzia. Aipatu da belaunaldi bat oso ezaguna ez dena, belaunaldi bat Gasteizeko seminarioan euskaldundu eta batez ere trabatu zena euskaraz idazten eta euskal idazle izaten; hango "Gimnasioum, hango idearioum" eta Gasteizeko seminarioan eta zoritxarrez esperantza haundiko belaunaldi bat izan arren eta gogoratu 1935. urtean gazte horiek Lekeitioko olerki sarian hiru sari atera zituztela. Gero gerra etorri zen, gerrarekin mozketak, eta mozketak horrek explikatzen du Anastasio eta horren antzeko beste idazle asko izkutuan gelditu izana, eta agian, behar zuten erantzunik ez dute izan. Garai txarretan lan egin dute, garai zailetan.

Nik bakar bakarrik entzun nuenean zer ospatzen zen hemen, nahi nuen azaldu batez ere badakidalako zer hartu emanak zituen osaba Manuelekin eta bera nola izan zuen irakaslea eta gogoan daukat oso gaztetandik gure osabak miretasen handia ziola gure Anastasiorei; asko eta ondo idazten zuen.

Anastasiok besterik ez du egiten; agian garai batean Urruzuno apaizak ete beste apaiz askok egiten zutena. Herriko semeak ziren, herriko sustraia eta herriko umorea, herriko erraztasuna, herriko entretenigarri ziren. Gauzak kontatu eta elkar gozatzeko eginkizun hori inork baino hobeto ezagutu zuen behar bada esan dudana bezala garai txarretarako. Horregatik du, hain zuzen, meritu berezia D. Anastasiok. Eta honen belaunaldiko apaizek egin zuten lana euskal kulturaren alde. Horixe esanez nik inprobisazio hau bukatzen dut, zorionak emanez eta hau bakarrik nahi diot esan: Hemen egon balitz, aipatu dudana osabak ere Anastasio bihotzetik zorionduko zukeela".

Anastasio 43an Azkoitian kokatzen delarik eleizbarrutiko ekintza guztiak euskaraz antolatzen hasten da: Sermoiak, idatziak, batzar-
rak... etabar. Azkoitiarrek kristau fedea euskaraz bizitzen dute. Au-

rrer herri honetan euskaraz eleiz ekintza gutxi egiten ziren, eta alda-keta honek bati baino gehiagori ezpainak zimurtu zizkion. Hau hobeto ulertzeko adibide bat jarriko dut: Anastasioren zilar eztaiak zirela eta, azkoitiarrak GARTXI-XIMENO antzerkia taularatzen dute eta herrian antzestu ondoren Zarautzen antzesteko deialdia izan zuten. Baina bertan antzestea galerazi egin zieten. Ohartu behar gara Francoren garaietan gertatu zela.

1989.urteko ekainaren 29an Azkoitiako Udalak, aho batez, AZ-KOITIA-ko SEME izendatu zuen. Abuztuaren 16an herriko plazan SEMETZAKO AGIRIA, Ramon Unanue alkate jaunak aurrekua dantzatu ondoren eskaini zion ohore hori.

1992.urtean "Euskadiko X. Euskal Antzerki Topaketak Azpeitian"ek Anastasiari Omenaldi bat eskaini zion abenduaren 17an Azpeitiako Udalaren Areto nagusian ospatu zena. Anastasiok mahaikide izan zituen: Azpeitiako eta Azkoitiako alkate jaunak, Kultur Deputatu Mª Jesus Aranburu Anderea, Jaurilaritzaren ordezkari Eusebio Larrañaga Jauna, Euskaltzaindiko Juan Mª Lekuona eta aipatutako bi Udaltako zinegotziak.

2.- Antzerki lana

1935. urtean, Gasteizko Apaizgaitegian, sariketa bat izan zen. Sari-keta hau Mixio-Bazkunak antolatu zuen eta Mixio antzerkitxo bat bertara bidali behar zen. Lanak euskaraz ala gazteleraz aurkez zitezkeen. Anastasiok "NI EZ KRISTARRA" antzerki liturjikoa euskaraz bidali zuen; antzerki honen giroa Berriotxoaren martiritzan oinarritua dago. Antzerki honi lehenengo saria eman zioten eta 1935 urteko Abenduaren lehenengo igandean Gasteizko apezgaitegian antzestua izan zen.

1936. urtean GAROA eta NI EZ NESKAZAR antzerkiak idazten ditu. GAROA antzerkia Txomin Agirreren GAROA ohiturazko nobelan hitzez- hitz oinarritzen da.

NI EZ NESKAZAR komedia bat da. Erretorearen neskameak, Prakas mutil zaharrak berarengan arreta jar zezan, erretoreak bazkarirako zeukan eperrak Prakas-i ematen dizkio. Ondoren, Erretorea ustekabeko gonbidatu batekin bazkaltzera etortzen denean neskamearen estuasunak ez dira makalak.

1944. urtean TXOMIN ARLOTE komedia idazten du. Amona batek bere ilobei ipuia kontatzen die: Txominek, mundu honetan urte asko bizi zearren, anima deabruei saltzean Txominek engainatzen ditu.

1945. urtean GABON GAUA komedia idazten du: Jesus haurren jaiotza BELENeN. Aralarko artzaia den Mikel Deabruaren tentazioen artean, Jesus Gurtzera joaten da.
1954. urtean SORTZEZ GARBIA komedia idazten du. Lourdesko Andre Mariaren agerpenak agintarien artean sortzen dituen ezta-baidei buruz.
1956. urtean Arantzazuko Andre Mariaren urtea zela eta zenbait sariketa ospatu ziren eta epai-mahaiak antzertiari buruz honela zion:

"Epai-maieko autatuak izan diranak, Antonio ARRUE, Manuel LEKUONA eta Luis MITXELENA jaunak agertu diran idatz lanak banan-bana irakurri eta aztertu ondoren, Agorraren 16an Arantzazun bildurik erabaki auek artu dituzte:

"...3) Antzerti-lanetan, bi lanik onenak berdintsuak izanik, 5.000 pezetako sari bakarra biei erdibanatzea erabaki dute. Antzerkien izenak "GABAK ZEKARREN EGUNA eta MESEDERIK AUNDIENA Egilleak ETXANIZ-tar Nemesio eta ALBISUtar Anastasio jaunak, biak apaizak..."

MESEDERIK AUNDIENA hiru ekitaldiko drama da. Lehen ekitaldia Ganboa eta Oinazarren arteko burrukak dira. Bigarren ekitaldian Arantzazuko Amaren agerpenaren miraria gaitzat du eta azkeneko ekitaldian Arantzazu eraiki ondorengo giroa agertzen da, Joanes euskaldun zaharra pertsonai berezia delarik.

1955. urtean OGI TA ARDO, EDUARDO, antzerkia idazten du. Antzerki hau Marcelino Pan y Vino filmean inspiratua zegoen bi ekitaldiko komedia bat osatuaz.
1958. urtean ON EGITEAN DAGO ZORIONA ekitaldi bateko komedia laburra dugu. Sorgin zahar batek mutil gaztea sorgintzen du. Sorgindutako mutilaren neska-lagun maitagarri batek laguntzen dio sorginkeria hausten.
1959. urtean LOIOLA-XABIER bizitzazko lau ekitaldietan antzerkia idazten du. Lehen ekitaldia, Xabier eta sendiaren zenbait pasadizu gazteluan. Bigarren ekintza antzekoa dugu; oraingoan Ignazio eta Loiolatarrak beren gazteluan. Hirugarren ekintzan bi sainduen Pariseko ikasketak. Eta amaierako ekintza Erroman gertatzen da.
1960. urtean GARXI-XIMENO. lau ekitaldi eta amaieraz osatutako traxedia dugu. Bertan, Garxi-Ximeno eta Goñiko jaunek alde

batetik, Butroneko jauna eta Espainiako Errodrigo ditugu bes-tetik, lehenak giristinuak eta bigarrenak jentillak. Erdizkatze hontan sortzen diren gatazkak eszenaritzen dira.

1961. urtean PERNANDO AMEZKETARRA. Pernandoren historia da idazlan askoren iturri eta antzerkiak ere iturri hontatik edan du. Anastasiok antolatutako komedia hau ekitaldi batekoa da eta bertan Pernandoren 5 pasadizu eskaintzen dira:

1. Astoari isats azpian ipintzen zaien trapua asto pastaren lokarriak minik eman ez diezaion.
2. Areson egindako parranda.
3. Erretorearen etxean jandako amurrainak.
4. Erreteroaren txerriaren kasua.
5. Praileak jarritako penitentziaren kunplimendua

1965. urtean LEEN BEAR ZUEN ekitaldi bateko drama duzu. Bertan mutil gazte bat urkamendira kondenatua dago hilketa bategatik. Kondenatuak adierazten du bera ez dela erruduna herriko jauntxoak baizik, berak dionez. Aurrena, bere ama, herriko jauntxo batek bortxatu eta zokoratua eduki zuen bera sortu arteraino. Ondoren, zaintzarik gabe ama hil zitzaion eta zazpi urterekin jauntxoek bera baztertu zuten amagalduaren seme bat bailitzan.

Bestalde, urte honetan, Peñafiorida Kontearen "El Borracho Burlado" opera komikoa euskarara itzultzen du "MOSKORRA PARRREGARRI" izenarekin eta modu honetan Anastasiok agirian ezartzen du Peñafiorida Konteak euskalkiei buruz ziona ez zela sakon eta egokia. Hori ikusteko, irakurleak berak epai dezan, Peñafiorida Konteak euskalkien gai honi buruz idatzitakoa Auspoaren 48.alean eta 85 orrian aurki daitekeena transkribatzen dugu:

"La primera se dirige a aquellos que notarán la mezcla que se hace del vascuence y castellano, pareciéndoles más regular el que todo fuese en uno de los dos idiomas. Digo, pues que mi primera idea fue de que toda esta ópera fuese en vascuence; pero luego me faltó la dificultad del dialecto de que me habia de servir en ella. Si me valía del de Azcoitia hubiera sido poco grato a todo el resto del País hasta la frontera de Francia, por la preocupación que tienen contra el vascuence o dialecto de Goierri; y si quería usar el dialecto de Tolosa, Hernani, San Sebastián, etc. exponía a los actores a hacerse ridículos; pues sería difícil que todos pudiesen imitarle bien. Por esta razón, pues me hube de contentar con reservar el vascuence para

lo cantado haciendo que todo lo representado fuese en castellano".

1971. urtean NEKALDIA antzerki liturjiko laburra idazten du. Honen gaia San Mateoren liburutik hartutako gaia da, Jesusen epaiketa eta Gurutzifikapena.
1973. urtean TRABENEN antzerkia idazten du. Ekitaldi bakarreko komedia laburra da. Tabernariak bere emazteari esaten dio tabernako eginkizunak betetzeko bera perira doalako. Emaztearen haserreak senarra ez du xamurtzen eta emazteak sukaldea eta mostradoreari kaso egin behar dio. Klienteek, bat bestearen atzetik engainatzen dute. Senarra haserratzen da bainan alferrik da, egina, egina bait dago.
1974. urtean EUSKAL ERRIAREN ETORKIZUNA komedia hau ikastolako haurrei eskainitakoa da. Irakasleak ikastolako gazte-xoei erakusten die, Euskal Herriko zazpi anaien arteko batasun iraunkorra euskara mintzatzean dagoela eta euskara galtzeak Euskal Herriaren zatiketa ekarriko duela.

Hona irakurleak non topa ditzakeen gure autorearen antzerki lanak:

Ni ez kristarra eta Erreka zuloan	Kardaberaz	6	(329-339)
Gabon gaua	"	6	(312-328)
Ogi ta ardo Eduardo	"	6	(281-300)
On egitean dago zoriona	"	6	(301-312)
Nekaldia	"	6	(199-218)
Trabenan	"	6	(257-279)
Garoa	"	9	(135-172)
Mesederik Aundiena	"	9	(99-134)
Loiola-Xabier	"	9	(173-229)
Gartzi-Ximeno	"	9	(11-98)
Leen bear zuen	"	9	(231-258)
On egitean dago zoriona	Egan 1-4	1959	(102-110)
Euskal Erriaren Etorkizuna	Euskarazaintza	1992 XX	(36-45)
Txomin Arlote	Azpeitiako antzerki topaketak	1992	(13-23)
Pernando Amezketarra	Azpeitiako antzerki topaketak	1992	(79-100)
Sortzez garbia	Egan	1993	

3. Antzerkien Kokagunea

Anastasio Albusuren antzerkiaren kokagunea ez dut irakurle soiletik egingo. Antzerkilari naizen neurrian nire antzeko diren adiskideen gidagarri eta argitzaile izateko asmotan joango dira hurrengo lerroak.

Albisuren "antzerki sorta" hiru antzerki eskola desberdinetan sailkatzen dut. Sailkapen hau benetako antzerki kreazio direnetan oinarritua dago. Sailkapena hiru antzerki eskolatara bideratzen dut, modu honetan:

ANTZERKI KULTURALA. Eskola mota honen baldintzak betetzen dituzten obrak, nire ustetan, hauek dira: 1. Ni ez kristarra, 2. Gabon gau, 3. Sortzez garbia, 4. Nekaldia. Irakuerleak dakien bezala antzerki eskola honen bereizgarrietako bat honela uler daiteke; "Antzer gertakizuna" sortu baino lehen bi aldeak sinismenarekin identifikatuak eta komunikatuak daude, kasu honetan kristau fedea bide delarik.

ANTZERKI ERROMANTIKOA. Eskola honen ulermena ez dut aleman eskolaren zorroztasunean ulertzen, baizik eta bizitzan: fantasia, mitoa, poesia, guzti honi dagozkion zorroztasunak antzerkiari ematen dion heinean. Erromantiko eskolan kokatuko nituzkeen antzerki obrak, hauek: 1. Loiola-Xabier, 2 Gartzzi-Ximeno, 3. Mesederik audiena dira.

SALAUNDIKO ANTZERKIA. Eskola mota honi buruzko helburuak desberdinak dira, baina kasu honetan Anastasioren antzerki sailaren andana bat eskola honetan sailkatzearen arrazioak: Hezkuntzaren erabilpen aberatsa, pertsonaien asmakizunak eta ateraldiak eta gezur-antzeko esamesak. Osagarri guzti hauekin antzerki labor hauek eratu ditu: 1. On egitean dago zoriona, 2. Trabenan, 3. Euskal erriaren etorkizuna, 4. Pernando Amezketarra, 5. Txomin Arlote.

4.- Zutabe nagusiak

Anastasio ALBISUren antzerkiaren mamia hiru zutabe nagusi haueten sostengatzen da: TRAMA, TEMA eta KARAKTERIZAZIOA.

Tramak, orokorrean, Anastasiok antzerkian ondo lotzen ditu; hala eta guztiz ere, nire ustez, badu azpilotura bat aipatu gabe ezin dudana utzi eta Salaundiko antzerkietan gehien agertzen dena da. Egilea kontalaria da. Antzerkiko pertsonaiak kontalariaren hariari lotutako txotxongiloak dira eta, kasu hauetan, antzerkiak nahaspilaren maila azken mugan lortzen du. Adibide zenbait aipatu nahi ditut:

LEEN BEAR ZUEN (antzerkiaren azkena Petriren hitz solasarekin amaitzen da. Urkatzera kondentatua dago)

"Kristau arteko maitasuna ezak...!

Nere aita, on Mikol'ek, bere izena ukatu zidan jaiotzean. Ogi-kokor baten truke, galdu zidan nere ama Pettan'ek. Zazpi urteko umetxo bat besterik ez izan arren, bakar-bakarrik jaso bear izan nuan nik nere amaren azken-arnasa.

Nere amaren gorputz-illaren gañean nengoen artean negarrez, gizon zahar bi etorri, ta iñungo begirunik gabe nere amaren illotza kendu zidatenean.

Eta ez zan an ezertarako apaizarik agertu...!

Eta zazpi urte besterik ez nituen nik...!

Ona zan nere ama, On Ixteben. Oso ona...! Jaungoikoari barkamen eske il zan nere ama otoitzean.

Eta ala ere, ez zenduten aren alde "Pater Noster" bat ere esan...

Nun eortzi zuten, ez dit iñork esan, eta ez det, aren illobi-gañean otoitz-egiterik, ere, izan...

Pozik ipiñiko nion nik neronek egindako gurutz bat baña ez det ori egiterik, ere, izan.

Gau bertan itxi zidan Petten'ek ganbarako atea, ta ostikoka bialdu ninduten andik etxepeko andra onak.

Iñork ez dit laztan bat eman geroztik.

Ez itz goxo bat, ere, esan...

Zakar bata banintza bezelaxe ibili naute geroztik munduan...

(Ikusleeri)

Zergaitik eskatzen didazute ba, gaur, neri, Jaun-Andreak, zuek sekula eman ez zidazuten maitasun ori?

Eriotz bat egin det bai...!

Bañan ez al zenduten zuek leenago, bai nerekin eta bai nere amarekin, beste eriotz bat egin...?

Eta zuek egindako eriotz orrek, ez al zuan urkamendirik merezi...?

Maitasun pixka bat eman ba zidazuten leen, ez nengoke ni gaur emen.

Or nengoke ni ere zuen artean...!

Ez zidazuten eman, ordea...

Eta orain agertu nai didazuten erruki ori, ez det bear orain, LEEN BEAR NUAN.

Betor, ba eriotza...!

Eta izan dezala Jaungoikoak nerekin gizonak izan ez duten errukia ta maitasuna.

Laister naiz, berriro ere, zure ondoan, ama".

NI EZ NESKAZAR (Antzerki honen amaieran Prakaz eta Pospolinen arteko solasaldia)

Prakax.- Poxpolintxu adi zan
nere erantzuna
nere erantzuna
nere erantzuna...

Poxpol.- Igandean nai ezkeru
Prakax maitea,
Prakax maitea
lenengo deia...

Prakax .- Mutil zarra gelditzeko
asmoetan ni,
asmoetan ni,
asmoetan ni...
Neskazarra gelditzera
obe den ba ik
obe dek ba ik
obe den ba ik...!

Poxpol.- Ai az... Ez Prakax... Nik ez det neskazar gelditu
nai... NI EZ NESKAZAR...!

Modu honetako exenplu gehiago jar ditzakegu baina maisu ospetsu baten iritzia ekarri nahi dut: On Manuel Lekuonak Fernando Amezketarrari egindako hitzaurrean honela dio:

"Ez noa gaurko saio oni buruz ezer esatera, osagarri bezala lagun dijoakion besteari buruz bakarrik esango dizut zerbait. Teatro gaia bezela egin du D. Anastasiok eta "Fernando Amezketarra" ipini dio izen. Bañan badakizu, badela teatro-gaia ta teatro-gai mueta bat bait da au ere (ainbeste dira) Ipuin xorta bezela egin du D. Anastasiok bere antzerki au. Pernandoren ipuiak. Ipui bakoitza bere kontarien aotan ipiñi du, kontari bakoitzak bere doñu, bere gatz eman dezaion. Eta ederki. Oso ederki".

TEMA. Anastasioren antzerkiaren gaia gizona da. Honen bidez bere kideari, zintzotasunean, hizkuntzaren erabilpenean, eta gizatasunez ikasgaiak eskaintzen dizkio irakurle eta, nola ez, "ikusle-entzuleari".

KARAKTERIZAZIOA. Egile honen antzerkien karakterizazioa bi alorretara mugatzen da: KRISTAUTASUNA eta ABERTZALETASUNA. Anastasiorentzat antzerkia tresna bat bihurtzen da kristau fedea ikusle-entzule eta irakurleen sendogarri. Eta abertzaletasun adierazgarri lekuko dira zenbait antzerki obretako pertsonaiak. Bat aipatuaz:

EUSKAL-ERRIA'REN ETORKIZUNA...!

Aitor.-... "Azkarragoak ziñatela, uste nian. Zazpi makilla auek auste-ko etzenuten, gauza bat besterik, egin bear: lokarria kendu, lenen-gotik, eta banaka-banaka autsi gero makillak. Begira zeifien errez ausiko ditudan nik...!

(Eta lokarria askatu ondoren, bana, banaka ausiko ditu Aitorrek zazpi makillak ikusleeri itz egindo die).

Ikasbide au eman nai izan dizutet zueri, euskaldun maiteori... Euskaldunak alkarturik biziko geran artean, ez da munduan, Euskal-erria menderatuko duan etsairik... Bañan sakabanatzen baldin ba'gera etsairik txikienak menderatuko gaitu orduan, ez bait gera iñor banaka...!

Bañan ez aaztu, euskaldun maiteok, euskera dela, gu-danok lotzen gaituan lokarri bakarra...!Euskal erria'k ba, euskerak iraungo duan arte iraungo du, ta ez geiago...!

Zuen eskuetan dezute, bada, Euskal erriaren etorkizuna"

5.- Beste lanak

Ipuiak

Hainbat ipui idatzi ditu baina aipagarria da 1967. urtean Gere-diaga Elkarteak eraturako Kirikiño ipui lehiaketan OHOREZKO AIPAMENA eman ziotena. EZ DA PUTZA GERO, JAUNA

Liburuak

- 1955. urtean YANETA ensaioa idazten du. Hau ez da oraino argitaratua.
- 1965. urtean AURITZ ensaioa idazten du. 1993.urtean bere arreba Paularen babesean argitaratzen da.
- 1973. urtean ERREKA ZULOAN ETA... liburua argitaratu zuen. "Kardaberaz-6".
- 1975. urtean GARXI-XIMENO ETA... liburua argitaratu zan eta urte berean AMEZKETAKO PERNANDO ensaioak argia ikusi zuen, eta baita 20 IPUI TA IKASTOLETARAKO ANTZERKITXO BATEK ere. Hiru liburu hauek Kardaberazen babesean argitaratuak izan ziran.

Itzulpenak

Bi lan itzuli ditu, bata BIBLIA IKASKETA 1970an eta, bestea, 1977.urtean argitaratutako JEHOVATARRAK. Bi argitalpen hauek Donato Arrindaren bebespean eman ziren.

Bertsoak

Bertso asko idatzi zituen; eleiz girokoak. Santa Ageda bezperako bertsoak prestatu izan ditu, eta zer esanik ez ikastolak sortu berriak zirenean jarritako bertsoak, irakasleek eskatuta ikastoletako gazte-
txoak ikasi zitzaten. Bertso mota hauek garaiko fruituak izan ziren, denborak galdu zituenak, hala eta guztiz ere, Olerti aldizkarian aurki daiteke:

Orreaga.. !	(1982)	10-12
Erbestean kantari	(1984)	116

Amaiera

Lantxo honen amaiera egitekoan burutik ezin dut kendu On Manuel Lekuonari eskaintzen dion "OROIGARRI..." Erreka zuloan liburuan... "Ni ez kristarra" antzerkiaren hitzaurrea:

"Ondo dakit nik-neronek agertu nai izan dedana emen: Zure ome-
nez, D. Manuel, antzeztu zuten nere lagun aiek nik euskaraz egin
nuan nere lenengo lantxo.

Gure Juan Zerukoari ausartzen naiz eskatzera gure SUSTRAITZ-i (Anastasio Albisuk izen honekin idatz lanak izenpetzen zituen) sorpen iturri hori ez dezala urte luzez agortu eta jarraitu dezala euskaldunen begi eta belarriak freskatzen, Euskal Herriaren egarria asetzeko iturri hauetan gure gazteriak zurrustatu behar bait du.

SORTZETIK GARBIA

(ANTZERKIA)

*"Antzerkia ez, 'cuadro plástico'
deituko nioke nik"*

ANASTASIO ALBISU AYERDI

Antzezleriak:

Luzbel

Apaiza

Epailla

Aingerua

Mendi-gallurretako maitagarria

Basoetako maitagarria

Erreka-zuloetako maitagarria

Bernardet

Gizon eta emakumeak

1858 garren Epailla ren 25'ta da.

Lourdes'ko arkaitz-zuloan gaude

LUZBEL

"Laister degu egun-sentia Lourdes'ko arkaitz-zuloan. Illun dago oraindik ordea Luzbel etsaia, argi-ontzi bat eskuan, agertzen da iruditegian. Soñeko-gerri batek estaltzen dio bere gorputza. Agirian ditu adar eta isatsa".

LUZBEL-(Asarre) Bernardet, madarikatua...! Amalau urte besterik ez, eta berak oinperatu bear du nere almena...! Munduan- barrena dijoa bere izena...! Lourdes'era begira ipiñi du mundu-guztia... Lourdes munduan zanik ere, ez zekian iñork orain egun batzuek... Gaur oster... Millaka ta millaka biltzen dira egunero arkaitz-zulo onen inguruan... Otoitz-xamur asko entzun bearra izaten det bertan...! Sinisten ez zuten askok, ume orren zerutar- arpegia ikusi-ta, "sinisten dutela" esanaz biurtzen dira bere etxeetara...! Iges egin didate nere-nereak ziran askok...! Alperrikoak izan dira erri-agintarien eragozpenak...! Alperrikoak Go-tzaia'k artutako neurriak...!

Bañan, ez Luzbel...! Ez dik oraindik ireak egin...! Ez itzan alperrik, zeruan, Jangoiko beraren aurka jeiki...!

Ba'dek oraindik adiskide bat. Bere burua makurtu nai ez duan bat: Lourdes'ko epaille jauna...! Ez dik sinisten eta ez dik sinistu nai...!

Onera etortzeko dek gaur... Apaiz bat dik lagun...! Ez ari ba lo egon, Luzbel...! Ireak egin dik, besteak bezela, ura ere belaunikatzen ba'dek eta...

Emen dituk...! Ago ba erne, Luzbel...!

"Ikusleak ikusteko eran, baztar batean iskututzen da Luzbel"

LUZBEL, APAIZA TA EPAILLEA

"Eguna argitzen ari da"

APAIZA.-Ez da ori orrela, Epaille jauna. Ez du oraindik Eleiza'k baiezkorik eman.

EPAILLE.-Ezezkorik ere ez...!

APAIZA.-Egia da.! Arrigarriak dira, izan ere, emen gertatzen ari diran gauzak...

LUZBEL.-(*Iskutatuta dagoan bazterretik*) Arrigarriak ez...! Umekeriak besterik ez, Epaille jauna...!

EPAILLE.-Arrigarriak...? Umekeriak esango nituzke nik, jauna...! Ume batek eman zion asiera. Orduan zan au mozteko ordua. Gotzai jauna'ren itz-erditxo bat naikoa izango zan ortarako... Bañan ez zan konbeni...!

LUZBEL.-Ez zan konbeni jez!... Iltzen ari zan sinismena nola berpistu bestela...?

APAIZA.-Ez zala konbeni...? Ta zergaitik ez zan konbeni, ba, jauna?

EPAILLE.-Francia'ko sinismena iltzen ari zala, nik bezein ondo daki beorrek ere, jauna. Andre Maria'ren agerpen bat baño zer gauza obeagorik sinismen ori berpisteko...?

APAIZA.-Ori ala ba-litz, errez jokatu zezakean ba Eleiza'k! Agerpen auek asi ziranean benetako Andre Maria'ren agerpenak zirala esatera, naikoa zuan ortarako... Ta ala ere, ez zuan olakorik esan. Leen esan dioten bezela, entzuteko gaude oraindik Eleiza'ren baiezkoa...

EPAILLE.-Ta zergaitik, ba, eguneroko billera auek?

APAIZA.-Billera auek ez dute oraindik beintzat, ezer txarrik...! Otoitza besterik ez da emen egiten...

LUZBEL.-Orixe da ba Eleiza'k debekatu bear lukena: emen otitz-egitea!

EPAILLE.-Otoitzak ez du, nai ba-du, ezer txarrik izango, bañan emen otitz-egiteak bai...!. Bernardet'ek bere Andra-Mari-ipui ori sortu ez zuan artean ez zan, iñor, onera, otoitz-egitera etortzen; ta

gaur etortzen diranak, ez dira otoitz-egitera etortzen, Andre-Mari emen agertzen dan ustean etortzen dira... Ta ori, apaiz jauna, ori ez luke Eleiza'k ontzat eman bear!

APAIZA.-Ta emen Andra-Maria agertzea, ezinezkoa ote da ba...?

LUZBEL.-Eziñezkoa ez ba-da, itxuragabekoa bai beintzat...!

APAIZA.-Zergaitik ez du Andre Maria'k emen agertu bear...?

EPAILLE.-Itxuragabekoak iruditzen zaizkit ba neri agerpen auk. Andre Maria'k agertu nai-baldin-ba-du, zergaitik ez degu guztiok ikusi bear...? Orduan ez genduke ez-da-bai-darik ibilliko. Bañan neska-koxkor batek esaten duela-ta, sinistu egin bear ote degu ba...?

APAIZA.-Neska-koxkor batek esaten dualako ez beintzat. Egon bedi lasa, Epaille jauna. Bernardet'ek esaten duala-ta, besterik gabe, ez du, ez Eleiza'k emengo agerpenak sinistera beartuko! Bañan... ez ote du beorrek ere, azkenean, beste askok bezela burua makurtu bear izango...!

LUZBEL.-Ez...! Ori iñoiz ere ez...!

EPAILLE.-Ez det uste, apaiz jauna.

APAIZA.-Gero ikusi bear ori

"Iruditegiko beste aldean iskutatuko dira biak. Aien atzetik joan naiko du Luzbel'ek ere. Iruditegitik irtetzera dijoan unean, agertuko da beste aldean Aingerua".

III

LUZBEL ETA AINGERUA

AINGERUA.-Geldi, Luzbel...! (*Lurrean josita bezela geldituko da Luzbel*)
Ez gaituk gaurko ezagunak...! Aspaldi egin giñan gure lenengo burruka...! Gure mendeko izan intzan eta gure mendeko izan bear dek nai ta nai ez...! Alperrik abil...! Gaur bertan ikusiko dek emen belauniko epaille jaun ori.

LUZBEL.-Ez!

INGERUA.-Bai, Luzbel... ! Gaur egingo dik ireak...! Laister dituk emen mendi-gallur, baso illun eta erreka zuloetako maitagarriak. Andre-Mari gurtzera zetoztek auek ere. Lourdes'ko arkaitz zulo au izango dek ire almenaren illobia...!

LUZBEL.-Ez...!

INGERUA.-Bai, Luzbel...! Orain arte, arkaitz-zulo omen inguruan millaka ta millaka biltzen badituk, milloika bilduko dituk gaurtik aurrera. Gaurko eguna oroigarria izango dek betirako...!

LUZBEL.-Gaurko eguna...?

INGERUA.-Bai, Luzbel...! Gaurtik aurrera ez dek Lourdes'en zer egiñik izango...!

LUZBEL.-Zergaitik ez...?

INGERUA.-Laister jakingo dek...! Ua, Luzbel...! Emen dituk maitagarriak eta...!

"Apaiza ta Epaillea joan diran bidetik joango da asarre Luzbel... Agertu dan baztarretik iruditegi erdira etorriko da Aingerua... Mendi gallurretako maitagarria gorritziantzia agertuko da, zuriz Basoetako maitagarria ta urdiñez Erreka-zuloetakoa"

IV

AIINGERUA TA MAITAGARRIAK

INGERUA.-Aurrera, Maitagarriak...! Ez iñungo bildurrik izan...! Bakarrik zaudete...! Orain eskeñi leizkiozute Andra- Mari'ri beretzat egin dituzuten lora-xorta eder oiek. Aurrera zaitezte ba...!

"Maitagarriak igaro ditezen alde batera egingo du Aingerua'k. Bata-besteren ondoren etorriko dira Maitagarriak. Mendi gallurretakoa lenen, Basoetakoa ondoren eta Erre-

ka zuloetakoa azken. Andra Mari agertzen da zulo aurrean, banaka belaunikatu ta banaka egingo dute bere lora-xortaren eskeña... Etorri diran bezela ertengo dira gero ere bata-bestearen atzetik"

M-G'KO MAITAGARRIA.-Zuretzako lora-xorta au egin naiean mendigallur batetik bestera ibilli naiz, Andrea!. Mendi-gallurrekoak dira usairik gozoena duten loreak! Eguzki-miñez bizi dira. Maitasunezko loreak dituzu-ba...! Maitasunez etorriko da gaurtik, zure aurrera, kristau-erria. Maite zaituzten biotz oiekin egin det nere lora-xorta! Orregatik dira gorriak nere loreak. Gogo onez artuba, Andrea, emen zure oñetan, lore biurturik gelditzen diran biotz auek...!

"Jeiki ta Andre Maria agertzen dan zuloan lagako du bere lora-xorta."

B'KO MAITAGARRIA.-Baso illunean ez da lora askorik izaten, Andrea. Orregatik lora-xorta au zuretzat egitearren, basorik-baso ibilli bear izan det. Zuriak eta garbiak dira nere loreak. Eguzkiaren muxurik ere artu ez duten loreak...! Garbitasuna adierazten duten loreak...!Bere garbitasuna zuri eskeintzera, onera, zure aurrera, etorriko dira gaurtik kristau errietako gazteak... Artu ba, Andrea, bere garbitasuna zuri eskeñiko dizuten gazte oien biotzekin nik egin dizudan lora-xorta...!

"Jeiki ta utzi beza lora-xorta besteak utzi duan bezela"

E-Z'KO MAITAGARRIA.-Erreka-zuloetako maitagarria nazu, Andrea...! Erreka zuloetako loreak lokatz-arteon jaio ta bizi diran loreak dira. Ez dira ba mendi gallurretako loreak bezain usaitsuak: ez da ere basoetako loreak bezein garbiak. Nastuagoak dituzu. Ala ere, noizean bein agertu oi dira erreka zuloetan lora eder batzuek!. Nik billatu izan ditudan lorarik ederrenekin egin dek lora-xorta au... Artu, ba, gogo onez, Andrea...! Mundu onetan baztartuta bizi arren, ez dute oraindik zureganako maitasunik galdu. Beartsuak dira, bai, bañan biotz onekoak. Biotz oiekin egin det lore-xorta au...!

"Beste biak egin dutena egingo du onek ere. Sartu diran bezela irtengo dira iruditegitik Maitagarria'k Maitagarrien atzetik irtengo da Aingerua ere".

APAIZA TA EPAILLEA

"Erdiraño etortzeke, baztar batean geldituko dira biak".

APAIZA.-Ez da oraindik iñor ageri!

EPAILLE.-Alperriko-etorria egin ote degun bildur naiz...!

APAIZA.-Alperriko-etorria? Zer ba...?

EPAILLE.-Zer ba? Ez al-daki joan dan illean zer gertatu zitzaigun? Jendea ere etortzen asi zan ordurako-ta, bi ertzain biali giñuzen bein onera; ta aien armaren bildurrez edo, ez zan egun artan dalako "emakume" ori agertu... Gaur ere, ni emen nagolako, agertuko ez ote dan bildur naiz.. Zer derizkio...?

"Apaiza'k eta Epaillea'k bere jardunean ari diran artean asiko dira lenengo gizon-emakumeak etortzen. Nastuan etorriko dira. Ez danak pilloan. Orain bi, gero iru, iruditegia bete arteraño. Bein bere lekuetan belaunikatu egingo dira. Bernardet, Andre-Mari'rekin izketan ari danean, ikusle guztiak ondo ikusi dezaten, bide zabal bat utziko dute iruditegi erdian".

APAIZA.-Ikusten danez, ez gerala bakarrik izango, ta arrigarria dala gizon eta emakume auen sinismena. Azkeneko ogei egun auetan ez da emen, beorrek esan duan "dalako emakume" orren agerpenik izan eta.. ikusi beza zer jendetza datorren...!

EPAILLE.-Egia da! Baño onelako gauzetan beti gertatu oi dana, gertatzen da gaur ere emen: gizonetzkoak baño emakume geiago...!

APAIZA.-Ta ala izango da emendik aurrera ere. Guk aitortu nai ez arren, gu baño kementsuagoak dira emakumeak. Zer-esanari geiegi begirutzen diegu gizonetzkoak! Zer-esanaren orrelako bildurrik ez ba lego zenbait gizon geiago ez ote ziran etorriko...

EPAILLE.-Ala sinisten al du?

APAIZA.-Bai, Epaille jauna. Ala sinisten det... Beorrek duan "sinistu ez nai" ori ere, zer ezango dutenaren bidurrez dala esango nuke

nik. Gizon baten barrua ezagutzea ez da ain zaila... Or dator Bernardet, eta itz bi egin nai nituzke berarekin.

EPAILLE.-Zer egin bear duan eta zer esan bear duan erakutsi nai al-dizkio...?

APAIZA.-Ez! Gotzai jauna'ren agindu zorrotz bat eman bear diot... Lais-ter arte ba...

EPAILLE.-Laister arte...!

"Iruditegitik ertetzeke, Bernardet datorren aldera zuzen-duko da Apaiza. Bernardet'ek eta Apaiza'k izaten duten jardunari adi-adi gongo da Epaillea".

VI

APAIZA TA BERNARDET

APAIZA.-Bernardet...!

BERNARDET.-Zer nai du, jauna...?

APAIZA.-Ezagutzen al nazu...?

BERNARDET.-Ez, jauna, ez det ezagutzen...!

APAIZA.-Gozzai jauna'ren ordezkoa naiz... Berak bialdu nau. Ara Bernardet...! Emengo kontu auek asi zirala bada illabete. Oraindik ez dakigu emen agertzen dan emakume ori nor dan... Andra-Maria dalakotan etortzen dira guzti auek. Eta ez-balitz, zer esango ez luteke gero Eleiza'ren etsaiak...?

BERNARDET.-Ala da, jauna.

APAIZA.-Orregaitik jakin nai luke Gozai jaunak emen agertzen dan emakume ori nor dan. Ze izen duan galdetu bear diozu-ba. Ez zera bestela geiagotan onera etorriko.

BERNARDET.-Ondo dago, jauna. Nor dan galdetuko diot gaur agertzen ba-zait beintzat...

APAIZA.-Guazen-ba, Bernardet...

"Bernardet aurretik dutela joango dira, Bernardet egoten dan lekura Apaiza ta Epaillea. Belaunikatuta dagoen jendearen atzean, iruditegiko ertz batean agertuko da Etsaia. Baita beste ertzean Aingerua ere... Bere lekura iristen danean belanikatuko da Bernardet arkaitz-zulora begira. Apaiza ta Epaillea tente egongo dira biak, Bernardet'en ondoan. Belanikatuta dauden emakume aieta-ko batek Errosario Santua'ri asiera emango dio"

EMAKUME BAT.-Gurutze Santuaren... Jesukristo nere jauna... Graziatzko ta errukizko Ama gorde ta zaitu gaitzatzu orain eta gure eriotzako orduan...

BESTE GUZTIAK.-Amen.!

EMAKUME BAT.-Lenengo gertakaria: Jesukristo gizon egin zanekoa.

BERNARDET.-(*Lilluratuta*) Ba-dator... Bestetan bezin eder... Soifeko zuri... gerriko urdin... larros-bi oñetan... Iriparra ezpañetan (*Ixilunea*).

Bai, Andrea... Bete ditut orain arteko zure aginduak... Eleiz bat jasotzea nai dezula emen, esan izan diot Gotzai Jaunari...

Zu nor zeran jakin nai luke ark... Nor zeran esaten ez dezun artean ez dituala zure aginduak ontzat artuko... Onera etortzea galeraziko ditela neri ere, zu nor zeran esaten ez badiot... Ez nuke onelakorik nai, Andrea... Zu ikusteko asmoetan ain pozik etortzen naiz onera... Nor zerala esango diot-ba?

Ondo dago... Zuk esan didazun bezela esango diot nik ere... Bai, orain arte bezela, egunero, etorriko naiz... Agur, Andrea.

"Bernardet'ek, burua makurtuta belauniko jarraituko du"

EMAKUME BATEK.-Regina sine labe originali concepta.

BESTE GUZTIAK.-Ora pro nobis.

EMAKUME BATEK.-Regina in caelum assumpta.

BESTE GUZTIAK.-Ora pro nobis.

EMAKUME BATEK.-Regina sacratissimi Rosarii.

BESTE GUZTIAK.-Ora pro nobis.

APAIZA.-Bernardet...!

BERNARDET.-(*Burua jasoaz*) Zer nai zuan, jauna...?

APAIZA.-Nere agindua bete al-dezu?

BERNARDET.-Bai, jauna.

APAIZA.-Ta nor dala esan dizu ba?

BERNARDET.-Ez dit izenerik esan, jauna. Nik ulertzen ez ditudan itz batzuek esan dizkit: "SORTZETIK GARBIA NAIZ NI"

APAIZA.-(*Arriturik*) Sortzetik garbia...!

BERNARDET.-Bai, Sortzetik garbia...!

"Bernardet'ek itz auek esaten dituean, pistuko dira Andre-Maria agertzen dan zuloan argi batzuek, eta agertuko da zuloan, guztiak ikusteko eran, lendik an egongo dan Lourdes'ko Andre-Maria'ren irudi bat. Irudiari begira geldiko dira guztiak... Apaiza belaunikatuko da lenengo. Apaiza'ren ondo ren "poliki-poliki" belaunikatuko da Epaillea ere"

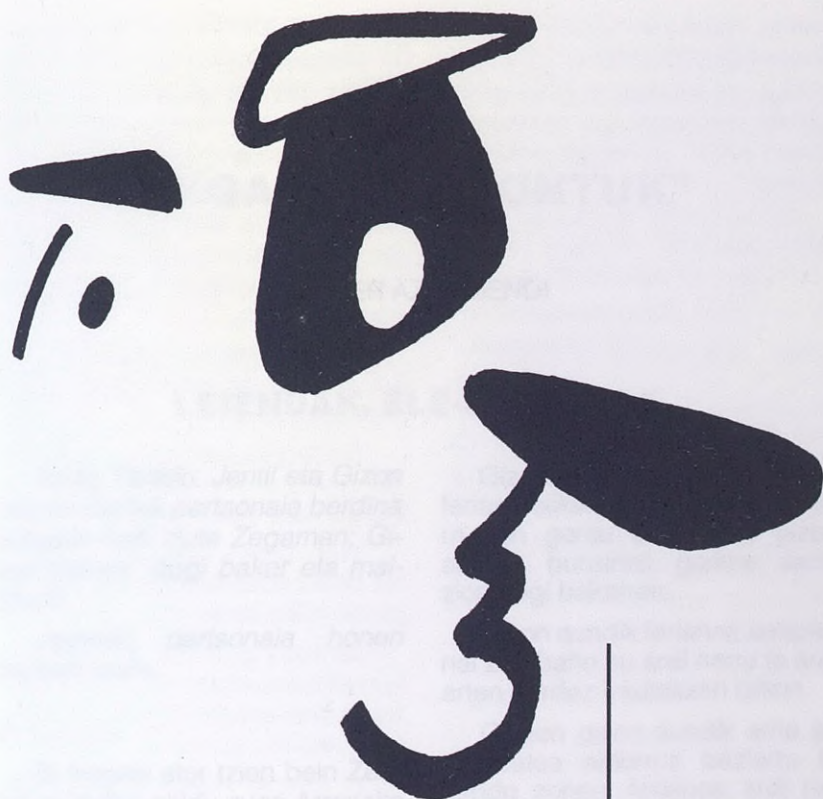
INGERUA.-(*Epaillea belaunikatzen ari danean*) Luzbel...! Begira zak ara... Ireak egin dik.

LUZBEL.-(*Epaillea belaunikatuta ikusten duanean*) Nereak egin dik...!

"Bat batean ertengo da Luzbel"

ZAPIA POLIKI POLIKI

AHOZKO
TRADIZIOA

AHOZKO TRADIZIOA

ZEGAMAKO "KONTUK"

XABIER AZURMENDI

LEIENDAK. ELE-ZAHARRAK

Torto, Tartalo, Jentil eta Gizon haundi izenak pertsonaia berdina adierazi nahi dute Zegaman; Gizon trakets, begi bakar eta malzurra.

Jarraian pertsonaia honen zenbait ipuin.

Bi feriano

Bi feriano etor tzien bein Zeamâ ta bidea galdu zuen Arranaiz ingurun.

Sâdarren argi 'at ikusi ta autza jo zuen.

Feriano 'at gizena ta bestea mēa zien.

Gizon aundiñ etxea sartu zien Sâdarren da au noizbaiten etxea alliau zanen, ikaragarritzko arri 'at jarri zon aten.

Andi iñok ezin tzeiken irten.

Gizon aundik ferianok ikus zitunen, gizenana burruntzin sartu ta surtan erreta jan tzon.

Gizon aundik lo artu zonen, feriano txikik burruntzie surtan jarri zon goritu arte, gero gizon aundiri burruntzi goritue sartu zion begi bakarren.

Gizon aundik ferianoa arrapau nai zon baño au ardi narru ta ardi arten gordez izkutaitzen tzikon.

Goizen gizon aundik arrie alde batea amorruez baztatu ta kendu zonen, ferianoa ardi narruz bizkarra estali ta gizon aundiñ anka arteti pasau zan, onek ardie zalakon pasaitzen utzi zion.

Gizon aundie konturau zan ferianok nola iges ein tzion da eratzune tiau ta beaitzen sartu zion.

Gizon aundik, "hun ao" ta eratzunek "emen neok" eantzu-tzen zion.

Gizon aundie eratzunei seituz ferianon atzeta abiau zan.

Ferianok bê burue galduta ikus tzonen, eratzune zeaman

beatza moztu ta Kûtze Santuko aldaparoa bota zon.

Nun ao galdetzen tzion gizon aundik eraztunei da eraztunek, "emen neok" eantzuten tzion aldaparoti.

Gizon aundik eraztunen atzeti aldaparoa salto ein tzon da bertan ito zan, ez mentzekiñ igariñ.

*Eduardo Irastortzari
1991-3-6an jasoa.*

Jentilak

Sâdarren bizi zan jentille, Urkullu aldea jute mentzan ure eratea.

Gaztelu Berrin anka 'at da Garagartzan bestea ipiñi, makurtu ta Urkulluko errekatxon ure erate mentzon.

*Eduardo Irastortzari
1991-3-5ean jasoa.*

Garagartzako jentilak

Garagartzako aitzetan jentillek bizitzen tzien aspaldi.

Aitzetan daren kueba zuloai jentil sulok esaten tzate oaindio. Garagartzako lautara ederre gararra eiten tzuen da orti dator-kio izen ori zelaiei.

Jentillek Garagartzan aspaldi izkutau mentzien.

*Julio Azurmendiri
1991-4-8an jasoa.*

Urtzulaitako txoria

Jentillek bein gizon txiki 'at arrapau mentzuen Sâdarren.

Jateko gizentzen tzeuken.

Prakak eskatzea juten uzteko eskau zien jentillai ta ok igesik eiñ etzezan, ankati soka 'at lotu ta biali zuen einkarik eitea.

Gizon txikik ordea sokea ankati soltau ta atariko arbolei lotu zion. Gero al tzon azkarrana izkuta tau zan da aritz zulo 'aten gorde zon bê burue.

Jentillek barruti noizik bein sokei tire ein da, emen tziok esate mentzien alkarri.

Denborea bazijon da jentil batek galdetu zien launai, gizon txikie nun ote diau?

Irten tzuen kanpoa ta sokea an billau zuen arbolei lotuta baño gizon txikie etzan iñun agiri.

Jentillek gizon txikiñ atzeti txakurrek bota zituen da ok, au izkuta ta zion aritzen ingurun asi zien bueltaka ta zaunkaka.

O tontok, otsein tzien jentillik zârranak txakurrai, onuzkio Txorie Urtzulaitan tziok.¹

*Inazio Urbizuru
1991-6-6an jasoa.*

Tartaloren idi pare

Tartalok idi pare saldu mentzon Naparroa.

Naparrak zenbait balio zuen galdetu zioen.

Tartalok berak eaman ala gari

(1) Urtzulaitan Txoria deitzen zioten gizon bat bizi zan.

bear tzola ta naparrak gustora geau zien, gizon batek eaman ala gari gauza aundie etzala izango ta.

Alako 'aten Tartalo or presentaitzen tzate zazpi idi narrukiñ eindako zaku 'at artuta.

Erri guztiko garik bear iza'mentzituén zaku ura betetzeko.

Etxea zetorrela, Sâsti Muñoko iturrin billau zon alaba suil bat urez beteta zola.

Alabai esa'mentzion:

-Ekaien ur txitxa 'at egarrik nion da.

-Ure eratekon sentitu 'iñat ez-tarrin zikin txikin bat, -kontestau mentzion Tartalok.

*Inazio Urbizuri
1991-4-5ean jasoa.*

Jentila

Bein jentille Arabati idi narru 'at bete garikin tzetorrela, Gaztiñabarneko Napar iturriñ alaba billau zon.

-Ure erazu, esan tzion alabak, egarrik etorko zâ ta.

-Ure nola erango 'iñat pa karga au bizkarren diala?

-Deskansau zaiz, esan tzion alabak.

-Zer den ba deskantsatzea?

-Utzi zû idi narrue malkar ortan da ikusko 'ezu.

Idi narrue malkarren utzi zonen esa'mentzion alabai:

-Neska, deskantsatzea zer tzan jakiñ izan bano, bi idi narru ekarko nitunan.

Ordun ure eskau mentzion.

Alabak suille eman da Jentille ure eraten asi zan.

Alabak esa'mentzion:

-Kontuz antuxunekiñ, suillendo ta.

Jentillek esa'mentzion:

-Iruitu zitan zamar txikin bat eztarrin pasau zatala.

*Inazio Urbizuri
1991-5-9an jasoa*

Zegamako azken jentila

Jentil batek, zârtu zanen, bê semei esa'mentzion:

-Jaso iek betazalak, otsak aitzen tzituat ta.

Semek labeagea artu ta betazalak jaso mentzion.

Jentilletzeko ateti beira ala esa'mentzion jentil zârrak:

-Au dek txikillerie, oaindio ikusko'ituzue gizonak saski 'aten barrun indaurketan.²

Sâdar gañeti an urruti ibarren gizon txikik agiri mentzien erruz.

*Inazio Urbizuri
1991-5-28an jasoa.*

(2) Induabea edo babarruna jaulkitzea.

Zegamako azken jentila

Astrein bizi mentzan Zeamako aitzeneko jentille.

Andrea beti gizonan bildurrez bizitze'mentzan ta jana eamaten tzionen, soro baztarren utzi lapi-koa ta aldeite mentzion.

Jentillek bakar bakarrik jate mentzon.

Inazio Urbizuri
1991-5-25ean jaso.

Sadargo jentila

Beiñ, Sâdarren, Izarrako pagadiñ, ikazkiñek enbor bat laurkitzen ai mentzien. Porrazirie geiegi sartu ta etâ ezinda mentzeiltzen.

Ontan Jentil aundi 'at etorri ta zer tzuen alako aleiñetan lanen aitzeko galdetu mentzien.

-Porrazirie geiegi sartu deu ta oaiñ ezin ateaik gaitzte.

-Utzi, neuk etâko diat, esan tzien Jentillek.

Jentillek bi eskuk sartu zitun enborran zirriztun da indarka asizan enborra zabaldu ta laurkitzen.

Ordun ikazkin batek porrekin jo porrazirie ta enborreti etâ zon.

Enborran zirriztun beatzak zitula geau mentzan Jentille ta ikazkiñek iges ein da an utzi mentzuen.

Eduardi Irastorzari
1981ean jaso.

Edonork ipuin hauen iturria Odisean arkitu lezake.

Polifemoren ipuina dugu noski Bi Ferianoena, Homero handiak Odisearen IXgarren kantuan ain egoki abestu ziguna.

Homeroren ipuinak gure herriak aldatu eta barianterik pran-koz ugaritu ditu. Horra nik Zegaman jasotakoak.

Homeroren ipuinak nola iritxi ziren Zegamako mendietara?

Zalantzik gabe Erromako armadatik.

Erromako armadan gure arbasoek partaide izan genituen.

"Ya en el Imperio hay grupos de vascos que militan, en calidad de tropas auxiliares, en el ejército romano: quedan noticias, por ejemplo, de una 'Cohors I fida Vardullorum civium romanorum equitata milliaria' que permanece acuartelada en Escocia, en el mismo peligroso limes durante casi ciento cincuenta años".

Ignacio Barandiaran.
Guipúzcoa en la
Edad Antigua. P. 19

* * *

Ondoren datozen ipuin hauek, On Joxe Miel Barandiaranek aspaldi Zegaman jasoak dira.

Antximuño Zeamako baserri 'at 'a. Bertako bi anai mendin go-ra eizeako asmon irte'mentzien.

Mendin tzeiltzela, iñusturike-

tan asi ta bêaldiko erauntsie gañen tzuela ta igeska mentzjotzen Sâdako gain-zelaiti aurrea. An etxola 'at ikus mentzuen da bertan sartu.

Laister artalde 'at etor mentzan da ardi danak zuzenen barrua. Aitzenen artzaie alliau zan begi bakarrek gizon aundi 'at, Torto.

Tortok ordun atea itxi zon arri aundi 'atekiñ.

Antximuñokok ikus zitunen, bitan zarranai "igaurko" esa'mentzion da bestei, "i biarko".

Laister zârranai burruntzie sartu mentzion soñen da surtan erre ta jan mentzon.

Ondoren zerraldo lurren etzan da lo jarri mentzan.

Olako auspoa bezela mentzellen, gora ta bêra, aren bularra anaska aundi 'aten.

Ordun Antximuño gaztek burruntzie artu ta surtan berotu ta Tortoi begin sartu mentzion. Torto jaiki ta bê burruntzie begin tzola, itxututa an mentzellen Antximuño gazten billa, baño dana alperrik. Antximuño ango ardi ta ardinaruan arten izkuta zan.

Goizen Tortok atea iriki ta ate aurren anka bik zabaldua jarri mentzan.

Ardiai eren izenez deitu ta banaka banaka, bere anka arteti ateaerazten asi mentzan. Antximuño ê bizkarren ardi narru 'at

tzola, aren anka arteti iges ein tzon.

Igartzen dio Tortok eta bajo atzeti laisterka, Antximuño anka otsan atzeti.

Alperrik ordea, Antximuño osin batea eroi zan da igariñ irten tzon uretati.

Torto re eroi zan, baño etzekiñ igarin da bertan ito zan.

*D. Joan Zabaleta Ursoarango
Parroko Jaunak 1920an kontatua.*

*Parroko hau Zegamako
Altziturriko semea zen.*

*BARANDIARAN, J.M.:
Diccionario Ilustrado de
Mitología Vasca I - 224. orr.*

Tartaloen erregea

Tartaloetxetan bizi mentzan Tartaloan erregea.

Alaba 'at mentzeukan da alaba orrek aixkirea ein mentzon.

Attek esa'mentzion ordea beara baño iru gauzatan indatsua goa zan suie bear tzola.

Aren aixkidea ainbeste bazala mentzion alabak, da iru gauzak aukera zeizkela.

Lenbiziko lana pago 'at eskuz nork etako, mentzan.

Erregek gerri-gerriti eldu paso aundi 'ati ta oso-osoik eta mentzon Izarrako pagariñ.

Suigaiek, ari-berdarona artu ta, beakin gapari guztie ingurau mentzon.

–Ze eittea zoaz ôla? –galdetu mentzion erregek.

–Pagari guztie etatzea.

–Ez ôlakoik eiñ, egur bae ta ardian abarolekuik bae geldi ez gaitzen.

Bigarren lana palankan zeñek geio eiñ.

Erregek palanke a urrutia bota mentzon.

Sui-gaie, bê palanke eskun tzola, asi mentzan oiuka.

–Ahí va la palanca hasta Salamanca.

–Ez ôlakoik eiñ –esa'mentzion erregek– nê adleri guztie Salamankan tzeukiat eta.

Irugarren lana zeñek arrie urrutiago bota.

Erregek oso urruti arri 'at bota mentzon.

Sui-gaiak, kolkoti zozo 'at eta ta bea bialdu mentzon. Zozoa Arakama alden izkutu mentzan.

Ordun erregek bê alabai gizon arekiñ ezkontzeko baimena eman mentzion.

Zegamako Zubieta baserriko

Jose Mari Aseginolazari

1957an jasoa.

BARANDIARAN, J.M.:

op. cit. 225. orr.

Tartaloetxeta

Más completa que las leyendas precedentes es la que se refiere de Tártalo en Zegama.

Tártalo, monstruo de figura humana, pero de un solo ojo en medio de la frente, tenía su casa en el sitio que llaman Tratloetxeta del monte Sâdar.

Alimentábase de todo género de animales que cazaba, y aún de hombres que tenían la desgracia de caer en sus manos.

Cierto día se apoderó de dos jóvenes hermanos que descuidadamente se habían acercado a su guarida, y los encerró en ella.

Llegada la noche, atravesó el cuerpo de uno de ellos con un gran asador, y sin compasión a sus tristes alaridos, lo asó en una hoguera que previamente había encendido, y cenó con su carne.

Al otro prisionero en un dedo de la mano le puso un misterioso anillo que continuamente repetía; "Aquí estoy, aquí estoy" después se echó a dormir tranquilamente.

El joven superviviente que había estado presente a la bárbara ejecución de su hermano, y que tenía por seguro que la siguiente víctima sería él mismo, ideó un modo de salir de tan desesperada situación. Viendo que estaba dormido Tártalo, tomó el asador de éste, lo calentó al rojo en las brasas, y metiólo al monstruo por aquel anchísimo ojo que tenía en la frente.

Tártalo quedó ciego con esto; mas no muerto ni debilitado. Trató de buscar a su agresor; pero

éste se había ocultado debajo de un montón de pieles de ovejas que había en la guarida.

Entonces Tártalo abrió la puerta de su casa, púsose en medio del portal, y sin apartarse de él empezó a desalojar su habitación de las pieles de ovejas, con el intento de apoderarse del prisionero. Mas éste, que se había envuelto en aquellas pieles, confundido con ellas, fue lanzado al exterior. Al verse fuera, echó a correr, cuesta abajo, por una ladera del monte Sâdar.

Luego, conoció Tártalo su equivocación, y guiado por la voz del anillo, siguió al figitivo.

Este se dio bien pronto cuenta de su situación y para librarse del terrible enemigo, arrancóse el dedo en el que llevaba su misterioso anillo, y lo arrojó a un pozo.

Tártalo no andaba a tientas, sino corría derechamente hacia el, punto de donde procedían las voces "aquí estoy, aquí estoy", y así en su precipitada carrera, se lanzó al pozo, donde puso fin a su malvada vida, ahogándose.

*Zegamako Andres Arrietak
1920an kontatua.*

*BARANDIARAN, J.M.:
op. cit. II - 28. orr.*

ZEGAMAKO IPUIN PARREGARRIAK

Ipuin hauek, zegamarrei burla egin asmoz, inguruetako herrietan asmatuak dira zalantzarik gabe.

Galtzeko arriskoan daudenez hor doaz idatzirik.

Gehienak oso politikak dira.

Zegamako txixtularia

Beñi, txixtulari 'at jun mentzan Zeamati Naparrôko erri txiki 'atea pestatan txixtue jotzea.

Pestak pasau zienen soldatat-zat zaku 'at gari eman tzien txixtulariri.

Erria zetorrela, biden nekau ta

taberna 'atea sartu zan arrantxoia eitea. Bitarten txixtularie konturau bê xagu 'atek zakue zulau zion.

Pixka 'at gosea il tzonen, zakue beiz ê bizkarren artu ta biden abiau zan.

Poliki poliki, bera akordau zaneako, garik geienak biden galdu zikon.

Etzan batê asarrau, "datorren gari berritan etorko nauk", da la-sai asko etxea jun tzan.

Urrengo Uztaillen itaie artu ta garie galdu zikon lekua jun tzanen, galdu zikon gari dana erne, azi ta ebaizteko garaien tzion.

Ontan basurde 'atek irten tzion da txixtularik itaie tiau ta kirtena ipurdiko zulon sartu zion.

Basaurde ori asi zan korrikan da itaiekin garie ebaitzen tzon, ankapen jota jaulkita uzten tzon bitarten. Sudurreko aizekin gari dana garbitu zon da aitzenen, zeillen zeillen, ankakiñ ale guztie biltzen jun tzan, txixtularie sekulako garik etxea eaman beste lanik bê utziz.

*Franzisko Azurmendiri
1971-4-7an jaso.*

Zegamako prailea

Zeamako Errotorek beste askotan bezela, Antzazuti pralle 'at eaman mentzon San Bartolome eunen sermoia eitea.

Neskamek bi eper jarri mentziton lapikon da bazkarie jartzen ai mentzan elizgizonendako.

Ontan neskei nobioa etor mentzikon da kazuelan ia zer tzeuken da bi eper tzeuzkela ba ta proaitzen asi ta poliki poliki eper orik jan ein tzituen.

Motille jun tzanen neskek bê burue bakarrik billau zon. Larri asko zerbait asmatzen asi zan.

Ontan prallea etor tzan da jarri zan maien.

Neskek esan tzion: Beira Jau-na, gue nausik oitura 'at oso txarra dauke, maien jartzen danen kotxilloa zorrozten asten bâ, belarrik moztuko dio.

Prallea, ze ikus bearko ote zon, larritu zan.

Ontan etor tzan Errotorea, maien jarri zan da asi zan bazkaltzeko kotxilloa zorrozten da baita prallea re igesi larri ta bizkor.

Neskek esan tzion Errotorei: Orrek bâmatze geo eperrak!

Apazez prallen atzeti irten tzon.

Bik ezpazien bat beintzat emateko eskaitzen tzion.

Prallek belarri 'at eskaitzen tziolakon, laixter ein mentzon Antzazuako bidea.

*Franzisko Azurmendiri
1971-9-6ean jaso.*

Aizkorriko punta

Bein zeamar bat trenen tzetoren Ormaizteiti gora, erdeldun bat ondon tzola.

Izketan jarri die ta erdeldunek zeamarrai nungoa zan da onek zeamarra zala ba.

Erdeldunek Zeama nun tzion ba galdetu mentzion.

Zeamarrek burun tzemarren txapela kendu ta esku 'aten gañen zabal zabal jarri mentzon txapel ori ta ala esa'mentzion erdeldunei txapela señalatu.

-Esto ser mundo, gero txapelan puntea erakutsiz, -Esto Aizkorriko punta y aqui abajo Zeama.

*Frantzisko Azurmendiri
1970-9-7an jaso.*

Joxepaiñaxi ia hilean

Joxepaiñaxi izeneko andra 'at mentzion bein Zeaman ia illen.

Besteko Joanamari an mentzeillen gaxoa, ama zanak il aurreti zulon baten gorde zon burruntzin billa buru belarri, ama zana il tzaneti.

Aspertu zanen, bestekoa jun da ola itz ein mentzion besteko amonatxoi.

Joxepaiñaxi, Joxepaiñaxi, etzâ ilko baño ilko baziñe, etzâ zerua jungo baño jungo baziñe, eztezu ikusko baño ikusko bazendu gue ama, esaiozu papel punta 'at bialtzeko eskrituta burruntzie nun gorde zon esanez.

*Jesus Mazkiarani
1971-3-8an jasoa.*

Con un tikili-ton

Zeamako kanpantorren sekulako kanpaia mentzion baño bakarra.

Beti kanpai bera jo bear izaten tzan, naiz meza nausiñ, naiz bezperatan eo sutea eo agonikoa bazan ê berdiñ.

Eun baten erri danak bilduta, kanpai bakarrakiñ iru txikigok eitea erabaki zue.

Eun baten, gurdin Bitoria biali zuen kanpaia, sakristaue itzai zala. Au mentzan erriñ erderaz tzeikin bakarra.

Fundiziora alliau zanen ia ze

nai zon ba ta, bai azkar asko eantzun ê Zeamako sakristauek.

Con un tikili-tikilicon tres tikilitikilicones.

*Franzisko Azurmendiri
1971-8-6ean jasoa.*

San Bartolometako sermoia

San Bartolome eunen lënao, erriko seme 'atek sermoia eiten tzon Zeaman.

Ara, bein batek nola asi zon berea.

Zer dira, Segurako Xanti, Motilloko Pello, Zeraingo Mari, Izalgo Blax ta Gabiriko Roke, gure Arbeleko San Bartolome Aundia-ekin konparatzeko?³

*Franzisko Azurmendiri
1971-8-4an jasoa.*

San Bartolome bezperakoa

San Bartolome bezpera 'aten, Errotorea ta Sakristaue Andutzako ermitan, santue apaintzen ai mentzien, urrengo euneko prose-siorako.

Deskuidon baten San Bartolome ori lurrea eroi ta autsi ein tzi-ten.

(3) Santiago, San Pedro, Andre Mari, San Blas eta San Roke, Segura, Motillo, Zerain, Idiazabal eta Gabiriko Zaindaria-ekin dira.

1)Harbeleko San Bartolome. Andueza Eleizatxoko San Bartolome esan nahi du. Andueza Harbel gainean datzan Ermita bat baita.

Urrengo eunen ze ingo ote zuen larri zeren bik.

Aitzenen Parrokok gauzea konpontzeko modue billau zon.

San Bartolome goizen, Sakristaue jarri zon abadek santun andatan, kotxillo aundi 'at eskutan tzola. Gañea arpegie eztiz igortzi zion santun kolorea artu zezan.

Prosesioa oso ondo ein tzuen, engañukiñ etzan iñor konturau.

Errotorek sermoia asi zonen, Sakristaue an tzion tente asko, eskubiko eskun kotxilloa zola.

Etsaie ez menda lo eoten da eztiñ usaira erlek etortzen asi zikon Sakristauei.

Sakristau gizâjoa elorrio ikusten ai zan erlek ziela ta etziela. Eskuk moitzen bazitun, benetako San Bartolome etzala konturauko bai zan jendea.

Ontan sermoioa etor tzan.

Orra, asi zan sermolarie, orra or Arbeleko San Bartolome.

Begira ezaiozute, Bizirik dagoela dirudi, moitzen dala esan leike.

Sakristauek erlean miztokaraz aspertuta ala kontestau mentzion.

I re moituko itzeke nê lekun ba eoke.

*Franzisko Azurmendiri
1971-9-4an jaso.*

San Bartolome bezparakoa

San Bartolome bezperaz beiñ, Sakristauek eta Errotorek Zeama-

ko Elizea atsalden apañ apañ utzi zuen.

Sakristauei Elizea ixtea aztu zikon da gauen auntz bat Elizan sartu, lora guztik jan da baba mordo 'at aldara aurren ein da iges ein tzon.

Urrengo goizen, Abadea Elizá jun tzanen auntzen babak billau zitun.

Sakristauei otseinda Elizá ekar tzon.

Ikuste 'ek? Ok San Bartolomen erregalok dituk. Bildu itzek kuidaduz.

Sakristauek babak bandeja 'aten bildu ta reliki bezela gorde zitun.

Urrengo eunen, jendea Elizá etor tzanen, Errotorek esplikau zien gaueko erregaloan berri da Sakristauei bandejea ekartzeko aindu zion.

Errotorek jendei komulgatorion jartzeko aindu zion.

Bandejea artu ta eliztarrai San Bartolomen erregalok aura ematen asi zan, itz ok esanez.

Ok eta mok,
Aita San bartolomen erregalok,
Ezti gorputzentzat oso gozok
Bai animentzat probetxosok.

Jendek auntzen babak debozio aundiñakiñ artu zitun.

Erregalo danak banau zituenen, bost eo sei auntz baba geaitzen tzien oaindio bandejan.

Ok itako 'ituk, esan tzion Erro-

torek Sakristauei, jarri ai belauneko.

I elizgizona aiz ta iri erregalok latíñez emango diat.

Eskukara babea sartu zion auan esanez.

Accipite kakimine prost,
i, elizgizona aiz ta otxo lau eo bost.

*D. Jose Maria Agirrebaltzegiri
entzuna.*

Aiuntamentuko aulkia

Zeamako Elizan, garai baten, Aiuntamentuko aulkie txikigie mentzion da aundigo 'at ein bear tzala aindu zon alkatek.

Aulkie eingo bazan egurre bear tzala ta arbola 'at botatzea jun tzien Zeamati sei bat gizon.

Aizkoraik bê jun tzien ordea.

Ordun arbolea buelta guztiñ eztenez zulau zuen, ia eroitzen tzan baño alperrik, arbolek zuti iraun tzon.

Ordun gizon bat arbola adar bateti zintzilika jarri zan da aren ankatati beste bostak bata bes-ten ondoren. Ainbeste gizonen pixuz arbolea eroiko zala uste zuen nunbait.

Denbora pixka 'aten ôla eon tzien, baño adarraí elduta ziona, danan pixui eusten nekau ein tzan.

Bê launai esan tzien: Motillek, eskuai txixtue ematea nijok da eon zuek irmo.

Onek eskuk soltau zitunen danak sasia eroi zien da sasiti erbi 'atek irten tzon igesi.

Ara! Norbeit il dek emen, esan tzon batek, norbaiten ani-mea jun dek orti zear itxumustun.

Iñor il tzan ikusteko batek koa-drillea kontau zon, baño bê burue kontatzea âztu zikon da jaki-ñe bat falta.

Ordun Mattoloi esan tzien kontau pasara 'at eiteko, bera za-la erriko gizonik argiana ta.

Mattoloi ê bê burue kontatzea âztu zikon da ala esa'mentzon.

Motillek emen bost gerek.

Iñor falta dan garbí jakiteko, gauza biun baten beatzak sartuko zituau da ikusko diau danok emen garen eo ez.

Ontan kaka pilla 'at ikus tzuen da, ia motillek! sartu beatzak!

Raaa...! Ta danak beatzak sartu zituen.

Kontau zituen zulok da sei ze-ren.

Ai demonio!!! Esan tzon Mattolok, bation batek bi beatz sartu zituk emen. Zein dan baneki!!

Aitzenen etzuen jakin zeñ il tzan.

Biarko jakingo diau zeñ il dan, esan tzon Mattolok, gizona falta dan lekun etxekok akordau-ko 'ituk.

Danak gauen etxea jun tzien

baño urrengo goizen, iñun etzan azaldu gizonan faltaik.

Arbola ori nolabait bota mentzuen beintzet, ôlak ein da aulkie re ein da jarri zuen Elizan.

Iganden aiuntamentuko gizonak jun mentzien ên kapa aundikin meza nausia ta ez mentzien aulkin kaitu.

Ordun aulki ori luzau ein bear tzala ta plazâ etâ mentzuen, alde bakoitzeti idi pare 'at lotu mentzien.

Aida! alde bateti. Aida! besteti, aulki ori tiraka ebalu mentzuen, luzauko zuelakon.

Naikoa izango zala ta geiegi aulkie luzatzea re etzala komeni ta lanen aitu zien amar gizonak jarri mentzien aulki ortan da ondo kaitze mentzien.

SANTUEN IPUINAK

San Pedro eta Jesus (I)

San Pedro ta Jesus bein bideik bide zijotzen.

Erri 'atea alliau zienen, sekulako leortea mentzion.

San Pedrok esa mentzion Jesusi. Eiokegoi euri pixka 'at jende oni.

Izugarrizko eurik ein mentzintun.

Eduardo Irastorzari 1971-8-7an jaso.

Langillek ordea alkondara utsen tzeren, ez kapa ta ez sombrero.

Lana ondo ein tzuelakon aulki ori Elizan jarri zuen beiz ê.

Urrengo jaien beatzi kontsejal da alkatea eren kapakiñ etor tzien beiz ê etzien kaitzen.

Beiz ê urrengo asten, idi pare lotu ta aulkiri tiraka ibil mentzien. Alkondara utsen ondo kaitzen langillek beiz ê baño, urrengo jaien kapadun alkate ta kontsejalak kaitzen ez.

Aitzenen beintzet, nolabait moldau bear da kontsejal bat Aiuntamentuti biali ta ein mentzuen aulkin danantzako lekue.

*Franzisko Asurmendiri
1971-8-8an jaso.*

San Pedro eta Jesus (II)

Bein San Pedro ta Jesus bideik bide zijotzen da San Pedrok panaderi 'aten ogi 'at arrapau zon, Jesus konturau bê jango zola ta.

San Pedrok atzea geau ta ogi pusketa 'at sartu zon auan.

Jesusek itz eman tzion da San Pedrok kontestauko bazion, ogie auti bota ein bear izan tzon.

Andi pixka 'atea beiz ê ogi

puska 'at berriz auan sartu orduko, Jesusek itz eman tzion ta beiz ê ogie auti bota ein bear.

Ola beintzet, bide guzin San Pedrok ogie sartu auan, Jesusek itz eman da San Pedrok auti ogie bota jun tzien. San Pedrok ogi bokau bat ê ez mentzon jan.

Etxea alliau zienen, Jesusek esan tzion San Pedroi.

I, Pedro, kokoten zorrin bat tzeukiat, kendu iek.

San Pedro asi mentzan Jesusen kokoten zorri billa ta zorrie ez begi 'at billau mentzion.

Ordun konturau zan San Pedro, ogie auan sartzen tzon bakoitzen, Jesusek ikusi eiten tzola.

*Martin Azurmendiri
1971-3-7an jasoa.*

San Pedro eta Jesus (III)

Beiñ, Jesus San Pedrokin tzion bidez bide ta errementari 'aten ateburun letrero au ikus zuen. "EMEN DO ERREMENTARIAN MAIXUE".

Oni perraitzen erakutsi bear tzioau, esan tzion Jesusek San Pedroi. Esaiek erramintak utziko diun astoa perratzeko, iltzek eta perrea bauzkula ta.

Errementarik erremintak eskau bezela, utzi zion San Pedroi.

Jesusek astoi ankea moztu aizkorekin da tornun lotu ta perra urrezkoa josi zion urrezko iltze-kiñ. Aston ankea beiz ê tornuti ar-

tu ta astoi bê lekun jarri zion da bidez bide abiu zien.

Errementari orrek, berriz astoa perratzeko ekar tzienen, bera re etzala gutxigo ta astoi ankea moztu zion. Bestek eiten tzuena arek ê eingo zola ta tornun ankea perrau zon, baño bê lekun jar-tzen etzon asमितzen.

Errementarik esan tzion morroiai: Atxona orik or izango 'ituk pa oaindio, esaiek etortzeko.

Jesus beiz ê ekar tzuen da astoi bê lekun ankea jarri zion.

Errementariri esa'mentzion Jesusek, au nik bakarrik zekiat eiten da berriz ez eiñ olakoik.

Jesus mundu ontan tzellela jende askok etzon ezautu zein tzan.

*Eduardo Irastorzari
1971-9-3an jasoa.*

San Pedro eta Jesus (IV)

Jesus ta San Pedro eun baten ostatu 'aten sartu zien. Ostatun neska 'at tzion da gauen San Pedrok Jesusen ixilik, neska onekin lo ein tzon.

Andi beatzi illabetea, ostatu beren tokau zien Jesus ta San Pedro.

Jesusek bertan sartu nai zon baño San Pedrok etzon iñola re nai.

Nola bait ê ostatun sartu ta afaldu zuen da lotan tzerela, San

Pedrokin lo ein tzon neskamek aurre izan tzon.

Jesusek esan tzion San Pedroi, -Au irea izango 'ek ala?

San Pedrok etzion ezer kontestaitzen.

Ostatuko jendea ume ori ikustea jun tzan da San Pedro ta Jesus ê bai.

Jesusek galdetu zion umei. -Zein dezu atte?

Umek San Pedro markau zon.

Jesusek San Pedroi galdetu zion. -Ze eman bear diok andra oni umea azteko?

San Pedrok etzekin ze eman.

Ostatu aurren keiza arbola 'at loran tzion.

Jesusek San Pedroi keizea astintzeko aindu zion. San Pedrok keizea moitu zonen, lora guztik lurrea eroi zien zillarrezko pêzta biurtuta.

Bildu itzek diru orik da emaiok emakumei. Esan tzion Jesusek.

San Pedro etzan estenditu diru danak emakumei ematen da pixka 'atzuk kapoten gorde zitun.

San Pedro diru ok kontaitzen asi zanen, keiza lore biurtuta zeren danak.

*Eduardo Irastorzari,
1970-4-5ean jaso.*

San Ixidro (I)

Idi para soron goldekiñ utzi

ta mezatâ jute mentzan San Ixidro.

Idik bera erekin baleille bezelaxe lanen seitze mentzuen.

San Ixidro (II)

San Ixidrok ba mentzekin noiz il bear tzon. Iltzeko bezperan lanen ai mentzan, eunero bezela.

Launek galdetze mentzioen, biar il ein bear da zertarako ai aiz lanen?

Biziandako, biziandako, eantzute mentzien San Ixidrok.

Ondorengo ipuin hauek, San Martin Txikirenak bezala kontatzen ditu On Joxe Miel Barandiaranek.

San Ixidro (III)

San Ixidrok artâzik etzeuken da etsaiek bai.

Etsaiek ala esa mentzion beñ: Zeñek ariñago salto eiñ, apuesto eingo diau.

San Ixidrok apuestoa azkar artu zion.

Etsaien mandiora jun mentzien da artapilla aundi 'at billau mentzuen bertan.

San Ixidro botiñ aundikin tzion da artapillen erdiañoko saltoa ein tzon.

Etsaiek artapillea errez pasau zon.

San Ixidrok botiñetan eaman tzon artâzikiñ, jenden arten zâldu mentzan lenengo aldiz artoa.

San Ixidro (IV)

Artâzie euki atio, artoa noiz eiten tzan ez mentzekin San Ixidrok.

Etsaie eun baten kantari ai zala, ara ze aitu zion gue Santuk.

Antza Beltza loran bado,
artoa eiteko goizago.
Elorritxo loran bado
artoa eiteko giro do.

Ola jakin tzon San Ixidrok artoa eiteko garaie noiz tzan.

San Ixidro (V)

Deabru bein kantari ai mentzan.

San Pedrok tenplea etâ mendik

Buztiñekin da urekiñ.

San Ixidrok ori aitu zonen, deabru entzundakoa jendei erakusten asi zan, burniri urekin da buztiñekin tenplea ematen alegie.

Jendek burnie tenplaitzen ola ikas mentzon.

Deabru, ori deklarau zolako, gaizki ibilli mentzuen infernun.

*Eduardo Irastorzari
1971-3-5ean jasoa.*

Jesusen kontu bat (I)

Jesus txikie zala, beste motiko atekin jolasen kûtza txikik eiten atze'mentzan.

Jesusi pasioko eunen, motiko onek (ia gizona) laundu mentzion kûtzea eamaten.

*Tomasa Agirrerri
1971-4-8an jasoa.*

Jesusen beste kontu bat (II)

Jesus desiertoa pasau ta Jordana mentzijen, oei ta amar urte bete zitunen, bataioa artzea. Bê aixkire guzik launtzen tzijokion.

Bueltakon bideik ez galtzeati, erramu adar puxketak botaitzen tzituen pasaitzen tzien lekun.

Jordana alliau zienen, Jesussek beinkau zitun da bakoitze bê etxea jun tzien erramu adartxoai seituz.

Au iza'mentzan lêngengo Erramu Eune.

*Eduardo Irastorzari
1971-6-8an jasoa.*

Jesusen kontu bat

Jesusek mundun bizi zala etsai asko zeuzken.

Beiñ igesi zijon etsaiek atzeti zitula ta soro 'aten garie eiten ai zan jendea billau zon.

Jun tzaizte etxea, esan tzien Jesusek, da itaiek artuta etorri berriz.

Etxeti itaiek artu ta etor tzieneako, garie ebaitzeko mûn tzion da itan asi zien.

Ontan Jesusen etsaiek etor tzien da itariai Jesus ikus tzuen galdetu zien.

Jendek baietz, garie eraitekon ikus zuela.

Garaitako kontuk dituk, da etor tzien bideti jun tzien.

*Eduardo Irastorzari
1971-1-3an jasoa.*

ABEREK HITZ EGITEN ZUTENEO IPUINAK

Azeria eta otsoa

Bein axarie ta otsoa asarrau mentzien.

Axarie otson aurreti igesi abiau zan da bê burue gordetze-ko kueba zulo 'aten sartu zan.

Otsoa re axariñ ondoren etorri ta onen billa kueba beren sartu zan.

Otsok ankati eldu zion ortza-kiñ axariri.

Axarik ordun esan tzion otsoi: "Demonio tontoa, nê ankei ozka ein bearren pago zuztarrai eiten diok".

Otsok axariñ ankea utzi ta pago zuztarrai eldu zion, da ordun axarik iges ein tzon.

*Eduardo Irastorzari,
1981-7-3an jasoa.*

Azeria eta putrea

Bein buitree 'at zortzi eunen jan bê mentzellen da axari 'at billau mentzon.

Ala esan tzion axariri. —Gaur zerun pesta 'ek, nai al dek etorri?

Bai jungo nitzekek baño nola?

Jarri ai nê gañen da eamango aut.

Axarie buitren gañen jarri zanen, buitrea zerun bueltaka asi zan.

Ontan bizkarreti axarie bota zon.

Axarik goiti bêra zetorrela Aizkorri esaten tzion.

Alde pareti Aizkorri! bestela autsiko aut.

Axarie lurra jo zonen txikituta geau zan da bitarten, buitrek axarie janez pesta ein tzon.³

*Eduardo Irastorzari
1981-5-3an jasoa.*

Azeriaren hiru egiak

Axarik bein mandazai batekin topo ein tzon.

Mandazaiei esa'mentzion.

Eama'nauk mando gañen Portu gañea ta iru egi esango diat.

Mandazaiek artu zon axarie mandon gañen da goiko Portun jatxi zanen iru egi ok kontau mentzion mandazaiei.

I) Egie... Batzuk esaten dia illargitan gaue, Abenduko eune baño argigoa ote dan. Ori ez tek ôla. Eune beti gaue baño argigoa 'ek.

II) Egie... Batzuk esaten dia, artoa erre berriñ ogie baño gozo-

(3) Axarik esaerea danez, larogei ta beatzi tranpa ditu. Gizonak beiz eun. Orreati gizonak bakarrik arrapau daike axarie. Ipui ontakoa axarin deskuidon bat izango menda.

goa dala. Ori ez tek egie. Ogie beti gozogoia 'ek.

III) Egie... Praka zârakiñ allela baño ni bezelako klientek billaitzen baituk, beiz ê ala ibilli berko 'ek.

Ontan axarik kolpen salto ein tzon mando gañeti.

Mandazaiek amorrazion eskue bota zion baño alperrik izan tzan. Iges einda zan.

*Eduardo Irastorzari
1980-8-23an jasoa.*

Ahuntza eta zazpi ahuntzume txikiak

Bein etxe 'aten, auntz bat bizi zan zazpi antxuma txikiñ. Amak enkarguk ein bear tzitun da kalea abiau zan. Antxuma txikiai txintxo eoteko esan zien.

Antxumak bakarrik geau zienen jolasen da okerrak eiten asi zien saltoka ta txikizion.

Ontan dan, dan, dan, atea jo zuen. Antxuma txiki guztik jolasai utzi ta galdetu zuen.

–Zein da?

–Amatxo naiz, zabaldu atea. (Otso zârra zan)

–Etzea zu gue amatxo, gue amatxok abots leune dauke, ez zuk bezela zakarra.

Otso zârra konturau zan abots lodi ura leundu bearren tziola antxumak engañatzeko ta auzoko ollategi 'atea jun da arrautza

zuringo pilla 'at jan da ôla aotsa leundu zon.

Beiz ê jun tzan antxume txikitâ ta dan, dan, dan, atea jo zien.

–Zein da? –Galdetu zien antxuma txikik.

–Amatxo naiz, zabaldu atea.

Otso zârrek abotsa leunduta zeuken da auntzen antz antzekoa.

–Sartu ankea katuzuloti ia amatxo zan.

Sartu zon ankea katuzuloti ta beltza zan.

–Gue amatxok anka txuri txurik dauzke, zu etzâ gue amatxo –eantzun tzien antxuma txikik.

Ordun otso zârre errota 'atea jun tzan da ogiriñ askan ankea sartu ta txuri txurie etâ zon.

Antxuma txikian etxea jun tzan otsoa ta beiz ê atea jo zien dan, dan, dan.

–Zein da? –Galdetu zuen antxuma txikik.

–Amatxo naiz, zabaldu atea.

–Erakutsi ankea katuzuloti.

Otso zârrek erakutsi zien anka txuri txurie ta antxuma txikik amatxo zalakon atea zabaldu ein zien.

Sartu zan garraxika otso zârre etxea ta asi zan antxumak irentsitzen. Bat txikiana paretako erlojun kajan gorde zan.

Otso zârre antxumak irentsi zi-

tunen erreka jun tzan ure eratea da gero lok artu zon.

Amatxo etor tzanen, erlojun gorde zan antxumea billau zon bakarrik nearrez.

–Ze gertau da antxumatxo?
–Galdetu zion amatxok.

Antxuma txikik kontau zion gertau zana.

Auntzek guraizak, jostorratza ta arie artu ta antxuma txikie laun tzola otso zarran billa jun tzan.

Erreka baztarren tzion lo.

Guraizakin tripea zabaldu zion da antxuma txikik banaka banaka oaindi bizik etâ zitun kanpoa. Gero tripea arriz bete ta beiz jostorratzakin josi zion.

Danak etxea jun tzien.

Otso zârta esnau zan da zuti jarri zanen, tripako pisui eutsi ezin da erreka eroi zan da an ito zan.

*Franzisko Azurmendiri
1970-9-4an jasoa.*

Urtzulaitako Marie

Bein Latsaneti bêra otsoa ta axarie zetotzen.

Asimini barneko zupia alliau zienen, uretan illargi betea ikus-tzen tzan.

Otsok axariri galdetu zion:

–Zer dek ori?

–Ze izango 'ek pa, artzaien bati uretâ eroi zakon gaztaia.

Otsoa erreka baztarrea jatxi zan bañõ ezin tzon gaztai ori artu ta ordun esan tzion axarik:

–Ola eztek artuko, alperrik alle. Era'zak potzuko ure lendabizi ta errekea leortzen danen artu daikek.

Otsoa asi mentzan ure eran da eran, bañõ alako 'aten auti eran alan ipurdiko zuloti irtetzen tzion urek.

–Ola eztiat ustuko potzuik, laundu iek –esan tzion otsok axariri.

Axarie itorri ta arta-morkol bat sartu mentzion ipurtzulon, da ala eraten tzon ur dana tripan geatze'mentzikon.

Otsoa aitu mentzan ure eran da ure eran bañõ aitzenen geio ezin da eratei utzi mentzion.

–Gaozeak Urtzulaita aldea, –esan tzion axarik otsoi-, gari jotzen aitu 'ituk atsalde guztin da ia ezen berrik don.

Urtzulaitako etxen aitzen sekulako gari pillea zion da jende okolluko lanak eiten ai zan.

Axarik otsoa gari pillâ eaman tzon da ipurtzoloko morkola etâ zion da sekulako urek irtetzen tzuen otson ipurditi ta ure garie eamaten asi zan.

Axarie garraxika asi zan: Urtzulaitako Marie, urek damarrela garie! Urtzulaitako Marie, urek damarrela garie!

Urtzulaitan Mari izeneko andra 'at tzion da garraxik aitu zituden, etor tzan da ain zuzen garie urek zemarren. Makilla 'atekin sekulako palizea eman tzion otsoi.

Bitarten axarik, leion afaltzeko ozten tzion kazuelakara aie jan tzion Mariri.

Aitzeneko ai ondarrakin burue zikindu zon axarik.

Urtzulaitati laixter otsok eta axarik alkarrekin topo ein tzuen. Otsok esan tzion axariri:

–Zuti eoteko enauk gauza Marik eman dien palizekiñ.

Axarik beiz:

–Palizea esate'ek? Nei buruko muñek etâ ziek golpeka, beitu iek muin danak zuri zuri nola dauzkian burun. Ia illen niok, eaman nauk bizkarren Osintâ aldeño.

Otsok eaman bear iza' mentzon axarie bizkarren Osintati goradon pagadiraño.

*Franzisko Azurmendiri
1970-2-8an jasoa.*

Txepetxa eta putrea

Txepetxak eta putrek, beñ apustoa ein mentzuen nor gorago igo.

Egaka asi zienen, txepetxa putren luma tarten gorde mentzan.

Putrea al tzon gorana igo zanen, txepetxa putren luma arteti

irten da putren gañea igo ta esa' mentzion.

–Ara ni, i baño gorago.

Txepetxak apustoa irazi mentzion.

*Jesus Mazkiarani
1976-8-21ean jasoa.*

Astoa, txakurra, katua eta aharia

Etxe 'aten astoa oso zartuta zion da morroiak esan tzion nausiri:

–Asto zar onek jan besteik ezto eiten saldu dezaun txorixok eiteko.

Astok ori aitu zonen, etxeti iges ein da urrutira abiau zan.

Txakur bat billau zon da astok galdetu zion.

–Ze eite'ek or zaunkaik ein bê?

–Nausik zârra naizelako il ein bear nauela esan tziek eta etzeuki gogoik ezertako.

–Etorri ai nerekiñ.

Bazijotzen biden kontuk esanez ta ontan katu 'at ikus zuen miau larrrik eiñez.

Txakurrek eta astok galdetu zien:

–Zer dek ain larri eoteko?

–Etxeko andrek il ein bear nauela dio lukainka 'at jan dioalako, lapurretan besteik eztakiala ta.

—Etorri ai gurekiñ, iltzea baño obea eozet gauza 'ek eta.

Irurek urrutia abiau zien.

Ontan ollar bat billau zuen motel da illun, kukurrukuik ê eiteko almenik bê.

Asto, txakur-katuk jun da galdetu zioen ollarrai:

—Ze pasaitzen tzak kukurruku eiteko re almenik bê?

—Zer dian? Biar ordu ontan etxeko andrek kazuelan euko nituk egosten.

—Etorri gurekiñ iltzea aitzena 'ek eta.

Jun da jun biden tzijotzela âri 'at billau zuen larren, etzon ezer jaten gaxok naiz larre ugarie euki.

—Ze eite'ek or ezer jan bê?

—Gizentzea ekar nitua, —eantzun tzien—, bi aste barru etxeko semea ezkontze' 'ek eta gizendu ta ezteietan jan nai nitua.

—Etorri gurekiñ i re, iltzea aitzena 'ek eta.

Danak abiau zien da jun da jun, gaueko amabik arte etzien geau.

Argi 'at ikus zuen leio 'aten.

Argie zion etxea juteko gogoa sortu ziten.

Txakurre zaunkaka asi zan.

Arie atei taupaka asi zan da beste guztik bakuitze bê lekun izkautau zien.

Arik taupaka atea puskau zon.

Barrun lapurrek zeren da ainbeste iskanbillakiñ ikâtu ta izkautau ein tzien, beste lapur koadrillan bat zalakon.

Animali danak barrua sartu zien.

Astok ostikara 'atekiñ argie itzali zon. Bakoitze zegokion lekun gorde zan. Katue su ondón, ollarra tximiniñ, txakurre ateaitzen, ârie eskillarapen da astoa okolluko aten.

Dana ixil ixilik zion.

Lapurrek zalaparta agan berri jakin nai ta eretako 'at ze gertaitzen tzan ikustea biali zuen.

Lapurrek sun ondoko katun begik txinpartak zielakon, ziarroa eretan pisten asi zan da katun atzaparkarak artu bear izan tzitun. Gero ollarrak atzaparra sartu zion begiñ. Sukaldeti irtetzen asi zanen txakurrek ozkaka artu zon. Eskillatâ alliau zanen ârik tripan sekulako topekadak eman tzion. Okollua abiau zanen aston ostikarak artu ta zerraldo lurrea eroi zan.

Beste lapurrek onen berrik etzala ta iges ein tzuen afarie ta diruk bertan bera utzita. Etziten gaizki etorri katui, txakurrei astoi, ollarrai ta âri.

Francisco Azurmendi
1975-3-9an jaso.

IPUIN HARRIGARRIAK ETA BESTELAKOAK

Joan Soldadu

Soldaduzkati zitorren Joan Soldadu.

Ardite (garai artako dirue) bakarra zekarren poltxikon.

Exkale 'atek irten tzion bide-kûtza 'atea ta zeozer eskau zion.

Joan Soldaduk arditea etâ ta, otxo, esanez tzeukena eman tzion, auxe zeukiat bakarrik. (Exkale au San Pedro zan.)

Andi pixka 'atea beiz ê Joan Soldadui exkalek irten tzion, (au ê San Pedro zan) zeozer eskau zion.

Lên ê ire antzeko atxona 'atek irten tziek, ziarro auxe besteik etzeukiat eta otxo, esan tzion.

Exkalek etzon ziarroik artu, etzola erretzen da.

Irugarren aldiz biden Joan Soldadui San Pedrok irten tzion exkalen itxuran.

Lên ê ire antzeko 'atek bidea irten tziek, etzeukiat ezer da nai bek, otxo nê besoa (launtzeko alegie) San Pedrok ezetz esan tzion, etxeukela beso bearrik.

Andi pixka 'atea, Jesusek eta San Pedrok irten tzien bidea.

Jesusek exkalêkiñ ona izan tzala ta Soldadui iru gauza eskatzeko aukerea eman tzion.

Joan Soldaduk iru ok eskau zitun.

I) Katxaba 'at.

II) "Entra en mi motxilla" ta eozer gauza motxillan sartzea.

San Pedrok Joan Soldadui, eskaiok zerue, demonio tontoa.

Joan Soldaduk, ortako gero re izango diau denborea.

III) Nai zon denboran, bat nai zon lekun eukitzea.

* * *

Jesusek "latxa" iltzen tzekin galdetu zion Joan Soldadui ta onek baietz.

Il due "latxa" (ardin lênaoko izena menda latxa) da tripak etaitzen ai zala, Joan Soldaduk, gultxurdin bat gurdifiñk jan tzion "latxai".

Jesusek galdetu zion, -beste gultxurdiñe nun dik onek?

Demonio tontoa, latxak bakarra izateik.

* * *

Jesusek ia markesan alaba sendatzea launduko zion galdetu zion Joan Soldadui.

Onek, baietz.

Jesusek intsentsue, baldea ta ikatza eskau zitun.

Sue eiñ, balden ure irakiten jarri ta urei intzentsue bota ta Markesan alaba ur irakiñetan sartu zon.

Markesan alabak uretati sendauta irten tzon.

Beste 'aten ê markesan alaba gaxotu zan da Joan Soldadu jun tzikon sendatzea.

Jesusek bezela neskea ur irakiñetan sartu zon baño etâ zue-
nen, gaxoa ia illen tzion.

Joan Soldadu urkabera zemarren, baño Jesusek ardite arekiñ ona izan tzala ta iltzeta librau zon.

Jesusek milagro z salbau zon neskea.

Zenbait bêa zue? Galdetu zon Markesak.

Borondatea, Jesusek.

-Dirue eskau zak, esan tzion Joan Soldaduk Jesusi.

Diru asko eman tzien.

* * *

Joan Soldaduk biden atxona txiki 'at billau zon, atxona txiki au deabrue zan. Soldaduk eta bik kartatan ein tzuen.

Joan Soldaduk galdu ein tzon da deabru tenazakin sudurre moztu ta beste milla barrabaskeri ein tzion.

Joan Soldadu il tzanen, San Pedrok etzion zerun sartzen utzi.

Lên zeruik ez ta oin bear? Oa oaiñ infernuâ.

Joan Soldadu infernua abiau zan.

Bê arten ala zion. An ê zer don ikusko diau.

Tenazakin sudurre moztu zion deabruk, etzion sartzen uzten.

* * *

Beste deabru txiki 'atek txapelkarâ 'at anima eaman tzion Joan Soldadui.

Joan Soldadu jun tzan zerua ta San Pedrok esan tzion.

Ik ezon bear zeruik, zertâ ator?

Utziek beintzet, esan tzion Joan Soldaduk, anima ok zerua botaitzen.

Joan Soldadu, animak zerua botaitzen ai zan bitarten, bera re zerua sartu zan da San Pedron aulkin jarri zan.

Berak nai don arten, don leku-
ti iñok botatzeik iñok eztaukelako, San Pedron lekun mendo oaindio.

*Jesus Mazkiarani
1991-5-8an jaso.*

Eroriko nauk ala ez

Beiñ erri 'aten, etxe zâr bat mentzion, gauen sorgiñek bil-tze'mentzien bertâ.

Iñor etzan etxe ortâ inguraitzen baño bein kanpotar bat etor tzan ostatu billa ta erriñ etzeon ostatuik.

Alkatek sorgiñen etxea erakutsiz kanpotarrai, gauen sorgiñek nola etortzen tzien bertâ esan tzion baño kanpotarra etzan ikâ-tu.

Berak an lo eingo zola aindu zion alkatei zâgi 'at ardo ta arku-ma 'at ematen bazien. Eskau zonan eman tzien da jun tzan etxe ortâ.

Arkumea erretzen asi zanen, garraxi 'at aitu zon tximiniñ.

–Eroiko nauk ala ez?

–Nai bek eroi ai ta bestela beiz ez. Eantzun tzion motillek.

Danbaaaaa... ta beso 'at eroi zan.

Motillek besoa artu ta bazta-
rea bota zon.

Andi pixka 'atea.

–Eroiko nauk ala ez?

–Nai bek eroi ai ta bestela beiz ez, motillek eantzune.

Danbaaaaa... ta beste beso 'at.

Beiz ê besoa artu ta baztarrea bota zon.

Motillek lasai asko arkumea erretzen seitzen tzon.

–Eroiko nauk ala ez, garraxik.

–Nai bek eroi ai ta bestela beiz ez. Motillek.

Danbaaaaa... Ta anka 'at eroi zan.

Motillek ankea artu ta bazta-
rea bota zon.

Beiz ê. –Eroiko nauk ala ez?

–Eroi ai nai bek ta bestela beiz ez.

Danbaaaaa... Ta beste ankea eroi zan.

Artu ta beste alde a bota zon.

–Eroiko nauk ala ez? Beiz ê.

–Ia beingoz eroitze'aizen ola zatika ibil bê. Eantzun tzion.

Danbaaaaa...! Ta burue ta gorputz enborra eroi zien.

Eroi zienak artu ta bazterrea bota zitun.

Ontan gorputz pusketa danan arteti, gizon bat jaiki zan, atxur bat tzeuken eskun.

–Etorri ai nêkin batzâ, esan tzion motil gaztei, onek seitu zion.

Leku jakin batea alliau zienen, eizak or zuloa, esan tzion da motillek lurre zulau zonen kaja urre 'at billau zon.

Ordun gizonak esan tzion. –Artu zak kaja urre ori ta iru meza etâ itzek, orian premin niok purgatorion da gañetiko urrea gorde eutzat, da golpen izkutau zan.

*Anjeles Azurmendiri
1971-5-6ean jasoa.*

Kuxkur, Kaxkar eta Koxkor

Iru anai bizi zien beiñ etxe 'aten, Kuxkur, Kaxkar da Koxkor.

Sagasti aundi 'at tzeuken da norbeitek sagarra arrapaitzen tzien gauzez.

Attek bera zârtu zala ta Kuxkurri gauen sagastia juteko aindu zion sagarra zaitzea.

Kuxkurrek ordea gauerdin lo artu zon da lapurrek sagarrak arrapau zitun.

Urrengo eunen attek Kaxkar biali zon da onek ê lo artu ta lapurrek gauen nai zuena ein tzuen.

Urrengo eunen Koxkor pran-tau zan sagastie gordetzeko, berak etzon noski bê ustez loik artuko. Itai bat eskutan tzola sagastin presentau zan.

Gau erdin sekulako logurek artu zon, baño autza ta onutza ibilliz logurea uxau zon.

Alako 'aten, sekulako gizon-tzar bat ikus tzon sagastin pareta gañen. Gauerdie izango zan.

Zeuzken indar gutikiñ itaie tiau zion da gizona seitun izkutau zan.

Koxkor eune zabaltzen asi arte bê lekun eon tzan, baño eun sentin gizona ikus tzon lekua jun tzanen beso beltz aundi 'at ikus tzon besaburuti moztuta.

Gero odolai seika lapurren billa asi zan.

Ibilli ta ibilli, arri aundi 'aten ondoa alliau zan da odol markea arripen galtzen tzan.

Etxea jun da gertau zikona anaiai kontau zien da iru anaiek sokak eta palankeka artu ta arrie zion lekuaño jun tzien.

Odolan markak arripen galtzen tziela ikus zuenen, arri

bueltea eman tzien da arripen, sekulako zuloa zion.

Zein sartuko zan galdetu zon Koxkorrek baño bi anairik zârrenak atzea ein tzuen. Ordun Koxkor bera gertau zan sartzeko: Sokea gerrin lotu, itaie eskun artu ta zulon sartzen asi zan. Sokei goiti anaiek eusten tzien.

Poliki poliki zulon goiti bêra sartu zan da zorue jo zonen baztar guzitâ beida jarri zan.

Ontan emakume 'aten intzirik aitzen tzitun da bertâ jun tzanen neska 'at ikusgarrie ikus tzon baztar bati lotuta. Zein tzan da, neskak erregen alaba zala.

Koxkorrek neskei lokarri guztik moztu zion itaiez.

Zuloti zintzilika zion sokâ eaman tzon neskea ta sokea gerrin lotu zion da "gora" dei ein tzien anaiai.

Neskek esan tzion Koxkorri, otxi eskluvario ok, ogai eskerrak sorgiñek ez nau il.

Koxkorrek eskuplariok gorde zitun da goikok neskea jasotzen asi zien. Erregen alabak zuloti igotakon sokea botako ziola aindu zion Koxkorri.

Kuxkurrek eta Kaxkarrek Erregen alaba etâ zuenen da aiñ emakuma edarra ikus zuenen anaiekiñ âztu ein tzien.

Neskek erregen alaba zala esan tzienez, Erregen palaziora

jun da Erregei alaba entragau zien, erak sorgiñen zuloti etâ zuela esanez.

Erregek sekulako pestak Palazion eiteko aindu zon da Kuxkurri esan tzion bê alabakiñ ezkonduko zala. Neskea salbaitzen tzonakiñ ezkonduko zon itze eman da ziola ta.

Bi anaiek pozez gañezka zeren.

Kuxkur gizajoa bitarten zulon barnen, sokaik agiri zan beida zellela, sorgiñe azaldu zan, katu 'at lepon tzola.

Sorgiñe, mingañe etâ ta Kuxkurri burlaka asi zan, onek itaikara 'atekin moztu ta poltxikon gorde zon sorgiñen mingañe.

Sorgiñek katue arpegia bota zion Kuxkurri, onek eiñ alak eiñ ati ezin tzon katuik arpegiti kendu.

Ordun, Erregen alabak eman tzion eskuplarioa jarri zion sorgiñei Koxkorrek lepon.

Bik erabat asarrau zien da tratu 'at ein tzuen: Sorgiñek katue kenduko ziola, Koxkorrek eskuplariok kentzen bazion da ala ein tzuen.

Bitarten Erregek, berrie eman tzon Palazion, urrengo eunen Kuxkur da bê alaba ezkonduko ziela.

Koxkorrek bê arten bazekiñ, Kuxkur ta Erregiñea eun âtakon baten ezkonduko ziela. Kuxku-

rrek sorgiñen mingañe estutuz, eurie eraiten tzion sorgiñei, euri-kiñ ezteiek galerazteko.

Zortzi eunetan Koxkorrek sorgiñe ôla beartu zon eurie eitea, ezkongaiiek etzuen ezkontzeik izan.

Beatzigarren eunen sorgiñek esan tzion Koxkorri, mingain zatie ematen badiiek zuloti etâko aut.

Kuxkurrek baietz, da ordun sorgiñek artu zon bizkarren motille ta airen irten tzuen bik.

Koxkor, mingañe sorgiñei eman da erregen etxea jun tzan.

Palazioko jendea ezteietako gertaitzen ai zan.

Koxkor Erregen aurea jun tzan da aren alaba berak salbau zola esan tzion.

Erregek alabai otsein tzion da gizon ura ezautze âl tzon galdetu zion.

Ordun Koxkorrek eskuplarioa erakutsi zion Erregen alabai ta onek ezautu ein tzitun da Erregen alabak attei gizon arek salbau zola esan tzion.

Erregea asarrau zan da Kuxkur da Kaxkar zigortu ein tzitun da alaba Koxkorrekiñ ezkondu zon.

Urte askon da oso ondo bizitu mentzien.

Antonio Azurmendiri
1980-8-9an jasoa.

Jangoikok mundue ein tzo-
nen, pentsaitzen jarri mentzan.

Mundue ez nian ein bear, ok
mundue ni baño geio estimauko
dia.

Jangoikok ordea mundue eiñ-
da zeuken da alaxe utzi zon.

*Eduardo Irastorzari
1980-8-9an jasoa.*

Peru eta Mari

Erri txiki 'aten andra-gizon
batzuk bizi mentzien.

Ume txiki 'at tzeukên oso po-
litte baño gutxiña uste zuenen il
ein tziten.

Peru ta Mari umen gorputze
kaja 'aten sartu ta kanpo santua
jun tzien umei lurre ematea.

Illerrie oso urruti zion da umei
lurre emateako illunbistea zan.
Marik esan tzion Perui.

–Gauē gañen diau, ekaiek ate
ori (Illerrikoa) lēnbalen etxea
abiau gatezen.

Bazijotzen etxea ta aurreti Ma-
ri zijon, atzea beitu zonen, or
ikusten do Peru ate aundi 'at biz-
karren tzola.

–Zer dakarrek bizkarren Peru,
erotu al aiz?

–Euk ez al dien ba esan atea
ekartzeko?

–Atea ixteko esan nahi nian
nik, demonio ontza!

Illune gañea zetorkien da
gauē nunbait pasatzea pentsau

zuen. Bide ertzen arbola 'at tzion
da aren gañen lo alditxo 'at eiñ
asmon exeri zien.

Gauēko amabik aldea, lapur
morko 'at etorri ta arbola azpin su
aundi 'at ein tzuen, gauē epelta-
sunez pasau asmon.

Peru ta Mari bildurrez lau go-
rrin tzeren ta ontan lapurrek eren
diruk kontaitzen asi zien.

Peruk esan tzion Mariri:

–Mari au den pixeurea –ta
besteik bē arbolati, lapurrek ze-
ren lekua zarra zarra pixe eiten
asi zan.

Lapurrek pix tantonak osto ar-
teti bēra zetozela ikus zuenen,
"Jangoikon oligoa, Jangoikon oli-
goa" esanez, aua zabaldu ta tan-
tonak eraten aitu zien.

Lapurrek beiz ē diruk kontai-
tzen seitu zuen.

Andi pixka 'atea Peru asi zan
beiz ē:

–Mari au den kakaurea, ezin
diñat geio oaiñtxe.

Marik ixilik eoteko aintzen
tzion bitarten, Peru prakak jatxi ta
zar-zar kaka eiten asi zan lapu-
rrek zeren lekua.

Lapurrek "Jangoikon eztiē,
Jangoikon eztiā" ta aua zabaldu
ta ezti ori jaten aitu zien, gero di-
ruk kontaitzen asi zien beiz ē.

Mari asi zan Perui kontuk ar-
tzen baño au nekauta zion ate
zarra bizkarren eukitzen, da atei

jarein tzion da lapur artea eroi zan.

Lapurrek sekulako sustoa artu zuen da igesi abiau zien "Jangoikon kastigue, Jangoikon kastigue" esanez urrutia jun da al tzuen lekun izkuta zien.

Goizaldea zan da Peruk eta Marik lapurrek utzi zituen diruk ikus zituenen, arbolati jatxi ta diruk zakutan sartzen asi zien.

Lapurrek, eren izkutun batzarran ein tzuen, eretako 'at bialituen etsaiek zenbait tzien ikustea.

Lapurre alliau zan arbolan azpia ta poliki poliki Peru ta Marikin konfiantzea artu zon.

Ontan apuestoa ein tzuen ia mingain luzegoa zeñek atea.

Lapurrek zeuken luzena ta guraizaz mingain puntea moztu zioen gizajoi.

Au igesi jun tzan launetâ ta ok eren diruan jabe ein tzienak zenbait izango ote zien galdetu zien.

Onek mingain puntea falta ta mirmilla... mirmilla... ta lapurrek bimilla, bimilla ulertu ta etzien ondasunek artzea juten atrebitu.

Goiz aldea iñor etzetorrela ta Peruk eta Marik lapurrant diru guztik artu ta etxea jun tzien.

Arrazkio aberastuta bizitu zien.

*Franzisko Azurmendiri
1975-3-6an jasoa.*

Lau indartsuen ipuina

Atte 'atek seme indartsu 'at tzeuken.

Atte au beti bildurrez bizi zan, kamañâ juten tzanen, noiz baño noiz azpiñ artu ta lertuko ote zon seme orrek.

Bein baten attek esan tzion auzoko etxaolakoi nolako seme indartsue zeuken da beti bildurrez tziola kamañan etzateko ta seme au galtzeko asmoa artu zola soseguz biziko bazan. Ortako sue pizteko illati 'aten eske bialiko ziela ta ordun txakurrek atea ta axatzeko, bertan ito zezaten.

Bialdu zon ba seme ori su eske auzoko etxaolâ, ta an, attek esan bezela, txakurrek axau zien.

Baño an gelditu zien ilda txakur danak lurren.

Ordun indartsu orrek txakurrant jabei galdetu zion:

–Zati ein diezu au?

–Zure attek esan dit txakurrek axatzeko.

Jun tzan seme ori bê atena ta galdetu zion ia zer tzon txakurrant jabeai aindu ura emateko.

Attek ordun aitortu zion bê bildur ta asmoa, dana zan bezela.

Etzan semea asarrau, esan tzion attei:

–Eiezu burnizko makilla 'at, muturren txirringillokiñ.

Attek amabi arroako makillea ein tzion.

Semek artu txirringilloa beatz txikikin da esan tzion attei:

—Au txikie da.

Ordun amasei arroakoa ein tzion.

Semek beaitzen artu ta:

—Au da politxe —esan tzion.

Gero:

—Ondo bizi, atte, —esanda aldein tzion atten ondoti.

Andi laister eiztari 'at billau zon. Eiztari orrek errotarrie zeuken ankan sartuta ta beorrekin tzeillen eizen.

—Zer dallek motel ôla? —Galdetu zion indartsuk.

—Eizen nellek errotarri au laun diala. Arri au bê pasau eiten tziuat erbik, da onekin justo justo arrapaitzen tziuat.

Ordun esan tzion motil indartsuk:

—Ola baño obeto bizimodue etako diau, etorri ai nêkiñ.

Ola ba bik abiau zien mendizmendi.

Ola zijotzela, beste motil bat billau zuen, bê bizkarrakiñ aizkorri 'ati eusten tzion. Da esan tzien:

—Ze eiten dek ôla.

—Nê ogie irâzi. Emendi aldeiten ba diat, aizkorri orrek errie txikituko 'ik.

—Goazeak orti gurekiñ, —esan tzien bestek-, or baño errezago etako 'ek bizimodue ta.

Irurek abiau zienen, aizkorrie eroi ta erri osoa lurpen artu zon.

Aurrea zijotzela, beste 'at billau zuen bê ogie irazten. Nola? Sudur-zuloko aizekin zazpi ola ta errota 'at ebaliz.

Oni re êkin juteko esan tzien, da jun ein tzan.

Gosetu zienen, idi 'at il tzuen da narrue kendu ta osoik erretzeko, amasei arroako makillea sartu zioten burrunzti lekun.

Makillen jabea sukalden gelditu zan idiri kontu eiten da bitarteen beste irurek irten ein tzuen.

Ontan idie erretzen ai zala, koziñeroi tximiniti bêra attona txiki txiki 'at agertu zikon da erretzen tzion idiri ttu-ta-ttu gelditu bê txi stue botaitzen asi zan.

Motil indartsuk esan tzion:

—I, konpañero ao geldi.

Baño attona arek beiz ê ttu-ta-ttu ekin tzion.

Gero bik, asarrauta, burrukan asi zien.

Motil indartsu arek etzon bali attona txiki arentzat.

Ordun launetâ jun tzan da esan tzien:

—Nik berotu 'at artu diat da jun tzaizte zuetako 'at oaiñ.

Baño ixilik gorde zon an eindako burrukea.

Eiztarie jun tzan urrena idiri kontu eitea.

Oni re, aurrekoi bezela attona

'at agertu zikon idiri ttu-ta-ttu eiñez.

Baita eiztarie re burrukau zon attonek.

Gero eiztari au ê atea zan aspertu 'at artu zola ta beste 'at juteko esanez. Onek ê sukalden ze gertau zikonik etzon esan.

Jun tzan irugarrena, aizkorri eusten eon tzana.

Au ê attona txikik errez burrukau zon.

Aitzenik sudurretako aizekin zazpi ola ta errotea ibiltzen tzituna jun tzan.

Oni re irten tzion aittona txikik, idiri txistue botaz.

Asten die bik burrukan, da olagizonak sudurreko aizekin goiko sapaiei erantsi ta talo 'at einda utzi zon attona txikie.

Gero artu zon idi errea maki-lan da launetâ jun tzan.

Ordun launek galdetu zioen ia sukalden ezer agertu zikon.

–Bai, –eantzun tzon–, deabru txiki 'at an geau dek talo einda, goiko sapaiei erantsita.

Beste danak aitortu zuen ordun nola attona txiki arek burrukau ta azpirau zitun.

Gero jan tzuen idie ta Kaliporniko erregena abiau zien. Kaliporniko errege orrek neskame 'at tzeuken oso ibiltari ariñe.

Erregekiñ idi-narru 'at bete di-

ru apuestoa ein tzuen zein lênao iturriti etorri: eiztarie ala neskame ura.

Abiau zien bik iturria ta zorriketan asi zien bik.

Gero eiztarik lo artu zon da neskemek iges ein tzion aguro etxealdea.

Eiztarin launek, neskamea ikusi zuenen, tiro 'at ein tzuen. Tiro otsa aitu zonen esnau zan eiztarie.

Baño orduako eiztarie urruti zion.

Olagizonak sudurreko aizekiñ indarra ein tzion, da puska 'at atzeau zon neskea. Ortan ortan alliau zan lenengo eiztarie.

Ordun narrue bete diru artu ta beste erri 'atea abiau zien.

Gero errege datorkie, bê soldadukiñ, atzea dirue kentzeko asmotan, baño gertuau zienen, neskamei ein tziona ein tzien olagizonak soldaduai ê: lurrea bota-ta utzi zitun.

Soldaduk beiz altxau zien baño beiz ê olagizonak lurrea bota zitun da ên dirukin paken utzi bear izan tzituen.

Gue motillek andi aurrea ederki izan tzien.

Zegaman,

José Andrés Gorrotxategi Jaunak
1922an jaso.

BARANDIARAN, J. M.:
op. cit. II - 330. orr.

Bigantxaren ordaina

Bein motil bat erregea serbitu ta etxea etor mentzan aman ondo.

Peri eune etor tzanen amai esa'mentzion:

-Zer daukezu peria juteko?

-Txanpon bat bakarra zeukiat eta okollun don biantxea, -amak eantzun mentzion.

Artu zitun txanpona ta biantxea ta peria abiau zan.

Eroztzale 'atek galdetu zion:

-Zenbait bear dek biantxa oneati?

-'Ontzako 'at.

Beala ein tzuen tratue.

Biantxea eman tzion da erotunek an eoteko esan tzion, dirue ekarri arte.

Baño etzan atortzen dirukiñ.

Motille aspertu ta taberna 'atea jun tzan.

Ardoa eraten ai zala, beste etxeko tellatun ikus tzon biantxen erostzallea.

Irten tzon kanpoa ta deadarka asi zikon ta bereana zijon.

Baño tabernarik geau zon, ura lapur aundi 'at tzala esanez.

Ola dirui' pê jun tzan etxea ta amai esan tzion:

-Iru txandatan kobrau bear deu dirue.

Andi eun batzutâ motil ori jun tzan lapur orren etxea, ta makilla

'atekiñ erabat elbarritu zon lapurre ta berai kaja diru 'at kendu ta amai eaman tzion.

-Ara emen biantxen lenengo plazoa -esan tzion.

Besta 'aten, meikue zala ta, dotore jantzita eskun makillatxoa zola, lapurren etxe aldea jun tzan. Lapurren morroietako 'at aldeau zikon da esan tzion:

-Beori al da meiku jauna?

-Bai, -eantzun tzion.

Da morroiak nausiña eaman tzion.

Motille ondorau zikon da gaxoi esan tzion; zuk makilkadak dauzketzu ta gaizki zare.

-Bai, asmau dezu makilkadak dauzkiala.

Ordun botika 'at aindu zion da botika billa morroia bialdu zon.

Morroiak aldein tzonon, motillek bê arten tzion; oaintxe 'ek nê txandea, da makillaz gaxoa astinduz, esaten tzion:

-Ni nauk biantxen jabea, -ta beste diru kaja 'at artuta aldein tzion.

Amai ala jun tzikon esanez, ara emen ama, biantxen bigarren plazoa.

Beiñ, lapurren morroiak kanpon tzeiltzen lapurretan da arbo-la 'aten ondon alkartzen tzien.

Bein biantxen jabeak zaldiz tzi-jon bati esan tzion:

-Ontzako 'at emango diat ola-

ko tokiti pasaitzen baaiz "biantxen jabea naizela, biantxen jabea naizela!" kantatuz.

Baietz esan tzion zaldizkok, ta an dijo kantari: "Biantxen jabea naizela, biantxen jabea naizela!"

Arbola ondon tzeren lapurrek, bertan diruk utzita, zaldizkon ondoren abiau zien bera iltzeko asmon.

Bitarten biantxen jabek, arbolapea jun da, ango diruk artu ta etxea eaman tzitun, da amai esan tzion:

—Ama, emen biantxen irugarren plazoa.

Gero ederki bizi izan tzien ama-semek.

Zegaman,
José Andrés Gorrotxategi Jaunak
1922an jasoa.

BARANDIARAN, J. M.:
op. cit. II - 330. orr.

Kastillo branko

Motil batek gau baten tzeuzken diru danak galdu zitun joku etxe 'aten. Eskillararak jaisten ai zala gizon aundi 'atekin topo ein tzion da bik izketan asi zien.

—Ni Kastillo Branko nauk, —esan tzion gizon aundik—, biar goizen bigarren botea jantzi bañô lèn nê etxea etorri ta nik esaten dian iru gauzak eiten baituk, gaur gauen galdutako diruk beriz kobrau âl izango 'ituk.

Au esatekiñ, Kastillo Branko izkutaу zan.

Motille Kastillo Branko nun bizi zan galdezka asi zan bañô iñok etzion berri ziuurrik ematen. Norbeitek esa'mentzion alako menditan bazeola abere etxe 'at ta ango animalin batek bear bazan izango zola Kastillo Brankon entzutea.

Jun tzan etxe ortâ ta jo zon atea. Bela zâr batek irten tzion.

Kastillo Branko nun bizi zan bâ altzekiñ da belek ezetz esan tzion, bê ani zârragok, leoiak bear bazan jakingo zola.

Leoiak galdetu zion da baietz, bazekilla Kastillo Branko nun bizi zan, onek eantzun tzion, bidea oso luzea zala, ta autza eamatea nai bazon idi 'at ekar bear tziola bideako janarizat.

Ordun motille mendia jun tzan da idie ekarri ta il ein tzion.

—Lau zati ein tzak idie, —esan tzion leioak—. Bi zati nê eskubiko egon ipin tzeke da beste bi ezkerrekon da eu jarri ai erdiñ.

Motillek zuzen zuzen ein tzitun leoian esanak.

Motille ta idi zatik gañen tzitula leoia egan asi zan.

Leoiak esan tzion motillei:

—Idi zati oritako 'at emaiiek.

Eman orduko irentsi zon leoiak idin zatie.

Beiz ê ibilli ta ibilli ta jun da jun.

Beiz ê motillei beste zati 'at eskau zion da lenengoa bezela irentsi zon, gero irugarren zatie ta aitzenen laugarrena irentsi zitun.

Motille aitzenen bera jango ote zon bildur tzan.

Eunsentin leoiak esan tzion motillei:

–Ikustek etxe ura?

–Bai.

–Ikusteituk ate gorri ak?

–Bai.

–Antxe bizi ek Castillo Branko.

Denbora gutxi barru Castillo Brankon etxea alliau zien da motille leoieta jatxi zan da au bê mendia abiau zan.

Motillek atea jo zonen, Castillo Branko bigarren botiñe jazten ai mentzan.

–Garaien etorri aiz, –esan tzion Castillo Brankok—, oain nik aindutako iru lan ein bea' 'ituk. Ikuste al dek sasiz da otez estalitako mendi ori? Ba garbitu zak, zaburrek erre ta garie erein tzak. Garie eltzen danen, moztu ta igo zak da egoerdiko amaika ta 'rditako iriñ orrekiñ eiñdako opiltxoa ekaiek maira.

Motillek oso goibel irten tzion andi.

Kastillo Brankok iru alaba zeuzken. Bi zârrenak sorgiñek zien da irugarrena oso ona zan.

Gaztenak motillei bidea irten da aren attek ze aindu zion galdetu zion.

Motillek gertau zana garbi aitortu zion.

–Ez bildurtu, –esan tzion neska onak—, dana bear bezela eingo 'a ta. –Ta esan bezela, neske lan dana ein da motillei amaikatako opil bat ekar tzion.

Motillek Castillo Brankoi opille eaman tzionen:

–Ondo ziok, –esan tzion onek—, lêngengo lana ein dek.

Gero bigarren lana aindu zion.

–Iru zaldi zeuzkiat da atsaldeako irurek ezi bea' 'ituk.

Motillek Castillo Brankon arrreti oso goibel irten tzion.

Beiz ê lengo neska on ura azaldu zikon da ze gertaitzen tzatzu, galdetu zion.

Motillek gertau zikona kontau zionen, neska onak esan tzion:

–Iru zaldi orik nê atte ta bi aizpak die. Zu ez bildurtu nik launduko 'izut lan ontan.

Neska ona launtasunekiñ, iru zaldik makillaz ezi zitun atsaldeako.

Ordun Castillo Brankok irugarren lana aindu zion.

–Nê alabaik gaztenai eun baten eratzune eroi zikoan itsasoa, billau ta ekarriek.

Motil gizajoi lan au danetan azallana iruitu zikon.

Bestetan bezela, neska ona azaldu zikon, da zer tzon galdetu zion.

Ze egoeratan tzeon esplikau zion motillek.

–Ez bildurtu, –esan tzion neska onak–, txiki txiki ein nazu aizkora 'atekiñ, sartu zu botilla 'aten nê odol dana tantonik galdu bê ta botillea ondo itxita bota zu itxasoa buruz bera.

Gero pil pil itsas gañen urek eiten don lekun eongo 'a botillea, an eskue sartu ta atea zu. Nê gorputz zatian gañea botillako odol dana bota ta nik lengo itxurea artu 'et.

Motillek ustez zintzo bete zitun nesken aginduk. Botillea itsasoti etâ zonen kortxon tzion eraztune. Gero odola bota zon gorputz zatian gañea ta neskek lêngo itxurea artu zon. Motillek ordea odol tanto 'at botillan etzon sartu deskuido z ta neska ona ezkerreko beatz txikin faltan geau zan bizitza guztiako.

Kastillo Brankok motillei aindu zion ondasunek eman tzion. Gañea alaba 'at aindu zion emazteztat. Baño ortako aurrez begik tapau ta iru neskân arten berak bat aukerau bear zion.

Motillek ondo artu zon berrie.

Kastillo Brankok motillei trapu 'atekin begik tapau zion da aurre-

kalden iru alabak ipin tzion bat aukerau zezan.

Motillek iru neskai eskuk artu zien da ezkerreko beatz txikie falta zikona aukerau zon bêztat.

Gero berakiñ ezkondu zan.

Kastillo Brankok ezkonberrik iltzeko asmoa artu zon.

Gauen danak oiratu zienen, neska onak gizonai kontau zion bê atten asmoa ta gau artan bertan etxeti aldeitea zuela onana esan tzion, bizik iraun nai bazuen.

Gizonai esan tzion:

–Zoatz okollua, iru zaldi dare: batek pentsamentuk aiñe korritzen do; bigarrenak aizek aiñe ta irugarrena oso motela da. la lengoia etâtze' 'ezun etxe aurrea ta txalmau zu biok iges eiñ al dezaun.

Motille okollua jun tzan.

Kastillo Branko noizik beñ ezkonberrian koartoko atea urbildu ta:

—Lo artu al dezue? Galdeztzen tzien.

—Oaindik ez, –eantzuten tzion andra gaztek.

Gizona okollun tzeillen bitartean, andra gaztek koartoko zorun sekulako txixtu pillea ein tzion. Kastillo Brankok, lo artu al dezue? galdetzen tzion bakoitzen, txistu pillek, oaindik ez, eantzuten tziôn.

Zaldie gizonak gertau zonen, andra-gizonak iges ein tzuen oian zagi 'at ardo utzita.

Gizonak pentsamentue aiñe korritzen tzon zaldie artu bearren aizek aiñe korritzen tzona artu zon, deskuidau ein tzan.

Andre-gizonak igesi zijotzen bitarten, Castillo Brankok noizik bein galdetzen tzon koartoko aten, lo artu al dezue? da txixtu pillek eantzuten tzion, oaindik ez.

Txixtu pillea leortzen tzijon poliki poliki, ia leortun tziola Castillo Brankok galdetu zon beti bezela, lo artu al dezue? o-ain-di-ez eantzun tzon txixtuk.

Berriz Castillo Brankok galdetu zon, lo artu al dezue? Iñok etzon ezer eantzun.

Ordun Castillo Branko eundako abiadan sartu zan gelan da zagiri puñala sartu zion eztaiz zenbait aldiz, alaba ta gizona iltzen tzitulakon.

Urrengo goizen Castillo Branko ezkonberrian gelan sartu zan da konturau zan andra gizonai ez, zagiri eman tziola puñaladak. Jun tzan okollua ta pentsamentuk aiñe korritzen tzon zaldie artu ta ezkonberrian atzeti irten tzon.

Soro 'aten gari ebaitzen ai zien, galdetu zien ia bi gazte andi pasau zien aizen errun zaldi gañen.

Ezetz eantzun tzien.

Kastillo Branko etsitzen asi zan.

Gari ebaitzalle atako 'atek esan tzion gero:

–Oain konturaitzen naiz, oain beatzi illabete gu garie eraiten ai giñela, bi gazte nola pasau zien emendi sekulako errun zaldi gañen.

–Beatzi illabete ez tie ezer, –da Castillo Branko gaztean atzeti abiau zan.

Bein ikus tzitun, mendi 'aten aitzen izkutatzea zijotzela.

Alabak ê ikus tzon Castillo Branko. Gizonai esan tzion:

–Jatxi gaitzen zalditi, ni tipula biurtuko naiz ta zu asi zaiz jorran, Castillo Brankok ezer galdetzen baizu, esaiozu egoaldi ederra dola.

Kastillo Branko alliau zanen motillei ia zaldi gañen bi gazte ikus zitun galdetu zion.

–Bai, egoaldi edarra do, –eantzun tzion onek.

–Eztiat ori galdetu. Ia inguru otan zaldi gañen bi gazte ikus di-tuan galdetzen diat.

–Bai, egoaldi edarra do.

Kastillo Brankok motille erotzat artu zon da aurea seitu zon.

Andra-gizonak zaldi gañea igo ta jun tzien.

Beiz ê Castillo Branko ikus zuen eren atzeti ta emakumek zaldie ermita biurtu zon, bê bu-

rue santu 'aten irudi ta gizona sakristau.

Kastillo Branko alliau zanen, sakristaue kanpaiak jotzen ai zan.

Kantillobrankok bi gazte zaldi gañen ikus zitun galdetu zion sakristauei.

–Oaiñ asten da mezea, –eantzun tzion motillek.

–Eztiat ori galdetzen. Ia emendi zear bi gazte zaldi gañen juten ikus dituan.

–Bai, oain da mezea.

Kastillo Branko asarrau ta tzea jun tzan.

Ezkonberrik gizonan erria jun tzien da an urte askon da gustora asko bizitu zien urtetan.

*Migel Urbizuri
1983-4-17an jaso.*

Patxi errementaria

Patxi errementarie oso gizon gaiztoa mentzan.

Beiñ inpernuti deabru 'at biali mentzioen, Patxi infernua eaman tzezan.

Deabru ori goiz baten Patxin sutegiñ azaldu zan.

Patxi an ai zan lanen, aldin bein junguren gañen malluka ta besta 'aten auspoi eraññez bur-nizko tresnak eiten.

–Eun on, –esa'mentzion deabruk.

–Baita zuri re.

–Baztar guztik zure gaiztakeriz nazkauta dauzketzula ta zu inpernua eamatea etor naiz ba.

–Ez to gaizki esana, lènengo gosari mokau bat jan dezaun.

–Ondo da, goazen ba.

Ta gosaltzea jun tzien.

Maien jarri ta gosaldu zuen bapou.

Gosalondon maiti jaiki ta Patxi deabru esan tzion.

–Goazen ba infernua ura re zer dan ikusko deu.

Asi zan deabru jaikitzen baño alperrik, Patxi maien alderdi ura pikez estalita zeuken da ezin tzan moitu gizajoa ta an geau zan aulkin pegauta.

An euki zon Patxi deabru iru urten, aitzenen sukin pikea biundu ta soltau zon arte.

Deabruk etzon nai beziñ aguro bê burue libre ikusi, laister ango aldik ein mentziton.

Patxi lèn baño gaiztakeri aundigok eiñez tzeillen.

Alako 'aten, inpernuti beste deabru 'at biali zioen, inpernua eaman tzezan.

Lenengo deabruk bigarrenai bê pasaizok kontau zion da Patxiñ etxeko aulkin pikea ziola ta ez jartzeko geo, aindu zion.

Bigarren deabru goiz baten Patxin sutegin presentau zan.

–Eun on –esan tzion Patxiri.

–Berdiñ.

–Gaiztakerie gaiztakerin gañen eñez menzaitze mundun da zu inpernua eamatea etor naiz.

–Ez to gaizki esana. Goazen lenengo gosari mokau bat jatea.

–Goazen bâ.

–Jarri zaiz maien, –esan tzion Patxik.

–Ez tauket maien jarri bearrik.

–Nik gosaldu bitarten, etzan tzaitz or don zizallu ortan, nekaut-a eongo zâ ta.

Deabru e zizallun etzan tzan.

Patxik gosaldu zonen esan tzion deabru:

–Goazen ba inpernu ortâ.

Deabru aleiñe guzik eiñ ati ezin tzan zizalluti jaiki. Patxik zizallue re pikez estalita zeuken da.

An eon bear izan mentzon deabruk iru urten, Patxik sukin pikea urtu zion bitarten.

Deabru gizajok, librau zanen gustora ein mentzitan inpernuako bidek.

Patxi beiz ê mundun geau mentzan da len baño gaiztakeri audigok eñez bizi mentzan.

Gizon ura ala uzteik etziola ta inpernuti beste deabru 'at biali mentzien.

Irugarren deabru oni aurreko bik kontau zien sillea ta zizallue Patxik nola pikez estaltzen tziton da kontuz ibiltzeko.

Goiz baten irugarren deabru

ori Patxin sutegia etor tzan da errementariri esan tzion.

–Eun on.

–Bai zuri re.

–Era guztitako gaiztakerik eñez bizi mentzâ, egie al da ori?

–Ezta ori egie, –eantzun tzion Patxik.

–Ba nik zu inpernua eamateko ordene a 'auket, da jun bearren tzare.

–Ez ta gaizki esana, aurreti goazen gosari mokau bat jatea.

–Goazen ba.

–Jarri zaiz maien, –esan tzion Patxik.

–Ez noa jartzea.

–Orroko zizallu ortan etzan tzaiz, ainbesteko ibillikin nekauta eongo zâ ta.

–Ez nô nekauta.

–Igo zaiz ordun atariko piku arbolâ ta jan nai tzetzunak, nik gosari bokau bat eiten dian bitarten.

Deabru e piku gañea igo zan.

Patxik gosarie bukau zonen, deabru otsein tzion, baño deabru ezin tzan jatxi. Pikue pikez estalita zeuken Patxik da deabru an erantsi zan.

Eskola umek eunero arrika aldi 'at ematen tzien da deabru kurriskaka eoten tzan arrikarak jasotzen. Patxik etzion kasoik ê eiten.

Ola eon tzan deabrue iru urten, pikea sukin berotu ta Patxik librau zon bitarten.

Deabruk bê burua libre ikus tzonen azkar asko ein mentzon inpernuko bidea.

Urtek jun da urtek etorri, Patxi errementariri iltzeko ordue alliau zikon.

Il tzanen, mallue, buruntzie ta tenazak artuta inpernua abiau zan.

Dan-dan-dan jo zon mallukiñ inpernuko atea.

–Zein da –deabruk barruti.

–Patxi erementarie –kanpoti.

Au aitu zuenen, deabru danak atei eustea etor tzien, Patxi errementarie barrua sartu etzeiñ.

Deabru txiki 'atek, Patxi errementarie ikus nai zola ta giltzazuloti beira jarri mentzan.

Patxik buruntzikin begie etâ mentzion.

Beste 'atek itzeti ezautuko zola ta belarrie jarri mentzon ate zulon.

Patxik tenazakin belarrie moztu mentzion.

Aitzenen inpernun bêtako lekuik etzeola ta zerua abiau zan Patxi.

Zeruko atea jo zonen San Pedrok irten tzion.

Patxi errementarie ikus tzonen etzion ateik zabaldu nai.

Andra xâr bat mentzion zeru-

ko aten da Patxi ikus zonen, bildurtuta, Patxikati oso ondo itz ein mentzion San Pedroi.

Ordun San Pedrok barrua sartzen utzi zion da Patxi errementarie arrazkio zerun mendo.

Franzisko Azurmendiri

1980-3-4ean jaso.

Aralargo San Migel

Oain San Mielgo elizea don tokiñ, lênao leize bildurgarri 'at mentzion da leize ontan erensugea bizitze' mentzan. Gosetzen tzanen, zuloti irten dá sekulako eriotzak eite' mentzitun kristauan arten.

Ingurutako errik bildu ta per- tsona 'at eunero erensugei jateko eamatea erabaki zuen. Pertsona ori zârra eo gaztea, suerten tokaitzen tzikona izaten tzan. Beiñ, neska gazte 'ati tokau zikon suer- tea ta leize zulon lotuta ipin tzien erensugei.

Garai âtan, Aralargo menditan Teodosio izeneko gizon bat tzeil- len, ankatako ta gerriko kateak puskau arten penitentzie eiten.

Teodosio au Goñiko semea zan.

Ezkondu ta eun gutxita gudâ jun bearra tokau zikon, Aezkoa menditako gaztean buruzagi zan gañea.

Gudateti etxea zetorrela, dea- brue agertu zikon fraile 'aten itxu- ran da esan tzion bê andrea mor- roi batekin tziola oian.

Teodosio suk eta garrak artu-

ta etxen sartu zan da bê oian deabruk esan bezela andra 'at da gizon bat tzeren. Bik gerriko puñalez il tzitun.

Etzeti irten tzonen, elizati zeto- rren bê emaztea etor tzikon po- zez txoraitzen besarkatzea.

Teodosiok oian tzerenak zein tzien galdetu zion.

Emaztek eantzun tzion, bera falta zan denboran, amaiñarrebai ta atteñarrebai utzi ziela bê oia.

Ordun konturau zan Teodosio atte ta ama il tzitula.

Iruñako Gotzaiena jun tzan barkazio eske, ta onek berak bar- katzeko pekatu ura aundigie zala ta Atte Santuna biali zon.

Atte Santuk gerrin da ankatan bi katea jarri zion da ok autsi ar- ten penitentzie eiten ibil bearren tzion.

Erensugen leizeti pasatzekoa Teodosiok neskea ikus tzon da ze eiten tzon galdetu mentzion.

Neskek gauzak zien bezela kontau zion.

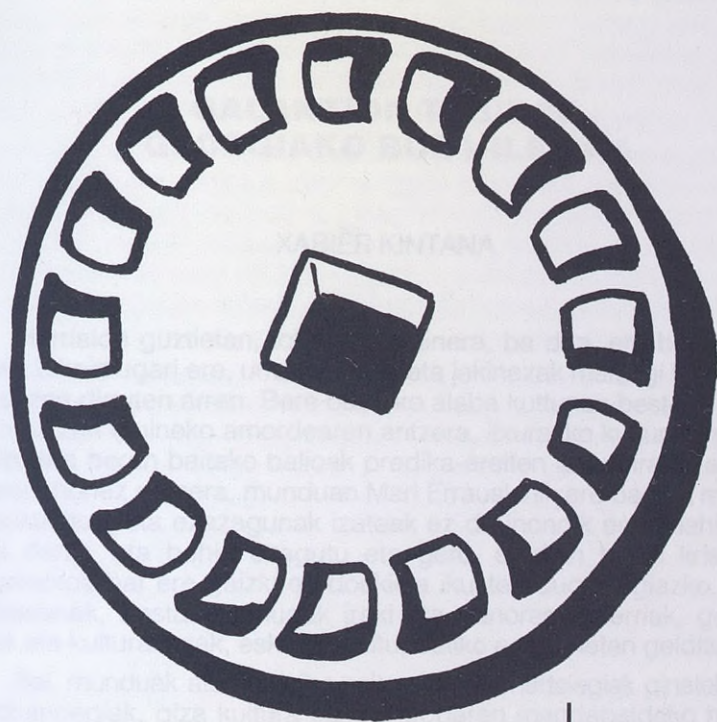
Ontan, leizeti erensugea irte- tzen asi zan da Teodosiona abiau zan. Momentu larri artan Goñiko zaldunek otoitz au ein mentzon:

San Miel, laundu guri.

San Miel aingerue azaldu zan erensugen aurren da bê ezpata zorrotzakin lepoa moztu zion. Une beren Goñiko zaldunei ka- teak autsita eroi zikon, peniten- tzie bukau zon pruebatzat.

Ordun leize aren gañen ein tzuen gaurko Elizea.

*Joxe Alustizari
1987-3-8an jasoa.*

ITZULPENAK

GALAKTION TABIDZE, GEORGIAKO BOZ HILEZINA

XABIER KINTANA

Herialde guztietan, toki onez gainera, ba dira, era berean, pertsona bikain ugari ere, urruntasunak eta jakinezak maizegi horien berri estaltzen diguten arren. Bere odoleko alaba kuttunez besterik ardurazten ez zen ipuineko amordearen antzera, itxurazko kultura unibertsal batzu ere beren baitako balioak predika-ereiten aritu dira luzaro gure artean, horiez gainera, munduan Mari Errauskinik ere badela malizioski ezkutatuz; eta ezezagunak izateak ez du inondik esan nahi txarragoa denik, eta behin ezagutu eta gero, sarritan horiei kristalezko zapatatxoa bat ere gaizki ez doakiela ikusten dugu. Egiazko unibertsaltasunak, bestalde, mugak ireki eta panorama berriak, geografikoak eta kulturazkoak, eskatzen ditu, betiko ezagunetan gelditu gabe.

Bai, munduak ate eta leiho asko ditu, eta hertsiegiak ginateke, probintzianoegiak, giza kultura osoa Europaren mendebaldeko hiruzpatalau nazioen emaitza hutsez osamaiturik dagoela usteko bagenu. Boz eta kantu joriegiak ditu gizateriak, horiek guztiok mintzaira gutxi batzutan murrizteko. Eta horietako bat aurkeztu nahiak bultzatu nau lerro hauek idaztera: Galaktion Tabidze, idazle georgiarra, hain zuzen.

Galaktion Tabizek, 1891an jaioak, bere lehenbiziko poema-liburua 1914ean argitaratu zuen. Hartan poesiarako talentu aparta erakutsi zuen jadanik, Georgiako letrei horizonte susmaezinak eskainiz. Sentikortasun bereziko gizona omen zen Galaktion, eta georgiar poesia erabat berriztatzen eta eguneratzen ihardun zuen. Zerabiltzan gaiak betidaniko giza sentimendu eta egoera iraunkorrak ziren, baina boz berriaz adieraziak, georgiar hizkuntzaren melodia eta baliabide harrigarrienak erabiltzen maisu aparta zen eta.

Urriko Iraultzaren hasieran Sankt Petersburgen aurkitzen zen, eta gertakari horrek bizitza betiko markatu zion. Iraultza sovietarrak poema ederrak iradoki zizkion, baina Mayakovsky eta beste batzu ez bezala, Galaktion ez zen inoiz erori ideologia baten apologista itsua

izateko tentaldian. Bestelako gizartea zekarren iraultza hura kantagai zuen, noski, garai eta balio berrien aldaketa hari oldarra eta suhartasuna baitzerizkion, baina horrek ez zion behin ere ahantzerazi gainerako giza tematika ugaria: maitasuna, natura, bizia, heriotza, nostalgia, sorterrria, bere inguruko herritarrak...

Idatzi ia-ia obsesioz egiten zuen, barrurik uholdeka zetorkion jario hari bide emateko. Eta haren obrek jendea sorgindu eta erabat bereganatu zuten. Geroagoko poeta georgiar guztiek, bai eta errusiarrek ere, Galaktionen poesian, bazterrezineko mugarri ukanen zuten, iradokizun-iturri ezin agortuzkoa. Lan ongi oparoa gainera, bai zenbatekoaz eta bai nolakoaz ere. Aski biz haren idazlan osoek hamabi tomo betetzen dutela jakitea.

Georgiaren mendebaldean, Megrelian, Galaktionek egurrezko uda-etxetxo bat zuen, lautada bakarti baten erdian, eta hartara biltzen zen, idazgai berrien bila. Haren heriotzaz gero, etxe hori museo bilakatu da, eta 1981.ean, Georgiara eginiko bigarren bidaian, hura bisitatzeko aukera izan nuen. Etxeak. Doktor Zhivago-ren filmeko basetxearen itxura zuen, eta, bere xalotasun apalean, hunkitu egin ninduela aitortu behar dut. Barruan, haren bizitzako filmaketa batzurekin batera, Galaktionen boza ere entzun nuen, poema batzu esaten: gogoan dut trumoi batena bezalakoa zela, ozentasun eta indarrez ase, izpiritu gorpuztua benetan.

Museo berean, haren heriotzan, 1959.ean, poetaren hiletan izandako jende-segizio itzela ere ikusi nuen filmaturik. Tbilisi osoa, Georgiaren hiriburua, haren zerraldoaren atzetik zihoan, konta ezineko agur zirrargarrian. Gizonezko eta andrazko askoren anitz aurpegiri negarra zerion. Georgiarrek lotsarik ez beren sentimenduak erakusten.

Gure garaiko kartveliar poeta haundienaren mendeurrena igaz bete zen, georgiarrek burujabetasuna berriz eskuratzen zuten urte berean. Georgiak, egia esan, ahaleginak egin ditu data berezi horrek merezi bezala ospatzeko, baina oraingo egoera politiko larriak eta gerra zibilak ez diote bat ere erraztu omenaldia.

Georgiarrek euskaldunok senidetzat gauzkate, eta ez legoke ongi guk, berandu xamar bada ere, hizkuntza aldaturik, poeta erraldoi horren oihartzuna geurera ez bagenekar. Izan ere, Galaktion Tabidze, bere poemetan, heriotzaz haraindiko boz bizia dugu, giza gai betikorrek bihotzaz eta irudimenez kantatzen jakin duten poeta bikainen antzera.

Hemen eskaintzen ditudan poemok, georgiaratik euskaratuak, as-

paldion itzuliak nituen, baina georgiar poesiaren antologia osoa argi-ratu arte luzaroago ilunpean geldi ez daitezen, poetaren mendeurrenaren omenaldi gisa, orain plazaratzea erabaki dut. Segur naiz hari eskaintzen diogun oroitzapen honekin, berak, ordainez, guztiok izpiri-tuz aberastuko gaituela.

1992-12-22

Gaua eta ni

(*me da ghame*)

Orain lerrook idaztean, gauerdia sutan dago, urtzen,
Haizeak leiho irekitik zelaietako kontuak dizkidala ekartzen.
Ilargiak zilarrezko zapia jaurtiki dio, horri atxekiz ingurua,
Haizeak, ene leiho aurrean, erauntsiz, lilak darabiltza dardar.
Zerua, pilarez bilbaturik, uso-koloreko, holaxe da, urdinez,
Horrela, sorginkeriaz aserik, gutun honen errima legez.
Argi mistiko honekin beztiturik dago giroa
Holaxe, gogoetaz beterik, gau honetan ene bihotza bezala.
Nik ere bihotz barruan sekretu bat daramat aspalditik,
Munduko inori ez diot aitortu, eta haizeak ere ezin hura uki.
Zer dakite ene lagunek bihotza mingotsez beterik ote dudan,
eta mendetan zehar zer ote datzan haren barruan?
Pozaldiak bihotzaren gogoeta beltza ezin ken diezadake,
Sekretua ezin dute atera emakume baten laztan- besardadek.
Ez eta lotako zizpuruak ere, ez halaber ontzi ardoz aseak,
ezingo didate hura kendu, bihotz zoko ilunetik, han baitaukat.
Soilki gauak, logabezi denboran zilarkara leihoan,
dekit sekretu neurea, dena baitaki, bere zurian gauak.
Jakin daki zurtzik negoela, nola penatzen naizen, oinazeturik.
Gu biok baikara munduan bakarrak: Ni eta gaua, gaua eta ni!

1913

Maitasunik gabe

(*usiq'varulod*)

Maitasunik gabe,
zeru gainean eguzkirik ez,
haizetxorik ez dabil, ez oihanak dardar egiten,
poztasunez...

Maitasunik gabe ez dago
 edertasuna ez eta
 hilezintasunik ere,
 maitasunik gabe.
 Oso bestela da baina azken
 maitasuna,
 udazkeneko loreak
 politasunez lehena gaintitzen duenez,
 hark ere ez ditu
 grina eroak erakartzen,
 ez gazte-apetak, ez basa-bozak
 hark ez ditu deitzen...
 Eta udazkeneko haran
 hotzetan hazita,
 berak udaberriko lore bigunen
 antzik ez du bat ere...
 Haizetxo leunen ordez, ekaitzak
 du laztantzen
 eta grinan lekuan, xera ixilak
 inguratzen.
 Eta zimeldu, zimeldu egiten da maitasun
 ezkena, zimeldu tristuraz, gozoro, baina
 pozik gabe.
 Eta ez dago munduan
 hilezintasunik ere,
 hilezintasunik ez baita
 maitasunik gabe.

1914

Zer ordu da?*(romeli saatia?)*

Orain, dudarik ez, berandu da.
 Samintasunak ene bihotzean eman du gaua...
 Halere ez nau baketan uzten kezka mingotsak-
 Zer ordu da? Zer ordu da?.

Leiho ondoan nago, gauak ez du aldegin,
 udazken osoa leporatu dit.

Hirurak besterik ez?
 Zer ordu da? Zer ordu da?

Ba liteke ordu biak eta hogeizate,
kanpora begira nik-berriz ere dena ilun.
Geltokitik txilioka ari da hamahirugarren sirena.
Zer ordu da? Zer ordu da?.

Pentsamendutan murgildurik dago, ilunik, korridorea,
gaueko gurtzainak lekurik ezin du aurkitu.
Berriz ere, nerbiotsu, jotzen du telefonoak-
Zer ordu da? Zer ordu da?

O Jainkoa! Odolezko euri hau,
alkitran-uholde gisa, ez al da inoiz amaituko?
Ez, ez du behin ere argitu nahi gau gorrotagarriak!
Charles Baudelaire zen: "Mikatz eta maitea,
mozkortze-ordua, ardo-ordua da!".
Horrela erantzun zion berak galdera honi-
Zer ordu da?

1914

Mtatsmindako ilargia¹

(*mtatsmindis mtvare*)

Ez da inoiz ilargia jaio hain barerik!
Gauerdiaren lira, ixiltasunez jantzirik.
Haizeaz itzal urdinak erakartzen ditu, zuhaitzetan ehoaz...
Behin ere ez naiz hain zeru goxoaz oroitzen, ez hain mutuaz!
Ilargiak lilia dirudi, distira zurbilezko idunekoa,
Bere argiaz inguratua, amets arina bezalakoa,
Nabari dira, xuritan, Mtkvari² ibaia, Metekhiko³ eliza...
Oi! inoiz ez zen ilargia jaio, hain ezta!
Hemen, ene ondoan, asaben itzalek lo egiten dute,
Hemen hilerri tristeon, arrosa-kamamila artean, errege-ametsez.
Ñir-ñir, izarren leinuru alaia...
Barataxvili⁴ hemendik zebilkeen, poeta, zurtzik, bakartia...

(1) Mtatsminda: Tbilisi, Georgiaren hiriburuaren ondoko mendia. Georgiaraz mta-
tsminda, hitzez hitz mendia saindua¹ da.

(2) Mtkvari: Tbilisi zeharkatzen duen ibaia.

(3) Metekhi: XII mendeko eliza. Mtkvari ibaiaren ondoko labar gainean kokatua.

(4) Barataxvili: Nikoloz Barataxvili, (1817-1845) Georgiako poeta erromantikoa.

Bere poema batetan (Mtatsminda gaineko arratsa, euskaraz *Egan*-en 1984.ean argitaratua) arratsetan mendi horretan zehar ibili ohi zela kontatzen zuen.

Eta ni ere kantuz hil nadila, aintzirako zisne tristetzat,
 Esanez gero, solki, nola dion begiratu ene arimari gau goitiarrak.
 Loari hegoak zeruz zero nola zaizkion hazi,
 Eta ametsen bela urdinak nola dituen eraitsi;
 Eta Herio hurbilak alda dezakeela, hil zorian,
 Zisne agoniatsuaren doinua, haren arrosa-uholdeak.
 Nik dakidan bezala, itsaso honetan hazitako gogoarentzat
 heriobidea ez dela deus, arrosabide ez bada,
 Eta bide bereon poetek eginen dutela are kantu ausartagorik,
 Eta inoiz ez dela izan hain gau leun ixilik.
 Eta ni, oi itzalok, zeuen ondoan, herioaren zain,
 Errege nauzue, poeta, eta kantari, hilko naiz,
 Eta menderen mendetan ene lirak iraunen du zuekin...
 Ez baita inoiz ilargia jaio, hain barerik!.

1915

Zaldi urdinak

(*lurdja tzkhenebi*)

Laino-multzo gisa, eguzki jaitsiaz tindaturik,
 distirutzen zuen bazterrak, betierako herrialdean!
 Ez zen mugarik ageri, ezin nuen ezer ikusi,
 ixiltasun hotz eta desertuaz besterik.
 Ixilaz eta hotzaren lasaikeriaz landa,
 betiereko herrialde izoztuan mina besterik ez da!
 Ez dihardu hire begietan suak, hilobi hotzean hatza,
 hilobi hotzean hatza eta arima ez dago pozik.
 Aurpegi eroen hezurtzen oihanekin.
 egun ahituak amiltzen dira arinka!
 Itzalen irudiez-nire zaldi urdinen gainean
 zatozte hemendik etzatera! Hemen dira guztiak!
 Segunduak amiltzen dira, baina damurik ez nik:
 Ezin da negarraz busti nire betiereko burkoa,
 grina ezereztu egin da, nola gaueko ametsa,
 arimaren boza bezala, otoitzaren sugarretan.
 Suaren inorako dantza bezala, nola zorionaren bira,
 zaratotsez hegaz doaz, lasterka, zaldi urdinak!
 Lorerik ez dago, bakerik ez- ametsa!
 Orain hilobia duk heure lasaigarria!

Zeinek ezagutzen ote du hire aurpegia? Hire izena nork esanean?
 Nork entzuten du hire deia, dei horri nork sinetsiko?
 Inork ez hau kontsolatuko harriduraren besartean,
 kimera ezezagunak lo dautza sokonune beltzetan!
 Bakarrean, argi jarioa ezin izan du ezerk estali:
 Zentzurik gabe, desertuan ari da higitzen!
 Aurpegi erotuen hezurtzen oihanekin
 egun minduak agertzen dira eta infernuan ezkututzen.
 Lainoaren erasoan, bakarrik, betiereko herrialdean,
 goian edo hilobian, madarikazioak jorik,
 Itsasoaren harat-honata bezala, nola zorionaren bira,
 zaratotsez hegaz doaz, lasterka, zaldi urdinak!.

1915

Meri¹

Gau hartan ezkontzen hintzen, Meri!

Meri, hire begien distira
 zerutiarra, gau hartan,
 tristea zen, udazkena bezala.

Leherkor eta dardar
 sutan ziren gar argi multzoak
 baina hire aurpegia, kandelak baino
 zegoen ezkututik are zurbilagoa.

Sutan ziren eliz orma eta kupula,
 eta arrosei lurrin goxoa zerien
 baina itxaropenaz etsiriko andreek
 beste otoitz sendaezina dute.

Hire zin oharkabea entzuten nuen...

Meri, maitea! Gaur ere ezin dut hura sinetsi...

Ba dakit zer den samina baina ez dakit
 hura dolu ala ezkontza ote zen.

Harrizko lauzen ondoan norbaitek mingoski negar
 eta eraztunaren bitxiak haizean galtzen zituen...

Ba zen han zurztasunik, eta urrikia ere ba zen
 eta ez zuen ematen hura jaieguna zenik ere.

(1) Meri: Meri Xervaxidze. Andre hau Galaktionen maite platonikoa eta poesi alo-
 sia izan zen, edertasunez miresgarria. Oraintsu arte Parisen bizi izana, eta adina gora
 behera, behialako edertasun hura ez omen zuen inoiz erabat galdu.

Elizatik irtenda, neure urratsek, presaka
norantz nideramaten? Nekez nekusan ezer!

Kalean haizea gogor zebilen hegaka
eta euria ari zen, beti euria, atergabe.

Nabadia² soingainean jantzi nuen,
burua gogoeta zimeletan zebilkidala,
O! Hire etxea! Hire etxea bertan.

Haren orman sostengu hartu nuen, ahiturik

Honela, nahigabeturik, hantxe egon nintzen luzaz,
eta ene aurrean makal beltz zuzenek
bere hosto ilunei xuxurlarazten zieten,
hegan hastera doan arranoak bere hegoei bezala.

Zer xuxurlatzen zuen makalaren abarrak?

Zer? Nork daki! Nork daki, Meri!

Zoria, ohoratu ez ninduena,
haizeak zerabilen, orbeltzat, noragaberik.

Esadan: bat-bateko distira hura

zergatik itzali zait honela? Nori nago erreguka?

Zergatik hasi da nire ametsa murmurikatzen, hegan hastera
doan arranoak bere hegoei bezala?

Edo zerura zergatik ari nintzen irritsu begira?

Edo zergatik hartzen nuen argi keinukaria?

Edo "Ehorzlea" zertarako ni kantatzen ari?

Edo nork entzuten zidan neure "Gaua eta ni"³.

Haizeak erauntsiz euri-tanta lodiak zerabiltzan,
bihotza ere halaxe irten zitzaidan,
eta ni negarrez hasi nintzen, errege Lear modura⁴,
Lear hura, guztiak abandonatua.

1915

Sorterria

(mamuli)

Belar ihintzatuena gainean oinak ortozik
ezartzen ez baditut –zer dut orduan sorterria?

(2) Nabadi: Georgiar soingaineko beltz zabala, artilez egina. Kaukasoko artzainen ohizko jantzia da.

(3) Ehorzlea eta Gau eta ni Galaktion Tabidzeren poema biren izenburuak dira; bigarrena bilduma honetan ageri da; lehena ordea ez, luzegia izaki.

(4) Errege Lear: Shakespeare-ren teatro-lanaren pertsonaia.

Asaba guztiak joanak dira jada,
hemen beste jendeen zaratotsa aditzen da.

Haizetxo geldiak agerian utzi du harana,
eta haren erraitik agertzen zait
aita zaharra, aita zaharra,
inauskailua eskuan, mahastian dabilelarik.

Hemen hesohol eta ernamuin bakoitzak
haren gogorapena dakarkidake!

Berriz dira berdatu belardi eta zelaiak!

Ba nabil... urduri, eta urrikaltzen naiz!

1915

Elurra ari zen neguko lorategietan

(*atovda zamtris baghebs*)

Elurra ari zen neguko lorategietan,

ba zeramaten zerraldo beltza

eta banderak zituen hedarazten

haize desorraztuak.

Bidea zegoen desert,

aurpegi eta mugarik gabe.

Zerraldo bat gehiago zeramaten...

Beleen elkarrizketa:

Hots egik! Konta, oihu ezak!

Elurra ari zen neguko lorategietan.

1916

Hamahiru urte ditun

(*tzamet'i tslis khar*)

Hamahiru urte ditun eta gatiburik daukan

bihotz urdinuaren amets gaiztoa, -

Jar itzazue hamahiru bala lerroan,

hamahiru aldiz behar baitut hil burua.

Beste hamahiru urte pasatuko dira oraino,

eta hogeita seiak bidean hurbiltzen.

Igitaiak lili garaiak horrela moztuko ditu,

eta denborak negar egingen, eta ene bertsoak ere.

O! Gaztaroa nola pasatzen den-
lehoiaren nahi urrikalbea!
Eta guztiok nola biguntzen garen,
udazkenaren eguzkia ondoan dugunean.

1917

Errua ardoari batako diote

(ghvinos daabraleben)

Noranahi noalarik,
atzerrira joanda ere,
beti darrazkit azken zazpi
urteotako haizeak.

Nonnahi sarturik ere
ardoa behartuko didate,
eta neure tristura ezkutatu ezik
errua ardoari botako diote.

O, maitia, gurutzean josiko naute,
galdu zen amets eroa.
Hire ezpainei mosu, mosu ematen diet
baina mosutarako al nago ni?

1918

Ororen gain, poesia

(p'oezia up'irveles q'ovlisa)

Eduki bezate gure arimek elurraren zuria!
Adiskideok, hil arte ukanen dut nik
alaitasunaren somatze soil bakarra:
Ororen gain, poesia!

Burruka etsiaren biderdian
inork ez nau nekaturik ikusi sekula,
pizturik bainauka beti Svetitzkhoverliko argiak¹:
Ororen gain, poesia!

Heriotza bezain betierekoa
da mundu osoan kantuz ibili nahia,
argiz jantzirik gauzan orotan:
Ororen gain, poesia!

(1) *Svetitzkhoverli*: Mtzkheta hiriko XII mendeko katedrale famatua.

Baldin sorterriak laztan ez badegit ere,
ni hilko naiz poetari doakionez.
Pozik, kantuz burrukalaria:
Ororen gain, poesia!

1922

Gu, poeta georgiarrok

(*txven, p'oet'ebi sakartvelosi*)

Bihortzera dator sentimendu berberaz
eta itxarote trankilak bere hotsa eginen,
behin baino gehiagotan uluka baitabilke
oraindik lur gainean simuna¹.

Horra, gerra kimikoen segizioa,
herrietan, zelaietan, hiri eta oihanetan,
berriz ere ospitalean uskeltzeko,
negar berrizko uholde-urriak.

Han luebakien labirintoetan,
ez hazala surtan jar hertsura zaharrak..
Sakanaz sakan ostotsak oihu eginen,
sakanaz sakan tximista arituko da, biraka.

Eta beldar erraldoia - tankea,
balen maluta atergabeak,
projektoreek sentitu dute, airean,
aeroplanoen zurrunbiloa.

Erori eginen da, suzko uholde uhertzat,
ehun zentimetroen izen zaputza,
sakanaz sakan trumoi hotsez
sakanaz sakaneko deia entzunen.

Gerraren jeinu suminduak
herdoeil zaharraren kolore horiaz
estaliko du zeru purpura,
ekartzeko, zori gaiztoko eguna.

Betibatasunak, agian, gogait eraginen dio,
ekialdeko egun epelek ekarriak,
Mtkvariren bidea birrinduta,
Tbilisiraino hurranduko, bera suntsitzeko.

(1) *Simuna*: Basamortuko haize-erauntsi gogorra.

Gu gara, Georgiako poetok,
 egun txarragoak gogoan ditugunok.
 Guk ba dakigu non jarriko diren
 Claudel, Jammes, Suarez².

Hantxe jarriko gara, ekaitzaren tokian,
 odolezko aingerua den lekuan,
 haize-erauntsi berriei bizia opatuaz
 Guk, poeta georgiarrok!.

1924

Haizea hegaz*(Kari hkris)*

Haizea hegaz, haizea hegaz, haizea hegaz,
 Hostoak haizeaz urruntzen, haizatuak...
 Zuhaitz-lerroak, zuhaitz ilarak ditu makurterazi
 Non haiz, non haiz?...
 Nolako euria, nolako elurra, nolako elurra ari den,
 Ezingo haut inoiz aurkitu... inoiz ere ez!
 Hire irudia laguntzat daramat nik,
 Denbora guztietan, toki guztietan, beti!
 Zeru urrunari gogoeta ilunak darizkio, zirimiriz.
 Haizea hegaz, haizea hegaz, haizea hegaz!...

1924

Neska!*(kalav!)*

O bihotza, sekretua daramak,
 Ozerua, hire lerroa urdina duk!
 Mutilak! –Egon, neska!
 Neskak: –Itsutuko al haiz!
 Urrunduk ura biraka,
 laino bisutsa mendian.
 –Ez– xuxurlatzen du neskak.
 Ongi dun –mutilak, lasaitzeko.
 Nahi baduk, eraman ezak ene fardela,

(2) Frantsez poeta ezagunez ari da.

asko falta baitzait oraino.
 Ekarriko dizkinat zintzilikariak
 hirira joango naizenean.

1925

Hilerriak

(*sasaplaoni*)

Sarkofagotik momia jaiki da. Nolako ixiltasuna. Airea zeta urdina.
 Orkideak Nilora daitsez, harea-gainean sargoria kexatzen denean,
 Ez du nahi arima hondarpera dakion, Ramses-en hilobi bila ari da
 Errege zen bera. Orain hautsa da, mendeen aho zorrotza baztertzeke,
 Ezin daiteke hipokrita izan, ezina da hautsa ez izatea, eta momiak
 mendeen lerroa kontaktzen du: eguzki-egunean edo simunean¹.

1925

Gaua, zer gertatzen zaik?

(*ghamev, ra mogivida?*)

O, egunero eguzkiak
 kimeretan amiltzen dira:
 egunen karabana
 astiro pasatzen da.
 Eta amets hura kaosaren
 bazterrera da heldu.
 Gaua, zer gertatzen zaik?
 Haizea, zer duk?

1926

Gau ilun honetan

(*am bneli ghamit*)

Gau ilun honetan norbait dabil Georgian,
 Gau ilun honetan norbait ari da kexatzen.
 Hartaz oroituko gara azken ardo-topa honetan,
 Topa egitean hura izanzen dugu gogoan.

(1) *Simun*: Basamortuko haize eta hareazko ekaitz gogorra.

Gau ilun honetan panderoaren boza aditzen da
Begiak zaizkit betetzen negarren ihintzaz.

Goiztiriak irisatu ditu mendi urrunak jada...

Eta bera... oraindik ari da kexatzen gau ilun honetan.

1934

Azkenengo tren

(uk'anazk'neli mat'arebeli)

Bizitzaren bidearen antzera,
aldegiteko prest dago tren,
ene esperantza han irteten delarik,
ene biziaren askatzailea.

Ba dakit nola duen irteera honek izena
zertarako behar da orain negarra.
Trenagatik noiz hartu dut nik ba
urriki eta kupida?

Trena erdilotan dago, laba bezala.
Trena bost minutu barru irtengo da,
laguntzera etorriek jaisteko garaia.
Trena bost minutu barru irtengo da

Horra! higitzen hasi dira burdinazko gurpilak,
lasterka noa bagoien atzetik, sentimenduz itoa,
agur egiten dinat sekulakoz-
sekulakoz agur egiten dinat.

Honelako zorigaitzak zergatik ni jo nau?
Esperantza guztia beti ere galtzeko?
Azken agurraren Arte Eder honetarako,
ez al dago beste inor, poeta baino?

Itzuli: Xabier Kintana.

PABLO NERUDA

Poema XX

Gau honetan bertso tristenak idatz ditzaket.

Adibidez: "Gaua izarniatua dago,
eta astroak urrunean dardaizoz daude"

Gau-haizea ortzean jiraka dabil eta
kantari.

Gau honetan bertso tristenak idatz ditzaket
Nik maite izan nuen, eta, batzutan, berak ere maite izan ninduen.

Gaur bezalako gauetan ene besoetan eduki nuen.
Ortze mugagabearen pean anitzetan musukatu nuen.

Berak maitatu ninduen, eta, batzutan, nik ere.
Nola ez maitatu, bada, bere begi handi-tinkoak!

Gau honetan bertso tristenak idatz ditzaket..
Jada ez dudala pentsa dezaket, galdu dudala pentsa dezaket.
Entzun, gau galanta, bera baino galantagoa.
Bertsoa arimara datorkit huntza larrera gisa.

Zer axola dio nire amodioak ezin gordetzea!
Gaua izarrez dago, eta bera ez dago nirekin.

Hori da dena. Urrunean norbait kantari dago. Urrunean.
Nire arima ez dago pozik hura galtzeaz.

Ene soak hurbildu nahiz bere bila dabil.
Ene bihotzak bilatzen du bera eta ez dago.

Zuhaitzak zuritzen dituen gau bera, da.
Gu, lehengoak, ez gara, jadanik, berberak.

Dagoeneko, ez dut maite, egia da, baina zenbatetan maite izan nuen.
Nire ahotsa haizearen bila zegoen belarria ukitzeko.

Beste baterena, beste baterena izanen da lehen nire musuena gisa.
Bere ahotsa eta soina. Bere begi mugagabeak.

Dagoeneko ez dut maite, egia da, baina zenbatetan maite izan nuen.
Hain da laburra maitasuna eta hain luzea ahanztura.

Tenore honetako gauetan ene besoen artean eduki nuen;
ene arima ez dago pozik hura galtzeaz.

Hori guztia berak eginiko azken samina izan arren,
bertso hauek nik idatziriko azken bertsoak izan arren.

Aldiari oda

Zure barnean zure adina
hazten,
nire barnean nire adina
ibiltari.
Aldia erabakikorra da,
bere kanpaia ez dago dilindan,
hazten ari da, barnean biltzen
ur sakona begiradan bezala, eta zure begien gaztain errean
izpi bat,
ibai tipi baten
oinatza,
izarño ihar bat
zure ahora igotzen.
Aldiak jasotzen ditu
hariak
zure bilora,
baina ene bihotzean
zure urrina
ezkerrahiena bezala,
sua bezain bizi.
Ederra da
guk bizitua legez
Egunero
harri garden izan zen,
gureztat arrosa beltz izan zen,
eta ildo hau zure betartean edo eta nerean
harri da ala lore,
tximista baten oroipen.
Nire begiak zure ederrean higatu dira,
baina zu ere ene begi zara.
Nik ukitu nuen, ausaz, ene muinpean

zure bular bikoitza,
baina denek ikusi dute ene bozkarioan
zure dirdira ezkutukoa.

Maitasuna, zer axola dio aldiak,
biugar edo galburu paralelo gisa
nire soin eta zure gozotasunera
igo zituena,
bihar iraunaraztea
hala jalgitzea
eta bere hatz ikustezinekin
bereizten gaituen maitasuna ezabatzea,
azkenean, lurpean izaki bat beraren
garaipena badamaigu.

(Odas elementales liburutik)

OCTAVIO PAZ

Hemen

Nire urratsak honetan

Oihartzunez

Beste kalean

Non

Urratsak entzuten ditut

Igaro kale honetan

Non

Lainoa, soilik, da egiazkoa

(Salamandra liburutik)

Herria

Hariak aldia dira

Haizea

Haize-sekuluak

Zuhaitzak aldi dira

Jendea harri da

Haizea

Beregan biltzen da eta ehorzten

Harri-egunean

Ez dago urik baina begiak dizdiz

EDUARDO CARRANZA

Ez diezazuket ezer esan
isiltasunaz,
ezta hitzez
ezta ere musika
etsigabeenaz.

Agian, ilargiaz
edo eta brioleta urrinaz,
heze ardoz eta musikaz,
gauean sufrikari.

Agian, gauaz,
orri- susmuru
baino ez denean,
haize eta izarrekin
iratzartzerakoan.

Agian, ilargiaz,
ilargiak balu
ardo eta brioleta usainik.
Agian, gau-hitzez
hitzak beha beleude.
Ez diezaizuket esan.

(El olvidado liburutik)

Zutaz urdin

Zuregan pentsatzea urdin da, eguerdian
hara-hona baso urrezkoan ibiltzea bezalakoa:
nire mintzoan lorategiak jaiotzen
eta nire hodeiekin zure ametsetan ibiltari.

Aire bigun batek elkartzen eta banantzen gaitu,
malenkoniazko urruntasuna;
nire poesi-besoak jasotzen ditut
zutaz urdin, zutaz mindu eta itxaropentsu.

Zuregan pentsatzea, urdinezko tenore,
bibolinezko ortzemuga bailitzan da
edo eta ihazminezko dolu epela.

Mundua kristalezkoa bihurtzen zait,
eta txintaren lanpararen zehar so dagizut,
ene pentsamenaren igandezko urdina.

(Azul de tíliburutik)

ANAIDI SANTUA

ALFONSO SASTRE

Anaidi Santuko kuadrilerook atxillotu nindutenean, ez nenkien zer izan zitekeen hura, eta pentsatu nuen berehala argituko zela han-kasartzea. Nonbait, arlo zibil arrunt bat baino larriagoa zen. (Nahiz, hauek ere, batzutan, izan ohi duten nolabaiteko garrantzia, zeren, jakina baita, Anaidi Santuko kuadrilerook, boterea dutela juzgatu eta exekutatzeko ere, zeina, heriotz zigorra izanik, erruduna arbol bati es-tekatu eta geziz josten baitute hiltzeraino). Gauza da, kasu honetan, kuadrilerook, salbuespenez, garbitasun dogmatikoen zaintzapean ar-dura zuten beste antolakutza baten aginduak betetzen ari zirela; Inki-sizio Santuari buruz mintzo naiz (S.I.), zeinaren ereginaz, esaneko ta dogmaren itzala dudak kristau zahar bat izanik ni, errespetu handi bat sentitzen baitut.

Esanak esan, Sevillako Ofizio Santuko kalabozoan nago eta jakin berria dut, nonbait, sorginkeria prozesu bati buruzko auzia dela.

Galdeketa sufritu dudak bitartean orkatila bihurritu didate hauste-raino.

Jakin nenkien guztia esan diet nere herriko pertsonei buruz —zenbait emakume— zeinak, bait baitirudi sorginkerietara dedika-tzen direla; une batean arnas hartu eta deklarazioa izenpetzeko as-katzera zihoazela, sartu da Goi Inkisidore bat, eta gupidaz nere oin txikitu eta zintzilikatua begiratu du. "Anaiak —esan die S.I.-ko kideei—, esango nuke bortxaz aritu zaretela zorigaiztoko honekin. Ekariezada-zue bere azalpena, irakur dezadan, eta ikusiko dugu ba ote den bide-rik libre utzi eta bere zauriak senda ditzan, ez baitira, azken finean, Kristoren sufrikarioen islada ahul bat besterik, bere gorputzeko min eta zauriena, zeinak ez baitzuten kontsolamendurik ere eduki, iseka eta mespretxua baizik arraza berdineko bere anaien aldetik, judu-za-kurra", amaitu zuen, suzko begi koleratsuak nigan itsatsirik.

Ezin nintzen mintza (nere min haudien eraginez) baina Goi Inkisi-doreari esan nahi nion zer nintzen ni egiaz eta zenbaiterainoko okerra zen ni judutzat hartzea, ez bait nintzen judu, ez juduzale ere, zeren oroitzen bait naiz ez zela haietako bat besterik nere herrian eta ura hi-

la iadanik (Jainkoaren ohore haundienerako) *sine efusione sanguine*, esan nahi baita, sutzarrean erreta.

Ni, berriz, gertakari ikaragarri haiek sorrerazten zidaten beldur eta nahigabez lotuta, oinaze potroan bihurrikatzen nintzen bitartean (ez dut esan ezin nuela ia mugitu, baina gauza da eskuak arantzazko alanbre gisako taula batera estekatuak nituela eta edozein mugimenduk krudelki oinazetzen zizkidala eskumuturrak), Goi Inkisioarek nere deklarapenak aditsu irakurtzen zituen. Horrorez beterik ohartu nintzen haren aurpegiko koloreak zurbil eta lurtsuak bihurtzen zirela eta bere giharreak koleran puzten zirela.

Bapatean puskatu zuen papera eta espartzuko bola bat egin arte zimurtu eta nere hortz tartean sartu zuen; segidan, S.I.ko agenteek zotz bana erabil zuten paper mordo hura irents nezana. "Beraz-zioen Goi Inkisidoreak- gutaz iseka egin nahi duzu? Izango duzu ordaina". Itolarria nabaritzen nuen eta zotz batek sabaia urratzen zidan.

Ez dakit zer egin didaten gero. Kordea galdu dut. Orain gorputz guztia odoletan daukat eta ez dakit zer gertatzen zaidan bizkaezurrean; gauza da ezin dudala mugitu. Agian gaizki neurtu dute nere erresistentzia eta hautsi egin didate; hori izango da, ziurrenik, izan ere mugitu nahi dudanean, ikaragarria baita nere oinazea.

Nere semeekin hitzegin nahi nuke, lagunekin, auzakideekin, estimu haundian baitnaukate eta errore hau argitu, bainan, dudarik gabe, inkomunikatuta nago.

Noiz itzuliko ote dira agenteak nere bila? Galdeketen beldur naiz ez minarengatik bakarrik, baizik eta ez dakidalako zer nahi luketen nik esatea.

Jakingo banu, egon ziur esango nukeela, ezin baitut pairatu egoera latz hau.

Berririo jotzen nautenean, froga bat egingo dut: gogora etortzen zaizkidan pertsona guztien izenak esango ditut, ia entzun nahi dutena asmatzen dudana, baldin eta izen bat bakarrik jakin nahi badute. Baina esperientzia honek emaitzik ematen ez badu, galdutzat jo nezake betirako neure burua, zeren haiek nahi dutena nik esaldi ba jaulkitzea baldin bada, nondik hasi? Hainbeste dira hitzak eta hainbeste haien konbinazio posibleak! Esaldi arrunt batekin konformatuko balira, sikira! Orduan saia ninteke sujeto multzo bat konbinatzen, aditzak (transitiboak, ez transitiboak), predikatuak edo osagarriak (zuzenak, zeharkakoak eta zirkustantzialak), baina inoiz ahaztu gabe, sujetuaren

lagun daitezkeen genitibo posibleak. Baina, esaldi konposatu baten bila baldin badabilta? Mendeko bat?

Ez dago dudarik, hitz posibleen zerrenda osatu beharrean nago. Esate baterako, lehen esan ditudan izenak, arloko sujeta oso posible-tzat jo behar ditut. Aditz gisan, “konspiratu”, “biraoak jaurtiki”, “akelarretara joan”, “akabatu”, “su eman”, “pertsekutatu”, “apurtu”, “bortxatu”, etab... Predikatu gisan, “izan” aditza erabiltzen dudanera-ko, honako hitzak saiatuko ditut: “sorgin”, “asesinoa”, “juduzale”, “po-zoi emaille”, etab.; eta aditz transitiboen kasuan, hau da “abakatu” eta gisakoetan, osagarriz tzat “haurrak”, “kristauak”, “inozenteak” eta antzekoak erabiltzen hasiko naiz, eta hemen zehatz ditzaket burura etortzen zaizkidan hil edo desagertutako zenbait haurren izenak. Adi-bidez, Pedro González Torres-ek Jualianillo Vega haurra erahil zuen. Edota, Luis de Andrade eta Garcia “juduzale” da. Edota, “Maruja Pe-rez Lobo”, larunbateko akelarretara joan ohi da” etab...

Jakina izugarrizko lana dela —eta zikina eta iguingarria, ondo da-ki— nere hau, baina sufrimenduaren beldur naiz! Sufrimenduaren beldur, ene Jainkoa!

Itzuli: G. Etxeberria.

GIZASEME ETA EMAZTEKIAREN LAGUNA

MIGUEL MIHURA

Gizona eta emazteak guztiz nahigabetuta zeuden paradisuari, zeren, bakarrik egon ordez, egon behar zuten bezala, beste jaun bat, biboteduna, baitzegoen han, zeinak hoteltxo bat ere egina zuen, oso polita benetan eta justu hain zuzen, Ongia eta Gaizkiaren aurrez aurre.

Jaun hark, altua, indartsua bera, bibote iletsu eta bide Injeniarri antzekoak, Jeronimo zuen izena eta zer eginik ez zuenez gero eta gizagaixoa han, paradisuari, aspertu egiten zenez gero, irrikan zegoen gizaseme eta emaztearen lagun egiteko eta arratsaldetan edozein ñimiñokeriaz mintzatzeko.

Egunero, oso goiz, jardineko orman agertzen zen eta gizonkiro agurtzen zituen, fresoiak eta landatu zituen fruitu arbolak, iadanik haixeak, erregariatzen zituen bitartean.

Gizonak eta emaztekiak, hozki erantzuten zioten, jakin bai baitzekiten ez zela Paradisia haiantzat egina eta gizaseme bibotedun hark ez zuela han egoteko eskubiderik eta gutxiago pijama jantzita.

Don Jeronimok, nonbait, ez zekien Paradisuari gertatu behar zenetik ezertxo ere, eta xaloki, auzakideekin adiskidantza egin nahi zuen, zeren egia baita, landako alderdi hauetan, batasun piska bat egon ezik, ez dela ongi pasatzen.

Arratsalde batez, landa guzti haietan barna paseo bat bakar-bakarrik eman ondoren, gizona eta emazteak zeuden zuhaitzera hurbildu zen. Gizona eta emazteak aharrasika zeuden asperdunaz, baina beti ere gizon-emazteki paper garrantzitsua beteaz.

—Aspertu egiten al zarete zuek, auzakideok? —galdetu zien xeratsu.

—Ppts... Hor nonbait.

—Ez al da zuekin inortxo bizi...?

—Ez, ezer gehiagorik ez. Geu gara gizaseme lehen bikotea.

—A! Zorionak. Ez nenkien ezertxo ere —esan zuen Jeronimok.

Eta lanpostu on bat topatu izan baitluten bezala zorionak eman zizkien. Gero, guzti hari garrantzi haundirik eman gabe, zera erantsi zuen:

—Bada, zuek nahi baldin baduzue, elkar gaitzke afalondoan eta tertulia piska batean jardun. Hemen hain dibertsio gutxi baitago eta dena hain triste...

—Bueno —onartu zuen gizonak. Atsegingarria izango da.

Eta ez zuten afalondoan elkartzea beste erremediorik izan, zuhaitz azpian, zumitezko besaulki batzutan jarrita.

Hiruko bilera hark paradisuko giro guztia hankazgora jartzen zuen. Ez zirudien ez paradisu, ezer antzekorik ere. Recoletos aldean, Rosales edo Castellanan bertan egindako bilera zirudien. Hiru pertsonaz osatutako irudi hura magotzera saia zitekeen pintoreak, zail zutekeen inoiz hura Paradisia zitekeenik irudikatzea, nahiz bilutsik eta sugea arbolan biribilduta pintatu.

Horrela iadanik, bibotedun jaun harekin, dena itxuragabe izurratuta geratzen zen.

Gizon-emaztekiak, ezin zuten ulertu logika eta arrazoitik hain urruti zegoen egoera hura. Ez zekiten zer egin. Horrek bere proiektu eta asmo guztiak hankazgora jarri zizkien. Paradisuko pertsonai berri eta zentzugabeko hark, bere plan guztiak desegin zizkien; Gizateria guztian hainbesterainoko zeresana emango zuten plan haiek.

Sugea ere odoltxarreko zegoen eta berak hainbesterainoko garrantzia zuen errepresentazio hartan noiz eta nola parte hartu asmatu ezinik.

Goizetan, arratsaldetan eta gauetan Don Jeronimok paseotxo bat ematen zuen haiekin, eta hantxe eserita, tertulian, ezer gutxi eta interes gabekoez mintzatzen ziren, zeren, egitan, garai hartan, ez baitzitekeen ezertaz mintza, ez baitzegoen zertaz jardun ere.

—Ba... bai, ziotsaten.

—Ba, hori.

—Ah!

—Ardia.

—Ahuntza.

—Egia da.

Dena den, ez zuten hain gaizki pasatzen. Gizon-emaztekiak, poliki poliki eta inork jakin gabe, hanka sartu zuen jaun harekin olgatuta,

emeki-emeki ahaztu zuten bata gizona eta bestea emaztekoa zirela ere. Areago, Don Jeronimori afektua hartu zioten, zeina, halarik ere, atsegina eta ponpoxoa baitzen. Eta hirurak batera ibilaldiak egiten zituzten ibaietan zehar, ibarretan barna eta algara zegioten han hain penarik gabe bititzeaz, ez disgusto, ez kontraesan eta ez grina txar.

Behin batean, Don Jeronimok galdetu zien:

—Zuek, ezkontuta al zaudete?

Eta haiek ez zuten jakin zer erantzun, ez baitzekiten hortaz ezertzoz ere.

—Ez al zarete senar-emazte?

—Ez. Ez gara —aitortu zuten azkenik.

—Orduan, anaia-arrebak zarete?

—Bai, horixe! ihardetsi zuten zerbait esateagatik.

Geroztik, Don Jeronimok, bisitak ugaritu zituen. Alaiago bihurtu zen. Gehiago presumitzen zuen. Unero pijamaz aldatzen zen. Txisteak kontatzen hasi zen eta emaztekiak algara egiten zuen txiste haiekin. Emaztekiari beiak eramaten hasi zen. Eta anderea, oso pozik jartzen zen behiekin.

Emaztekiak hogei urte zituen eta gainera Udaberria zen. Gertatzen zen guztia naturala zen.

—Nik zu maite zaitut esan zion don Jeronimok berari inulabar batean, eskua ferekatzen zion bitartean.

—Baita nik ere zu —erantzun zuen emaztekiak, zeinaren haserako ezinikusia, pelikula guztietan bezala, maitasun bihurtu baitzen.

Hurrengo astean, emaztekoa eta bibotedun gizaseme hura ezkondu egin ziren.

Berahala bi edo hiru ume koskor eduki zituzten, zeinak laster batean oso gizenak egin baitziren, izan ere, Paradisua, hain sana izanik, ezinobe gertatzen baita osasunerako.

Gizona, don Jeronimo estimu haundian eduki arren, dexente disgustatu zen, ulertzen baitzuen egoera hark ez zuela horrela gertatu behar; hura gaizki zegoela, alegia. Eta haur haiek jardinean jolasean, ez zirudiela hark Paradisua, gutxiagorik ere, hain polita izanik Paradisua behar bezalakoa denean.

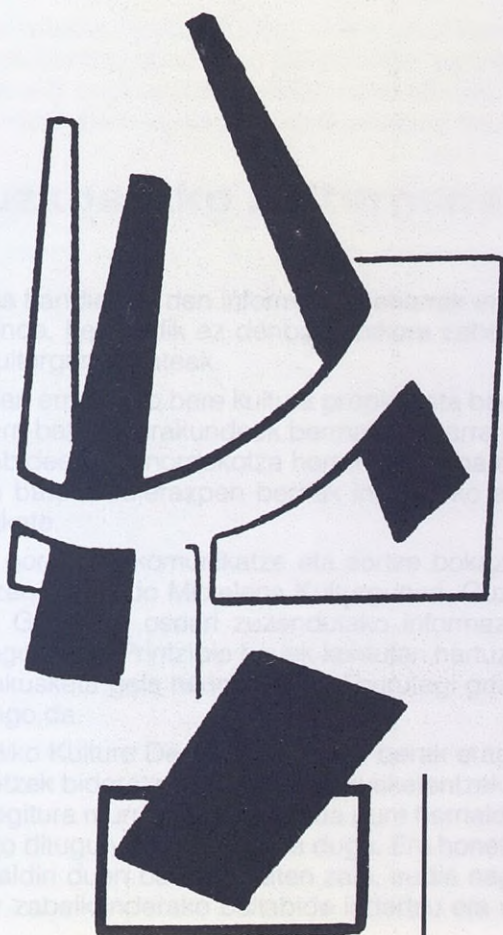
Sugea eta gainerantzeko zomorro guztiak ere, asko haserretu ziren, zeren hura ulertezina zela esaten baitzuten, eta pijamadun gizon

haren erruz, ez zitzaiea aurrez egindako guztia gertatuko, hain interresgarri, fin eta sotila izan zitekeena.

Baina konformatu egin ziren, ez baitzuten beste erremediorik, izan ere gauzak horrela gertatzen direnean, nahitaezkoak baitira eta ez dute erremediorik.

Hitz gutxitan, pena bat izan zela.

Itzuli: G. Etxeberria.

ADABAKIAK

Gipuzkoarako kulturgune berria

Gero eta handiagoa den informazio beharrak eta kultur kezka larriak eraginda, hemendik ez denbora askora zabalduko dira Koldo Mitxelena Kulturguneko atak.

Aspaldian errotutako bere kultura propioa eta berezia duen gurea bezalako herri batean, erakundeek bermatu beharra daukate gisa honetako baliabideekin, oinordekotza horren iraupena eta zabalkundea. Eta horrekin batera adierazpen berriak indartzeko apustua ere egin beharra daukate.

Kultura gordetze, komunikatze eta sortze bokazio horretan murgilduta sortzen da Koldo Mitxelena Kulturunea. Guztiei zabalduko eta bereziki Gipuzkoa osoari zuzendutako informazio eta ezagutza zentroa izango dugu. Printzipio hauek kontutan hartuz egindako diseinuarekin erakusketa gela handi bat eta liburutegi guztiz moderno baten leku izango da.

“Aldundiko Kultura Departamenduak” berak eragin eta gainerantzeko eskaintzek bideratzen dituzten erakusketentzako dugun erakuslekuen azpiegitura murrizta eta mugatua gure herrialdean neurri egoki batera jasoko ditugun itxaropen osoa dugu. Era honetan, edozein erakusketa ekitaldiri duen balioa ematen zaio, irudia nagusi den aro honetan, kultur zabalkunderako baliabide indartsu eta nabarientarikoak bait da.

Alor honetako ihardunbideak disziplina aniztetako gaien kontzeptio plastikotik abiatuz arte erakusketetarainokoak izango dira, azken hauek artisten, korronte ideologikoen eta mugimendu ezberdinen topaleku direla kontsideratuz. Gainera gure artista gazteen promozioa izango da helbururik nagusinetarikoak.

Eraikuntzaren erdi aldea hartuko duen “biblioteka” zerbitzu “publikorako” eta zerbitzu “espezializatueterako” definitua dago. Publikoak, hitzaren adierarik zabalenean, herritarren heziketa eta solas beharrak asetzen saiatuz eta kultura unibertsaleko beren hezkuntza iraunkorrari zuzendua. Aldi berean izaera espezializatua ere izango

du, batik bat, euskal kulturarekin zerikusia duten gaietan eta, bereziki, Gipuzkoako produkzio bibliografiko osoa bildu, zaindu eta zabaltzeko helburua izango du. Horretan ekiteko badugu iada garrantzia nabarrena izan lezakeen fondorik, hala nola Urquijo eta Gabriel Celaya liburutegietakoak.

Liburutegi zerbitzuak informazio orokorreko guneak, ekitaldi aretoa, hemeroteca, prentsa eta argitarapen zerbitzua, ikusentzutezkoen saila, ikusmen urrikoentzat aretoa, gai grafikoen gunea, maileguak, irakurketa aretoak eta ikertzaileen aretoak, izango ditu. Lege Gordailuaren legea indarrean sartu zenetik, 1958tik, gaurdainoko fondo guztietara egongo da zuzen zuzeneko irispidea.

Zentroa teknologi eta euskarri berriek ere izango dute leku, zerbitzua helburu hartuz eta ahalik eta pertsona gehienek informaziorako bidea izatea lortuz, ohitura izan ditugun oztopoak baztertuz.

Bere arrakasta baliabide hauen hornikuntzen eta zerbitzu ezberdinetan gerta daitezkeen aurrerapenak bereganatzeko ahalmenaren baitan egongo da neurri handi batean. Baina horrekin batera, zentroak eskaintza egiteaz gain sortu ere egin behar du. Eta hori azpimarratu nahi nuke, zeren Donostian zabaltzen den Kulturgune berri honek Gipuzkoa osoarentzako dinamika interesgarri eta erakargarria sortuko duen ustean, denok behartuko gaitu kultur produkzio eta sustapenean, geroaldirako oinarri oinarritzko zutabeetan, lana egitera.

Maria Jesus Aranburu Orbegozo

Euskaraz badugu zer irakurria

Urtarrialaren 15ean EUSKARAZ BADUGU ZER IRAKURRIA izeneko kanpaina aurkeztu zen Gipuzkoako Foru Diputazioan. Oso helburu zehatza du kanpainak: gazteak euskarazko liburuetara erakarzea, euskal literatura gertu ikus eta irakur dezaten bultzatzea.

Aldi berean, ikastetxeei lagundu egin nahi zaie literatur bildumak hobetu eta zabal ditzaten, bertako ikasleek nahiz irakasleek irakurgaiak eskura izatea baita gure literatura irakurri, ezagutu eta, hartara, maitatu dezaten modurik onena.

Liburuak ez ezik idazleen mundua bera era hurbilerazi nahi da eskoletara. Horregatik, liburugileak berak ikastetxean bertan izateko aukera eskainiko da kanpainaren bitartez. Ikasleei zuzendutako hitzaldietan, arte idatziaren baloreak, arte adierazpideen arteko harremanak, literatur pentsaerak, mugimenduak eta estiloak aztertuko dira. Zalantzarik gabe, idazlea eta irakurlea, mezu emailea eta hartzailea aurrez-aurre egoteak arrunt lagundu dezake euskarazko literaturgintza ulertzea eta estimatzen ikastea.

Asmo honi guztiari indarra ematearren publizitate kanpaina bat egingo da kartel eta pegatinen bitartez. Eta galde-sorta batzuk ere prestatu dira, idazleen beraien aholkuezt, ikasleen artean banatu eta zer irakurgai gustatu zaizkien eta kainpainaz zer derizkioten jakiteko. Datu horiek jasotzean programak zertarainoko eragina izan duen ikusteko aztertuko ditugu, eta ikasleek gustoko zer duten jakiteko ere balio izango digute. Horrela, aurrerantzean irakurtzaletasuna haunditzeko kanpainak emankorrago bihurtzea errazagoa izango zaigu.

OHOKo ikasleentzako liburu eskaintzarako 125 titulu hautatu dira. Batzuk jatorriz euskaraz idatziak dira, beste batzuk euskarara itzuliak. BBB, UBI eta LHRako, berriz, ia 120 obra aukeratu ditugu. Gipuzkoan ia 400 ikastetxe daudenez eta denei bidali zaizkienez, 52.000 liburutik gora banatu ditugu denetara. Banaketa, ordea, ez da horretara mugatu nahi, euskarazko irakurle izan daitekeen ororengana iritsi nahi baitugu.

Azkenik, gure hizkuntzan liburuak argitaratzeko garaian —ale kopuruetan etab.— izaten diren mugak kontuan hartuta euskarazko argitaletxeei laguntza ekonomiko bat eskaintzea, alegia, horiei laguntzeak, azken batean, gerora euskarazko liburugintza hobetzea eta zabaltzea ekarriko duelakoan. Gipuzkoako Foru Aldundiaren kanpaina honen kostua 40 milioi pezetakoa da. Euskarazko irakurleen kopurua haunditzeko balio izatea espero dugu, izan ere “euskaraz badugu zer irakurria”.

Maria Jesus Aranburu Orbeagozo

Joxemi Zumalabe (1950-1993)

Urtarrilaren 12an, gaitz gaizto batek jota hil zen Zumalabe. Berria, euskara munduan dabiltzan mutur guztietara zabaldu zen eta egun haietako berripaperen albiste nagusienetako bat izan zen berri hura.

Pertsona baten izena, batipat euskal munduan ari denaren izen bat edo beste sarri entzutea, gauza aski normala da gure artean. Horien arteko bat zen Joxemi Zumalabe. Zergatik zen ordea hain ezaguna Zumalabe eta zergatik egin dio Euskal Herriak halako agur samin eta hunkigarria?

Duela 42 urte Donostian jaioa, euskal munduan tradizio luzea duen familia batean. Bere aita Jose Migel Zumalaberi buruz idatzi du Carlos Santamariak: "Euskarak, bere ordurik txarrenak bizi zituenean, Jose Migel Zumalabe, aita, izan zen Euskararen berreskurapenean gehien ahalegindu zena". Lizeo Santo Tomasen sorreran ere gogor aritua, Santamariaren hitzetan.

Ilido beretik jarraitu zuen Joxe Migel Zumalabe semeak ere. Oso gaztetan, 14 urte zituen *Zeruko Argia* bere lehen artikulua idatzi zutenean. Gerora, Bartzelonara joan zen Arkitektura ikasketak egitera. Baina ordurako hasia zegoen euskal prentsan bere lanak azaltzen. Garai haietan *Zeruko Argia* astekarian Andu Lertxundi, Ramon Saizarbitoria eta Xabier Lete bezalako idazleek oso popularra egin zuen "Gaztea naiz" sekzioa. Joxemik 16 urte zituela, Anton Santamaria eta Rafael Eigurenekin batera, sail bereko beste atal batean idazten hasi ziren "Gazteago naiz" izenpean. Gerorago, aipatutako lagunekin batera "Makina bat" izeneko antzerki bat ere idatzi zuen.

Baina, bere benetako murgilketa euskal prentsan 1979. urtean hasi zen, Bartzelonatik itzuli zenean, 29 urte zituelarik. Garai hartarako ezinean zebilen kaputxinoen *Zeruko Argia*. Itxi, eta ez itxi. Lurdes Auzmendi eta Felix Ibargutxi errekdaktoreek astekaria utzi zuten, gerorago Elixabete Garmendia eta Pilar Iparragirrek. Fraileek, berriz, zorretan leporaino, eta ezin kitatu.

Zailtasun guztien gainetik aurrera ekin zioten *Zeruko Argia* proiektuari Joxemik eta Joxe Mari Ostolazak *Zeruko Argia* bere gain

harturik, kaputxinoen menpekotasunetik aldenduaz. Haiekin, proiektu berean murgildu zen Josu Landa ere. Egoera latz hartan, ez erredakzio talde, harpideak erdi murriztuta, aurrera ekin zuten.

Poliki-poliki, erredakzio talde sendo eta gaztea sortu zen. Horrela bultzatzen zioten *Argia* proiektuari, Joxemi beti aurre-aurrean, lanean ase-kabe zutela.

Baina, Joxemi ez bide zen erraz asetzen den espiritu horietakoa. Hain zuzen 1985. urtean *Argia* astekarian egunkariaren harra zabaldu zuen Joxemik. Geroztik, 1989 urtean, CIES erakundeak egindako inkesta bateko datuek baieztatua utzi zuten bazegoela euskal irakurle-go potentzial aski Euskalerrian egunkari bat mantentzeko. Ondorioz, oraindik ere gogorrago ekin zion egunkaria sortzeari. Zenbait plataforma muntatu, Euskalerrri guztian zabalkundea egin, laguntzak eskatu eta mila modutara bultzara zuten *Egunkaria* Joxemi Zumalabe, Martin Ugalde eta Juan M. Torrealdai aintzindari zirela. Ondorioz 1990go utztailaren 15ean ale berezi bat argitaratu zuten eta azkenik, abenduaren 6ean argitara eman zen *Euskaldunon Egunkaria*.

Egunkari eta aldizkari guztiak, salbuespenik gabe, galera haundizatzen joan diren bere heriotzea. Horren testigu Larraitzen urtarilaren 16ean, bere omenez egin zitzaion azken-agurra eta zuhaitz landaketa. Asko izan dira bere desagerpenaz egin diren deklarazioak: Martin Ugalde, M. K. Garmendia, Mariano Ferrere, Juanjo Landa, Koldo Izagirre, Josu Landa, Karlos Argiñano, Hasier Etxeberria, Garbiñe Ubeda, Iñaki Larrañaga, Nerea Azurmendi, Juan M. Torrealdai, Pello Zubiria... Agian hunkigarriena, gaisorik zegoela, eta gaitza aski aurreratuta, Egunkariaren urteurrena zela eta utzi zuen bere azken gutuna: "Jende gutxi izan du, neuk orain bezala, jendaren maitasunaren adierazle hain harriagarriak jasotzeko aukera. Oraintxe "zeure egunkariko langileak" *Egunkariaren* bi urteak direla eta lore sorta bat —oso polita porzierto— bidali didate.

Maitatua sentitzen naiz alde guztietatik eta neure barnean ez da kabitzen horrek sortzen didan poza. Gainezka egiten dit emozioak, eta negarrez urtzen naiz.

Nire bizitzaren kapitalik handiena, nere inguruan sortu zaidan laguntasun oparo hau dela sentitzen dut. Oharkabean aberats sentitzen naiz".

G.E.

“Pentsamenduaren klasikoak” bilduma

Kulturaren transmisioa da giza ihardueraren alderdirik bikainenetakoa bat. Ezaguerak lortu eta banatzea, bertan partaide direnentzako harreman aberasgarri baten bitartez, oinarrizko tresna da Gizateriaren garapen eta gizartearen aurrerapenerako.

Bere lan, intelektualaren emaitzik bikainena testutan, historian zehar, ahalegindu diren gizon eta emakumeek beren gain hartu dute hastapen hori; testu horiek, gerora hedatzean, unibertsaldu egiten dute urte luzeen ondorioz lortutako jakintza hori giza elkartearen zerbitzutan jartzeko.

KLASIKOAK lukro-asmorik gabeko elkarteak da eta Pentsamendu Unibertsaleko obrarik behinenak euskaratzeko helburuarekin sortua. Egiteko hori burutzerakoan sinetsirik dago gure kultura ekarpen unibertsalaz aberasteak bitarteko bat eskuratuko diola Euskal Herriari bere garapen integralerako. Ideien historian esanahi garrantzitsua lortu duten pentsamenduzko kontzeptuak nork bere hizkuntzan izatea ezinbesteko oinarria da gero bakoitzak bere pentsamendu intelektual berarizkoa garatzeko. Bestalde, egin beharko den hizkuntz normal-kuntzarako ahalegin handiak ere nabarmen aberastuko du euskara. Tamaina honetako obrak osagai desberdinak bateratzea eskatzen du: ardura intelektualak, euskara eta euskal kultura bultzatzeko gogoak, talde tekniko trebatua eta ahalmen finantzarioa.

KLASIKOAK erakundea baldintza hauekin eraturik dago eta bere iharduerak Pentsamendu Unibertsaleko ehun obra garrantzitsuenak euskaraz argitaratzea dauka jarrita helburu zehatz gisa, “Pentsamenduaren Klasikoak” bilduma jasorik. Horretarako, BBV Fundazioa, Bilbao Bizkaia Kutxa, Gipuzkoa Donostia Kutxa, Caja Vital Kutxa, Euskal Herriko Unibertsitatea eta Deustuko Unibertsitatearen ekarpenekin elkarre bat eratzen du. Aipaturiko elkarteak eratu duten kideen nahia izan da maila guztietan kalitatearik hoberena lortzea azalez eta mamiz,

eta horren begirale izan dadin Komite Zientifikoa bat hautatu zen honako jaunez osatua:

Altuna, Jesús; Azurmendi, Joxe; Garcia Gual, Carlos; Garmendia, Frantzisko; Manterola, Ander; Oyarzabal, Iñaki; Sarasola, Ibon; Uribarren, Frantzisko; Valverde, José María; Villanueva, Francisco Darío; Atxaga, Bernardo, Bildumaren zuzendari den Xabier Mendigurenen gidaritzapean.

Berauek hautatu dituzte Bildumako tituluak eta zehaztu argitapen- irizpide orokorrak. Halaber, itzulpen-lanetan esperientzia frogatua duten eta autore horien obretan adituak direnen talde bat bildu da zeregin hori jatorrizko hizkuntzetatik burutu ahal izateko.

Obra bakoitzak itzultzaile eta berrikuslea ditu eta beraiei dagokiez, esan behar da azken hamarkadotan lan nabariak egin eta trebetasun frogatua erakutsi dutela gehienek eta, aldez edo moldez, itzulzera doan autorea edo gaiaren ezaguera onaren jabe direla.

Bestalde, liburuak hitzaurre interesgarriz horniturik kaleratuko dira: batzuetan berariaz nazioarteko adituren bati eskatuko zaio, beste batzuetan estatuko edo Euskal Herriko irakasleren bati eta zenbaitean liburu horrek berorrek beste hizkuntzaren batean izan duen hitzaurre gogoangarriaren bat zuzenean euskaratuko da.

Joan den urtearen azkenetan elkarteak abiarazi zenetik honako hamabi hilabeteetan urrats garrantzitsu ugari eman dira: argitaratzeko obren hautapena egin da Komite Zientifikoaren eta Unibertsitateko Fakultate desberdin laguntzarekin; halaber, irizpide editorialak araztu eta obren hedatze —eta merkaturatze— plangintza zehaztu da.

Montaigneren “Entseiuak-I” obrarekin kaleratu den bilduma jadanik beste hiru titulu ere argitara eman ditu: T. Mororen Utopia, Nietzscheren “Honela mintzatu zen Zaratustra” eta Camusen “Sisyforen mitoa”.

1993, gauden urte honetarako beste autore eta obra hauek iragartzen dira:

<i>Giza ezagutzaren printzipioei...</i>	(Berkeley)
<i>Politeia</i>	(Platon)
<i>Askatasunaren Beldurra</i>	(Fromm)
<i>Indioez</i>	(Vitoria)
<i>Hizkuntza</i>	(Bloomfield)
<i>Nahimena naturan</i> (Schopenhauer)
<i>Entseiuak-II</i>	(Montaigne)
<i>Ateismoa Kristautasunean</i>	(Bloch)
<i>Eromenaren laudorioa</i>	(E. Rotterdam)
<i>Gizarte-kontratua</i>	(Rousseau)

Jadanik lehen tituluetan errainutzen den bildumaren aniztasunaz, esan behar da kontu handiz orekatu direla gaiak, hizkuntz jatorriak, garaiak, honelako bilduma batean posible den heinean ahalik eta irakurle gozabalenaren zaletasuna zapuztu gabe.

Honela, bada, hasi antzinako Greziatik (Herodoto, Platon) eta aurre garakideetaraino (Popper) hedatzen da klasikotasuna, erromatar, Erdi Aroko kristauak eta aro modernoaren ekarpen nagusienak kontutan harturik. Gainera, etorkizunean baliteke Ekialdeko filosofia eta pentsamenduaren ekarpen nagusienetakoren bat edo beste bilduman agertzea, horrela bildumaren orokortasunak izan lezakeen mendebal-zentrismoa zertxobait orekatu geratuko litzatekeelarik.

Hizkuntzei dagokienez, beraz, greko, latin, frantses, ingeles, alemaniera, italiara, gaztelania, daniera eta abarretik euskaraturiko obrak izango dira.

Eta gaiei bagagozkie, berriz, zentzu zabalanean harturiko filosofia nagusi bada ere, ekonomia, psikologia, antropologia, historia, geologia, biologia eta abar bezelako gaiak ere kontuan hartzen dira.

Itzulpen-irizpideez denaz bezainbatean, esan beharra dago, bildumak jatorrizko testuak osorik eta fideltasunez eman nahi dituela, baina euskaratzaile bakoitzaren hurbilpen hermeneutikoa bortxatu gabe. Zentzu honetan, bildumaren zuzendaritzak itzulpen "orekatuak" nahi ditu semantika, estilistika eta pragmatikari dagokienean, itzultzaile bakoitzaren jitea errespetatuz.

Euskaltzaindiaren arauak errespetaturik, euskalkien aldetik ekarpen egiteko uzten den aukera eta itzultzeko orduan euskaratzaile bakoitzak eskain lezakeen ikuspegi traduktologiko berezia aberasgarri gerta litezke eta une honetan gure hizkuntz eta itzulpen koordinadak finkatzen lagunduko du.

Gaiak, jatorrizko hizkuntzak, euskaratzaileen euskalkia eta adina eta abar bezalako faktore eta aldagaiek, atzeraelikaduraren bitartez, zenbait urteren epean, euskal prosa aberastu eta finkatu ez ezik, itzulpen-gintzari ere sen eta oreka berri bat emango diotelakoan gaude. Azken hitza, beste alor batzuetan bezala, irakurleak du: egunero edo sarri testu horiek erabili, komentatu, laburbildu eta abar egingo dituen irakasleak eta ikasleak, komunikabideetako profesionalak, idazleak eta gustoz eta bere kultura janzte-aldera ahogozatuz xortaka irakurriko dituen edozein irakurleak. Obra horiek hautatu, euskaratu eta plazaratzen aurkitu duten adinako ilusioz irakurleak abegia egitea espero

du KLASIKOAK eta beronekin batera itzultzaileak, berrikusleak, hitzaurregiak eta proiektuan zehar hartu duten guztiak.

KLASIKOAK elkarteak euskara eta euskal kulturaren aldeko aha-
legin hau aurrerapauso nagusi bat izan dadin nahi du euskaraz lan in-
tektuala burutzen ari diren guztientzat eta, oro har, euskal gizartea-
rentzat.

Andoni Iriondo

Ahokotasuna irakaskuntzan

Aski ezaguna da aspaldiko urteetan ahalegin berezia burutu duela Gipuzkoako Ikastolen Elkarteak, Foru Aldundiaren babesean, arlo honen inguruan. Ikastoletatik hasi eta ahalik eta eskola gehienetan, ahokotasuna eta bereziki bertsolaritza, irakaskuntzan txertatzen. Bide horretatik, metodologia bat ere burutu zuen bere garaian, arlo horren mailaz-mailako programaketa zenbait liburu eta kasetetan argitaratuz.

Modu batera edo bestera, eta Euskal Herri mailan, irakaskuntza bereganatzen joan da apurka apurka, plangintza honen mezua eta esanahia, batez ere hizkuntzaren osagarri eta lagungarri izan daitekeen tresna bezela, euskara lantzeko beste baliabide bat gehiago bezala, alegia.

Orain arteko ekimen hori alferrikakoa izan gabe, irakaskuntza beste arrasto batean sartzera doa, ordea, azken denboraldi honetan, Erreforma izeneko birregituraketan, alegia.

Aldaketa horrek, zenbait berrikuntza bultzako dituen ikasmateria-len antolaketa berria suposatzen du, besteak beste.

Eta aldi hau oso egokia izan daiteke guretzat, aprobetxatzen jakiten baldin badugu behintzat, ahokotasunaren arlo guzti hori, behin-goz Euskarazko gaian txertatuz eta testuliburuetan integratuz.

Ahokotasuna diogunean, ahalik eta modu zabalean ulertu nahi genuke: Kantu herrikoiak, atsotitzak, ahokorapiloak, kontakizunak, ditxoak, leiendak, koplak eta olerkiak, bertsogintza...

Oraingoz, LEHEN HEZKUNTZAKO, I. Zikloko 1. eta 2. Mailetarako materialak kaleratu dira. EUSKARA 1 eta EUSKARA 2 liburuetan aurki daiteke AHOZKOTASUNAREN arlo hori ere, bertan txertatua. Arlo honetan azaltzen diren kantu, koplak, olerkiak eta bertsoak, liburuen izenburu bereko bi kasetetan aurki daitezke grabatuta, liburuen osagarri eta ikasle-irakasleen lagungarri.

Guri dagokigunez, dagoeneko, II eta III Zikloko 3, 4, 5 eta 6 Mailarako materiala ere prestatu dugu. Lehen Hezkuntza osorako Ahoz-kotasunaren Programaketa, eduki, helburu (kontzeptualak, prozedurazkoak eta jarrerazkoak) eta metodologia burututa dago. Beste gauza da, hauen argitarapena noizkorako izango den. Nolanahi ere, aurtengo urtean, Elkar-G.I.E.ren eskutik, material guzti hau kalean ikustea espero dugu.

Euskararen barruko AHOZKOTASUNAREN atal horretan, 2 zati nagusi bereizi ditugu, Lehen Hezkuntzako 6 urte horietarako:

1.- ZU ERE KANTARI

2.- KONTU KANTARI

1. Zu ere kantari

a) Edukia

I. Zikloa: 1. eta 2. maila

Kopla Txikia: —Haurrak Ikas zazue
—Jose txo Olaberriko
—Ama begira zazu
—Ikusi nuenean

Egitura honen inguruko ariketak.

II. Zikloa: 3. eta 4. maila

Kopla Txikia: —Furra furra
—Akerra ikusi dugu
—Gure eliz dorreko
—Elurra teilatuan

Zortziko Txikia: —Astoa ikusi nuen
—Maritxu nora zoaz
—Behin batean Loiolan
—Xarmangarria zera
—Pasaiako plazatik
—Hargin andaluza
—Triste bizi naiz eta
—Nere sentimentua

Neurri Txikiko ariketak.

III. Zikloa: 5. eta 6. maila

Kopla Handia: —Ala Kinkiri
 —Donostiako hiru damatxo
 —Armen hartzera
 —Axuri beltza
 —Biba Rioja
 —Aita-semeak.

Zortziko Handia: —Pello Joxepe
 —Norteko trenbidea
 —Loreak udan
 —Frantses euskaldun bat
 —Hormatxoriak
 —Ari naizela

Neurri handiko ariketak.

b) *Helburuak*

—Kopla eta bertso jakin horien doinuak ikasi eta beroien egitura ezagutu. (Konzeptuala)

—Teknika eta mekanikaren lehen urratsetan (Neurria eta errima, bereziki) trebatzen joan ariketen bidez. (Prozedurazkoa)

—Kanturako joera sortu eta indartu. (Jarrerazkoa)

c) *Metodologia*

Behin eta berriz kantatu eta buruz ikasi atal honetako kopla eta bertsoak.

Ariketak, idatziz nahiz ahoz egin, aurkezpena beti ahoz eta kantatuz. Soluzio jakin eta bakarreko ariketak, bakarka egin. Eta besteak, taldeka, edo binaka gutxienez.

2. *Kontu kantari*a) *Edukia*

Jolas eta haur giroko kantu eta olerkiak, ditxoak, txisteak, xelebrekeriak, asmakizunak, ahokorapiloak, astakeriak, hitz-jarioak, atso-titzak, hitz-jokoak, kantu zaharrak, pasadizuak, ipuinak, leiendak, bert-sogintza, koplak, olerkiak, irudi literarioak...

b) Helburuak

—Jolas giroko kantu, olerki, ditxo, esaera, ahokorapilo eta gainontzeko elementuak ezagutu eta ikastea. (kontzeptuala)

—Hizketarako trebezia, grazia eta bizitasun hori lortzeko, ahalik eta gehien praktikatzea: Irakurri, kontatu, errezipitatu, antzestu, entzun, kantatu... (Prozedurazkoa)

—Kontakizunak kontatzeko, irakurtzeko eta entzuteko joera eta zaletasuna lortzea. (Jarrerazkoa)

c) Metodologia

Kantu, olerki, aho-korapilo, ditxo eta gainontzekoak buruz ikasi, eszenifikatu, antzekoak sortu gelan kantatu eta kontatzeko...

Era honetan, ikasle guztiek egingo dute topo ahozkotasunaren inguruko magiarekin, mailaz-maila eta unitatez-unitate, era apalean bada ere. Gehiago sakondu nahi duenak, Bertso Trenera eta Bertso Galaxiara jo dezake, bertan material osagarria aurki dezakeelarik.

Mikel Mendizabal eta Antton Kazabon

Euskaltzaindia sortzearen 75. urtemuga. (1918-1993)

Nahiz eta 1918. urtean Euskaltzaindia Bikaiko Foru Diputazioak sortu eta gero urte hartako udazkenean Araba, Gipuzkoa eta Nafarroako diputazioek atxekimendua eman, 1832.eko ekainaren 29an Jose Paulo de Ulibarri y Galindez jaunak Pedro Novia de Salcedori ber-soan honela zioen:

“Ogueta lau guizon
bear dira icentau
Guernicaco bazarrean
euzkeraren ganean
eguiteco aleguiñ au”.

Behar bada, lehen aipamena euskararen Akademia sortzeko Jose Francisco Aizquibel azkoitiarrak (1798-1864) eskaini zuen, hots:

“Esto mismo quisiéramos que sucediera con nuestro Euskera, que poco a poco se formase un dialecto clásico o literario, que comprendiesen igualmente los habitantes de todo el país Vascongado indistintamente... Para esto es indispensable la formación de una *academia* compuesta de vascongados...”

Gero ditugu Arístide de Artiñano, 1886.eko Euskal Jaietan, Durangon azaldua Akademia sortzearena. Gero dauzkagu Adolfo Gabriel de Urquijo Bizkaiko Diputazioko Burua izan zena, R. M. de Azkue, J. de Urquijo eta abar.

Baina benetazko sortzea 1918.eko urtarrilaren 25ean gertatu zen Bizkaiko Diputazioan Kosme Elgezabal eta Felix Landaburuk egin eta onartu proposamenean.

Sortze-ekitaldia Eusko Ikaskuntzak Oñatin ospaturiko Biltzar Nagusian eman zen. Beraz, duela 75 urte sortu zelarik Euskaltzaindiak aurten nahi luke zenbait ekintzez ospatu urtemuga.

Iragan urtarrila 29an, 1993ean, Euskaltzaindiaren egoitzan eman zitzaizen haisera urtemugako ospakizunei, zeinetan Jean Haritschelhar

euskaltzainburua, Jose Antonio Arana Martija euskaltzaina, bibliotekari eta diruzaina eta Bizkaiko foru diputatu nagusi den Jose Alberto Pradera mintzatu ziren. Aipatu ekitaldian urtemugaren oroitarria desestali zuten Euskaltzainburu eta Foru Diputatu Nagusiak.

Euskaltzaindiak duela hogeitabost urte, Oñatiko Arantzazun be-
rogeita hamargarren urtemuga ospatu zuen 1968.eko urriaren 3, 4
eta 5ean Manuel Lekuona euskaltzainburu zelarik. Biltzarraren gai ba-
karra "Euskararen batasuna". Ondoren Biltzar hartako zenbait puntu
hobeto aztertzeke, Euskaltzaindiak antolatu zituen hurrengo Biltzarrak,
alegia, 1978an, Bergaran, Luis Villasante euskaltzainburu zuelarik.
Hurrengo urtean Arrasaten eta 1984ean Iruñean gramatikari buruz.

Euskaltzaindiak zazpi urtez Biltzarrik ez du egin, baina 1991 ur-
tean L. L. Bonaparteren omenez "Nazioarteko Dialektologia Biltzarra"
antolatu zuen egoitza berria eta orain arte inoiz izan ez duena inaugu-
raturik. Eta, azkenez, duela zenbait hilabete, 1992eko irailean Maulen
eta Donapaleun XII. Biltzarra ospatu zuen A. Oihenarten omenez.

75 urtemugaren inguruan

Euskaltzaindiak egoitza inauguraturik eta bere Azkue Biblioteka
ere estrenatuta izanik sortzearen hirurogeita hamabost urtemugaren
ospakizunak urratzen hasiak ditugu. Erakundeak urte honen irailaren
30ean Oñatin eta "batasunaren" Biltzarra burutu zen Arantzazun os-
pakizunak hasteko asmoa du Euskal Herriko agintari eta zenbait era-
kundek parte hartuko dutelarik. Gero, urteko azken hilabetean, Aka-
demiaren egoitzan, hizkuntzen egoera politiko-administratibo desber-
dinak direla eta sinposiuma burutzeko asmoa dauka Euskararen Erret
Akademiak.

Bestalde, 1994. urterako Erakundearen zenbait batzorde iraunkor
lanean ari dira euskararen inguruko gai desberdinez, alegia: Lexiko-
grafia, Gramatika, Onomastika eta Literaturaz.

Gai hauetaz txostenak prestatzen ari dira gero ihardunaldietan
irakurri eta eztabaidatzeko. Ihardunaldiok Euskal Herriko hainbat toki-
tan burutzeko asmoa du Euskaltzaindiak. Goian aipatu ihardunaldiok
1994eko urriaren hasieran, XIII. Biltzarrarekin batera, amaiera izanen
dute. Batzarre honek Arantzazun egin zenaren ardatz eta ildoak izango
du gai behinena, hau da, 1968 urtetik hona euskarak izan dituen go-
ra-behera eta egungo egoeraren aurrean dauzkan egokitze-kontuak
izanen ditu kontutan.

Ricardo Badiola Uriarte

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Kritikak eta erreseinak

JUSTO MARIA MOKOROA. *Repertorio de locuciones del habla popular vasca* (bi liburuki). Ed. Labayru, Eusko Jaurlaritz, Etor.

Aita Mokoroaren «Repertorio de locuciones del habla popular vasca» lan oparo eta aberatsa irakurtzean egungo mintzairak eta literatura idatziak duen urritasuna eta eskasia nabarmenago gelditzen da.

Orain urte batzuk K. Izagirrek eskaini zigun *lokuzioen* bilduma, oraingoan areagotua ikusten da esparru zabalago batetik heldu baitio autoreak lanari. Lan honen pean nabari da gure hizkuntzak *baserriarekiko* duen menpekizuna.

Beraz, baserriak gorde du hobekien gure mintzaira zaharraren adierazpen mundu joriena. Baserriak ixten eta urritzen doazenaldi honetan, euskara ere esamolde, errefrau eta jatorrizko beste azalpideetan murrizten ari zaigu. Gaur bertan, euskara teknikoaren erronka ere aitzinean dugularik, ez dezakegu ahantz baserriarekiko lotura eta menpekizuna.

Esakun, esamolde, irudi eta gisakoak biltzerakoan derrigorrezkoa gertatzen da lotura hori, hiritartasunetik datorkigun tradi-

zioa erkina eta urria baita oraindik. Bestalde, hiria eta baserria ez dira etsai, osagarri baino euskararen egoera berezi honetan.

Euskara teknikoaren aurretik hizkuntza tradizionalaren ildo sendo, aberats eta baserritar baten plataforma ahantzazina dazta.

Aita Mokoroaren lan eskerga hau bereziki idazle eta literaturan dihardutenentzat da lagungarri. Euskarak, noski, erruralitatean ditu bere aspaldiko altxorak eta adierazpide nabarmenak. Baserriaren altzoan eta gunean mamitu da, gehienbat, gure mintzoa, beste mintzaira gehienen kasuan bezala. Dena den, baserria eta hiriaren arteko kultur etsaigo eraikitzea ere ez litzateke egokia.

Aita Mokoroak hemen ematen digun altxorra bizitzaren hots, euskaldunaren bizi aldartearen isladapena da. Liburuan, prezeski, laborantza, komunikazio, ekintza fisikoa, eguraldia, topografia, kondaira, arimaren grina, erreakzio eta gisakoekin loturiko mundu

aberats eta aniztuna eskainita. Autoreak esamoldeak arlo anitzetan sailkatzen ditu giza errealitatea hurbiletik ukituz.

Liburu honek euskal gizonaren alde ugariak luzatzen dizkigu esakun, esamolde, perpausa berezi eta abarretan, dena lekuko zuzenen aitortzatik jaso. Bi liburukien edukia, gutienez, hogeita bat tema nagusitara eta zazpirehun eta zazpi sub-ataletara luzatzen da, harrigarriro.

Euskara *hiri* nagusi eta tipia-gotan, gehienbat, pilatzen den une honetan, honelako lana oso probetxugarria gertatzen da. Narraziogintza, adibidez, komeniko litzateke honelako altxorraz gehiago baliatzea mintzaira espartzuko adabakin erkin bat gerta ez dakigun. Narratibari, nahiz eta trama hiritartasun nabarienean kokatu, ongari zaizkio tradizioko esamoldeak ezagutzea, adibidez, epitetoen mundua, eta, zer esanik ez, baserri giroko esamolde oparoa. Izan ere, elaberri moderno batek, nahiz hirian kokatu, ez dezake uko egin espresibitate aldetik gure mintzairak jaso duen *baserri* giroko kargari; ez, noski, alde formaletik, espresibitatearen ahalbidetik baino. Bestalde, Hego Amerikako elaberria aztertzen badugu, hein handi batean, molde erruraletan atondua azaltzen da, hala-nola, Rulfo, Fuentes eta García Márquez gisako autoreen produzioa.

Obraren alde positibo funtsezko hori aitortu ondoren, lanari ohar zenbait egin nahi genioke. Hona kontutan izateko diren puntu horietako batzuk:

a) Bilduman *errepika* anitz dago, hau da, ezer berezirik aporteratzen ez duen esakunak topatzen dira liburuko sub-ataletan. Eta hori orri askotan. Adibidez, 1.560561 orria hartzen badugu «desafecto» delakoaren sub-atalean, 38273 zenbakian, «Bista ona eduki'ta alkar ikusi» esaten zaigu, eta, ondorengo 38274.an, «Bixta ona'ta ezin ikusi...». Gure ustetan, bigarrenago hau alferrik dago, ez baitu ezer berezirik aporteratzen esakunaren, lexikoaren edo sintaxiaren aldetik. Aldiz, goragoko 38270a ongi justifikatua legoke, hots, «Ikusi-ezinez-ko arkea'sekula betegabea» delakoa, gutienez, bertan *arkea* hitza azaltzen baitzaigu. Errepika bera orri berean «Iñoren onik ezin eraman eta» (38282). Ze kaltegarria dan'iñoren ona ezin-eramana» (38283) artean. Bietan esamolde berbera, nahiz eta bigarrenagoa testuinguru luzeagoan.

b) Lokuzio zenbait ez da esakuna, propioki, elemendu *datual* bat, soilik, ematen zaigulako. Honela, «Juegos de competición» izeneko sub-atalean «Beste denak baño geiago naiz» dioenean ez zaigu ezer berezirik azaltzen esakun, esamolde edo adierazpenaren aldetik. Berdin «Amar

kolpe kendu dizkio» dioenean. Hor perpausa zerbait objetiboa eta gertaturikoa (guk *datuala* diogu) adieraztera mugatzen da. Besterik da, noski, sub-atal berean «Esku-gain handia eman zion Donibane-k (bozetan)» (15336) edo eta «...Danoi gañak arrapatuko dizkizuela ta abar?» (15332) esatea, «gain» hitzak adierazpen berezia jasotzen baitu bertan. Bertaz, *hamar kolpe* eman dituela azaltzean gertakizun huts bat adieraztera mugatzen da idazlea.

c) Esakun zenbaitek duen *interpretazioa* diskutagarria gertatzen da; batzutan, itzulpena zuzenegia edo petoa da. Dena den, autoreak oharra egin zuen «habrá traducciones que más bien resultarán *acomodaciones*» (79 or.) adieraztean. Adibidez, «Danak ausi dizkik orrek...» (15407) «A todos les ha dado quince y raya» bezala itzultzea, agian, urrutiegi joatea da, gaztelaniaz ere «romper marcas» espresioa ezaguna baita, eta hortara egokitzen da hobeto euskal esamoldea. Gaztelaniazko «batir marcas» ere hurbil legoke.

15435-ko «M-ek eta I-k'lauez amor eman-arazi diote R. eta K-ri» delakoa «Los ha vencido por cuatro tantos» gisa ere itzultzea zalantzezkoa da, amor emateak «ceder» delakoaren esangura baitu zuzenkiago; hor, beraz, gure ustetan, hobe «Les han hecho ceder por cuatro» bezala ematea.

d) Azkenik, bi liburukietako sub-atalak aztertzen baditugu atal zenbait errepikagarri da, aldaketak eta aportazio berriak aski hurbilekoak direlako. Adibidez, 176 atalean dagoen adierazpen zenbait (*discernir*, *juzgar*) errepikagarri 184.ean (*opinar*). Berdin, aski hurbilekoak 265 (*adusto*, *irritable*) eta 277 (*exasperar*), 291 (*indignación*) eta 292 (*irritación*, *cólera*).

Goiko ohar hauek kontutan edukirik, Aita Mokoroak eskaini digu lan eskergak euskaldun guztion eskerrona eta estimua merezi du. Lana, noski, une oso egokian dator, hirietako euskara urri eta iharrak baserri-giroko umotasuna eta heldutasun ondua behar duelako.

Luis Maria Mujika

JOSE JIMENEZ LOZANO. *El grano de maíz rojo*. Edit. Anthropos. Editorial del hombre. Barcelona.

José Jiménez Lozano, Espainiako 1992ko LETREN SARI NAZIONALA, autore esteta eta naturtza-

lea dugu. 98ko belaunaldikoek bezala, bere so estetikoa Gaztelan zentratzen du. Autore gisa,

agian, euskaldunontzat ez da hain ezaguna; are gehiago, ezta erdaldun anitzentzat kritika literarioak baztertuxe eduki duelako, ausaz, bere jarrera kristauagatik edo konfesionalagatik, nahiz eta autore aski heterodoxoa izan.

El grano de maíz rojo delakoak 1989ko KRITIKA SARIA irabazi zuen liburu honen aurkezpena Jiménez Lozano gisako autore bati justizia apur bat egiteko abagadunea izan daiteke gure aldetik.

Jiménez Lozanok, Valladolideko herriska batetik, Gaztelaren arima, sofrikarioa eta paisaiaren sentsazio sakon eta oldartsuak eskaintzen dizkigu. Ukitzen duen oro poesia bihurtzen du, baina ikuspegi original, kritiko eta inkonformista batetik. Gure artean kritiko zenbait oraindik ohartu ez den saio literariozko lana dagi, pasaia eta bidaietako literatura bati hurbiletik atxikia.

Jiménez Lozanok, idazle gisa, nolabait, bi bazterketa jasan dituela esan daiteke; batetik katolizismo ofizialaren susmoa eta saihezketa disimulatua, eta bestetik goian aipaturiko kritiko literario zenbaiten isilune hutsala, idazlearen jarrera kristauagatik. Berarengan Azorin eta Unamuno baten ildo nabari baldin bada ere, hurbilagotik handiagoa Delibes baten jarrera eta ibilbide liriko uhintsu eta sakona. Bere lanean bitxiki uztarturik Gaztelaren historia heterodoxa eta erruralitate

poetiko (ez ebasibo) baten alderdi txundigarria.

El grano de maíz rojo delakoak estilu astitsu eta orijinalen Gaztelako zenbait aldarte esta estapan heterodoxo eta ezkonformista eskaintzen digu. Dena narragintza laburreko estanpetan mamitzen da; historiaren aldar-teak profitaturik, erlijio ofizialaren kritika zenbait aurkezten zaigu, hala-nola, Inkisizioaren pasarteak, apaiz fedegabearen kontraesanak, kanposantu zibilen estanpa, mutil ergelaren figura, Aste Santuko ixtorio makabroak, eta bar, beti deskribapen zehatz eta poetiko bati atxikiak.

Jiménez Lozanok historiako edozein gertakizun *gaurko* itzultzen maisua da, joanaren ildo egunean kokatuz ikuspegi dialektiko eta poetiko batez.

Bere jarrera kritikoetan katolizismo anpurus eta ofizialek datorren oro zalantzazko bilakatzen da, heterodoxia ortodoxia ofizialaren akuilu bihurtuz, ez hainbeste sakoneko gauzetan, jarrera eta aldiko tipologietan baino. Horregatik gertatzen dira hain sugerikor eta bitxi liburu honetako ixtorio laburrak.

Bere kontakizunetan mila alde eta zirkulu interesgarri, pentsamendu izpiritual bati atxikia eta literatura poetiko baten ildotan emana. Autoreak maiz mugako arazoak ukitzen ditu halako ironia zirtotzaileaz, baina fedearen arloan mugitzeko lotsarik azaldu gabe.

Horregatik asko poztu gaitu autore gaztelau honi Espainiako 1992ko LETREN SARIA emateak, kritika zenbaitek bere jarrera hu-

tsalaz egotzi zuen saiesketa, nolabaitean, gainditzeko parada izan daitekeelako.

Luis Maria Mujika

XABIER LETE. «*Biziaren Ikurrak*» oihua.

Egia da, azkeneko bolada honetan poesia dezente argitaratu dela, eta espero da gehiago argitaratzea, baina horrek euskal literaturan ziklikoa den zerbait besterik ez du islatzen. Urte pilo bat zeraman Xabier Letek liburu bat kaleratu gabe, eta gaitzaldi baten ondorioz izpiritua lasaitu eta benetako arazoan aurrean jazarri du. Bizitzea gehiago estimatzen baitu herioaren zantzuak hurrehurretik somatu dituenak, eta la-saitasun eske baitabil aurreko bidaietan korri egiteagatik nekatu antzean datorrenak. Jaungoikoa du mintzakide eta solaskide, zentru erlijioso emanek, poesiari, baina poesia azken finean, eta poesiaren aintzinasmoak azken muturreraino eramanez gero erlijio bihurtzen da edo, hobe esanda, elkarrizketa bat poetaren eta gauza guztien gainetik dagoen ente baten artean, eta berdin zaigu zer izen eman ente horri, izan baititeke Edertasuna, poeta erromantiko zahar eta berrien gisa, zeinak prest zeuden bizia bera ere isurtzeko kontzepto hain labainkor eta arin horren alde; edo-

Argiak adierazten du bihotzaren

eta izan daiteke egia. Arestirena eta sentimentu bereko poetena. Edo izan daiteke Jaungoikoa.

Dimentsio ezberdina hartzen dute poema hauek, poema beraien funtzioa ere diferente delako, aurrekoekin konparatzen baiditugu bederen. Xabier Leteren errebeldia leundua datorkigu, aurreko poema liburuetako neurkerara ozen eta kantagarria salmora da bihurtu. Poema helduak dira, horizontea jartzen dutenak orainaren eta iraganaren artean, zentzu guztietan. Esan nahi dut oraingo Xabier Lete helduago ageri zaigula, garbiago bere sentimendu eta pentsamenduetan, jakintsuago. Esperientziak berak horixe agintzen baitio, eta doinua da pertsionalagoa, niarenagoa.

Bitan zatiturik ageri zaigu liburu. Lehenak «Dohainen liburu» darama izen, bigarrenak «Otoitzen liburu». Bikoiztasuna da liburuaren ezaugarria, kontraesana. Poema batzuk Jainkoari zuzenduta datoz, beste batzuk gizonari, jakinik hori ere, gizona, Jainkoak azaltzen duen itxura besterik ez dela. Bereizketa gar-

bia egiten digu Xabier Letek, kontrajartzen dituelarik kontzeptoak eta horien atzean ezkututzen direnak: iragana eta oraina, zailantza eta egia, heriotzea eta bizitzea, bakardadea eta lagunak, gelditasuna eta mogimendua; eta nola ez, iluna eta argia. Kontraesan hau Bibliatik da jasoa, tradizio kristau edo judutarretik, Genezian bertan ageri baitzaigu munduaren sorrera ilunetik egin zuela jaunak, argia piztuz, argitasuna emanaz. Bi hitz horiek dira gehien agertzen direnak. Badirudi poeta argi bila dabilela eta bere bizitzeari errepasso ematean iragana agertzen zaiola ilun, gauekoa. Pausu bat aurrera da bere buruaren ezagutzen. Bada esaldi bat, oinarritzat har daitekeena. Era honetan hasten da lehen zatiko hamazazpigarren poema: «Betor guregana betiko argia eguerdi zabalean». Doinua apala da, benetako handitasunaren aurrean, bere mugak, bere ttikitasuna ezagutzen dituen gizonarena.

Gizon-emakumeen bizitzea la-

burra eta iragankorra da lurtean, amets egiten dugu betikotasunarekin, beti irautearekin eternitatearekin. Horixe da guk behin ere lortuko ez dugun muga, gu bizi garen lurraldean aurkituko ez duguna, ez bada instante berezi batzuetan, mistikoek zioetan argiune batzuetan, jaunarekin bat egitea lortzen dutenean, otoi-tzaren bidez edo ikusmenaren bidez. Xabier Letek ere horretara iritsi nahi du, baina eternitateak ihes dagio; «Eternitate beti izkuttua» irakurtzen dugu seigarren poeman. «Eternitate beti gaurkottua» bostgarrenean. Eternitatea da lurreko irudimemean beti ere gazte izateko lehia, orainari atxikitzea, iraganeko zama astunik gabe, eta geroarekiko inongo beldur-zalantzarik gabe. Bederatzigarren poeman dioen modura: «gaztea da denbora gure zahartzaroan». Orainarekiko sentimendua horrexegatik iruditzen zait dela estoikoa. Eta iraganari buruzko pentsamendua batzutan melankolikoa, bestetan arbuia garrri eta zaputza.

Felipe Juaristi

NEMESIO ETXANIZ. "Izotz-kandelak".

Nobela bere osotasunean harturik koordinada narratiboei erreparatzen ahaleginduz, oroz lehen: benetako pertsonaia bakarra kontalaria dela deritzat. Honen lehenbizi 3. pertsonari tinko

eusten dio, aurrera egin ahala, lehen pertsonari (Ximon protagonistari) eta aurrerago 2. pertsonari ere leku emateko (don Tomasi). Hiru pertsona gramatikalen arteko ispilu-jokoa, narratiba dra-

matizatua hondarrik hondarrean.

Kontalariak, Sarrera-tik beretik jakinarazi digunez, istorio guztia- ren berri daki eta hau iragana da, eraikiko digun pertsonaia berriz indibiduala baino gehiago per- tsonaia-tipoa dukegu, edozein apaiz, baldin idazlearen asmoak gauzatzen badira behinik-behin.

Nobelaren lehen zatian –“Gaz- te-esnaera” 93. orrainokoan–¹ ohitura deskribatzaile nahiz ber- baldi diskurtsibogile dugu konta- laria, hirugarren pertsonari eus- ten diona tarte labur batzu sal- buetsiz gero, hain zuzen Ximoni- egozten dizkion pasadizoak de- lako kontalariaren diskurtso ho- rren exenplifikazio izateko ekar- tzen dituela; handik harakoan ber- rriz, erorketarena kontatzean, hots, “Gazte-esnaera”tik “Gan- dua biotzera” (113 or.) atalerai- nokoan, lehen eta hirugarren pertsonak era orekatsuan tarte- katzen dizkigu bigarren pertso- nari ere tartetxoia eginez –tentabi- de huts izatera mugaturik da- goen Sara-ri–, eta hortik ia amaieraino erredentziokoan le- hen-bigarren pertsonari leku ema- ten die hirugarren pertsona itza- leanago gelditzen dela.

Nere iritzirako antzerki-gisako horixe zaio erosoena Nemesio

(1) Aipatzen ditudan orriak edizio hon- etatik: ETXANIZ, Nemesio: *Izotz-kande- lak, Gobernadore jaunari*; Elkar, Donostia, 1992.

Etxaniz idazleari, apaiza, aro ga- raikidean bizi den edozein apaiz, giro itxi, itoak, zanpatuen duen arloan lerraraziz erorrarazteko –ta- bu bihurturiko 6.ekoan– gero ero- ritako hau lagun hurkoarengana- ko erabateko karitatearen bidez berrerosteko.

Gorago ia amaieraino esan dugu, azken pasartea hari-mutu- rra baita bukaera eleberriaren 2. atalarekin lotzen duena –“Zerral- do-atzetik” (40-42 orr.)– herri guztiak elizan baturik hildakoari egiten dion otoitzeko omenal- diarekin. Ohar, kontaketari marko hau eraikitzen diola: emakumeez nahasturik, kutsaturik ibili den apaizari eta fedea koloka duela hiltzen denari bera hazi eta hezi duen herria erabat iraultzen eta eskaintzen erakusten digu: “Eliza gaiñezka zan jendez. Erri osoa an batu zan, abade ildakoari be- re biotzetako samiña ta otoitzak eskeintzen” (129 or.). Euren joka- bide zanpatzailez berek irakatsi- tako iritzi-jokabideak haustera bultzatu dutenek onartuko balute bezala euren errua eta bestearen errurik eza mundu honetan bede- ren, Jainkoaren epaiarena ikuski- zun geratzen dela halabeharrez.

Lekua: ingurune fisikoari arre- ta gutxi eskaintzen dio, nagusiki Urola bailara indibidualtzen le- hiatzen zaigu, baina batez ere gi- za-giroaz axolaturik gorago aipa- turiko helburuaren amoretan: “Gure txikitako oitura guzien gil-

tza gai ontan zegoen: emakume ta gizakumeak alkarrengandik alzan urrutiena eukitzen..." (78 or.).

Horrezaz gain, ikuspuntu honetatik begiraturik ageri du bes-telako helbururik ere: bere urre-aroko oroitzapenak hitzaren bidez iraunarazten entseiatzen baitzaigu, noiz beste inolako helburu jakinik gabe ezpada honen berririk ez dugun gazteoi jakin-araztea, noiz idazten duen garaiko helburu ez literarioek mediatizaturik, didaktismo nabarmenez: "Euskaldun guraso ajolagabe ta ezjakin askok, nolako erreza zuten beren seme-alaben euskera ta euskal kutsua iraun-araztea!" (73 or.). Testu zati hauek gorputz nagusitik kanpo bezala geratzen dira beste helburu batzuri ere erantzun nahiak ekarririk –literaturtasunetik, hots, erreferentetik hartutako datuetatik esanahi berririk sortzeko xederik gabe–.

Ildo berberetik Comillasko apaizgaitegiak ere arduratzen da, Urola bailara nahiz Comilla-seko apaiztegiari ohituretan kontrajarririko Gipuzkoako leku zehazgabeaz arduratzen den bezala. Familia, jaioterria, apaizgaitegia vs Gipuzkoako herria batez ere 6.ari eta klerikalismoari dago-kienean.

Denbora: sasi-protagonistaren bizitza osoa ekartzen da berbaldira fikzioak beretzen duen denbora erreferentzialaz ematen diren erreferentziak eskasak eta

kontrajarririk direla. Jakina, bizitza osoa errerepresentatzekotan pasarte adierazgarrienen hautaketa egin behar, gagozkion honetan orainago esandako "Gazte-esnaera"ren ataleraino Ximon ez da ezer, ez du erlieberik, hondo izengabeak gehienbatean jana eta irentsia du, hortik aurrera hasiko zaigu nortzen, nabarmen-tzen, itxura batean esperantza gabe zulo beltzean amildu ondoan don Tomasen eskutik bere generoa berrerosteko. Hobeki esan, apaiz generoaren azpi-generoa, hots, erori arren zutitzeko gai direnak biltzen dituen bere baitan, Ximon hor sartzen dela.

Adierazia laburbilduz, gure mundu txiki honekikoa egin du Ximonek, herriak bere aldetik airtortu eta ezagutu dio egindakoa. Jainkoarena geratu da ikuskizun. Ohar, nobela guztian barrena apaiz-ikuspegia nabarmena izanagatik, berbaldi narratiboan Probidentziak ez duela eskurik, kasu, Txomin Agirreren eleberrietan zuenaren gisakorik. Jainkoa, gu guztiok garen gizontxoon liskar eta sesioetarik landa balego bezala. Ez horregatik Nemesio Etxaniz idazlearen barren antsia-tutik.

Ximon, mundu honekiko zorra kitaturik ere, haraindikoa auzitan, ezintasunezko eske larriaz suntsitzen zaigu; kontalariak bere aldetik konparazio lazarriaz blaitzen digu azken orena, honek la-

rridurazko hoztasunez zeharkatzen digula nobela osoa aldenik alde: "Goiz artan, kanposantuko orma zarretan zintzilik agiri ziran izotz-kandelak, fedea galdutako anima larriak ziruditen" (129 or.).²

1. Imajinak

Konparazio horren muinean dagoen imajina bisual horrexek ematen dio titulua aztergai dugun nobelari. Bere presentzia ez da nobela-ondarrera mugatzen, baizik ere sarrera-ondoko lehen ataletik hasten da hedatzen. Bada, delako imajina bisual honek eleberri labur honetan zehar barreiaturik dauden beste batzurekin batean, Iñazio Mujika idazleari Hegats aldizkarian irakurritako artikulua ekarri didate gogora.³ Aipatu imajinez eta aipatu artikulua osatutako mataza saiatuko naiz hariltzen Nemesio Etzanizen obra hobeki ezagutarazteko asmoz.

Iñazio Mujikak bere ipuingintza propielean oin harturik dio dir-elako imajinon ezaugarri gailena obsesiboak izatearena dela. Imajina bisualok plastikoak izaten dira, ia piktorikoak eta zinematografikoak sarri. Hauen hautake-

(2) Honainokoa *Diario Vasco* egunkariko *Zabalik* gehigarrian (1992-12-18) argitarata eman nuenetik bildua.

(3) MUJIKA, Iñazio: "Ipuingintza" in *Hegats* 5. alea (Abendua, 1991), 17-26 orr.

tan berriz, idazleak bizi izandakoak izateak paper handia jokatzen du. "Bizi izandakoa" baieztapena zehaztu eta ñabartu beharrekoa da, bizi izandakoaren barruan sartzen baita batek irakurritakoa edota batek inori entzundakoa bat natorkion idazlearen arabera. "Izotz-kandelak" espresioak biltzen duen imajina honen jatorria ez dakit zuzen zein den, baina dudarik gabe zer-ikusi garrantzitsua jokatu du nobelaren osaeran.

Eleberriaren hasieran (sarreakoa alde batera), herri osoa bertan dela, Ximon nobelako protagonistaren zerraldoa elizara daramate elizkizunaz azken agurra emateko. Haste-hastetik zantzuak ohartzen ditugu "goiz otz artako; goiz otz aretan;" aurrera-xeago imajina giltzarria esplizitatzten da: "Apaizen kantu-doiñua ere, *izotz-kandela* biurtuta zeterrela ematen zuan giro aretan" (41 or.), baina indar handiegirik gabe. Bere plastizitate eta indar konnotatibo bizia gorago aldatu dugun pare horretan bereganatzen du, hots, narrazioari buru ematera datorrenean. Imajinari logikoki ez baizik emozionalki, fedea galdurik larrimina sentitzen duen arimaren sentipena itsatsi dio.

2. Ohea bustita

"Gazte-esnaera" atalean (93 or.) amets ero baten berri ematen

da. Ume-lizunkeria besterik ez zela... ohea bustita zeukala konturatu zela Ximon, eleberriko protagonista nagusia. Gero esnaera larri hura sarri samar berritu zitzaiola esaten da. Lotan hasitako isuria, ahaleginak egin arren, ezin izaten zuela gelditu. Arima zuzendariagana jo du, eta kontatu dio nola "Ames txarren bat egingen dedanean, ziara bustita esnatzen naiz". Hark lasaitu beharrean estutu, gero sendagileagana eta azkenik ikasketetan bera baino aurrerago zebilen apaizgai batek adierazi zion zer jazotzen zitzaion eta haurrak mundura ekartzeko zer egin beharra izaten zen.

Xehetasunez hain hornitua kontatzen duen pasadizo hau, egiaztatu ahal izan dudanez, Nemesio Etxanizi berari gertatua da. Gertatua bakarrik ez, oso gogoan itsatsia gelditua ere bai, bestalde gisa denez. Baina imajinen harira bilduz, gertakari honek, nik uste, bi olerkiren sorkuntzan zer-ikusituzena izan duela. "K ta N" izeneko olerkia⁴ emakume eta gizakume arteko elkarrizketa gisa egituratzen du. Elkarrizketa horretan sexu-grinaren "esnaera" harrigarria hariltzen da, denbora aldetik metaforikoki egun batera ekarriaz delako sentipen hori. Gi-

zakumea ibaia da, eta emakumea itsasoa. Gauean ibaia itsasoan sartzen da. Nik uste, gorago aipatu ditugun gelditu ezineko isuri horietan dagoela irudimezko ibai-itsaso hauen iturburu nagusia, literatur eraginak baztertu gabe.

Hari beretik, Eganen ale honetan bertan aztertu dudan Griñen loa izeneko olerkian, sexu-grina irudi bidez espresatzeko erreka, itsaso eta sumendi lexemataraz jotzea, gorago aipaturikoaren bidetik dakusat, honetan imajinaren eragina urrunagokoa bada ere.

3. Emakumea bihotz gainera

"Gandua biotzera" izeneko atalean (110 or.), uste gutxiena zuena gertatu denaren berri ematen da. Urrea baino finagoko emakumea, beste edozein mutili hurreratzen ere utziko ez ziona, hor doa Ximon apaizagana bere burua haren bular gainera botatzera. Apaizarentzak jokaera hura Colonentzat Ameriketako lurra aurkitzea baino harrigarriagoa izan zen. Emakumea bizkorra zen apaizarekin egoteko aukerak bilatzen, eta bien arteko egonaldia asko luzatzen ziren. Egonaldi horietako batean gisa honetan galdetzen dio Ximon protagonistak emakumeari:

"Zer billatzen dezu nere kolkoan egote orrekin, Sara?"

-Zorion aundia.

(4) "K ta N" ETXANIZ, Nemesio: *Lur Berri Billa*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa, Donostia, 1978, 263-265 orr.

–Ta nik, amak aurra bezela, igurtziko bazindut, pozik egongo al ziñake?

–Aurra amaren magalean baiño pozago ta paketsuago, jauna. Badakit, ba, berorrek asmo txarrik gabe artuko nauena” (111-112 orr.).

Horra beste gertakari bat imajina bisual markatu bat uzten duena Nemesio Etxanizgan. Ez dut egiaztatzerik izan baina pasadizoau bizitua izango zuela deritzat. Behinik-behin arrasto sakona utzi dio. Gorago “Griñen loa” deritzan olerkia hizpidera ekarri dugu “Ohea bustita” espresiopean bildu dugun imajinaren haritik, guztiz ere sexu-grinaren esnaera bortitza bezain naturala aditzera emateko darabilen uraren inguruko metaforizazioa dela bide.

Oraingoan ere ekarri beharrean gara, baina hain zuzen maitasun heldua, bihotz-muineko amodioa espresatzeko duen indar sortarazleagatik. 30 bat urte elkarrekin ezkondurik daramatzaten arteko maitasun heldua espresio ukikorrez adierazten ari, honako bertsolerrook paratzen dizkigu: “Zure lo-arnasa entzunaz,/ amak aurra bezin pakez,/ zure soin kuttuna igurtzika, ezin aspertu naiz maitez”.

Amodioari buruzko tratatu gisakoa den olerki honetan aiputan hartu ditugun hiru imajinetarik biren eragina nabarmena eta axolazkoa da nere iritzirako.

Nemesio Etxanizen literaturgintzan direlako imajinok ez dira literatur testuaren ardatz, morroiak dira mirabeak baina morroi eta mirabe garrantzitsu.

Pako Sudupe

JON MIRANDE. Bere “*Larrazken-gau batez*” izeneko poemaz emandako azalpena.

Andima Ibañagabeitiaren paperen artean poema (1956-10-15 dataduna) eta honen azalpena aurkitu ditut. lehenbizikoz *Euzko-Gogoan* argitara zen (*Euzko-Gogoa* 1956.eko Epailla-loraila-ko zenb.). Xabier Olarrak –Jon Mirandek, Ene jainko-eidol zaharra, lur!; Elkar, Donostia, 1984, 74-75 eta 147 orr. Orhoituzen zein orritan argitara zen ere adierazten da edizio honetan– ere argitara zuen, eta edizio honetatik hartu dute euren

taxutzeko Ilhun-argiak-claroscuros bilduma egin dutenek, Felipe Juaristi, Iñaki Aldekoa, Eduardo Gil Bera; EHU/UPV, Leioa (Bizkaia), 1992, 116-117 orr.

Xabier Olarraren edizioak Jon Mirandek poema honi ezarririk “*Oha!*”a jasotzen du. Baina aurkitu dudaren arabera, lerro bat du eskas, honako hau hain zuzen: “Hamar-hoindun neurthitzetan azken hoinak akzent bat da-

khar; hameka- hoindunetan, aldiz, ez". Gero beste orri oso bat, ondoko hauxe:

Poemaren azalpen bat

Joan den buruilan, Zuberoan, nire lehengusina gazte batekin (hamabortz urthe ditu) ukhan ditudan "sentimenduzko" (?) harremanak dituzu poemaren oinharria.

Lehen ahapaldian, neskatxarekikoa gerthatu baino lehen nire gogo-giroa nolako zen eraiten dut; nire munduaren kontzepzioa pessimista eta aldabatera (sic) baikor izan daiteke, hots mundua edo munduan izaita onhart dezake: pessimistarik handien eta osoena izan den Nietzschek "amor fati" hori aski gora aldarrikatu du...) eta ahapaldi hortan erakhutsi nahi dut ez duela balio -ene ikhugunetik bereren (sic)- guziei eta gizonei atxikimendu ukhan diezaiegun, gauzok eta gizonok egiazko izaiterik ez dutelakotz, h.d. osorik eta bethiko den izaiterik: herioaren symbol bat den Gauak, heien itxura lanhotzen eta ilhutzen duen araura, heien mugatu izaita are garbikiago jakin erazten derauku.

Bigarren ahapaldian, aldiz, azaltzen dut nola neskatxak eta nik ukhan genduan sendimenduzko eta aragizko (sic) elkharrakilakoa pessimismu horren ezabatzeraz zozan -gure bi arimen (horrelako entelekhiarik ba dela

emaiten ba da...)- elkharrakilakoaren symbola izaiki, sendimenduz eta aragizkoa.

Hirugarren ahapaldian, erakhusten dut sortzera zozan maitharzun berri hura nola neronek zaphatu [Ez da ondo irakurtzen] eta hilduratu nuen, adimenari, "zentzu-on"-ari jarraikiz: gu bien arteko ahaidegoa, adinaren berdinez eta bertze zio batzu gatik, ezinezko zelakotz hobe da beraz amets egon dadin, bai eta ametsa ahantz dezadan ere, bertzela, ametsa egia bihur eraztera saia banendi, zikhinkeria eta aragikeria huts gertha laiteke.

Azken ahapaldian, adimenak ("ene jakintzak") are zeharoago ezezten du amets egina, erakhusten derautelarik mundu honetan ezinezko den maithazun hau bertze mundu batean ere -arimaren edo psykhearen munduan ez dela loretuko; ezen, baldin holako mundurik ba da ere (zalan-tza hori azaldu nahi du "Othezko Jainkoa" hizkuntzak, nahiz giristinoen Jainko nortasuzunduna, nahiz pantheisten eta okkultisten psykismu oharen gabekoa delarik Jainko hau...), mundu honetako zerek eta gerthariek ez dutela harekin zer-ikhusirik diost zentzuak. Bainan, adimenari eta zentzuari jarraiki ba natzaie ere, are etsiturikago gelditu naiz, amets egina egiazki ezin ahan-tziz, bihoztoi eta zentzudun izanaren bortxaz ere; horrengatik deraukot ene poemari bigarren

izenburutzat "the mad pride of intellectuality" ibeni (E.A. Poeren

pcema batetik, "To-" izenekoak, hartu dut).

Pako Sudupe

JOSEBA SARRIONANDIA-ren *Han izanik hona naiz* (Elkar, 1992)

Sarrionandiaren azken emaitza honek badiu aurretikorik egile beraren literaturgintzan: *Ez gara geure baitakoak*, 1989an argitaratua. Esan daiteke bi liburu horiek beste bi haien (*Ni ez naiz hemengoa*, 1985; *Marginalia*, 1988) beste aurpegia direla, go-goeta teorikoaren alderdi praktikoa, istorio labur bezain zehatzetan gauzatua. Beraz, testu labur eta ia epigramatikoen aukera estetikitik burututako txanpon beraren bi aurpegiak.

Han izanik hona naiz hau, aurrekoa bezala, erreferentzia pribatuz beteta somatzen dugu, lagunei dedikatutako zenbait pasarte dezifratzeko giltza zein den ezin jakin dezakegularik. Hala ere, negu gorri askoren euri eta haizeek herdoildutako literatura, jadanik sekula xaloa izango ez den iharduera literarioa ikusten da nahitaez.

Baina, alderdi anekdotiko horren gainetik, Sarrionandiaren beste konstante batzuk ageri dira han hemenka: literatura unibertsaleko mitoak iraultzeko desioa ("Ekibokazioa"), literaturaren iturri garbienetara ere ironiaren herdoila eramateko gogoia ("Hame-

lingo xirularia", "Belle au bois dormant") idazteko ekintza borondatezkoak idazleari munduan den askatasunik handiena ematen diola frogatzeko nahia ("Maitasunari buruz").

Beste plano batean, euskal kausarekiko konpromezuaren ondorioz, paradoxaren bitxi batzuk aurki ditzakegu: "Hazparne 1893" / "Hazparne 1987" istorio bikotea, "Tortura", "Euskal amen aieneak",...

Euskal literaturarekin Sarrionandiak ezartzen duen maitasun eta gorrotoko harremana ere liburuko beste adar nagusi bat da. "A basque writer" eta "Atsotitz apokrifoak" izan daitezke horren adierazle. Jon Miranderi dion benerezioa ere nabarmena da (Klukos klukots", "Euskal biblioteka"). Eta literaturaren inguruko gorabeheren buruzko iritziak: "Literatur kriptika", "Jenero literarioak", "Lehiaketa".

Eta istorio guztietan zehar noizbehinka errepikaturik ageri den "Han izanik hona naiz" esaldiak, Oihenarten atsotitzaren oihartzun gisa, batasun ia erlijiosoa ematen dio liburu osoari.

Manu López Gaseni.

ELHUYAR

ZIENTZIA ETA TEKNIKA

EZ GELDITU

AZALEAN

ZATOS MUINERA

Elhuyar. Zientzia eta Teknika aldizkaria jaso nahi dut. Urtean honen hamaika ale jasoko ditut eta gainera doan **Elhuyar** aldizkariaren bi ale.

Izena _____
Helbidea _____ Lanbidea _____
Hiria _____ Telefonoa _____

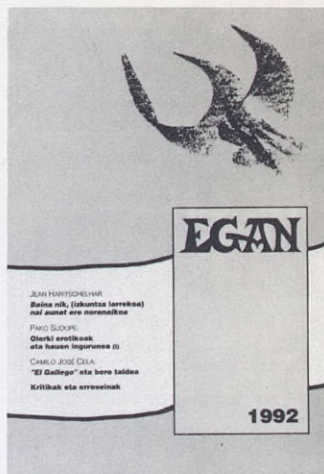
Ordainketa:

Kontu korrontearen zenbakia: _____
Bankua: _____
Sukurtsala: _____

- 1993.erako 5.000 pta. Euskal Herria, Espainia eta Frantzia.
 Bi urterako 9.300 pta.
 Hiru urterako 14.000 pta.
 1993.erako 6.200 pta. beste herrietan.

hilero zure eskutan

Harpidetza-txartela: ELHUYAR KULTUR ELKARTEA. Asteasuain poligonoa. 14. pabilioia.
Txikierdi auzoa. 20170 Usurbil (Gipuzkoa)
Tel. (943) 363040 (943) 363041; Fax-zk.: (943) 363144.

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen
Elkarteko BOLETIN-aren
euskarazko gehigarria

Harpidetu zaitez: Urtean bi ale: 1.300 pezta.
Dendan ale bakoitza: 1.000 pezta.
Atzerrian: 1.600 pezta.

Gainera, aurten harpide egiten direnei, azken lau aleak dohain bidaliko dizkiegu, (aleak agortu arte).

Informazio gehiago nahi baduzu, eskatu konpromisorik gabe, eta ale bat bidaliko dizugu dohain.

Gure helbidea: **EGAN**
Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea
P^o Ramón Mª Lili, 6-4^a-C
Postakutxatilla 992 – 20080 - DONOSTIA

HARPIDE TXARTELA

Izen deiturak _____

Helbidea _____

Herria _____ Posta-kodea _____ tel. _____

Banku edo Kutxa _____

Kontu zkia.: _____

Oharra: Harpidedun naizenez gero, igor ieazkidazu dohain, azken lau aleak.

Urteko harpide saria: 1.300 pezta (2 ale) (1.600 atzerrian)

Dendan ale bakoitzaren prezioa: 1.000 pezta.

Ahozkotasuna irakaskuntzan	231
Euskaltzaindia sortzearen 75. urtemuga.	235

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

JUSTO MARIA MOCOROA. «Repertorio de locuciones del habla popular vasca». (Luis M ^a Mujika)	239
JOSÉ JIMÉNEZ LOZANÓ. «El grano de maíz rojo». (Luis M ^a Mujika)	241
XABIER LETE. «Biziaren ikurrak». (F. Juaristi).....	243
NEMESIO ETXANIZ. «Izotz-kandelak». (Pako Sudupe).....	244
JON MIRANDE. «Larrazken-gau batez». (Pako Sudupe).....	249
JOSEBA SARRIONANDIA. «Han izanik hona naiz». (Manu López Gaseni).	251

EGAN

Euskalerriaren Adiskideen Elkarteko
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	1.300 pta.
Atzerrian	1.600 pta.
Ale atzeratuak	1.000 pta.

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual	3.000 ptas.
Número suelto	2.000 ptas.
Número atrasado	2.200 ptas.

Mari, Salvador Carrera, fideles

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA**

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Sails
992 Postakutxatila — DONOSTIA